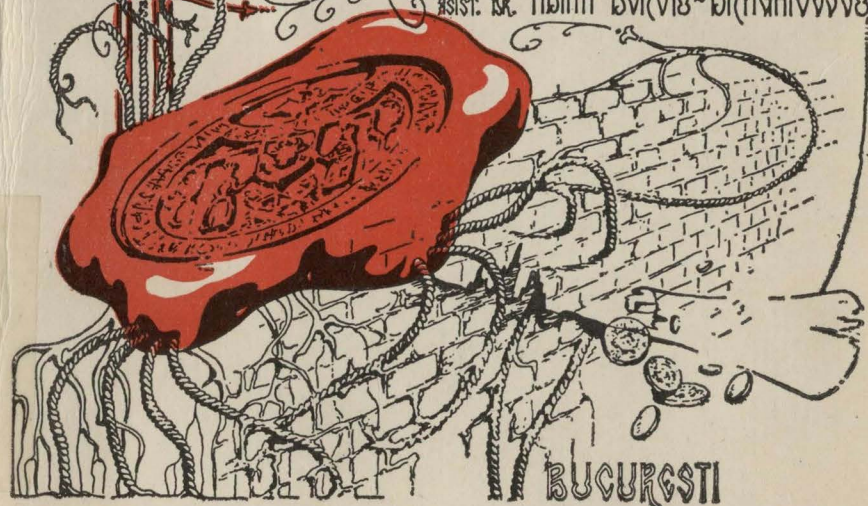

FACULTATEA DE **U**NIVERSITATEA DE BUCUREȘTI
ISTORIE

CAIETUL SEMINARULUI SPECIAL

ANALUL TÎNTEI AUXILIARE
DE ISTORIE

COORDONATOR: ADINA BERCIU-DRAGHICESCU
ASIST. DR.

BUCUREȘTI

BIBLIOTECA CENTRALĂ
UNIVERSITARĂ
București

Cota

III 444319

Inventar

740313

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE ISTORIE

CAIETUL SEMINARULUI SPECIAL DE ȘTIINȚE AUXILIARE ALE ISTORIEI

Opuscula bibliologica, genealogica, numismatica

III

Coordonator: dr. ADINA BERCIU-DRĂGHICESCU

BUCUREȘTI, 1992

Prezentul volum III se înscrie pe linia celorlalte două, încercînd să contribuie, cît mai bine cu putință la cunoașterea izvoarelor istoriei naționale și la răspîndirea cercetărilor din domeniul științelor auxiliare. Din motive care nu au depins de coordonatoare, în acest volum nu au mai putut fi incluse într-un număr mare autori studenți. Totuși, avînd în vedere că publicația slujește științele auxiliare ale istoriei, ne-am îngăduit să introducem în sumar și autori din afara Facultății de Istorie care au colaborat în cadrul ei sau au expus materiale la Cercul de Științe Auxiliare care a funcționat în Facultate.

Prezentul Caiet de Științe Auxiliare ale Istoriei continuă un fir subțire este adevărat, al cercetărilor din domeniul acestei discipline, început de acum doi ani.

Dr. Adina Berciu-Drăghicescu

CUPRINS

Lista de abrevieri	5
Introducere, <i>Rolul științelor auxiliare ale istoriei în formarea istoricului și în cercetarea istoriei</i>	7
Mihai Sorin Rădulescu (stud. anul V) – <i>Genealogia ieri și astăzi</i>	19
Conferențiar dr. Gh. D. Iscriu – <i>Precizări asupra fondării colecției de izvoare documentare externe Eudoxiu de Hurmuzaki</i>	26
Luminița Vitoroiu (stud. anul V) – <i>Cartea românească și circulația ei în secolele XVI–XVII. Rolul avut în menținerea unității de neam</i>	33
Dr. Adina Berciu-Drăghicescu – <i>Metrologie. Bibliografie</i>	55
Eugen Nicolae, Eugen Teodorescu – <i>Dirhemi otomani de la sfârșitul secolului al XVI-lea provenind de la Tîrgoviște și împrejurimi</i>	70
Vitalie Umlauf – <i>Nicolae Iorga (1871–1940) în memoria metalului</i>	72
Vitalie Umlauf – <i>1 decembrie 1918 în medalistică</i>	76

*

* *

160 de ani de la înființarea Arhivelor Statului

Aurelian Sacerdoțeanu – <i>B. P. Hașdeu – biobibliografie</i>	78
Lidia Brâncănu – <i>Geneza unei lucrări: „Istoria Critică a Românilor” de B. P. Hașdeu. Documente de arhivă</i>	234
Dr. Adina Berciu-Drăghicescu – <i>B. P. Hașdeu – editor al revistei „Arhiva Istorică a României”</i>	244
Elena Dima – <i>Valoarea documentară a fondului de carte din biblioteca „B. P. Hașdeu” de la DGAS București</i>	251
Eugenia Ioan – <i>B. P. Hașdeu în arhivele iugoslave</i>	258

*

* *

170 de ani de la revoluția română condusă de Tudor Vladimirescu 1821–1991

Dr. Adina Berciu-Drăghicescu – <i>Informații din presa italiană despre revoluția lui Tudor Vladimirescu</i>	263
---	-----

Lidia Brâncănu – <i>Demersurile istoriografului C.D. Aricescu pentru executarea portretului lui Tudor Vladimirescu</i>	268
Conferențiar dr. Gh. D. Iscriu – <i>Un om de la 1821 – Nicolae Popescu din Mușetești (Argeș)</i>	276

*
* *

NOTE BIBLIOGRAFICE

Ranko Mandić, <i>Jugoslavenski Katalog metalnog novca</i> , ed. 2-a, revăzută, Beograd, 1988, 250 p, (Eugen Nicolae).	280
Dulcin Morărescu, <i>Oameni de cultură români în arta medaliei. Dicționar</i> , București, Editura „Exclusiv Publicitate“, 1991, 120 p. (Adina Berciu-Drăghicescu)	281

LISTA DE ABREVIERI

AARMS	– Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice. Academia Română, București.
AIA	– Anuarul Institutului de Istorie și arheologie „A.D. Xenopol”, Iași.
AMN	– Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca.
AM	– Arheologia Moldovei, Iași-București
AO	– Arhivele Olteniei, Craiova
Apulum	– Apulum. Buletinul Muzeului Regional Alba-Iulia.
Av	– Avers
BMI	– Buletinul Monumentelor Istorice, București
FOR	– Biserica Ortodoxă Română, București
FRV	– Ioan Bianu, Dan Simionescu, Bibliografia Românească Veche, vol. III-IV, București, 1936-1944.
BSIA	– Buletinul Societății Istorice și Arheologice, București.
BSNR	– Buletinul Societății Numismatice Române, București.
CI	– Cercetări Istorice, Iași.
CN	– Cercetări Numismatice, București.
CNA	– Cronica Numismatică și Arheologică, București.
CPM	– Creșterea Patrimoniului Muzeal, București.
Dacia	– Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, NS, București.
DGAS	– Direcția Generală a Arhivelor Statului.
DRH	– Documenta Romaniae Historica, București.
GB	– Glasul Bisericii, București.
Hrisovul	– Hrisovul. Buletinul Școalei de Arhivistică, București.
Literatură și artă română	– Literatură și artă română. Idei, Simțire. Formă. București, 1896-1910.
Materiale	– Materiale și Cercetări Arheologice, București.
MA	– Metrologia aplicată. Publicație tehnico-științifică a Institutului Național de Metrologie din Inspectoratul General de Stat pentru controlul calității, București.
MI	– Magazin Istoric, București
MIM	– Materiale de Istorie și Muzeografie, București.

MO	– Mitropolia Olteniei, Craiova
MMS	– Mitropolia Moldovei și Sucevei, Suceava
NÉH	– Nouvelle Études d'Histoire, București
NL	– Numismatic Literature, New-York
Noesis	– Noesis. Travaux du Comité Roumain d'Histoire et de la Philosophie des Sciences. Academie Bucarest.
Pontica	– Pontica. Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța
RA	– Revista Arhivelor. Direcția Generală a Arhivelor Statului, București
RB	– Revista Bibliotecilor, București
RÉSEE	– Revue d'Études Sud-Est Européennes, București
RI	– Revista de Istorie, București
RM	– Revista Muzeelor, București
RMMI	– Revista Muzeelor și Monumentelor Istorice, București
RRH	– Revue Roumaine d'Histoire, Bucarest
Rv.	– Revers
SAO	– Studia et Acta Orientalia, București
SCIV (SCIVA)	– Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București
SCN	– Studii și Cercetări de Numismatică, București
Studii clasice	– Societatea de Studii Clasice. București
SMIM	– Studii și Materiale de Istorie Medie, București
Tibiscus	– Tibiscus. Muzeul Banatului, Timișoara.
Ziridava	– Ziridava. Muzeul Județean Arad.

ROLUL ȘTIINTELOR AUXILIARE ALE ISTORIEI ÎN FORMAREA ISTORICULUI ȘI ÎN CERCETAREA ISTORIEI

Dr. ADINA BERCIU-DRĂGHICESCU

Istoria are drept obiect omul și societatea omenească, fiind una dintre cele mai complexe și mai cuprinzătoare științe. Pornind de la izvoarele istorice, ea reconstituie și explică trecutul interpretând faptele și deschizând apoi perspectivele viitoare ale societății. Astfel istoria se identifică cu conștiința transformărilor și a înnoirilor necesare societății umane, creindu-i un suport intelectual și moral nou.

Pentru scrierea istoriei „fără ură și părtinire” („*sine ira et studio*”) este absolut necesară utilizarea izvoarelor istorice, sub orice formă, cât mai multe, și cât mai felurite, contemporane sau cât mai aproape de evenimentele la care se referă. Ele constituie „materia primă” a istoricului și a științei istorice, fără de care nu se poate scrie și nici înțelege istoria. Dar toate aceste izvoare trebuiesc supuse de către istoric criticii și unei minuțioase analize. Am avea astfel de-a face cu metoda istorică de cercetare care reprezintă un ansamblu de procedee tehnice în continuă perfecționare, pe care trebuie să le dobândească istoricul. Acest ansamblu de procedee tehnice constituie obiectul științelor auxiliare ale istoriei¹. Ele depistează și analizează sursele istorice, respectiv izvoarele care sînt depozitate în arhive, biblioteci și muzee. Fiecare dintre aceste științe contribuie la interpretarea corectă a istoriei, a izvoarelor. Scopul acestor discipline îl constituie valorificarea în folosul adevărului istoric a diferitelor forme de manifestare ale spiritualității umane, prin cunoașterea și înțelegerea izvoarelor. Termenul de științe auxiliare ale istoriei a fost introdus de Theodor Sieckel, istoric și paleograf, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea iar odată cu progresele științei istorice el a căpătat tot mai mult un caracter relativ².

¹ Damian P. Bogdan, *Științele speciale istorice*, RI., t. 33, 1980, nr. 7–8, p. 1603.

² La ora actuală mai persistă opinii diferite în ceea ce privește sfera științelor auxiliare și a terminologiei. Termenul de științe auxiliare rămîne valabil pentru științele auxiliare tradiționale ale istoriei, legate de cunoașterea izvoarelor și care oferă modalități de cercetare ale acestora. Istoricul Damian P. Bogdan este adeptul punctului de vedere conform căruia aceste discipline trebuiesc numite *speciale* și nu auxiliare – *op. cit.*, p. 1604–1605. Pe aceeași linie se situează și lucrarea *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, București, 1982. Aici ele sînt definite astfel: „Științe speciale (auxiliare) ale istoriei, totalitate a științelor (arhivistică, diplomatică, paleografică, cronologie etc.) care studiază izvoarele documentare și elaborează metodologia cercetării acestora” – p. 227.

Pentru, un istoric, orice știință de al cărei rezultat și metodă se folosește, poate fi numită auxiliară³. Cu atât mai mult în prezent când se constată tendința unei „atitudini integrative în știință”, întreaga știință devenind un „angrenaj de discipline științifice, în care fiecare știință, raportată la o alta, este într-un anume fel auxiliară”⁴. Oricum, denumirea de științe auxiliare nu constituie o categorisire a lor sub aspectul rolului sau a conținutului acestora, ci o „titlatură în sistematica istorică”⁵. În prezent, în istoriografia românească se folosesc ambii termeni: științe auxiliare și științe speciale.

Stăpânirea deplină a științelor auxiliare, a normelor acestora, este indispensabilă istoricului pentru descifrarea, înțelegerea și evaluarea critică a izvoarelor istorice. Specializarea în istorie trebuie să implice și o cunoaștere temeinică a științelor auxiliare, al căror studiu este extins și la epocile modernă și contemporană, epoci care păstrează un număr foarte mare de izvoare istorice.

Desigur nu este posibil ca un istoric să stăpânească toate limbile în care s-au scris documentele și nici toate tehnicile de lucru ale diferitelor științe auxiliare, dar el trebuie să cunoască teoria acestor științe, care sînt „constituite din toate științele posibile să fie înregistrate în repertoriul culturii umane”⁶.

Aceste științe au fost împărțite de istoricul Aurelian Sacerdoțeanu în științe auxiliare majore și minore⁷. De la științele auxiliare majore (geografia, geologia, lingvistică, paleontologia, antropologia, etnografia, sociologia, dreptul, biologia, psihologia, statistica istorică, demografia) istoria împrumută rezultatele sigure și concluziile. În schimb, de științele auxiliare minore (bibliologie, codicologie, epigrafie, paleografie, cronologie, heraldică, sigilografie, metrologie, numismatică, diplomatică, arhivistică) istoricul are nevoie pentru adunarea și apoi interpretarea izvoarelor în cercetarea istoriei. În evoluția acestora există o strînsă interdependență, cu caracter de reciprocitate, în sensul că dezvoltarea fiecăreia contribuie la evoluția celorlalte, iar rezultatele de ansamblu contribuie la progresul fiecăreia în parte. Științele auxiliare se îmbogățesc permanent cu noi izvoare care intră mereu în sfera lor de cercetare și se bazează pe metode tot mai bune și mai moderne de investigare.

Un loc aparte în cadrul disciplinelor auxiliare îl ocupă *arheologia*, fostă disciplină auxiliară majoră și devenită știință de sine stătătoare a istoriei. Arheologia are un câmp de cercetare bine precizat și metode de investigație proprii pentru cunoașterea cît mai deplină a dezvoltării societății omenești în anumite epoci. Prin unele metode se apropie de științele

³ Jerzy Topolsky, *Metodologia istoriei*, traducere de Anca Tapu, București Ed. Știință și Enciclop., 1987, p. 35.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Izvoare speciale ale permanenței și continuității poporului român în vatra strămoșască* (I) – dezbateri, R.A., 1982, nr. 2, 1982, p. 185 – este punctul de vedere al istoricului Răzvan Theodoreseu.

⁶ Aurelian Sacerdoțeanu, *Sarcinile științelor auxiliare ale istoriei*, R.A., 1966, nr. 1., p. 20.

⁷ *Ibidem*, p. 19.

naturii „dar prin caracterul izvoarelor și mai ales prin interpretarea monumentelor ce constituie aceste izvoare ea este o disciplină istorică”⁸. Scopul acesteia îl constituie studierea în timp și spațiu a manifestărilor, activității diferitelor societăți omenești, reconstituirea mediului natural, geografic și biologic și interdependența acesteia cu gradul social, cât și relațiile dintre diferitele grupuri sociale⁹.

Excepțional de bogată arhivă a pământului din epoca străveche, romană, daco-romană și veche românească confirmă legătura dialectică între trecut și prezent. Astfel arhivele pământului constituie cea mai fidelă oglindă a adevărului istoric, a realităților de odinioară iar șantierele arheologice devin adevărate școli ale muncii, ale culturii și dezvoltării sentimentului patriotic prin mărturiile pe care tinerii elevi și studenți le scot cu mâinile proprii din pământul ocrotitor al patriei și le restituie istoriei.

Atragem atenția asupra legăturilor dintre arheologie, arhivistică și numismatică. S-a dovedit practic că datele transmise de izvoarele scrise din arhive se sprijină pe activitatea arheologică și a numismaților. De multe ori unele tezaure monetare nu au putut fi identificate sub aspectul localității decât cu ajutorul informațiilor din fondurile arhivistice. Apoi, corelarea rapoartelor arheologice cu informațiile din arhive poate contribui la reconstituirea unor tezaure. Se creează astfel posibilitatea interpretării mai profunde a izvoarelor istorice.

*Epigrafia*¹⁰ este știința auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul (descifrarea și interpretarea) inscripțiilor pe materiale dure: piatră, metal (plumb, bronz, aur, argint), oase, sidex, fildeş, lemn, argilă, tencuială, sticlă, geme, camee, sigilii, inele (inscripția de pe veriga inelelor), ponduri și chiar pe stînci (cum este de exemplu inscripția lui Darius de la Behistun) în limbile vorbite odinioară sau mai recente. Ea nu-și limitează cercetarea la operele cu caracter solemn, cu conținut religios, funerar, arhitectonic, ci studiază numeroase produse și înscrisuri cum ar fi: cuvinte, litere izolate, semnături, nume proprii, formule, mărci de fabrică, nume de unități militare, scrierile trasate de mână pe monumente – *graffiti*. Obiectul epigrafiei îl constituie nu numai inscripțiile grecești și latine, ci și cele egiptene, sumeriene, asiriene, hittite, etrusce, punice, miceniene, etc. Justa interpretare a izvoarelor epigrafice se află în strînsă legătură cu filosofia, papirologia, paleografia, numismatica.

⁸ D. Berciu, *La izvoarele istoriei. O introducere în arheologia preistorică*, București Edit. Științifică, 1967, p. 11.

⁹ *Ibidem*, p. 31.

¹⁰ Pentru problemele de epigrafie vezi: *Inscripțiile medievale ale României*, vol. I (1395–1800), *Orașul București*, redactor responsabil Al. Elian, București, 1965; *Introducere; Einführung in das Studium der Geschichte*, herausgegeben von Walter Eckermann und Hubert Mohr, Berlin, 1966, p. 465–466; Popescu Emilian, *Inscripțiile grecești și latine, sec. IV–XII, descoperite în România*, București Edit. Acad., 1976, *Introducere*; Gordon A.E., *Illustrated introduction in Latin Epigraphy*, London, 1983.

Izvorul epigrafic antic furnizează date deosebit de prețioase. Cele mai bogate relatări sînt de natură socială; istoria socială pentru unele perioade antice nu există decît în urma descifrării nenumăratelor inscripții. Pe baza lor se poate studia istoria dreptului antic, se pot cunoaște o serie de instituții din această perioadă. Inscripțiile furnizează, de asemenea, relatări bogate privind viața religioasă. De multe ori epigrafia este unica sursă pentru cunoașterea diferitelor culte autohtone din Asia Mică, Siria, Thracia, din nordul Africii, Spania, Gallia, Illiria, Noricum. Inscripțiile cuprind și numeroase date referitoare la sentimentele religioase, la o serie de miracole sau conțin uneori imnuri sau confesiuni cu caracter religios ale credincioșilor.

Izvoarele epigrafice sînt generoase și în ceea ce privește viața cotidiană din perioada antică. Spre exemplu ele furnizează relatări despre viața din agora, celebrări de concursuri atletice, hipice, muzicale, numele cîștigătorilor acestor întreceri sportive. Uneori din ele aflăm întreaga carieră a unor celebri muzicieni și a unor atleți. Spectacolele cu gladiatori și animale sălbatice sînt de asemenea cunoscute din inscripții iar din basoreliefurile lor, se pot trage concluzii referitoare la tactica și armamentul folosit, la organizare etc. Pentru reconstituirea limbii și a vocabularului antic, inscripțiile pot furniza de asemenea un bogat material.

În epocile ulterioare, inscripțiile, cele mai multe dintre ele, au caracter religios (pisanii, pietre tombale, inscripții pe cruci de lemn, de piatră, pe țesături destinate vieții religioase). Altele au un caracter militar sau laic și furnizează informații prețioase privind ridicarea unor monumente, susținerea unor bătălii, etc. De asemenea cantitatea mare de antroponime, toponime și hidronime pe care le conțin inscripțiile funerare, cele votive, pisaniiile, pomelnicele și grafitelile reprezintă un material deosebit de valoros pentru istorici. Evenimentele de interes militar se găsesc înscrise în inscripțiile medievale, putîndu-se completa știrile din izvoarele scrise, iar uneori epigrafia poate fi chiar singura sursă de informare și de clarificare într-o anumită problemă.

Paleografia este știința auxiliară a istoriei care are drept obiect de cercetare izvoarele scrise vechi, respectiv cunoașterea, descifrarea și transcrierea lor. Prin aceasta ea furnizează informații prețioase privind materialele pe care s-au scris în timp izvoarele paleografice, instrumentele de scris, precum și evoluția grafemelor (a literelor). De asemenea tot paleografia oferă date importante pe baza cărora se pot identifica originalele și copiile, se pot sesiza falsurile¹¹. Apoi tot ea este aceea care determină, „în lipsa datei cronologice sau topografice, epoca și locul unde s-a scris un text paleografic”¹².

Paleograful studiază cărțile manuscrise, fie în formă de sul, fie codice, precum și documentele, respectiv textele care „au la bază un emitent și un destinatar, păstrate toate acestea în biblioteci, muzee și arhive publice, cît și în colecții particulare”¹³. Așadar

¹¹ *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 181.

¹² Damian P. Bogdan, *Paleografia româno-slavă. Tratat și album*, București, D.G.A.S., 1978, p. 10.

¹³ *Ibidem*.

paleografia se ocupă cu cercetarea textelor care au fost scrise cu stilul, condeiul și pana pe table de lemn cerate, pe papirus, pe pergament, pe hîrtie¹⁴.

„Paleografia își propune să ofere cunoștințele necesare nu numai istoricilor ci și arhiviștilor și bibliotecarilor care păstrează și se îngrijesc de moștenirea scrisă a timpurilor trecute”¹⁵.

Paleografia se află în strînsă legătură cu o serie de alte științe auxiliare: epigrafia, numismatica, genealogia, sigilografia, diplomatica, arhivistica, cronologia, codicologia, heraldica, metrologia, bibliologia. Dintre toate acestea cea mai apropiată este epigrafia. Pe de o parte fiindcă litera înainte de a fi săpată în piatră era mai întîi desenată cu cretă și apoi în domeniul prescurtărilor care sînt fie identice, fie asemănătoare¹⁶.

Bibliologia (cu subdiviziunile ei: istoria cărților și a bibliotecilor, bibliografia, biblioteconomia, bibliotecografia) este știința auxiliară care se ocupă de carte și de munca în bibliotecă. Obiectul acestei științe include: istoricul scrisului, folosit în codice, în cărți manuscrise, suportul său, instrumentele de scris, tehnica tiparului, fabricarea, legatul și ilustrarea cărții, punerea ei în circulație, publicațiile bibliografice, organizarea bibliotecilor, alcătuirea cataloagelor.

Bibliotecile, ca deținătoare ale tezaurului de cunoștințe și ca centre de difuzare ale acestora sînt verigi ale culturii în oricare timp și societate. De aceea, ele au fost și continuă să fie și în epoca contemporană izvoare de cultură. De la apariția televiziunii și a calculatoarelor, numărul cărților în lume nu a scăzut, ci dimpotrivă a crescut de aproape patru ori. Așadar, în viitor cartea va fi în continuare principalul mijloc de învățare, de educație, de creație și de cercetare¹⁷.

Codicologia este acea știință auxiliară care are ca obiect studiul cărților manuscrise, materialul de scris, formatul, tăierea, perforarea și lichidarea fielor, instrumentele de lucru, felul în care s-a alcătuit codexul, semnatura, tehnica ornamentării, legătura lui, specia de lemn folosită, natura și culoarea pielii care acoperă scoarțele, procedeele fixării acestora, ornamentele lor, depistarea eventualelor fragmente de texte folosite la întărirea scoarțelor. Pe lîngă acestea, codicologia are în sarcina ei și întocmirea și publicarea unor instrumente specifice de lucru cum ar fi: inventare, cataloage, diferite repertorii de colecții și colecționari, de manuscrise dateate sau nedateate, sau incorect dateate. Pentru a putea crea instrumentele de lucru, codicologia trebuie să apeleze și la alte științe auxiliare, cum ar fi: paleografia, epigrafia, criptografia, bibliografia, cronologia, filigranologia, diplomatica, critica textelor și altele.

Evoluția codicelui nu se poate înțelege fără cunoașterea evoluției scrierii și deși grafia nu este obiectul de studiu al codicologiei, se recurge în primul rînd la paleografie. În multe codice există pasaje scrise cu litere capitale folosite în scrierea pe materiale dure, de descifrarea căruia se ocupă epigrafia.

¹⁴ Sigismund Jakó, Radu Manolescu, *Scrierea latină în evul mediu*, București, Edit. Științifică, 1971, p. 7.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Damian P. Bogdan, *Paleografia româno-slavă*, p. 13–14.

¹⁷ N. Vințanu, *Cărțile și bibliotecile în era electronicii*, „Biblioteca”, 2, 1984, p. 32.

Pentru a lămuri unele fragmente din codice scrise în criptogramă, trebuie să utilizeze cunoștințe de criptografie, care este știința textelor criptice (secrete, cifrate și a descifrării acestora). De asemenea pentru a afla cum a fost alcătuită o carte manuscris de-a lungul timpului sînt necesare cunoștințe de bibliologie.

După cum pentru datarea codicelui, pentru studierea ornamentelor sale și a materialului din care este confecționat, codicologul trebuie să apeleze la cronologie, iconografie, istoria artelor și chiar la papirologie. De asemenea natura diferită a codicelui impune istoricului cunoștințe din domenii diverse: muzică, medicină, teologie, hagiografie.

Cronologia este știința auxiliară a istoriei care are ca obiect stabilirea exactă a datelor, a evenimentelor istorice, a documentelor. Un istoric trebuie să cunoască principiile sistemului cronologic practicat pînă în epoca contemporană, trebuie să știe să raporteze elementele cronologice din documente la modul de datare contemporan. Datarea izvorului are o importanță deosebită pentru că este știut faptul că un document nu poate intra în circuitul științific, nu poate fi folosit dacă nu este datat corect, iar o datare greșită duce la concluzii eronate.

Cronologia recurge la paleografie pentru a putea citi grafia datelor. Dar și paleograful, la rîndul său, apelează la cronologie pentru descifrarea elementelor cronologice principale și secundare și transpunerea lor în datele erei noastre.

Genealogia este una dintre cele mai vechi și una dintre cele mai importante științe ale istoriei. Ea studiază „nașterea și evoluția neamurilor și a familiilor, înruderirile care se stabilesc între persoanele unei epoci date, precum și rolul pe care aceste înruderiri îl joacă în desfășurarea unor evenimente istorice”¹⁸, satisface o „frîntură din nesfîrșita serie de cunoaștere a omului”¹⁹.

Genealogia folosește ca izvoare mai ales registrele de stare civilă care cuprind nașteri, căsătorii, decese, registrele parohiale cu date privind căsătoriile, decesele, înmormîntările, diplomele de înnobilare, înălțări în grad, foile de zestre, testamente, pomelnice, inscripții funerare, registre de ranguri nobilare și altele. „Istoria, cu ajutorul genealogiei, poate cunoaște succesiunile (limpezește deci și cronologia), dar poate afla și explicații sau realiza portrete prin cunoașterea ascendenței unei figuri oarecare (...). Se pot crea chiar sisteme de gîndire istorică bazate pe succesiunea generațiilor (...). Numai genealogia poate da elemente esențiale pentru cunoașterea locului pe care îl ocupă omul în societate din punct de vedere istoric, juridic, etnic și biologic”²⁰.

Cercetările genealogice dau posibilitatea cunoașterii mai aprofundate a anumitor personalități care au fost în centrul unor evenimente. Fără cercetările cu caracter genealogic, fără descifrarea prin această filieră a rolului diferitelor persoane în societate multe aspecte rămîn neelucidate²¹.

¹⁸ *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 126.

¹⁹ Mihai Berza, *Lecția de deschidere a cursului de genealogie de la Școala de arhivistică, ținută în decembrie 1944* – publicată în „Hrisovul”, IV, 1944, p. 81–82.

²⁰ Aurelian Sacerdoțeanu, *Cîteva note cu privire la cercetările genealogice, românești*, „Hrisovul”, II, 1942, p. 120–121.

²¹ *Izvoare speciale, dovezi ale permanenței și continuității poporului român în vatra strămoșească*, II (dezbatere), R. A., 1982, nr. 3, p. 279.

Un rol important îl joacă genealogia și în reconstituirea tabloului social din perioada feudalismului timpuriu și dezvoltat, atât european, cât și românesc. Spre exemplu, problemele referitoare la existența și rolul cnezilor români din Transilvania sau problema înnoibilării românilor din Transilvania, Banat, Maramureș, pentru fapte deosebite etc.

Genealogia sprijină cercetările istorice furnizând date pentru rezolvarea problemelor de cronologie, lămurește unele chestiuni de istorie socială, politică și culturală. Anumite informații sînt furnizate și științelor juridice prin explicarea formelor juridice de proprietate și de succesiune. Cunoșcîndu-se progresia numerică a nașterilor, se pot rezolva multe probleme de demografie istorică, mai exact de statistică demografică. După cum, prin întocmirea unui arbore genealogic și a unor tabele genealogice, se pot da lămuriri cu caracter economic, cum ar fi spre exemplu creșterea și descreșterea averii unor mari familii în diverse epoci istorice, etc.

Genealogia asigură, asemenea arheologiei, continuitatea nemijlocită care îi leagă pe contemporani de trecutul și de istoria fiecărui popor.

Astăzi se manifestă tendința de extindere a domeniului științei genealogice, care se referă nu numai la cercetarea clasei feudale, a familiilor boierești, ci și la familiile de altă condiție socială, orășeni și țărani. Genealogia se află într-un proces de continuă înnoire, ținînd pasul cu o serie de alte științe auxiliare și domenii cu care se află în corelație: cronologia, demografia, antropologia.

Sigilografia sau sfragistica este știința auxiliară a istoriei care se ocupă cu studierea sigiliilor sub toate aspectele²². Sigilografia are drept obiect descrierea, atât a matricelor, cât și a impresiunilor sigilare care sînt studiate din punct de vedere: istoric, artistic, tehnic, juridic, diplomatic. Tot această știință se ocupă și de modalitățile de aplicare a sigiliului, de depistarea falsurilor sigilare precum și de conservarea și restaurarea lor.

Sigiliile s-au conservat sub două aspecte: ca tipare sau matrice de metal, gravate negativ și ca peceti, adică impresiuni pozitive ale acestora, realizate în ceară, plumb, hîrtie, lut, fum, metal. La rîndul lor, tiparele sigilare sînt și ele izvoare istorice deosebit de importante, transmițînd prețioase informații referitoare la arta gravării. Ele pot elucida și anumite probleme de genealogie, deoarece matricele sigilare ale diverșilor demnitari, personalități, familii etc. au fost păstrate și transmise din generație în generație.

Sigiliile ca și monedele au un „caracter de oficialitate, de garanție, care le dă o valoare excepțională ca izvoare pentru cunoașterea trecutului. Monedele sînt garantate de puterea suverană, sigiliile, deși emană adeseori de la instituții sau persoane particulare,

²²În practica curentă, sigiliul desemnează amprenta (impresiunea, impronta), rămasă pe un material determinat în urma aplicării matricei sigilare (a tiparului) – Maria Dogaru, *Colecția de sigilii a Direcției Generale a Arhivelor Statului București*, R.A., 1969, nr. 2, p. 155. Matricea sigilară sau tiparul reprezintă așadar obiectul gravat, realizat dintr-un material rezistent și care servește la realizarea amprente sigilare. În mod curent se folosește însă termenul de sigiliu, atât pentru desemnarea matricei, cât și a amprente sigilare.

prezintă garanții suficiente prin însuși faptul că menirea lor este tocmai să certifice autenticitatea unui act²³.

Sigilografia este un izvor fecund de cunoștințe și mereu dispus să primească noi mărturii. Sigiliile, la fel ca și monedele, sînt documente contemporane avînd o valoare documentară deosebită, furnizînd informații despre persoanele, corporațiile și instituțiile care le-au emis. Numeroase personalități laice, ecleziastice, orășenești sau meșteri renumiți au putut fi identificate prin intermediul sigiliilor. Tot aceste izvoare furnizează prețioase informații privind organizarea cancelariilor, a modului de autentificare a actelor publice sau particulare²⁴. De asemenea, menționăm că unele societăți, opere de artă și instituții au intrat în istorie prin intermediul reprezentărilor de pe sigilii. Totodată ele contribuie la cunoașterea istoriei costumelor laice, bisericești și militare sau a armamentului. Tot prin intermediul lor se pot reconstitui stemele oficiale ale statelor, ale familiilor suveranilor, ale orășenilor sau ale corporațiilor meșteșugărești.

Sigiliile constituie izvoare istorice care pot ilustra în mod special anumite evenimente, ele păstrează informații prețioase privind istoria unor zone, unor orașe, unor instituții. Sigiliul este izvorul care păstrează, sintetizează și transmite generațiilor mai noi simbolurile strămoșilor. Reprezentările de pe sigiliile personale pot determina interpretări privind anumite „nivele sociologice de gust”, ceea ce permite înțelegerea unor idealuri și năzuințe ale unei generații sau ale unei epoci. Sigiliul, de foarte multe ori, mai ales în epoca modernă, a constituit un mijloc de exprimare a idealurilor naționale și în consecință pentru istorie constituie o sursă deosebit de prețioasă, și interesantă, dar dificil de descifrat prin însăși complexitatea problemelor ce le conține.

Sigilografia aflată și ea, după cum se poate observa, în conexiunea cu paleografia și epigrafia în ceea ce privește descifrarea legendelor de pe sigilii, cu heraldica pentru corecta interpretare a imaginilor din cîmpul sigiliului, cu diplomatia pentru stabilirea autenticității actelor, cu numismatica pentru reprezentările iconografice, constituie o sursă importantă pentru știința istorică.

Cercetătorului din domeniul istoriei, pentru folosirea cît mai exactă a izvoarelor, îi sînt necesare și cunoștințe de heraldică. Din cadrul surselor istorice se utilizează peceteile, monedele, inscripțiile de pe pietrele de mormînt, monumentele de arhitectură, diplomele etc. În strînsă legătură cu sigilografia se află *heraldica*, care are drept obiect stabilirea principiilor teoretice, cercetarea, interpretarea și evoluția stemelor unui stat, oraș, familie corporație etc. Tot ea este, aceea care fixează și studiază aspectele teoretice ale unei steme precum și alcătuirea acestora²⁵.

Heraldica este un factor de civilizație iar izvoarele acestei discipline dovedesc odată în plus întrepătrunderea dintre istorie și artă. Pentru interpretarea justă a izvoarelor, pentru redarea cît mai fidelă a adevărului, istoricul trebuie să poată citi și înțelege

²³ C. Moisil, *Două științe surori: numismatica și sigilografia*, B.S.N.R., an XVII, 1922, București, 1923, p. 8 (extras).

²⁴ *Ibidem*, p. 11.

²⁵ *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 130; Marcel Sturza-Săucești, *Heraldica. Tratat tehnic*, București Edit. Științifică, 1974, p. 7.

elementele heraldice; trebuie, astfel spus, să posede tehnica descifrării stemelor sau a blazoanelor, care constituie elementul fundamental al heraldicii.

Heraldica, prin izvoarele sale speciale pe care le pune la îndemână cercetătorilor, prin simbolistica sa, constituie un domeniu deosebit de important pentru cunoașterea proceselor sociale, politice și culturale ale societății omenești. Prin descifrarea izvoarelor heraldice se poate înțelege mai bine mentalitatea lumii medievale în general, moravurile și obiceiurile și de multe ori servesc „descifrarea încrengăturilor genealogice adesea foarte încurcate”. Ea a constituit, de asemenea, și un domeniu larg de manifestare a conștiinței naționale, domeniu pe care românii l-au folosit din plin. Lupta pentru independență și pentru unitate națională este evidențiată și de simbolurile heraldice care au servit și ca arme de luptă pentru realizarea acestor deziderate.

Metrologia este știința care se ocupă cu studiul măsurilor fixe sau variabile. Măsurile determinate de om prin calcule au variat după timp și după loc, formând adevărate sisteme. Cunoașterea acestor sisteme este necesară pentru înțelegerea izvoarelor istorice ale unor epoci, pentru înțelegerea mai ales a problemelor economice ale epocii. Apoi istoria unităților de măsură este legată strâns de istoria schimbului de produse. Metrologia este în legătură cu paleografia prin lectura corectă a izvoarelor paleografice care cuprind elemente metrologice iar „precizarea timpului de apariție a măsurilor sau a greutăților ajută paleografia la datarea izvoarelor sale lipsite de dată”²⁶. Ea oferă de asemenea elemente foarte importante pentru studierea monedelor.

Numismatica este știința auxiliară a istoriei care are drept obiect de studiu moneda (analizată sub toate aspectele). Numismatica are în vedere tipurile monetare, descrierea lor, descifrarea legendelor, materialul din care sînt confecționate, raporturile dintre diferitele categorii de monede, circulația monetară, alcătuirea corpurilor de monede²⁷.

Moneda, prin natura ei specifică, a fost destinată să fie o valoare circulatorie, constituind un instrument de lucru practic (dar și teoretic) deosebit de important în analiza vieții economice, sociale, politice și culturale a societății omenești. În cadrul ei, moneda poate fi o măsură a valorii, deci un instrument de schimb, poate fi un instrument al schimburilor și o rezervă de valoare²⁸. În acest ultim caz, tezaurele monetare pot furniza informații prețioase de natură numismatică și economică, privind raportul dintre modelele autohtone și cele care circulă concomitent cu ele, orientarea economică a statului respectiv, care este în strînsă legătură cu politica externă etc.

²⁶ Damian P. Bogdan, *Paleografia româno-slavă*, p. 16.

²⁷ Medalia constituie și ea un document metalic al unor epoci istorice. Ea este pentru contemporani, dar mai ales pentru urmași, un prilej de înțelegere a importanței acordate unor probleme ale vieții societății respective, unor personalități care prin activitatea desfășurată au contribuit la propășirea societății omenești, unor societăți și unor instituții. O ramură a numismaticii se ocupă de medalii și plachete: *medalistica*.

²⁸ Guy Fourquin, *Histoire économique de l'Occident médiéval*, Paris, 2-ème édition, 1971, p. 46.

Moneda a constituit și constituie și în prezent o „antennă” deosebit de sensibilă a vieții economice, sociale, politice și culturale a societății. De aceea ea nu este numai un instrument fiscal, ci a fost și este și un mijloc de acțiune asupra unei conjuncturi economice, sociale și politice. Apariția, evoluția, răspîndirea ei pînă la tezaurizare reflectă gradul de dezvoltare a societății care a emis-o și în cadrul căreia circulă. În același timp moneda conține numeroase elemente ponderale și de valoare intrinsecă, elemente iconografice, heraldice, epigrafice și sigilografice care, pentru a putea fi înțelese, necesită vaste cunoștințe teoretice și o îndelungată experiență practică.

Prin natura sa specială, studiul monedei reprezintă un domeniu deosebit de complex și de complicat în același timp al cercetării istorice. În toate epocile moneda a constituit un izvor important pentru studierea nivelului economic al unui popor, pentru determinarea și înțelegerea fluctuațiilor economice, a crizelor din acest domeniu, apariția falsurilor monetare²⁹, deprecierea din titlul metalului prețios, monede cu miez de armă etc. O interpretare cît mai complexă a descoperirilor monetare dintr-o zonă, conduce la o prezentare cît mai exactă a vieții comerciale, a circulației bunurilor economice; se pot realiza interesante raporturi valorice între monedele diferitelor țări se poate stabili puterea de cumpărare a membrilor societății într-o anumită perioadă³⁰ etc. Istoria finanțelor unui stat nu se poate scrie fără date despre circulația monetară, fără izvoare scrise referitoare la echivalența monedelor.

Tot prin studiul monedei se pot face o serie de constatări importante privind anumite obiceiuri, instituții sau dezvoltarea artistică a unei țări. Citirea corectă a reprezentărilor figurate pe avers și revers oferă informații prețioase privind viața politică, religioasă, orășenească sau viața socială. Moneda antică cu tipul iconografic care predomină, constituie o sursă importantă pentru cunoașterea religiilor, a mitologiei, pentru cunoașterea figurilor suveranilor și a familiilor imperiale, pentru istoria artei. Ea oferă deci informații deosebit de utile prin iconografia și portretistica antică, ele fiind de multe ori singurele surse care au păstrat figurile autentice ale monarhilor.

Prin particularitățile sale, moneda reprezintă, așadar, un izvor de o mare însemnătate pentru studierea istoriei, deoarece, așa cum afirma marele numismat francez Ernest Babelon, „o colecție de monede este un depozit oficial de documente contemporane care n-au putut fi alterate în decursul timpurilor prin transcrieri greșite, prin interpolări voite, prin suprimări arbitrare sau inconștiente... Ele sînt martori oculari și oficiali, chemați fără încetare să facă mărturisiri în vasta anchetă pe care științele istorice o întreprind din diferite puncte de vedere asupra trecutului omenirii; o monedă este, mai adeseori decît se crede, singurul document autentic care a ferit de profanarea uitării un eveniment istoric”³¹.

Izvoarele scrise pe care istoricul le valorifică pentru redarea istoriei sînt în esență documente și acte emanate fie de la o autoritate, fie de la persoane particulare. Cercetarea

²⁹ Pentru această problemă vezi lucrarea lui Radu Negrea, *Moneda. De la scoicile-monedă la cecul electronic*, București, Edit. Albatros, 1988.

³⁰ C. Moisil, *Două științe surori: numismatica și sigilografia*, p. 1.

³¹ Apud C. Moisil, *op. cit.*, p. 8.

acestora constituie obiectul unei alte științe auxiliare, *diplomatica*. Scopul ei este acela de a determina autenticitatea actelor prin supunerea lor criticii diplomatice³². Izvoarele diplomatice izvorâte din necesitățile momentane, justificând interese materiale sau juridice sînt deosebit de valoroase deoarece sînt obiective, mai ales cele emise în cancelarii. *Diplomatica* își realizează obiectivele folosindu-se de regulile fundamentale ale criticii diplomatice, reguli furnizate de *diplomatica generală*. Rezultatele la care ajunge diplomatistul în urma criticii externe și interne a actului sînt deosebit de utile editărilor de documente.

Stabilirea autenticității și valorii izvoarelor diplomatice este un lucru esențial pentru scrierea corectă a istoriei și, în consecință, cunoașterea tuturor elementelor necesare criticii prezintă o importanță deosebită. Atenția constantă acordată documentului constituie pentru un istoric o datorie de prim ordin. Pentru perioadele cînd ponderea izvoarelor o constituie cele narative, informațiile diplomatice pot aduce clarificări nebanuite³³. De aici derivă necesitatea stringență și obligația istoricilor de a publica cît mai multe izvoare diplomatice, într-un mod unitar și care să fie mai util scrierii istoriei naționale.

Arhivistica este știința care se ocupă cu teoria și practica muncii în arhive³⁴. Arhivele ca păstrătoare de vestigii și antichități, ca păstrătoare a conștiinței de sine a popoarelor, constituie condiția *sine qua non* pentru reconstituirea istoriei unui popor.

Documentul prin el însuși nu are decît o valoare limitată; interpretarea lui conferă, în schimb, valoare istoriei și cum nu există document care să poată fi interpretat într-un singur fel, munca în arhive devine astfel pasionantă. Știința arhivistică prin cercetările ei fundamentale și aplicative are drept scop crearea celor mai bune condiții pentru munca în arhive. Indiferent de forma pe care o au astăzi arhivaliile³⁵, toate arhivele din lume conțin izvoare istorice scrise care lămuresc aspectele economice, sociale, politice, culturale ale unui popor sau referitoare la relațiile între țări.

Cunoașterea tuturor acestor discipline contribuie și la îmbogățirea metodologiei interdisciplinare de cercetare a istoriei în ansamblu, la menținerea interpretării și aprofundării diferitelor aspecte ale evoluției istorice universale și românești. Știința istorică nu se va putea dispensa niciodată de aceste discipline tradiționale, dar deschise mereu spre înnoiri, deoarece ele constituie temelia studierii istoriei. Scopul final al studierii științelor auxiliare ale istoriei constă în dobîndirea deprinderii de a folosi corect izvoarele și deopotrivă publicarea științifică a acestora. Această utilă problemă se pune cu tot mai multă stringență în etapa actuală cînd o istorie națională care să respecte adevărul istoric nu se poate scrie fără utilizarea plenară a izvoarelor.

³² Aurelian Sacerdoțeanu, *Sarcinile științelor auxiliare ale istoriei*, R.A., 1966, nr. 1, p. 41.

³³ Idem, *Îndrumări în cercetările istorice*, Casa Școalelor, București, 1943, p. 45.

³⁴ Pentru problemele de arhivistică, vezi Aurelian Sacerdoțeanu, *Arhivistica*, București, Edit. Didact. Pedagogică, 1970.

³⁵ Arhivaliile sînt materialele arhivistice constituite organic și păstrate ca atare. Termenul este sinonim cu cel de arhivă, unitate arhivistică, unitate de păstrare – *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, p. 32.

În momentul de față societatea contemporană se caracterizează printr-o intensificare a folosirii izvoarelor sigilare, heraldice, numismatice, genealogice, etc. și elaborarea de lucrări generale și speciale. Interesul societății pentru valorificarea acestor izvoare speciale este demonstrat și de crearea unor organisme naționale și internaționale încă din deceniul 6 al secolului XX menite a se preocupa de stimularea interesului general față de aceste izvoare. Spre exemplu: Comitetul Internațional de sigilografie creat în 1959, Institutul de cercetare și de istorie a cărții (Bruxelles, 1958), Comisia internațională de diplomatică (Viena, 1965) și altele. România este reprezentată în numeroase astfel de organisme internaționale. Aprofundarea studiilor de științe auxiliare în România contribuie de fapt la îmbogățirea cercetărilor multi și interdisciplinare universale, constituind un aport cultural științific deosebit, de veche tradiție al școlii românești.

GENEALOGIA IERI ȘI ASTĂZI

MIHAI SORIN RĂDULESCU

Rîndurile de față urmăresc să sublinieze într-o privire diacronică însemnătatea acestei științe auxiliare a istoriei – genealogia – pe care de obicei, atunci cînd enumerăm disciplinele ajutoare ale istoriei, o omitem sau, în cel mai bun caz, o lăsăm la urmă. Dacă importanța unor discipline ca arhivistica, diplomatica, cronologia, heraldica, paleografia, sigilografia, numismatica nu poate fi pusă la îndoială, în cazul genealogiei s-au exprimat puncte de vedere diferite, de la respingerea cea mai îndrjită pînă la elogiul fără limite. În bună măsură atitudinea negativă față de genealogie, văzută ca studiu al strămoșilor, a izvorât din reacția pe care în veacul Luminilor, sub semnul apărării valorilor individuale, filozofii și gînditorii francezi au manifestat-o față de o societate închisată, formată dintr-un număr restrîns de familii nobile, din rîndul cărora se recrutau actorii scenei politice a vremii. În acest climat își are rădăcina celebrul vers al lui Voltaire: „Qui sert bien son pays n'a pas besoin d'aïeux”. Cercetările genealogice au fost și sînt încă privite de unii cu un surîs de îngăduință, genealogia fiind în concepția lor „o îndeletnicire inofensivă, bună să ocupe din cînd în cînd cîteva ore de huzur”. La formarea unei opinii asupra efortului de căutare a ascendenților au contribuit și evocatoarele versuri ale lui Alfred de Vigny: „Dans le caveau des miens plongeant mes pas nocturnes, / J'ai compté mes aïeux suivant leur vieille loi /.../ A peine une étincelle a celui de leur cendre”.

Dincolo de viziunea romantică asupra demersului genealogic, semi-disprețul sau indiferența manifestată față de acesta pot fi oarecum explicate, deoarece foarte adesea interesul cercetătorilor s-a limitat la cadrul restrîns al familiei, neglijînd obiectul de studiu al genealogiei care nu are a se mărgini numai la studiul special al cutărei sau cutărei familii.

Dacă orice discuție trebuie să pornească de la definirea termenilor – după binecunoscutul îndemn voltairian – se impune o încercare de definire a genealogiei. În *DEX* genealogia este definită ca „urmărire sistematică a filiației existente între membrii unei familii, făcută pentru a stabili originea și gradul lor de înrudire” și totuși ca o „disciplină auxiliară a istoriei, care se ocupă cu întocmirea unor astfel de filiații și legături pentru familiile domnitoare, nobiliare etc.”¹. Definiția dată în *Dicționarul științelor*

¹ *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975, p. 367.

speciale ale istoriei este mai exactă, ea fiind formulată astfel: „știință specială a istoriei care studiază nașterea și evoluția neamurilor și a familiilor, înruderile care se stabilesc între persoanele unei epoci date, precum și rolul pe care aceste înruderiri îl joacă în desfășurarea unor evenimente istorice, la plural, acest termen desemnează înșiruirea sistematică a membrilor unei familii, făcută pentru a stabili originea și gradul lor de rudenie”². După *Encyclopedia Universalis* genealogia este „studiul obiectiv și exhaustiv al ascendenților și descendenților indivizilor, al legăturilor lor de rudenie, al particularităților lor fizice, intelectuale și morale, al biografiilor particulare și publice. Genealogia ajută la cunoașterea completă a familiilor în cadrul cărora indivizii se dezvoltă în mod original... Ea servește totodată geneticii, demografia și istoria socială. Știință având propriile ei obiective și metode, genealogia este de asemenea și un auxiliar a numeroase științe umane... ea mai fiind și istoria originii și dezvoltării indivizilor grupați în familii”³. *Petit Larousse illustré* definește genealogia ca o știință care caracterizează originea și filiația familiilor⁴. Enumerarea definițiilor acestei discipline ar putea, evident, continua.

Profesorul Mihai Berza a consacrat admirabile pagini statutului și finalității acestei discipline în lecția de deschidere a cursului de genealogie la Școala de arhivistică, lecție ținută în decembrie 1944 și publicată în „Hrisovul”, dar a cărei actualitate în ceea ce privește conținutul de idei, rămâne de necontestat: „În măsura în care fixează anumite adevăruri pe bază de cercetări metodice și criterii sigure, genealogia poate, judecând în chip absolut, să revendice locul de știință de sine stătătoare. Deși nu ajunge la stabilirea de legi cu caracter universal valabil și nici măcar de adevăruri generale, satisface și ea, ca oricăre altă știință, o frântură din nesfârșita sete de cunoaștere a omului (...). Cercetările genealogice își capătă astfel valoarea și interesul în raport cu ceea ce pot ele oferi istoricului ca material pentru construcția sa, genealogia putând exista numai ca disciplină auxiliară a istoriei. Privită însă în acest chip, foloasele ei pot fi deosebit de mari, rezultatele sale ajutând la lămurirea a numeroase probleme de deosebită importanță, care merg de la destinele individuale ale personalităților ce ne rețin atenția prin rolul lor activ în desfășurarea istorică, pînă la destinuri privitoare la întregi clase sociale sau epoci istorice”⁵. Afirmările profesorului Berza se completează cu îndrumările pe care le dădea cu cîteva decenii în urmă Aurelian Sacerdoțeanu: „Istoria nu caută în cercetările genealogice decît lămuriri de amănunt care îi pot ușura înțelegerea vieții sociale și culturale, în schimb societatea actuală poate să rezolve sau măcar să îndrumeze pe calea cea bună, probleme de mare importanță în legătură cu biologia, ereditatea (mai ales patologia ereditară), psihologia și altele, în strînsă legătură cu individul și rolul său în mediul înconjurător. Istoria cu ajutorul genealogiei poate cunoaște succesiunile (limpezește deci și cronologia), dar poate afla și

² *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, București, DGAS., 1982, p. 126.

³ Apud Dan Pleșia, *Importanța studiilor genealogice pentru istoria Țării Românești*, comunicat la ședința din 10 ianuarie 1979 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lângă Institutul de Istorie „N. Iorga”.

⁴ *Petit Larousse illustré*, Paris, 1978, p. 463.

⁵ Mihai Berza, *Genealogia – disciplină auxiliară a istoriei*, în „Hrisovul”, IV, 1944, p. 81–82.

explicații sau realiza portrete prin cunoașterea ascendenței unei figuri oarecare. Nu mai amintim și faptul că se pot crea chiar sisteme de gândire istorică bazate pe succesiunea generațiilor (Ranke) (...). În adevăr numai genealogia poate da elementele esențiale pentru cunoașterea locului pe care îl ocupă omul în societate din punct de vedere istoric, juridic, etnic și biologic⁶.

Convinși fiind, deci, de utilitatea demersului genealogic, în sprijinul căreia vin aprecierile citate ale celor doi savanți, trebuie să subliniem faptul că genealogia ca știință cu o cale de-sine-stătătoare s-a dezvoltat concomitent și adesea în strânsă legătură cu istoriografia generală. Interesul pentru genealogie vine de departe în timp, fiind întâlnit în *Biblie*, în mitologia greco-romană, în lumea arabă ca și în cea normandă⁷. Genealogia modernă s-a născut în secolul al XVI-lea, când cercetările istoricilor Renașterii în această direcție nu mai aveau drept scop numai de a dovedi un drept de succesiune sau de a flata orgoliul unui suveran sau nobil. Primul tratat de genealogie a apărut în 1591, fiind redactat de genealogistul german Eyzinger și purtând titlul *Thesaurus Principum*. Apariția metodelor critice în studierea izvoarelor, dezvoltarea paleografiei și a diplomatiei sub impulsul savanților francezi Mabillon și Du Cange a pus la îndemîna genealogiei mijloace noi de investigație, care au dat acesteia un avînt deosebit. În acest secol se situează un efort genealogic intens, început cu *Histoire généalogique de la Maison royale de France avec les illustres familles qui en sont descendues*, publicată în 1619 de Scevole și Louis de Sainte-Marthe, culminînd cu tratatul lui Claude-François Ménéstrier și Jean Le Laboureur, din 1683, *Traité de l'origine et de l'usage des Quartiers... et les Tableaux généalogiques ou les seize quartiers de nos rois depuis Saint Louis..., des princesses qui vivent et de plusieurs seigneurs de ce royaume*. În veacul al XVIII-lea genealogiștii francezi, aparținînd mai ales dinastiei d'Hozier, s-au ocupat de ascendența în linie paternă a celor circa 20.000 de familii nobile din Franța în vederea primirii lor la curte, admiterii în ordinele regelui și în școlile regale rezervate fiilor nobilimii. În a doua jumătate a secolului Luminilor, numărul celor care se îndeletnicesc cu stabilirea filiațiilor și urmărirea legăturilor de rudenie a scăzut vertiginos, văzîndu-se în genealogie o disciplină menită în exclusivitate să fleteze vanitatea nobiliară și să conserve o stare socială perimată. Cuvintele lui Massillon sînt simptomatice în acest sens: „La noblesse du sang et la vanité des généalogies sont, de toutes les erreurs, la plus généralement établie”⁸.

În Germania, însă, în această vreme genealogia a cunoscut o dezvoltare ilustrată de Seifert care publica în 1715–1722 ale sale *Ahnentafeln*, Hübner, cu ale sale *Genealogische Tabellen* din 1725–1733, Georg Andreas Will, autor al unui *Lehrbuch einer statistischen Genealogie*, publicat în 1776, J.K. Gatterer, autor al unui *Abriss der Genealogie*, apărut în 1782. În concepția lui Will, genealogia era știința originii și destinului familiilor care se bucură de considerație în viața publică, de influență în societate. Astfel utilitatea genealogiei în alte direcții scăpa cercetărilor, pentru că nu era demonstrată științific

⁶ Aurelian Sacerdoțeanu, *Cîteva note cu privire la cercetările genealogice românești*, „Hrisovul”, II, 1942, p. 120–121.

⁷ Pierre Durye, *La Généalogie*, Paris, 1963, p. 9–12.

⁸ *Ibidem*, p. 17.

realitatea eredității. Odată cu stabilirea legilor eredității și ale geneticii de Johann Gregor Mendel, Naudin, Hugo de Vries, C. Correns, E. von Tschermak, genealogia a căpătat o aplicabilitate mai largă, dar și o bază științifică, ținând de faptul că genetica demonstrează transmiterea caracterelor fizice și psihice. Legătura dintre genealogie și genetică a fost realizată abia în secolul nostru. Perspective largi în direcția interdisciplinelor pe care o presupune aplicarea cercetărilor genealogice a deschis tratatul lui Ottokar Lorenz apărut în 1898, *Lehrbuch der gesamten wissenschaftlichen Genealogie*, pe urmele căruia au mers în lucrările lor genealogiștii Stephan Kékulé von Stradonitz, Otto Forst de Battaglia, Wilhelm-Karl von Isenburg. totodată teoreticieni ai domeniului. De pildă Otto Forst de Battaglia, profesor la universitatea din Viena, a publicat în 1949 un tratat de genealogie, o foarte pertinentă privire asupra ansamblului problemelor acestei discipline, dar a alcătuit și table ale ascendenților unor personalități, cum ar fi studiul său privind strămoșii reginei Maria Leszczyńska, apărut în 1913 în poloneză⁹.

Veacul nostru se caracterizează în sfera investigațiilor genealogice prin tendința de unire a eforturilor individuale, genealogiștii grupându-se în asociații naționale și religioase, reunindu-se la congrese internaționale. La începutul secolului în Germania a fost creat „Zentralstelle für deutsche Personen – und Familiengeschichte“, care a editat *Ahnentafeln berühmter Deutschen*. Asemenea asociații care înmănușează eforturile genealogiștilor sînt în Germania „Deutsche Arbeitsgemeinschaft genealogische Verbände“, înființată în 1948, „Westdeutsche Gesellschaft für Familienkunde“, în Belgia „Service de Centralisation des Etudes Généalogiques et Démographiques de Belgique“, „L’Office généalogique et héraldique de Belgique“, în Canada „Société généalogique canadienne-française“, înființată în 1943, în S.U.A. „American Society of Genealogists“, în Franța „Centre généalogique de Paris“, fondat în 1955. Un efort genealogic impresionant este desfășurat de societatea genealogică a mormonilor din Statele Unite, care a început o imensă despuiere a întregii stări civile din Europa apuseană și din America, adunînd sute de milioane de clișee negative din Anglia, Irlanda, Islanda, țările scandinave, Olanda, Belgia, Germania, Canada, Mexic, S.U.A., Franța. Primul congres internațional de genealogie a avut loc la Barcelona în 1929, cu specialiști în majoritate spanioli, cel de-al doilea la Neapole în 1953, majoritatea participanților fiind italieni. Abia la cel de-al treilea congres, ce a avut loc la Madrid în 1955, participarea a fost cu adevărat internațională, fiind reprezentate 76 asociații și 31 de țări¹⁰.

Genealogia a cunoscut un firesc proces de modernizare, atît în ceea ce privește metodele ei de investigație, cît și utilizarea rezultatelor ei. Genealogia contemporană se servește din plin de realizările din domeniul informaticii. Astfel s-a adoptat un sistem de extragere a înregistrărilor de pe registrele parohiale de botez, căsătorie și deces, sistem prin care se elaborează fișe rigide tipărite, conținînd extrase ce se clasează alfabetic după numele de familie și cronologic cele aparținînd aceleiași familii, după care se introduc în

⁹ *Ibidem*, p. 17.

¹⁰ *Ibidem*, p. 32–34.

memoria ordinatorului prin benzi de hîrtie perforată. Se constituie astfel o bancă de date¹¹. Este posibil ca fișele aparținînd fraților și surorilor născuți din aceiași părinți să fie grupate de mașină, apoi aceste grupe de frați să se înlănțuiască cu părinții respectivi, care la rîndul lor fac și ei parte dintr-o altă grupă de frați ș. a.m.d., pînă la alcătuirea completă, permisă de informația înmagazinată, a tablourilor genealogice și a pedigree-urilor. Se alcătuiesc programe ordinatorului astfel încît aceste tablouri să poată fi furnizate scrise, cu toate datele necesare, prin dispozitivul său de ieșire¹².

O altă tendință de dezvoltare a genealogiei actuale pe plan mondial o constituie cea spre interdisciplinaritate. Genealogia poate furniza demografiei date despre familiile emigrate sau imigrate din motive religioase, politice, economice, despre ponderea lor numerică, despre natalitate, vîrsta căsătoriilor și mortalitate. De pildă, genealogistul Pierre Durye a studiat cele 261 familii reprezentînd nobilimea din Champagne în anul 1667. Din acestea, 131 familii erau originare chiar din Champagne, 105 venite din alte provincii, 25, deci 10%, venite din țări străine. De asemenea, prin alcătuirea tabelor de ascendenți s-ar putea trage concluzii privitoare la repartizarea regională a familiilor.

Contribuția genealogiei la istoria socială se realizează prin înțelegerea mai exactă și mai nuanțată a claselor sociale, care nu sînt juxtapuneri de indivizi, ci ansambluri de familii care urcă și coboară pe scara socială. Astăzi genealogia a devenit conștientă de faptul că studiul genealogic al oricărei familii, de orice condiție socială, reprezintă un pas înainte pe calea scrierii istoriei societății. Propunîndu-și studiul individului prin intermediul familiei sale, genealogia contribuie esențial la explicarea nu numai a eredității fizice, dar mai ales a celei socio-culturale. Asupra necesității elaborării de monografii familiale atrăgea atenția în 1942 și marele istoric francez Lucien Febvre: „Mais il faut des monographies. Autre moyens d'atteindre la réalité sociale, et non moins utiles, non moins indispensables à l'étude, à la recherche. Les monographies de famille posent des problèmes plus rares, plus délicats, plus particuliers. Elles mettent mieux en contact avec la vie. Elles provoquent des surprises, des étonnements. Elles révèlent des accidents. Elles inquiètent. Elles font réfléchir”¹³. Concret vorbind, pentru a nu da decît cîteva exemple, genealogia furnizează date valoroase pentru reconstituirea structurilor sociale din statele întemeiate de cruciați în Orient¹⁴, a celor din orașele imperiale germane¹⁵, pentru studiul

¹¹ Vezi Pompiliu Greceanu, *Genealogia și ordinatoarele*, comunicare prezentată la ședința din 7 martie 1975 a Comisiei de Heraldică, Genealogie și Sigilografie de pe lîngă Institutul de Istorie „N. Iorga”, cu bibliografia problemei.

¹² Vezi George H. Fudge, *The Genealogist and Automation*, în *Genealogica et Heraldica. Proceedings of the 10-th International Congress of Genealogical and Heraldic Sciences*, Wien, 14–19 Sept. 1970, Viena, 1972.

¹³ Apud Pierre Durye, *op. cit.*, p. 54–55.

¹⁴ Vezi Weyprecht Hugo Graft Rudt von Collenberg, *Struktur und Connubium der Feudalgesellschaft der Kreuzzugsstaaten*, în *12. Internationaler Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften*, München, 1974, p. 415–436.

¹⁵ Vezi Dr. Gerd Wunder, *Sozialstruktur süddeutscher Reichsstädte in genealogischer Sicht*, în *op. cit.*, p. 437–445.

formării unor noi pături sociale, ca de pildă noua burghezie din Nürnberg de la hotarul secolelor XVIII–XIX¹⁶ etc. În ceea ce privește statutul genealogiei și locul său în cadrul cercetărilor istorice, acestea au cunoscut o evoluție sinuoasă. În secolele XVI–XVII genealogia ocupa un loc de seamă în cadrul mării istoriografii, contribuind la constituirea pe baze riguroase a științelor auxiliare ale istoriei. Spre sfârșitul secolului al XVIII-lea și în secolul al XIX-lea statutul genealogiei a cunoscut un vădit declin, ea fiind oarecum marginalizată în câmpul istoriografiei. În secolul nostru genealogia și-a recâștigat importanța prin conștientizarea aplicabilității ei în domeniul geneticii și al istoriei sociale, dar și aici rămâne încă de studiat o largă arie de probleme.

La noi interesul pentru genealogie se manifestă încă din perioada veche a culturii noastre, în scrierile eruditului principe Dimitrie Cantemir, ale banului Mihai Cantacuzino, autorul *Gheenaloghiei Cantacuzinilor* (1787), cunoscând o salvare particulară în *Arhondologia Moldovei* a paharnicului Constandin Sion¹⁷, dar și în monumentală operă hașdeiană *Etymologicum Magnum Romaniae*¹⁸. După o perioadă romantică și de pionierat în genealogia românească, reprezentată de Octav Lecca¹⁹, bazele ei ca știință istorică au fost puse de Ștefan D. Grecianu, autorul *Genealogiilor documentate ale familiilor boierești*²⁰.

Școala critică în istoriografie și-a pus amprenta pe studiile genealogice, astfel încât s-a trecut de la fanteziile arhondologice la cercetarea atentă, strâns legată de baza documentară. Un moment de seamă în mișcarea genealogică românească l-a constituit apariția „Arhivei genealogice” la Iași în 1912–1913 sub redacția lui Sever Zotta, al cărui efort de cercetare se situează pe linia aceleiași acripii în despuieră surselor documentare. Drumul deschis de Ștefan D. Grecianu a fost urmat de mari erudiți ai acestui domeniu. Pentru genealogiile moldovenești merita a fi reținuți I. Tanoviceanu, Gh. Ghibănescu, proeminent editor de documente și, totodată, autor al unor minuțioase monografii de familie despre Cuzești, Râșcani, Grecenii din Moldova, Bașotești etc.; Sever Zotta; Gh. Bezviconi, editorul din 1933 al interesantei reviste istorico-genealogice „Din trecutul nostru”; Constantin Gane, autorul celebrelor *Trecute vieți de doamne și domnișe*; generalul Radu Rosetti, istoric militar, dar care prin monografia sa consacrată familiei

¹⁶ Vezi Gerhard Hirschmann, *Die Bedeutung des Connubiums beim Aufstieg Nürnberger Bürger familien zu einer wirtschaftlichen Führungsgeschicht im 18. und 19. Jahrhundert*, în *op. cit.*, p. 339–352.

¹⁷ O evaluare a operei lui Sion, prin prisma interesului pentru cercetarea genealogică, se află în postfața scrisă de Ștefan S. Gorovei la Paharnicul Constantin Sion, *Arhondologia Moldovei. Amintiri și note contemporane. Boierii moldoveni*, București, 1973, p. 329–351.

¹⁸ Interesul pentru genealogii se exprimă în articolele consacrate familiilor Arbure, Balș, Basarab. Vezi B. P. Hașdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, ediție îngrijită de Andrei Rusu, București, 1970, p. 59–62, 140–245, 275–337.

¹⁹ Octav George Lecca este autorul unor lucrări mult folosite în trecut, dar cu multe inexactități: *Familiiile boierești române. Istoric și genealogie*, București, 1899; *Genealogia a 100 de case din Țara Românească și Moldova*, București, 1911.

²⁰ Ștefan D. Grecianu, *Genealogiile documentate ale familiilor boierești*, București, 1913–1916, 3 volume.

Rosetti a dat un exemplu de rigoare a cercetării genealogice; Ferdinand Bartsch, a cărui operă a rămas aproape integral în manuscris; Ștefan S. Gorovei, ale cărui studii se caracterizează printr-o masivă și migăloasă documentație. În ceea ce privește genealogiile din Țara românească, Ștefan D. Grecianu a fost continuat de Ioan C. Filitti, Emanoil Hagi Mosco, George D. Florescu, care au întocmit împreună peste 700 tabele genealogice, rămase în manuscris, de Marcel Romanescu, Dan Pleșia, Alexandru V. Perietzianu-Buzău, Paul Cernovodeanu, Dan Berindei ș.a. Pentru genealogiile familiilor românești din Transilvania, fundamentală rămâne lucrarea lui Ioan cavaler de Pușcariu, apărută în 1892–1895, intitulată *Date istorice despre familiile nobile române din Transilvania*, cercetări mai noi în acest domeniu întreprinzând Teodor Bohățiel, Dan Pleșia ș.a.²¹

O direcție nouă în genealogia românească de astăzi o constituie studierea familiilor țărănești, acesta fiind un imperativ formulat încă de reprezentanții școlii sociologice de la București, respectiv de Dimitrie Gusti, Traian Herseni, Henri H. Stahl, care au subliniat în numeroase rânduri importanța studiului genealogic asupra satului. Merită a fi menționate în acest sens cercetările genealogice întreprinse de Policarp Voinea, Oprea Chiriță, care, ocupându-se de istoricul școlii din Drânic-Dolj, au stabilit arborele genealogic al neamului lui Chiriță, din care descind 121 de persoane, din care 69 intelectuali (29 cu studii universitare) față de numai 52 țărani²², Marin Popescu din satul Rîul Alb (județul Dîmbovița), care a stabilit genealogia neamului său pînă la un popă Barbu, arestat în prima jumătate a secolului al XVII-lea²³, cercetările efectuate de Eugen D. Neculau în satul Ungureni (județul Botoșani, ca și cele întreprinse de Radu Crețeanu în contextul unei investigații inițiate de Centrul de antropologie al Academiei în județul Hunedoara, în Oltenia nordică și în Zona Porților de fier²⁴. Cercetările întreprinse de Radu Crețeanu în 6 sate au fost folosite în *Atlasul antropologic al Olteniei* pentru formularea concluziilor privind structura antropologică a acestei regiuni. Studiindu-se două sate din zona de munte (Peștișani), două din zona deluroasă (Șovarna și Văgiulești), două din zona de cîmpie (Rogova, Castronava), cercetarea genealogică a dus la reliefarea caracterului de endogamie sau de exogamie al populației satului cercetat.

Cert este că în această disciplină rămîne un teren de studiu extrem de vast, atît în ceea ce privește cercetarea genealogică propriu-zisă, ce ține de elaborarea arborilor genealogici, a tabelor de ascendenți și de descendenți, a monografiilor de familii, cît și în ceea ce privește utilizarea rezultatelor obținute.

Genealogistul german Heinz F. Friederichs observa pe bună dreptate că viitorul genealogiei depinde în mare măsură de legătura sa cu genetica și cu istoria societății. El arăta că „cercetătorul istoriei familiei care stătea singuratic în spatele arborilor săi și își ascundea rezultatele în dulap a dispărut. În locul său a apărut un om cu o viziune largă, care nu privește numai spre trecut, ci scrutează critic și viitorul”²⁵.

²¹ Dan Gr. Pleșia, *La noblesse roumaine de Transylvanie. Structure et évolution*, R.R.H., tom XXVI, iulie-septembrie 1987, 3, extras.

²² Vezi Policarp Voinea, Oprea Chiriță, *Istoricul Școlii din Drânic-Dolj*, Craiova, 1970, arborele genealogic al neamului lui Biță Chiriță.

²³ Vezi Radu Crețeanu, *Genealogii țărănești*, în vol. *Documente noi descoperite și informații arheologice*, București, 1980, p. 24.

²⁴ *Ibidem*, p. 26–28.

²⁵ Dr. Heinz F. Friederichs, *Genealogie – Genetik – Gesellschaft*, în *12. Internationaler Kongress für genealogische und heraldische Wissenschaften*, p. 7.

PRECIZĂRI ASUPRA FONDĂRII COLECȚIEI DE IZVOARE DOCUMENTARE EXTERNE „EUDOXIU DE HURMUZACHI“.

Conferențiar dr. GH. D. ISCRU

Despre cunoscuta colecție ce poartă numele marelui patriot român s-a scris nu prea mult, totuși mai mult decât despre altele. Au fost recenzate unele volume (nu toate), colecția a fost elogiată pentru ținuta sa științifică. I s-au consacrat și studii independente, cel mai doct și încă foarte util fiind studiul istoricului Aurelian Sacerdoțeanu¹.

După cum se știe, colecția a apărut între anii 1877–1942, ajungând la volumul XXI (au apărut 45 de tomuri, acesta prin dublarea unor volume sau prin adăugarea de suplimente). În 1962 s-a reluat, într-o serie nouă, publicarea colecției.

Eudoxiu de Hurmuzachi, dispunând de mijloace materiale – dar câți n-au dispus, atunci, de asemenea mijloace? – a început munca de copiere a documentelor privind istoria românilor încă din timpul studiilor universitare și a continuat-o după aceea timp de 30 de ani, cu o perspectivă fără egal². Era perfect conștient de jertfa pe care o face într-o vreme în care se puneau și la noi bazele istoriei ca știință modernă. În vara anului 1852 ele îi scria, din Viena, fratelui său Constantin, între altele: „Știu foarte bine că nației românești trebuie oferită ocazia și posibilitatea unui progres spiritual și material, pentru ca el să devină un lucru de seamă. Pentru buna stare materială grijește fiecare român în parte și cu timpul se va obține acest lucru. Astfel se prezintă însă problema progresului spiritual, care, de obicei, este o urmare a bunei stări materiale... Din pricina aceasta este necesar să se jertfească unii indivizi pentru binele public și să fie gata să cheltuiescă, în măsura mijloacelor lor, timp, muncă și bani pentru promovarea unei laturi a culturii spirituale a neamului lor. Am înțeles să mă jertfesc alegându-mi specialitatea istoriei care este foarte neglijată la români. Aceasta este acum specialitatea mea principală, o ocupație pe cât de anevoioasă și de îndelungată, pe atât de costisitoare“³.

¹ Aurelian Sacerdoțeanu, *Colecția „Hurmuzachi“*, R.A., an XII (1969), nr. 2, p. 31–57.

² Din 8. I. 1846 datează prima cerere a lui Eudoxiu de Hurmuzachi de a cerceta la Haus-Hof-und Staatsarchiv din Viena (T. Bălan, *Eudoxiu de Hurmuzachi și colecția lui de documente*, „Anuarul Institutului de istorie națională“ din Cluj, an X (1945), Sibiu, p. 227–228 și anexa.

³ Ibidem, p. 232–233.

În decembrie 1852, Eudoxiu de Hurmuzachi scria, din Braşov, aceluiaş frate, care-i solicita o contribuţie bănească pentru alt act de interes naţional: „Prezenţa mea aici este justificată prin dorinţa de a explora trecutul românilor. Pentru aceasta cheltuiesc, cu toate economiile ce le fac, mai mult decât suportă forţele mele. Susţin cu banii mei trei scribi, care pînă acum m-au costat cîteva sute de florini, trebuie să cumpăr cărţi scumpe şi va trebui să fac călătorii, pentru care voi cheltui mai mult decât admit forţele mele. Cred aşadar că prestez relativ mai mult decât pot suporta pentru interesele naţionale, vezi bine, pe alt teren, şi de aceea ar fi nedrept să mi se impună mai multe obligaţii decît le pot suporta...”⁴.

Acest cititor de istoriografie românească modernă a explorat principalele arhive din Viena, a obţinut permisiunea de a cerceta toate arhivele provinciale ale Imperiului habsburgic, de la Berlin şi Sibiu pînă la Veneţia; se gîdea să meargă la Muntele Athos, de unde primise deja o listă cu documente privind istoria românilor, păstrate acolo; a acceptat să meargă la Berlin, ca tutore al tînărului Dimitrie Balş, pe cheltuiala familiei acestuia – prilej pentru a-şi continua cercetările în capitala Prusiei dar şi la Cracovia şi Varşovia, unde ştia că se află documente importante pentru istoria românilor.

Valoarea colecţiei „Hurmuzachi” este cunoscută şi recunoscută. Nu ne-am propus să revenim asupra ei. Colecţiei i s-au adus şi critici îndreptăţite. Ne-am propus doar să aducem unele precizări privind fondarea colecţiei, pe baza unor documente inedite.

Nicolae Iorga, primul care a stăruit mai mult asupra valorii colecţiei Hurmuzachi, a cărui continuator a fost (cu volumele: X, XI, XII, XIV/1–2 şi XV), ştia, în 1903, că la moartea lui Eudoxiu de Hurmuzachi, familia acestuia a dat lui D. A. Sturdza dreptul de a dispune de materialul adunat; ştia că D. A. Sturdza a făcut Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice demersuri de a tipări colecţia, cu o subvenţie din partea Academiei; ştia că Titu Maiorescu, pe atunci titular al ministerului respectiv, a aprobat bucuros propunerea şi a alcătuit comisia care urma să se îngrijească de publicarea documentelor; ştia că, în sfîrşit, în 1876 a apărut primul volum (al VII-lea al colecţiei) – şi nu întîmplător. ci legat de trista comemorare a răpirii Bucovinei de către Imperiul habsburgic cu 100 de ani în urmă⁵.

Editorul *Însemnărilor zilnice* ale lui Titu Maiorescu, I. Rădulescu Pogoneanu, comentînd o însemnare a acestuia de sub data 5/17.I.1876 – însemnarea se referea la nota consulului general austriac împotriva lui Titu Maiorescu pentru aspecte din activitatea lui ca ministru” şi mai ales din cauza publicaţiei de documente Hurmuzachi (răpirea a Bucovinei)⁶ –, nota: „În ce priveşte «documentele Hurmuzachi», e vorba iarăşi de un act de mare curaj şi de mari consecinţe pentru cultura noastră al lui Titu Maiorescu. În chiar ziua cînd a fost numit ministru al Instrucţiunii (7 aprilie 1874,) pleacă la Cernăuţi şi, înţelegîndu-se personal cu Gheorghe Hurmuzachi, expediază la Bucureşti lăzile cu

⁴ *Ibidem*, p.

⁵ N. Iorga, *Despre adunarea şi tipărirea izvoarelor relative la istoria românilor. Rolul şi misiunea Academiei române*, în *Prinos lui D. A. Sturza la împlinirea celor şaptezeci de ani*, Bucureşti, 1903, p. 111–113.

⁶ Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, Bucureşti, f.a., p. 239.

documente privitoare la istoria românilor, copiate de Eudoxie de Hurmuzachi din Arhiva imperială de la Viena, dispunând ca documentele să fie tipărite și întemeind astfel prețioasa «Colecție Hurmuzachi»⁷.

D. Vatamaniuc, publicînd, în 1968, cel mai cuprinzător studiu despre Ioan Slavici⁸, relatează detaliat împrejurările istorico-politice care au declanșat acțiunea de valorificare a documentelor adunate de Eudoxiu de Hurmuzachi, împrejurări care arată, odată în plus, cum poate fi folosită știința istorică, de popoarele mici amenințate de vecini puternici, ca armă de apărare. Dar și D. Vatamaniuc scrie că Titu Maiorescu, ministru cultelor și al instrucțiunii publice, a mers personal la Cernăuți și, înțelegîndu-se cu George Hurmuzachi, „în 7 aprilie 1874 lăzile cu documente sînt trimise lui D.A. Sturdza la București”⁹. Adăugăm că, în lucrarea respectivă, D. Vatamaniuc apreciază că broșura: / *Răpirea Bucovinei după documente autentice*, apărută în 1875, aparține „mai puțin lui M. Kogălniceanu și mai mult lui I. Slavici”¹⁰. În 1974, Al. Zub a pledat pentru paternitatea lui M. Kogălniceanu, „colaborarea lui I. Slavici limitîndu-se la traducerea și îngrijirea documentelor extrase în acest scop din colecția Hurmuzachi”¹¹. În 1976, Al. Zub a publicat textul *Introducerii* la această broșură/ în vol. II de *Opere* ale lui M. Kogălniceanu¹².

În 1945, T. Bălan, socotind chestiunea minoră și dealtfel lămurită făcuse doar o sumară punere în temă, atenția sa stăruind fructuos asupra altor aspecte¹³.

În susținerile sale asupra meritelor lui Titu Maiorescu, I. Rădulescu Pogoneanu se întemeia pe afirmațiile proprii ale acestuia, care într-o notă la un discurs din 1876 – înserat în vol. I al discursurilor sale parlamentare, volum apărut în 1897¹⁴ – scrisese, între altele: „Fiind de temut că guvernul din Viena le va lua înapoi (documentele Hurmuzachi, n.n.), precum se zvonea, (cu atît mai mult cu cît se apropia aniversarea seculară a încorporării Bucovinei în Austria – 1775 – și tocmai asupra acestei încorporări colecția Hurmuzachi cuprindea cele mai curioase documente), autorul scrierii de față, deabia numit ministru al cultelor la 7 aprilie 1874, s-a dus fără de veste la Cernăuți, s-a înțeles personal cu George Hurmuzachi și a pus să se trimită imediat lăzile cu prețioasele manuscrise la București...”¹⁵. Deși nu este exclusă o călătorie a lui Titu Maiorescu – „fără

⁷ *Ibidem*.

⁸ D. Vatamaniuc, *I. Slavici și lumea prin care a trecut*, București Ed. Academiei, 1968, p. 181 și urm.

⁹ *Ibidem*, p. 182.

¹⁰ *Ibidem*, p. 187.

¹¹ Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu istoric*, Iași, Ed. Junimea, 1974, p. 352.

¹² Mihail Kogălniceanu, *Opere*, II, *Scrieri istorice*, ed. Al. Zub, Ed. Academiei, București, 1976.

¹³ T. Bălan, *loc. cit.*, p. 223.

¹⁴ T. Maiorescu, *Discursuri parlamentare cu privire asupra dezvoltării politice a României sub domnia lui Carol I*, vol. I (1866–1876), București, 1897, p. 288–295.

¹⁵ *Ibidem*, p. 288.

de veste" – la Cernăuți, se va vedea mai jos cum stau, de fapt, lucrurile. Anticipăm, spunând că în 1897 Titu Maiorescu își atribuia, în acest sens, mai multe merite decât avea în realitate.

În 1969, Aurelian Sacedorțeanu, în studiul deja citat, făcând istoricul colecției, referindu-se la începutul ei, scria: „În această situație (cu opera neîncheiată, n.n.), pe Eudoxiu de Hurmuzachi îl ajunge sfârșitul vieții în martie 1874, lăsând toată lucrarea în seama lui D.A. Sturdza. Acesta a socotit să o lase în dar Academiei române, adică tot materialul documentar adunat, cum și fragmentele de istorie pe care le putuse redacta, cădea în sarcina Academiei să le valorifice. Cu sprijinul ministrului Cultelor și al Instrucțiunii publice, ministru fiind Titu Maiorescu, această valorificare a și început, formându-se o comisie specială...”¹⁶.

Reluând cercetarea, precizăm – pe baza unor documente inedite, cum am menționat deja – că la 5 iunie 1874, după aproape două luni de la preluarea conducerii ministrului amintit, Titu Maiorescu s-a adresat, printr-o scrisoare, lui George Hurmuzachi la Cernăuți, rugându-l „a ne înștiința dacă familia răposatului D-voastră frate Eudoxiu de Hurmuzachi consimte a trimite manuscrisurile istorice remase în urmă-i pentru ca să fie publicate cu cheltuiala acestui ministeriu și sub privegherea unei Comisiei ad-hoc, numită din persoane de încredere...”¹⁷.

G. Hurmuzachi i-a răspuns lui T. Maiorescu la 30 iulie 1874, cu oarecare întârziere, comunicând că primește propunerea „cu mare bucurie” și promițând că va trimite manuscrisurile la București, unui amic, spre a le transmite ministerului¹⁸.

În toamna anului 1874, manuscrisurile respective au ajuns la București, la D. A. Sturdza, rudă a familiei Hurmuzachi. Acesta, împuternicit de G. Hurmuzachi să-l reprezinte în tot ce va ține de soarta manuscrisurilor, la 6/18 noiembrie 1874 pune la dispoziția M.C.I.P. întregul material, împreună cu o scrisoare a donatorului, datată: 1/13 noiembrie 1874, Dulcești, jud. Roma¹⁹. Manuscrisurile fuseseră în parte transcrise (decopiate)²⁰. Din inventarul care însoțea întregul material reiese că s-au trimis la București 25 de pachete. În ce privește documentele, din inventar reiese că Eudoxiu de Hurmuzachi strânsese 3010 documente, copiate în 11.130 de pagini, dar sînt menționate în inventar și lipsuri – nu prea mari – aproape la fiecare pachet²¹.

Ministrul Titu Maiorescu, la 22 noiembrie 1874 confirmă donatorului primirea manuscrisurilor, comunicându-i totodată și componența Comisiei numită pentru ordonarea și publicarea lor: M. Kogălniceanu, Al. Odobescu, T. Rosetti și B. P. Hasdeu; secretar – I. Slavici²¹. În dosar se păstrează răspunsurile lui D.A. Sturza și B.P. Hasdeu,

¹⁶ Aurelian Sacedorțeanu, *loc. cit.*, p. 32–33.

¹⁷ Arh. St. București, Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice (în continuare: M.C.I.P.), ds. 2687/1874, f. 1.

¹⁸ *Ibidem*, f. 2 și 27.

¹⁹ *Ibidem*, f. 6, 7 și 22.

²⁰ *Ibidem*, f. 8 și 21.

²¹ *Ibidem*, f. 11.

primul afirmativ („cu cea mai mare plăcere“), al doilea negativ²². B. P. Hașdeu motiva că era ocupat cu alte treburi, dar aceasta este, fără îndoială, un pretext. Nu era, probabil, mulțumit cu calitatea de „simplu“ membru al unei Comisiei istorice al cărei președinte era M. Kogălniceanu. Finalul scrisorii de răspuns este semnificativ în acest sens. Astfel nu se poate concepe că un erudit ca Hașdeu nu-și dădea seama de importanța documentelor respective. Este demnă de relevat totuși obiectivitatea lui T. Maiorescu în numirea lui B.P. Hașdeu în comisia amintită.

La ordonarea și publicarea documentelor culese de Eudoxiu de Hurmuzachi, cel mai mult a lucrat secretarul comisiei, I. Slavici, nu numai cunoscător al limbilor în care erau transcrise documentele ci și foarte dornic să „lucreze“. Deși acesta a muncit mult, nu se poate totuși concepe punerea la punct, în numai două luni, a peste 11.000 de pagini de documente, plus primul volum din sinteză, fără o ordonare prealabilă, în primul rând a lui Eudoxiu dar și prin grija lui G. Hurmuzachi, înainte de trimiterea materialelor la București. Dealtfel, în scrisoarea acestuia din urmă, din 1/13 noiembrie 1874, citată mai sus, se arată grija lui pentru a pune în ordine manuscrisele, cel puțin în parte; intenționa să pună ordine totală acolo unde aceasta nu era făcută deja de fratele său dar graba trimiterii l-a împiedicat să termine munca respectivă.

La 6 februarie 1875, Comisia era în măsură să înștiințeze M.C.I.P. că a terminat lucrările pregătitoare la documentele Hurmuzachi și solicita „mijloacele tipografice“ necesare. În adresa Comisiei, semnată de M. Kogălniceanu ca președinte și I. Slavici ca secretar, era preferat, pentru „partea mecanică a lucrării“, atelierul tipografic „Socec et Comp“. Avîndu-se în vedere „întinderea publicațiunei cît și greutatea executării mehanice“. Se propuneau și norme de tipărire (formatul hîrtiei și al literei, culoarea hîrtiei, broșarea), precum și data începerii lucrării („neapărat în luna aprilie a.c. <1875>“²³). Ministrul T. Maiorescu a aprobat toate propunerile iar la 17 febr. 1875 s-a încheiat contractul cu atelierul tipografic „Socec et Comp“. Atelierul a acceptat condițiile puse și s-a obligat să tipărească cite două coli pe săptămînă, cu prețul de 130 lei coala, broșatul în volum – un volum de 125 de coli – urmînd să fie de 2 lei noi volumul²⁴.

Totul mergea normal, Comisia lucra cu tragere de inimă ca la o acțiune de interes național. Între timp, fusese pregătită pentru tipar, pe baza documentelor ce urmau să apară integral în vol. VII, broșura *Răpirea Bucovinei după documente autentice*. Intervine însă, în activitatea Comisiei, un incident neplăcut dar semnificativ pentru moravurile vremii. Căzînd guvernul conservator Lascăr Catargiu (la 31 martie 1876), noul ministru al Cultelor și Instrucțiunii publice din guvernul de tranziție I. Em. Florescu – Al. Orăscu – a destituit (fără aviz prealabil) pe I. Slavici, numind în locul său pe B. P. Hașdeu²⁵, care urma să preia, de fapt, rolul principal în executarea întregii lucrări. Este de reținut că acesta s-a grăbit (la

²² *Ibidem*, f. 13 și 14.

²³ *Ibidem*, ds. 2949/1875, f. 5 și urm.

²⁴ *Ibidem*, f. 13–14.

²⁵ *Ibidem*, ds. 3272/1876, f. 9.

13 apr. 1876) să accepte numirea „cu cea mai mare plăcere”²⁶. Dar guvernul I. Em. Florescu a căzut repede, înlocuit fiind cu guvernul Em. C. Epureanu. Comisia s-a adresat noului titular de la Culte și Instrucție publică, Gh. Chițu (la 1 mai 1876), solicitând reprimirea lui I. Slavici ca secretar, B. P. Hasdeu urmînd să fie acceptat „cu o vie plăcere” ca membru al Comisiei²⁷, dar acesta din urmă s-a grăbit din nou să-și dea demisia, invocînd „oarecari considerațiuni”²⁸.

Puțin tulburată de acest incident, lucrarea Comisiei a continuat și volumul a apărut în librăria „Socec” în 1877, deși pe foaia de titlu figurează 1876 ca an de apariție.

La 7/19 sept. 1877, Comisia în plen se adresa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii publice: „Domnule ministru, avem onoarea a pune sub ochii Domniei Voastre volumul al șaptelea al documentelor culese de Eudoxiu de Hurmuzachi și care se publică sub auspiciile Ministerului Cultelor și al Instrucțiunii publice”. Adresa, fiind oficială, nu arăta motivul politic al începerii publicării cu vol. VII, ci menționa doar faptul că „manuscriptul ce conține pe aceste (documente, n.n.) este bine scris” și că „era de nevoie se deprindem tipografia la dînsul”. Se promitea definitivarea în curînd a vol. VI. Iar pentru luna octombrie 1877 se promitea apariția primului volum al *Istoriei* alcătuite de Eudoxiu de Hurmuzachi²⁹.

Tirajul volumului VII al documentelor „Hurmuzachi” era de 800 ex., din care 50 pe hîrtie velină și 750 pe hîrtie „mai ordinară”. Ministerul urma să rețină, pentru a le distribui anumitor personalități sau oficialități, 150 exemplare (cele pe hîrtie velină și 100 din celelalte). Deci, 650 exemplare urmau a se vinde prin librăria „Socec et Comp.”³⁰.

Este interesantă lista cu persoanele propuse de Comisie să primească – desigur, gratuit – exemplare din cele reținute de minister. Alături de oficialități (începînd cu casa domnitoare) și de membrii familiei Hurmuzachi, figurau personalități române și străine (Titu Maiorescu, Vasile Alecsandri, B. P. Hasdeu, Leopold von Ranke, Th. Mommsen, Franz Xaver von Miklosich, Henrich von Treitschke, Emil Picot, Victor Durui, Vegezzi Ruscala, Ubicini și mulți alții, foarte cunoscuți în epocă), apoi bibliotecile centrale din București și Iași, ca și seminariile teologice din aceste orașe, Academia și Arhivele statului. În cursul tipăririi se mai dăduseră 11 exemplare la diverse oficialități. Restul de 31 ex., pînă la 150, urmau a rămîne la dispoziția Societății Academice.

Tipărirea volumului VII din colecția „Hurmuzachi” (76 1/2 coli 130 lei coala) costase, inclusiv legatul, 11.705 lei. Volumul VI al documentelor și vol. I. al *Istoriei*, care urmau să apară, împreună cu salariul secretarului Comisiei – singurul plătit – ridicau costul

²⁶ *Ibidem*, f. 10.

²⁷ *Ibidem*, f. 19.

²⁸ *Ibidem*, f. 20.

²⁹ *Ibidem*, ds. 3639/1877, f. 5 și 10.

³⁰ *Ibidem*.

acestor prime tipărituri la 42.700 lei. Ministerul plătiise lui Socec 14.011 lei, rămânându-i dator 15.739 lei iar secretarul Comisiei lucrase neplătit (urma să i se plătească!) pe lunile martie-august 1877. În adresa sa, Comisia ruga ministerul să aloce suma de 1000 lei pentru traducerea *Istoriei* în limba română. Se mai propunea ca *Documentele* să se vîndă cu 40 lei exemplarul iar *Istoria* cu 30 lei. Ministrul Gh. Chițu a aprobat toate propunerile, urmînd să facă un referat către Consiliul de miniștri spre a obține un credit extraordinar „pentru întîmpinarea cheltuielilor necesare la continuarea imprimăriei etc.”³¹.

*

* *

Așa a început, în urmă cu peste 100 de ani, publicarea colecției – pe cît de celebră, pe atît de utilă – care poartă numele marelui patriot român din Bucovina, Eudoxiu de Hurmuzachi.

³¹ *Ibidem*.

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI CIRCULAȚIA EI ÎN SECOLELE XVI–XVII. ROLUL EI ÎN MENȚINEREA UNITĂȚII DE NEAM

LUMINIȚA VICTORIA

„Scrierea, cartea și tiparul au reprezentat cele mai importante componente ale vieții culturale a poporului român. O mare parte din spiritualitatea unui popor se află teaurizată în scrierile sale”¹. Trecutul vechilor cărți românești se împletește cu cel al poporului român, cartea afirmând întotdeauna originea și limba comună a românilor indiferent dacă trăiau la est sau la sud de Carpați sau în interiorul arcului carpatic. Cartea a jucat un rol important în dezvoltarea societății noastre; a fost unul din factorii cei mai activi ai afirmării și menținerii unității spirituale a celor trei țări românești. Așa cum o atestă și ultimele cercetări în domeniu, nu este exagerat și hazardat să vorbim de o unitate a poporului român datorită circulației cărții românești, românii fiind primul popor din sud-estul Europei care și-a făurit o limbă literară bazându-se pe graiul viu al poporului.

Vechile cărți românești, circulația lor, ilustrează tradiția legăturilor culturale ale Transilvaniei cu Moldova și Țara Românească. Cea mai veche carte scrisă pe teritoriul românesc păstrată până în zilele noastre este „Evangheliul” lui Nicodim din anul 1405. Acestei cărți îi urmează textele slavo-române scrise în Moldova în timpul lui Alexandru cel Bun, la mănăstirea Neamț, primul mare centru de caligrafie, unde se va detașa prin activitatea sa Gavril Uric ce va realiza un „Evangheliar” slavo-grecesc în 1429 și care azi se păstrează la Londra. Prin acest manuscris s-a creat tipul de carte românească pe care cărturarii români îl vor perfecționa, iar de la începutul secolului al XVI-lea îl vor răspîndi prin intermediul tiparului. Scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung către judele brașovului, din 1521, continuă să reprezinte primul text românesc cert datat, cunoscut până azi.

În istoria tuturor popoarelor începuturile tiparului reprezintă o dată importantă culturii lor. Apariția tiparului a constituit o necesitate socială, el fiind o parte a evoluției prezente și viitoare; tiparul este o parte din noi, din gândurile și sentimentele noastre.

Prima tiparniță românească a fost întemeiată la circa o jumătate de secol de la inventarea tiparului de către Gutemberg, de Macarie – ce învățase acest meșteșug la

¹ Florian Dudaș, *Vechi cărți românești călătore, București, Ed. Sport-Turism, 1987, p. 5.*

Veneția și care lucrase un timp și în Muntenegru – din inițiativa și cu ajutorul domnului Țării Românești, Radu cel Mare. În arhivele bibliotecilor se află multe lucrări care au înserate pe ele numele unor tipografi români ce le-au executat la un nivel calitativ egal cu cel al marilor maeștri: Andrei Bârsan din Brașov este unul din primii maeștri tipografi români ce au lucrat în Italia la sfârșitul secolului al XV-lea. Într-un timp relativ scurt, Macarie imprimă la Tîrgoviște trei cărți în slavonă: „Liturghier“ (1508), „Octoih“ (1510) și „Evangelheliar“ (1512). Tiparnița macariană de la începutul secolului XVI a fost al treilea centru al tiparului chirilic european, după cele aflate în Cracovia și Cetinje. Tiparul din Țara Românească reflectă o anumită dezvoltare a poporului român, fiind în același timp parte integrantă a unui fenomen european. Originea tiparului macarian din Țara Românească cu trăsături poligrafice proprii trebuie căutată în executarea literelor și a întregii ornamentări după modelul cărților manuscrise moldovenești². Toate acestea asigură tiparului macarian o individualitate aparte ce îl definesc în contextul întregului tipar chirilic european din secolul al XVI-lea, fiind un fenomen specific și prin faptul că în frontispiciu apare stema Țării Românești în diferite variante. De asemenea, „Tetraevangelul“ tipărit în limba slavonă de Macarie în 1512 a fost model pentru multe tipărituri, acest lucru constatăndu-se la „Tetraevangelul“ din 1546 și la cele slavone coresiene.

După începutul făcut la Tîrgoviște, tiparul românesc se plantează și în viața culturală a Transilvaniei. În 1544, prin activitatea lui Filip Moldoveanu, apare la Sibiu în limba română „Catehismul românesc“, această carte fiind urmată în 1546 de un „Tetraevangelheliar slavon“, iar între 1551–1553 „Evangelheliarul slavo-român“.

În lumina ultimelor cercetări, Lidia și Lajos Demeny ajung la concluzia că la Sibiu funcționa încă din 1528 o tipografie, fiind prima din Transilvania, în care la început s-au tipărit cărți cu litere latine; la mijlocul secolului al XVI-lea, tot la Sibiu apare prima tipografie chirilică unde Filip Moldoveanu tipărește „Catehismul românesc“ (1544) din care nu s-a descoperit pînă acum nici un exemplar. Documentele vremii consemnează faptul că în 1544, magistratul orașului Sibiu îi dădea lui „Philippus pictor“ un fel de bacșiș, pentru faptul că a tipărit „Catehismul românesc“³.

„Tetraevangelul slavon“ din 1546 este cunoscut azi în două exemplare în U.R.S.S. Unul din exemplare păstrează epilogul ce conține informații despre anul tipăririi și numele tipografului⁴. Filip Moldoveanu a folosit „Tetraevangelul“ lui Macarie drept model, însă în cartea tipărită în 1546 de Filip Moldoveanu apar o serie de imagini, xilografuri ce nu se găsesc nici la Macarie, nici la vreo altă tipăritură chirilică din secolul al XVI-lea, precum și faptul că în cartea tipografului transilvănean apare stema orașului Sibiu: două săbii încrucișate, avînd deasupra coroana. Prima carte cu text în limba română a fost tipărită de Filip Moldoveanu la Sibiu între 1551–1553, fiind vorba de un evangheliar

² Lajos Démeny, Lidia A. Démeny, *Carte, tipar și societate la români în secolul al XVI-lea*, București, Ed. Kriterion, 1986, p. 53.

³ *Ibidem*, p. 57.

⁴ Damian P. Bogdan, *Contribuțiuni la bibliografia românească veche. Tipărituri dintre anii 1542–1762 necunoscute la noi*, în BOR, 56 (1968), nr. 1–2, p. 2–6, fiind inclus de Ioan Bianu și Dan Simonescu în BRV, vol. IV; București, 1944, p. 2–3.

bilingv (slavo-român). „Evangheliarul“ se păstrează sub forma unui fragment de 117 file în fondul de carte rară al Bibliotecii publice M. E. Saltîkov-Şcedrin din Leningrad, cartea cuprinzând aproape integral Evanghelia după Matei⁵. Este prima carte ce conţine un text românesc, precum că diaconul Coresi va tipări primele sale cărţi în limba română abia în 1560.

Reforma luterană a jucat un rol important în tipărirea primelor texte în limba română, resimţindu-se influenţa reformei luterane în tipărirea „Evangheliarului“ slavo-român (1551–1553).

O problemă destul de controversată în istoriografia românească o reprezintă stabilirea identităţii lui Filip Moldoveanu. Cel care lansează prima dată ideea unei identităţi între Filip Moldoveanu şi „Philippus pictor“ a fost Nicolae Iorga: „Filip Moldoveanu din 1546 e încă un necunoscut. Să nu fie acelaşi cu Filip (Pictor) Zugravul, căruia i s-a cerut de la saşi Catehismul din Sibiu? Identitatea celor doi tipografi se impune şi titlul de Moldoveanu dat lui Filip în cartea slavonă din 1546, arată că din Moldova a plecat acest pictor de biserici şi meşter de slove, care ia loc între vechii noştri cărturari“⁶.

Fără a intra în esenţa acestei polemici trebuie relevat faptul că ideea lui Iorga a fost susţinută în ultima vreme cu noi argumente: nici „pictor“, nici „maler“ aşa cum apare numele său într-o serie de însemnări ale vremii, nu erau nume de familie ci porecle date acestuia, erau nume locale de care în alte părţi nu se ştia, dovadă că atunci când domnul Țării Româneşti trimite în 1541 o scrisoare magistrului din sibiu, el pomeneşte de „Philippus“ fără nici o altă poreclă⁷.

Meritul de a fi înrădăcinat tiparul în limba română în Țările Române revine diaconului Coresi. Fiind originar din Țara Românească, el își începe activitatea tipografică la Țirgoviste, de unde în 1558–1559 trece munţii şi se stabileşte la Braşov. Şcheii au reprezentat dintotdeauna un puternic focar de spiritualitate. Timp de 30 de ani, Coresi imprimă 36 cărţi din care 9 în limba română, 3 bilingve (slavonă şi română) şi 2 în slavonă şi română prin efortul colaboratorilor săi⁸. Cele mai importante sînt fireşte tipăriturile în limba română: „Întrebarea creştinească“ (1559), „Molitvenicul românesc“ (1567–1568), „Liturgierul“ (1570), „Psaltirea“ (1570) şi „Evanghelia cu învăţătură“ (1580–1581). Cărţile tipărite la Braşov au fost destinate întregului neam românesc, iniţiindu-se fenomenul cultural al circulaţiei cărţii româneşti în toate teritoriile locuite de români, putîndu-se afirma că diaconul Coresi prin cărţile sale a unit „întru simjire“ pe românii din cele trei Țări surori. Aşa după cum spunea şi cercetătorul Ioachim Crăciun, Coresi a fost nu numai tipograf român şi cărturar, ci şi „înainte mergător şi întîiul stăpîtor în pomelnicul

⁵ Lajos Demeny, Lidia A. Demeny, *Le première texte roumain imprimé*, în RRH, IV, (1956), nr. 3, p. 385–412.

⁶ Nicolae Iorga, *Cinci comunicări la Academia Română, III. Tipărituri româneşti necunoscute*, în RI, 17 (1931), nr. 1–3, p. 26.

⁷ Arnold Huttman, Pavel Binder, *Contribuţii la biografia lui Filip Moldoveanu, primul tipograf român*, Limbă şi Literatură, Bucureşti, vol. XVI, 1966, p. 150–156 şi 170–174.

⁸ Florian Dudaş, *op. cit.*, p. 9.

ostenitorilor pentru cele trei provincii locuite de români, a Țării Românești de unde era originar, a Transilvaniei, unde a muncit cea mai mare parte a vieții sale, și a Moldovei, unde au străbătut multe din tipăriturile lui faimoase⁹.

Activitatea tipografică a lui Coresi destul de intensă, dar și creșterea nevoii de carte determină înființarea unor tiparnițe românești și în alte orașe transilvane. Între 1571–1575 la Cluj, în tipografia lui Gaspar Heltai apare „Carte de cîntece” ce reprezintă prima scriere tipărită în limba română cu caractere latine. În 1577 diaconul Loring începe să tipărească cărți la Alba-Iulia. În 1582, fiul lui Coresi, Șerban, va tipări „Palia de la Orăștie”. În Țara Românească, activitatea tipografică este reluată de ieromonahul Lavrentie, care la București, la mînăstirea Plumbuita, tipărește în slavonă un „Tetraevangheliar” și o „Psaltire”.

Una din problemele viu discutate în istoriografia românească este și aceea a fazei de început a tiparului bucureștean. Cercetătorii români erau „intrigați” de faptul că printre centrele tipografice din Țara Românească și Transilvania din secolul al XVI-lea nu se numără și orașul București care în acea perioadă avea un rol important sub toate aspectele în societatea românească feudală de la sud de Carpați. În lumina cercetărilor întreprinse s-a stabilit că încă din 1573 în București, la mînăstirea Plumbuita, ieromonahul Lavrentie și ucenicul său Iovan, lucrau la pregătirea materialului tipografic necesar tipăririi cărților. Exemplare din „Tetraevanghelul” imprimat de Lavrentie s-au păstrat astăzi în fondurile de carte veche românească din țară, dar și din străinătate: biblioteca din Sviștov (Bulgaria) deține un exemplar incomplet, dar unicat datorită păstrării începutului epilogului cărții, iar Biblioteca Publică de Stat M. E. Saltikov-Scedrin din St. Petersburg deține un exemplar incomplet, dar foarte important pentru că se păstrează sfîrșitul epilogului cărții în care se vede data tipăririi: 1582⁹. Un fapt deosebit ce trebuie relevat e că ultimul cuvînt din exemplarul aflat la Sviștov (Bulgaria) nu se termină ci se întrerupe, el fiind despărțit în două, partea a doua a cuvîntului se continuă în fragmentul de epilog din exemplarul de la St. Petersburg¹⁰. Astfel, cele două fragmente conțin textul integral al epilogului „Tetraevanghelului” din 1582 tipărit de ieromonahul Lavrentie: „Pentru că cel în Treime închinat Dumnezeu a binevoit să umple biserica sa cu cărți sfinte întru slăvirea și folosul cititorilor, drept aceea și eu ieromonahul Lavrentie am rîvnit la ajutorul sfîntului Duh și eu dragostea cea către dumnezeieștile și sfintele biserici și am scris aceasta de suflet nemuritoare carte Tetraevanghelie, pe care duhul Sfînt prin gura apostolilor a revărsat-o spre știința și împlinirea slăvirii Dumnezeirii celei una în trei fețe închinată. În zilele binecîstîtorului și de Cristos iubitorului domnului nostru la Alexandru Voievod, în timpul arhierului chir Vlădica Eftimie. Drept aceea eu, robul lui Cristos, și mai mic între călugări, ieromonahul Lavrentie și cu ucenicul meu Iovan m-am trudit, în apropiere de orașul București, pe rîul Colentina, și am făcut (în) mînăstirea cu hramul Sf. proroc înaintemergător Ioan Botezătorul și în ea am făcut acest tipar. Am lucrat zece ani pînă cînd am alcătuit formele și matrițele și am început prima mînă și am

⁹ Lajos Démeny, Lidia A. Demeny, *op. cit.*, p. 85.

¹⁰ *Ibidem*, p. 114.

scris (= tipărit) această carte dumnezeiască și de suflete folositoare Tetraevangelic¹¹. Deci, cartea începe să se tipărească atunci când în Țara Românească era domn Alexandru al II-lea Mircea și care a patronat editarea și a altor cărți din secolul al XVI-lea „Sbornicul slavonesc” (partea a doua) tipărit de Coresi în 1568, „Octoiul” slav (prima parte) tipărit tot de Coresi în 1574. Faptul că până la terminarea cărții, în 1582, Alexandru-Vodă moare, nu-l împiedică pe Lavrentie să-i tipărească numele în epilog, tocmai datorită sprijinului acordat în tipărirea acestei cărți. Tiparul lui Lavrentie prezintă particularități care îl definesc ca pe o entitate unică în istoria tiparului românesc din secolul al XVI-lea¹².

Secolul al XVII-lea pune capăt monopolului cărții bisericești tipărite, fiind editate o serie de cărți cu conținut laic. E suficient să amintim cărți ca: „Îndreptarea legii” (1652), „Bucoavna” (1699) tipărită la Alba-Iulia, sau „Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul” de Dimitrie Cantemir, tipărită la Iași în 1698, sau cartea lui Ioan Zoba din Vinț „Carare pre scurt pre fapte bune îndreptătoare” apărută la Alba-Iulia în 1685.

Tot în acest secol se produc mutații în structura cărților de cult bisericești tipărite. Dacă în secolul al XVI-lea se tipăreau doar texte sacre în secolul al XVII-lea, apar și cărți bisericești cu un pregnant spirit militant. Exemplul cel mai grăitor în acest sens e poate cartea lui Varlaam: „Răspunsul împotriva catehismului calvinesc” apărută în 1645. Schimbări profunde au loc în structura cărții tipărite în privința limbii. Dacă în secolul anterior cca 20% din toată producția de carte tipărită s-a realizat în limba română, în secolul XVII cartea în limba română devine preponderentă, reprezentând peste 60% din toată producția de carte. În Transilvania tiparul chirilic este realizat în întregime în secolul XVII numai în limba română, dar cu toate acestea principala pondere în producția de carte în limba română o deține Țara Românească și Moldova. Secolul al XVII-lea este important în ce privește tema noastră și pentru faptul că a marcat victoria scrisului în limba română. După o anumită perioadă de stagnare a activității tipografiilor românești, datorită situației socio-economice nefavorabile și a situației politice agitate, noi tipografii se înființează în Moldova la Iași, în Muntenia la Govora, dar și în Transilvania la Alba-Iulia, Sebeș și Brașov. În acest secol se amplifică fenomenul mecenatului. Și acum domnii Țării Românești și Moldovei, principii Transilvaniei continuă să fie principalii sprijinitori morali și materiali ai cărții tipărite; Matei Basarab, Vasile Lupu, Gh. Rakoczi I, Șerban Cantacuzino, Gh. Duca, Mihai Apafi, Constantin Brâncoveanu sînt cei ce susțin tipărirea cărților, dar această inițiativă începe acum să fie revendicată și de alte persoane laice și ecleziastice. Curțile principilor Transilvaniei și ale domnilor Munteniei și Moldovei vor juca un rol decisiv în reluarea activității culturale în ansamblul său, în tipărirea cărților românești. În acest sens Petre P. Panaitescu considera „Că în ultimile decenii ale veacului al XVI-lea și primele decenii ale secolului XVII are loc o oarecare stagnare în tipărirea cărților”¹³.

¹¹ *Ibidem*, p. 115–116.

¹² *Ibidem*, p. 112.

¹³ Petre P. Panaitescu, *Începuturile și biruința scrisului în limba română*, București, 1965, p. 75.

Această situație se datorează în parte reacțiunii slavo-ortodoxe dar și vieții social-politice a acelei perioade, străbătute de lupte interne și externe, împletite cu răscoale țărănești atât în Transilvania, cât și în Țara Românească și Moldova¹⁴.

Se pare că anul 1582 este ultimul an al secolului al XVI-lea în care se mai tipărește vreo carte în Țara Românească¹⁵. De la această dată și până în timpul domniei lui Matei Basarab nu se cunoaște activitatea nici unei tipografii. Schimbarea va interveni atât datorită conjuncturii politice externe favorabile, e vorba de angajarea Porții Otomane în lungul război cu Veneția, precum și apariția unor semne de criză politică în Imperiul Otoman, dar și afirmării unor forțe favorabile întăririi puterii centrale odată cu urcarea pe tron a lui Matei Basarab în 1632 cu sprijin transilvănean, a lui Vasile Lupu în Moldova și, a lui Gabriel Bethlen în Transilvania (1613–1629).

În istoriografia românească domniile acestora sînt considerate ca fiind înfloritoare sub toate aspectele: socio-economic, dar mai ales cultural. Domnia lui Matei Basarab e considerată de istoriografia românească ca o reacție slavonă față de locul pe care începe să-l ocupe limba română în activitatea cancelariei domnești și în cea a scrierii și tipăririi cărților¹⁶, deci este o perioadă de reînviere a slavonismului cultural. Tot în acest context Nicolae Stoicescu afirmă că: „domnia lui Matei Basarab poate fi împărțită în două epoci: prima pînă la 1641, cînd domina curentul slavon și a doua, după această dată, cînd mitropolitul Teofil impune cultivarea limbii române”¹⁷. La Govora prin activitatea lui Meletie Macedoneanul, în 1640 apare „Pravila” în limba română, fiind tradusă din slovană de Mihail Moxa. În 1642 apare o „Evanghelie învățătoare”, iar în 1644 o „Carte de învățătură” tipărită de Meletie Macedoneanul la mînăstirea Dealu. În cele patru centre tipografice din Țara Românească – Tîrgoviște, Cîmpulung, Govora și Mînăstirea Dealu – se tipăresc în această perioadă peste 20 de cărți.

Dacă în primii ani de funcționare a tiparnițelor se imprimau numai cărți de cult în limba slavonă, începînd cu anul 1640 apar cărți în limba română, care de la mijlocul deceniului la cinci al secolului al XVII-lea capătă o preponderență evidentă¹⁸.

În 1641 mitropolitul Varlaam, cu ajutorul domnitorului Vasile Lupu și a lui Petru Movilă inaugurează activitatea tipografică în Moldova.

În tipografia de la Iași, patronată de domnul Moldovei, care a finanțat apariția tuturor cărților și al cărui nume e menționat pe toate foile de titlu în predoslavlî, s-au publicat cu cîteva excepții – „Decretul Patriarhului Partenie” (1642), „Bucoavna” (1651) ambele în grecește, și un Catehism slavon – numai cărți în limba română, cărți fundamentale: „Carte românească de învățătură” (1643) sau cum este cunoscută mai mult „Cazania lui Varlaam”; în 1644 apare pravila despre „Șapte taine”, iar în 1645 „Răspunsul

¹⁴ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia A. Démeny, *Carte și tipar în societatea românească și sud-est europeană (secolele XVII-XIX)*, București, Ed. Eminescu, 1985, p. 27.

¹⁵ Dan Simonescu, Vasile Petrescu, *Tîrgoviște – vechi centru tipografic românesc*, Tîrgoviște, 1972.

¹⁶ Petre P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 62.

¹⁷ Nicolae Stoicescu, *Unitatea românilor în Evul Mediu*, 1983, p. 109.

¹⁸ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia A. Démeny, *op. cit.*, p. 53.

la Catehismul calvinesc"; în 1646 „Cartea românească de învățătură de la pravilele împărătești”. Toate aceste cărți au cunoscut o largă circulație în toate teritoriile locuite de români. Putem afirma din acest punct de vedere, comparativ cu situația din Țara Românească, unde cărțile în limba slavonă în prima fază a activității tipografilor de aici, ocupau încă un loc important, în Moldova, activitatea tiparniței de la Iași a fost dominată de realizarea tipăriturilor în limba română¹⁹.

Importanța cărților românești apărute la Iași nu se reduce numai la atât, în ele promovarea limbii române, a ideilor de origine străveche a românilor, de romanitate, continuitate, unitate, sînt formulate cu precizie, sînt conștientizate²⁰. În majoritatea tipăriturilor ieșene din perioada 1641–1651 apare și stema Moldovei²¹. Cazanția și Pravilele au avut un tiraj mare pentru acele vremuri, ce a depășit cu mult pe cel al altor cărți și tipărituri chirilice imprimate în Țara Românească și Transilvania. Sfîrșitul domniei lui Matei Basarab și Vasile Lupu, în Țara Românească și respectiv Moldova, anunță o perioadă de puternice frămîntări interne și externe care nu a fost favorabilă dezvoltării și implicit nici pentru tipărirea cărților. Între anii 1658–1660 în Transilvania, Gh. Rakoczi II după infructuoasa expediție din Polonia ce a atras intervenția Porții Otomane, a declanșat războiul antiotoman la care s-au alăturat Gheorghe Ștefan din Moldova și Constantin Șerban din Țara Românească, apoi Mihnea al III-lea. În aceste condiții grele își încetează activitatea tipografia din Iași, apoi cea din Tîrgoviște. Timp de peste un sfert de veac nu se mai tipăresc cărți în Moldova, nici în Țara Românească. Inițiativa reînceperii producerii de cărți românești pleacă din nou din partea puterii centrale.

În Transilvania, după perioada de stagnare de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, activitatea tipografică este reluată cu ajutor uman și material din Țara Românească, la Alba-Iulia, unde prin grija lui Popa Dobre apare în 1641 „Evangelhia cu învățătură” ce reprezintă o reeditare a „Păuceniei” lui Coresi. Însă revirimentul cultural e legat în Transilvania mai întîi de numele lui Gabriel Bethlem (1613–1629). În plan cultural a fost preocupat de organizarea învățămîntului, de înființarea de școli noi. Cea mai mare realizare în acest domeniu o constituie întemeierea școlii superioare de la Alba-Iulia numită Collegium Academicum în 1622. Colegiul avea o bibliotecă, iar pentru tipărirea manualelor, școala avea la dispoziție tipografia principară adusă din Ungaria Superioară²². Primul produs al acestei tipografii a constat în imprimarea hotărîrilor dietale din 1623. La Alba-Iulia a fost întemeiată de acest principe o școală românească unde erau pregătiți tinerii preoți ortodocși. Din condica de socoteli a visteriei princiare aflăm că G. Bethlem a dispus cîțiva ani plata dascălilor și a preoților români care din porunca și pe cheltuiala sa lucrau la traducerea Bibliei în limba română, traducere ce va fi folosită

¹⁹ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 112.

²⁰ Vasile Netea, Conștiința originii comune și a unității naționale în istoria poporului român, București, 1980, p. 77.

²¹ G. T. Bulat, Tiparnițele moldovene de la mitropolitul Varlaam la mitropolitul Veniamin Costachi (1641–1808), în MMS, LII (1976), nr. 3–4, p. 259–264.

²² Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia A. Demeny, *op. cit.*, p. 103.

la editarea Noului Testament de la Bălgrad din 1648²³. De asemenea, există știri sigure cum că el plănuia întemeierea unei tipografii cu litere chirilice pentru editarea de cărți românești, însă moartea sa prematură îi va împiedica să materializeze acest plan. Opera sa a fost continuată de Gheorghe Rakoczi I (1630–1648) sub domnia căruia se reintroduce în Transilvania tiparul chirilic. Preocuparea de a întemeia o tipografie chirilică se concretizează atât prin faptul că românii transilvăneni au lucrat în tipografia de la Govora, dar și prin faptul că meșteri tipografi renumiți din Țara Românească au fost chemați în Ardeal²⁴.

Pentru primul caz dovada constă într-o informație cuprinsă în zăpisiul din 1639 ce pomeneste de Popa Nicolae Ardeleanul, care editează cărți la tipografia lui Matei Basarab din Govora; cît privește al doilea caz, se pare că primul dintre meșterii tipografi din Țara Românească sosiți în Transilvania pentru a edita cărți românești în secolul al XVII-lea a fost Popa Dobre, al cărui nume figurează pe foaia de titlu a Catehismului calvinesc, imprimat la Alba-Iulia²⁵. Popa Dobre a fost chemat de Gh. Rakoczi I pentru a tipări cărți chirilice românești așa după cum spune mitropolitul Ghenadie în prefața la „Evanghelia cu învățătură” tipărită în 1641 la Alba-Iulia²⁶. În timpul lui Gh. Rakoczi I în centrul preocupărilor a stat continuarea traducerii Noului Testament. Plata traducătorilor era asigurată de visteria principară, cunoscîndu-se în acest sens scrisoarea lui Gh. Rakoczi I din 1644 adresată soției sale, prin care dispunea să se plătească traducătorilor români 50 de florini ce mai primeau și o bucată de stofă²⁷. În anul 1648 se tipărește la Alba-Iulia cu litere chirilice Noul Testament, un adevărat monument al limbii române literare. Anumite informații cu privire la tipografia chirilică românească de la Alba-Iulia putem afla din foaia de titlu a „Noului Testament” și din predosloviile întocmite de Simion Ștefan „arhiepiscopu și mitropolitul scaunului Bălgradului, a Maramureșului și a toată Țara Ardealului”, care spune printre altele: „ne-ai adusu meșteri streini de ne-au făcutu typografie și le-ai dat plata din vistieriulu Măriei tale”²⁸. Avem de-a face și în acest caz cu o tiparniță domnească, fapt confirmat și de foaia de titlu a „Psaltirei românești” (1651), unde se apreciază că această carte „tipăritu-s-au întru a măriei sale typografie... în Ardeal, în cetatea Bălgradului”²⁹. La mijlocul secolului al XVII-lea în tipografia princepelui, la Alba-Iulia se imprimă mai multe cărți, toate în limba română. Pe lângă reeditarea „Catehismului românesc”, cărțile care se impun acum prin importanța lor sînt: „Noul Testament de la Bălgrad” (1648) ce este rezultatul conlucrării unor cărturari de frunte ca Simion Ștefan și a unor meșteri tipografi, adevărați artiști ca Ștefan Tipograful din Țara Românească și Gheorghe Rusu originar din Sibiel și „Psaltirea românească” (1651).

²³ *Ibidem*, p. 105.

²⁴ *Ibidem*, p. 106.

²⁵ Aurelian Sacedorțeanu, *Predosloviile vechilor cărți românești*, București, 1939, p. 33.

²⁶ BRV, vol. I, p. 41.

²⁷ Octavian Schiau, *Cărturari și cărți în spațiul românesc medieval*, Cluj-Napoca, 1978.

²⁸ G. T. Țepelca, *Alte precizări în legătură cu predosloviile Noului Testament de la Bălgrad (1648)*, BOR, LXXXIII (1965), nr. 1–2, p. 113–124.

²⁹ BRV, vol. I, p. 55.

În contextul evenimentelor dintre anii 1658–1660, când Transilvania devine teatrul unor lupte interne pentru putere și când țara este devastată de către oștile turcești, centrul cultural înfloritor de la Alba-Iulia e aproape complet distrus: se distrug biblioteca și arhiva princiară, este distrus și Colegiul academic, precum și tipografia princiară destinată tipăririi cărților române cu litere chirilice³⁰. La jumătatea secolului al XVII-lea în Țările Române apar un număr de peste 40 de cărți dintre care 123 în limba română, 13 în limba slavonă, 5 bilingve (slavonă și română) și 2 grecești³¹. Prin conținutul lor deosebit din punct de vedere calitativ, prin aspectul grafic elevat, aceste cărți inaugurează seria monumentelor de spiritualitate în cultura românească ce vor apare în deceniile următoare.

În 1671, domnul Moldovei, Gh. Duca se adresează Frăției stavrojișilor din Liov cu cererea de a se tipări cărți la tipografia de acolo: „Credință creștină cu ajutorul cărților sfinte și a bisericii lui Dumnezeu, de aceea rog pe domniile voastre să mă ajutați la Liov 400 de psaltiri după cartea pe care o alătur la această scrisoare și care este tipărită cu litere chirilice în limba valahă ca poporul care nu cunoaște limba slavonă s-o poată înțelege mai ușor. De asemenea trimit măriilor voastre o carte scrisă în limba valahă și care cuprinde predici, întrebări și răspunsuri, rugînd măriile voastre de a tipări 200 de exemplare. Cărțile să fie tipărite pe hîrtie bună și să fie întru totul gata”³². Nu se știe dacă aceste cărți au fost tipărite, mai precis Bibliografia românească veche nu cunoaște nici un exemplar din aceste cărți comandate la Liov; se poate ca aceste cărți să nu fi fost deloc tipărite mai ales că Gh. Duca în 1672 părăsise scaunul domnesc, devenind domnul Țării Românești³³. În această perioadă se detașează activitatea lui Dosoftei, mitropolitul Moldovei, cel care va însemna atît de mult pentru cultura română din a doua jumătate a secolului XVII. Dosoftei va tipări o traducere de versuri a Psaltirii “la Uniev, în Ucraina 34). Din foaia de titlu a Psaltirii în versuri rezultă că ea a fost tipărită cu toată cheltuiala prealuminatului Isus Hristos Io Ștefan Petru Voievoda, domnul Țării Moldovei, adică Ștefan Petriceicu (1672–1673), (1673–1674) iar meșterul ce a lucrat la executarea acestei cărți a fost „Symeon Typarnicu”³⁵.

Această carte a cunoscut o largă circulație, constituind o creație literară deosebită, care se particularizează prin faptul că ea conține versurile lui Miron Costin, despre romanitatea românilor, așa cum era ea văzută și simțită de umaniștii secolului XVII, dar și prin faptul că ni s-a păstrat și manuscrisul autograf al „Psaltirii în versuri” cu semnătura lui Dosoftei, ca Episcop al Romanului și cu dedicații către Gh. Duca, domnul Moldovei³⁶. Rezultă în mod clar că traducerea se face în timpul cît domnea în Moldova

³⁰ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia A. Demeny, *op. cit.*, p. 112.

³¹ Florian Dudaș, *op. cit.*, p. 11.

³² Silviu Dragomir, *Contribuții privitoare la relațiile bisericii române cu Rusia în veacul XVII*, AARMSI, Seria II, tomul XXXIV, 1911–1912, București, 1912, p. 15.

³³ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia A. Demeny, *op. cit.*, p. 80.

³⁴ *Ibidem*, p. 83.

³⁵ Aurelian Sacedorțeanu, *op. cit.*, p. 49.

³⁶ *Ibidem*, p. 50.

Gh. Duca, probabil în cea de a doua domnie (1668–1672) și când Dosoftei nu era încă mitropolit, deci înainte de 1671³⁷. Dosoftei mai tipărește și o altă carte la Unieș în 1673 – „Acatistul Născătoarei de Dumnezeu“, cu 48 foi și de format mic. În 1679 apare la Iași „Dumnezeiasca Liturghie“ a lui Dosoftei ce se tipărește la tipografia mitropoliei.

Tot Gh. Duca este cel care și de această dată îl sprijină material pe Dosoftei. Bazându-se pe toate aceste date G. Ștrengel presupune că de la „Unieș a fost adus materialul cu care s-a încercat repararea tiparniței rămase de la Vasile Lupu“³⁸.

Tipografia nu era totuși satisfăcătoare pentru activități de proporții și Dosoftei caută să obțină de la Mitropolia din Moscova un material tipografic mai bogat. Spre dovadă există două scrisori ale mitropolitului Moldovei din 1679, în care cerea sprijin, în această direcție de la Nicolae Milescu spătarul și de la patriarhul Moscovei Ignatie, Nicolae Milescu aflându-se din 1671 în slujba țarului și care putea obține materialul tipografic³⁹.

Scrisoarea către spătarul Nicolae Milescu, dată din Iași, se păstrează în versiune rusească: „deși despărțiți în spațiu totuși sîntem împreunați“, scrisoarea în care se relatează „că și noi avem tipar, numai că el e foarte prost pus la punct“⁴⁰.

Cea de a doua scrisoare a lui Dosoftei este emisă tot de la Iași și este adresată patriarhului Rusiei. Patriarhul va satisface cererea lui Dosoftei și prin solul mitropolitului Moldovei, Ionașcu Bilevici, va obține tiparnița ce va fi instalată la Iași. Mărturie în acest sens stă scrisoarea patriarhului Rusiei adresată lui Dosoftei, în decembrie 1679, prin care confirmă trimiterea materialului tipografic⁴¹. La Iași se tipăresc „Psaltirea slavo-română“ și „Molitvenicul de înțeles“. Ambele cărți sînt editate de Dosoftei cu sprijinul lui Gh. Duca. „Molitvenicul“ (1681) conține o informație prețioasă din care rezultă că Ionașcu Bilevici a adus o tiparniță de la Moscova la Iași. La sfîrșitul cărții se află o scurtă poezie:

„Ionașcu Bilevici ci-au pusu nevoință
De au adusă tipare de Moscu cu priință“,

De asemenea, trebuie relevat faptul că apare pentru prima dată în istoria cărții și tiparului românesc, o erată care așa cum se spune în „Molitvenic“ e o listă de „greșiturile ce se află într-aciastă svîntă carte“⁴². În „Viața svinților“ publicată de Dosoftei între 1682–1686, în foaia de titlu e menționat faptul că tipografia mitropolitului din Iași a fost adusă din Moscova, fiind înzestrată și cu litere grecești, pentru că în 1682 apare scrisoarea lui Nectarie, patriarhul Ierusalimului: „Întîmpinare în contra primatului

³⁷ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia A. Demeny, *op. cit.*, p. 85.

³⁸ G. Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800*, vol. I, București, Ed. Academiei, 1959, p. 78.

³⁹ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia A. Demeny, *op. cit.*, p. 85.

⁴⁰ Ioan Bogdan, *O scrisoare din 1679 a mitropolitului Dosoftei*, AARMSI, Seria II, tomul XXXIV, 1911–1912, București, 1912, p. 491–492.

⁴¹ *Ibidem*, p. 493.

⁴² Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia A. Demeny, *op. cit.*, p. 91.

legei"⁴³. Printre marile realizări ale tiparului moldovean de la sfârșitul secolului XVII se numără și opera lui Dimitrie Cantemir: „Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea“, apărută la Iași în 1689 în limba română și neogreacă. Aceasta e de altfel singura carte publicată în țară, iar în istoria tiparului românesc se impune ca o carte filozofică, cu conținut laic.

După această perioadă bogată în realizări, în istoria tiparului și cărții românești din Moldova intervine un deceniu și jumătate în care activitatea tipografică este întreruptă⁴⁴. În acest timp însă în Țara Românească, cartea și tiparul sub Constantin Brâncoveanu cunosc o adevărată înflorire. La aceasta a contribuit și consolidarea puterii centrale sub-Cantacuzini. Constantin Brâncoveanu își aduce o contribuție hotărâtoare la dezvoltarea culturii în general și a artei în special. Și aici după o întrerupere de peste un sfert de veac activitatea tipografică e reluată în 1678, cînd la București apare „Cheia înțelesului“ tradusă în românește de mitropolitul Varlaam, carte ce conține 18 predici⁴⁵. Mitropolitul Theodosie, care înlocuiește pe Varlaam, editează în 1680 „Liturgia“ în limba română și slavonă. Noul mitropolit refuză să promoveze în cultura scrisă limba vorbită de popor⁴⁶, dar curentul de introducere a limbii române în biserică era atît de puternic încît va trebui să cedeze și să patroneze alături de Șerban Cantacuzino o „Evanghelie“ tradusă din grecește în limba română de Iordache Cantacuzino, carte ce va apare în 1682. Cu toate acestea la tipografia din București se tipăresc cărți puține⁴⁷. În 1683 apare „Apostolul“ în limba română, iar în 1688 apare cea mai importantă carte din toate cele realizate de tiparul românesc de pînă atunci; e vorba de „Biblia adică Dumnezeuiasca Scriptură“ cunoscută sub numele de Biblia lui Șerban. Șerban Cantacuzino a patronat editarea cărții, adevărată capodoperă a limbii române, o operă deosebită din punct de vedere al artei grafice. Traducerea textului s-a făcut din limba greacă în limba română, dar confruntată și cu versiuni latine și slavone de Nicolae Milescu spătarul; traducerea a fost revizuită de frații Radu și Șerban Greceanu. Tipografia de la București înzestrată cu material tipografic de către Șerban Coantacuzino va deveni baza celorlalte tiparnițe înființate ulterior în Țara Românească, mai ales în timpul lui Constantin Brâncoveanu. Antonio Maria del Chiaro, nota în cartea sa „Storia delle moderne rivoluzioni delle Valachia“, apărută la Veneția în 1718, că ajuns în Țara Românească: „am văzut gravuri în lemn și în aramă, pentru nevoile tiparniței pe care o conducea în vremea mea monseniorul Antim, arhiepiscopul mitropolitan al Țării Românești, georgian de felul său...; s-a ridicat pe treapta cea mai de sus a demnităților bisericești în Țara Românească. Tiparnița ce se găsește la mînăstirea Arhiepiscopiei sau Mitropoliei Țării Românești are litere bune, frumoase, arabe, sîrbe, grecești, românești, slavonești. Lucrătorii tipografiei sînt români de neam și au deprins meseria de la persoane care au fost învățate

⁴³ Aurelian Sacedorțeanu, *op. cit.*, p. 55.

⁴⁴ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia A. Demeny, *op. cit.*, p. 94.

⁴⁵ Dan Simonescu, *Din activitatea tipografică a Bucureștilor*, BSIA, vol I-V (1930-1934), p. 118-135.

⁴⁶ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia A. Demeny, *op. cit.*, p. 97.

⁴⁷ Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 118-135.

de acel arhiepiscop⁴⁸. Secretarul lui Constantin Brâncoveanu, Antonio Maria del Chiaro, furnizează și o listă de cărți tipărite în Țara Românească în această perioadă. El surprinde principalele caracteristici ale tiparului românesc, subliniind că figura centrală în acest proces de reînnoire a artei grafice a fost Antim Ivireanul. Trebuie relevat faptul că alături de tipografia bucureșteană apar tipografiile din Buzău (1691) și Snagov (1697), iar la începutul secolului XVIII, tot sub domnia lui Constantin Brâncoveanu se reia activitatea în vechile centre din Râmnic (1705) și Tîrgoviște (1709). Figura centrală în evoluția tiparului românesc din această perioadă a fost Antim Ivireanul, cărturar și tipograf de talie europeană. El se impune în cultura română și sud-est europeană. Între 1688 și 1691 Antim Ivireanul se stabilește la București; în 1688 în Țara Românească, funcționa doar o singură tipografie, înzestrată și întemeiată de mitropolitul Varlaam. Antim Ivireanul va înființa tipografii noi, va crea o adevărată școală românească în domeniul artei grafice, va realiza gravuri de o rară frumusețe, va turna litere noi. Sub Constantin Brâncoveanu, acest mare tipograf va duce arta tiparului pînă la desăvîrșire. Între 1691 și 1694 el va tipări la București patru cărți: două grecești, una greco-română și una română.

În 1694 îl găsim transferat la Snagov, unde din 1696 va fi egumen al mînăstirii. Aici el întemeiază o adevărată școală de tipografi, punînd bazele unei mari tipografii. În perioada de la Snagov va tipări șapte cărți în limba greacă, patru în limba română, una slavonă și una slavo-română. În 1701 se întoarce la București unde va lucra la tipografia mitropoliei. Între 1701–1705 tipărește cinci cărți (una în limba română, una slavo-română, una greco-arabă și două în limba greacă). Între 1705–1708 deține funcția de episcop de Râmnic, unde va înființa o tipografie și unde va tipări șase cărți în limba română, una slavo-română și trei în limba greacă. După ce ajunge în scaunul mitropolit al Țării Românești, Antim Ivireanul va întemeia tipografia de la Tîrgoviște în care se vor tipări în total 19 cărți din care 11 în limba română, una bilingvă (slavo-română) și una trilingvă (greco-slavo-română). În total Antim Ivireanu tipărește 64 de cărți⁴⁹.

Antim Ivireanu a fost un om de cultură de talie europeană.

Cu ajutorul ucenicului său, Mihai Stefanovici, va înființa la Tbilisi o tipografie. În perioada cît a fost episcop de Râmnic și mitropolit al Țării Românești a tipărit cu preponderență cărți în limba română: 17 au fost în limba română, 2 bilingve și una trilingvă⁵⁰.

Dar poate că lucrul cel mai important e faptul că el a jucat un rol esențial în tipărirea cărților românești în Transilvania. Ucenicul său, Mihai Stefanovici va fi trimis de Constantin Brâncoveanu la Alba Iulia unde va tipări „Bucoavna” și „Chiriadromionul” ambele în limba română. În 1713, Antim Ivireanu va redacta „Testamentul” care face referiri și la activitatea tipografică: „Las cu blestem și aceasta să aibă datorie

⁴⁸ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București, 1983, p. 380–381.

⁴⁹ Damian P. Bogdan, *Viața lui Antim Ivireanul*, BOR, LXXIV (1956), nr.

8–9, p. 679–689.

⁵⁰ Aurelian Sacedorțeanu, *Antim Ivireanu, arhivist, bibliotecar și tipograf*, GB, XXII, 1963, nr. 9–10, p. 883–886.

tipograful să învețe meșteșugul tipăririi cărților unul după altul, pentru ca să nu piară acest meșteșug din țară, nici să se părăsească lucrul cărților, pentru folosul cărții și pentru ajutorul casei”⁵¹. Tot Antim Ivireanu ne furnizează primele știri despre plata meșterilor și ucenicilor tipografi, precum și condițiile necesare de angajare și de lucru. Din aceste informații rezultă că o tipografie mare care executa comenzi diverse și unde meșterul tipograf angajat lucra cu mai mulți ucenici putea lua și pe cont propriu lucrări cu condiția de a da un sfert din câștig bisericii⁵².

Prin vasta sa activitate, Antim Ivireanu va duce imprimarea cărților în Țara Românească la un nivel pe care tiparul românesc nu-l cunoscuse pînă atunci. Revirimentul culturii române scrise din această perioadă include și aportul Transilvaniei. În timpul domniei lui Mihai Apafi se fac noi încercări de a reconstitui tipografia de la Alba Iulia; în 1675 el poruncește ca în biserica română slavona să fie înlocuită cu limba română, dar faptul că această măsură a fost însoțită de prozelitismul clavin, ea a fost întâmpinată cu ostilitate mai ales din partea mitropolitului Sava Brancovici, fapt ce a anihilat pentru un timp și editarea cărților în limba română în Transilvania⁵³. Cu toate acestea, principele va subvenționa traducerea „Vechiului testament” în limba română. Preocuparea sa de a reînființa tipografia cu litere chirilice pentru editarea cărților în românește e reflectată de o scrisoare nedată a preoților români adresată principelui și în care se menționează că au fost luate măsurile necesare de înființare a unei noi tiparnițe chirilice românești și că se fac pregătiri și în vederea deschiderii școlii românești⁵⁴. Împrejurările refacerii tipografice chirilice din Transilvania sînt puțin cunoscute. Prima carte tipărită în Ardeal, în timpul domniei lui Mihai Apafi este „Sicriul de aur” imprimată cu litere chirilice, acestea fiind o carte de rugăciuni de înmormîntare, alcătuită de Ioan Zoba din Vinț și tipărită în 1683 la Sebeș. În Predoslavia acestei cărți dedicată lui Mihai Apafi, rezultă că tipografia de la Sebeș a fost ridicată din „porunca” principelui, iar tipograful care a imprimat cartea a fost „Danil tipograful, făcătorulu tipografiei Naao”⁵⁵. O altă carte tipărită de data aceasta la Alba Iulia, realizată tot de Ioan Zoba din Vinț a fost „Cărare pre Scurtu pre Fapte bune îndrepătoare” (1685). În 1687 apare „Ceaslovețul” în versiune românească realizată tot de Ioan Zoba din Vinț, unde apare ca tipograf Chiriac, al cărui nume figurează și în epilogul „Ceaslovului” imprimat la Sibiu: „popa Kyriac Tipograful Moldoveanul ispravnic de totu”⁵⁶. În anii următori mai apar cărți românești, printre ele putînd aminti: „Rînduiala diaconstavelor” (1687), „Molitvenicul românesc” tradus din slavonă în românește de Varlaam (1689), precum și „Poveste de 40 de mucenici” (1689). La tipografia din Alba Iulia se editează și prima „Bucoavnă” în limba română de către Mihai Stefanovici. Cea mai importantă realizare a activității de tipărire în limba română a cărților de la sfîrșitul secolului XVII în Transilvania, rămîne „Chiriadodromionul”

⁵¹ Damian P. Bogdan, *op. cit.*, p. 679–689.

⁵² G. Strempele, *Antim Ivireanul*, RB, XIX (1966), nr. 9.

⁵³ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia A. Demeny, *op. cit.*, p. 114.

⁵⁴ *Ibidem*, p. 117.

⁵⁵ BRV, vol. I, p. 63.

⁵⁶ Aurelian Sacerdoteanu, *op. cit.*, p. 37.

⁵⁷ Aurelian Sacerdoteanu, *op. cit.*, p. 37.

românesc apărut în 1699 la Alba Iulia sub supravegherea mitropolitului Athanasie. Cartea este tipărită de același Mihai Stefanovici „cel din Țara Ungrovlahiei“. Această carte care mai este cunoscută și sub numele de „Evanghelia cu învățătură“ a apărut în mai multe volume, cerînd deci un efort tipografic deosebit și în mod corespunzător și cheltuieli foarte mari⁵⁷. Așa cum se spune și în prefața alcătuită de Mihai Stefanovici, aceste cheltuieli au fost suportate de către mitropolitul Ardealului, Athanasie, de protopopul Daianu și de Judele Albei Iulii care „n-au cruțat cheltuiala de lucrul acestei sfinte cărți“⁵⁸. O problemă demnă de a fi menționată și de o deosebită importanță e faptul că în Transilvania neexistînd meșteri care să tipărească cărțile necesare „neamului nostru românesc“ așa după cum spune tipograful Mihai Stefanovici, domnul Țării, Românești Constantin Brîncoveanu îl trimite pe acest tipograf în Transilvania, unde va tipări o serie de cărți românești de o mare importanță⁵⁹. De asemenea, trebuie relevat faptul că existau legături intense pe plan cultural între Țara Românească și Moldova. Începea deci o nouă perioadă în istoria tiparului românesc și a cărții românești din Transilvania, care însă în raport cu ce va realiza Antim Ivireanul în Țara Românească se va situa pe un plan secundar⁶⁰.

Circulația cărților a reprezentat unul din aspectele cele mai importante și ilustrative pentru funcția socială a vechilor scrieri românești. Nicolae Iorga scria că „marele merit al acestor cărți e că trecînd hotarele au adunat sufletește prin viața culturală pe toți românii laolaltă. Prin ele, mai mult decît prin vechile manuscrise care circulau și se copiau puțin (...), s-a întemeiat o viață literară comună a tuturor românilor. Prin ele (...) s-a întemeiat ceva neprețuit pentru orice popor, căci cuprinde ceea ce va da formă gîndului și simțirii generațiilor care vor urma limba literară“⁶¹.

Reconstituirea rolului cărții într-o anumită etapă istorică, într-o societate dată, în cazul de față în societatea medievală românească în secolele XVI și XVII, presupune de la început cunoașterea numărului scrierilor și tirajului sau a numărului de exemplare în circulație, a prețului, a răspîndirii, ocrotirii și circulației lor. Cunoașterea tuturor acestor aspecte se reduce de fapt la cunoașterea unei esențiale probleme: în ce măsură cartea devine accesibilă diferitelor pături sociale, inclusiv păturilor cu o existență socială modestă. Pentru secolele XVI și XVII nu există o gamă largă de izvoare pentru a oferi o imagine completă.

Circulația cărții reprezintă o problemă interesantă ce poate să ne ofere o imagine reală asupra mediului social în care a pătuns cartea.

Cercetarea istoriei cărții din secolul al XVI-lea nu dispune de multe informații; spre deosebire de secolul al XVII-lea informațiile provin atît din predosloviile cărților cît și din însemnările de carte care sînt sporadice pentru secolul XVI. Circulația reflectă

⁵⁷ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia A. Demeny, *op. cit.*, p. 119.

⁵⁸ Octavian Schiau, *op. cit.*, p. 23.

⁵⁹ Mircea Păcurariu, *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI–XVIII*, Sibiu 1966.

⁶⁰ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia A. Demeny, *op. cit.*, p. 122.

⁶¹ Nicolae Iorga, *Istoria literaturii religioase pînă la 1688*, București, 1904, p. 100.

plener legăturile culturale între ambele versante ale Carpaților: „Tetraevangelul” slavon tipărit de Macarie în Țara Românească în 1512 a aparținut între 1559–1560 Mănăstirii Neamțului din Moldova⁶² și Transilvania⁶³. Un exemplar din „Apostolul” slavon tipărit de D. Liubavici în 1547, la cererea domnului Țării Românești, Mircea Ciobanul se afla în secolul al XVII-lea în Moldova⁶⁴.

Exemplare din prima carte tipărită în limba română – „Catehismul românesc” – apărută la Sibiu în 1544 au circulat nu numai în Transilvania ci și peste Carpați. Socotelile orașului Brașov atestă că în 1556 la Sibiu continuau să existe exemplare din această carte.

Voievodul Țării Românești, Pătrașcu cel Bun, solicitând brașovenilor cumpărarea unui exemplar din „Catehismul” de la 1544, conducerea orașului negăsind-o la Brașov, trimite un sol la Sibiu pentru a procura cartea, trimițând-o Voievodului muntean la Țirgoviște în 1556⁶⁵.

Din cea de-a doua carte imprimată de Filip Moldoveanul la Sibiu și anume din „Tetraevangeliarul” slavon din 1546 ajung exemplare și în Moldova: pe unul din ele există semnătura din 1658 a domnului Moldovei Gheorghe Ștefan, iar un alt exemplar a aparținut în secolul XVII boierului moldovean Toma Ciulgan⁶⁶. Tipografiile chirilice din Transilvania asigură în secolul al XVI-lea necesarul de carte din Țara Românească, mai ales din Moldova, deoarece la est de Carpați nu exista pentru acea perioadă nici o știre că ar fi existat vreo tipografie. Cei care au avut un rol deosebit la realizarea cărților, la promovarea limbii române și deci la strângerea legăturilor culturale dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania au fost tipografii. Filip Moldoveanul este primul care a tipărit texte în limba română. Despre Oprea logofătul, alt tipograf, se știe puțin: învață meșteșugul de a tipări la Țirgoviște, la tipografia lui D. Liubavici, transmițând priceperea sa diaconului Coresi, cu care va tipări împreună la Brașov „Octoiul mic” slavonesc în 1557. Cel ce a reprezentat coeziunea tiparului românesc din a doua jumătate a secolului al XVI-lea a fost diaconul Coresi. Cărțile tipărite de el se răspîndesc în toate cele trei provincii locuite de români. În pofida faptului că exemplarele păstrate nu sînt prea numeroase, aria lor de răspîndire este mare, tipăriturile coresiene circulînd atît în Transilvania cît și în Muntenia și Moldova. Un exemplar din „Triod-Penticostar” imprimat la Țirgoviște în 1558 ajunge în părțile estice ale Maramureșului. Tot aici ajunge și un exemplar din cartea „Întrebare creștinească” (Brașov, 1559)⁶⁷. „Evangheliarul” apărut la Brașov în 1551 reprezintă după opinia cercetătorilor tipăritura coresiană cu cea mai

⁶² L. Démeny, *Tipărituri Țirgoviștene din secolul al XVI-lea în bibliotecile și muzeele din Moldova și Leningrad*, „Valachica”, Anuarul Muzeului din Țirgoviște, vol. III., p. 124.

⁶³ Nicolae Sulică, *Contribuții la istoria vechimei elementului românesc și a circulației cărții românești în regiunile secuizate*, „Reînvierea” (Țirgu-Mureș), I, nr. 1, 1937, p. 11–20.

⁶⁴ Lajos Demeny, *op. cit.*, p. 128–129.

⁶⁵ Arnold Hutmänn, Pavel Binder, *op. cit.*,

⁶⁶ Dan Simonescu, *Circulația cărților vechi românești*, în VB, I, 1980, p. 141.

⁶⁷ Gh. Chivu, *Pravila lui Coresi*, în volumul *Texte românești din secolul al XVI-lea*, București, 1982, p. 131.

interesantă circulație. La Sibiu se păstrează exemplarul provenit din localitatea Sibiel, ce conține o însemnare cu privire la cărțile românești aflate acolo în 1722⁶⁸; Un alt exemplar provenit din Bihor, din satul Brusturi, a fost dăruit în prima jumătate a secolului al XVII-lea, în ținutul Beiușului, în satul Săucani, iar ulterior a aparținut diaconului Gavrilă din Răbăgani, de la care în 1721 va ajunge la Brusturi⁶⁹. Alte două exemplare ale „Evangheliarului” coresian au fost descoperite în Muntenia, la Vălenii de Munte și la Mănăstirea Ciolanul, Buzău⁷⁰. Un exemplar din „Apostolul” imprimat la Brașov în 1565 se afla în 1653 în proprietatea hatmanului Gavril Coci, fratele lui Vasile Lupu⁷¹. Un alt exemplar al acestei cărți se afla în prima jumătate a secolului al XVI-lea în Moldova după care va ajunge în Transilvania de unde va fi dus a doua oară peste Carpați, în Moldova⁷². „Psaltirea românească” tipărită de Coresi la Brașov în 1570 se mai păstrează în țara noastră în trei exemplare: două din ele provin din partea vestică a Transilvaniei, din Bihor⁷³, iar ultimul exemplar s-a păstrat complet, el conținând și renumita predosla vie a lui Coresi despre necesitatea tipăririi cărților în limba română. El este primul dintre tipografi care afirmă clar necesitatea tipăririi cărților în limba vorbită de popor: „Eu diacon Coresi, de ca văzui că mai toate limbile au cuvîntul lui Dumnezeu în limba lor, numai noi românii n-avem... am scris cum am putut... rumânește, căci mai bine e a grăi cinci cuvinte cu înțeles decît zece mie de cuvinte neînțelese de limbă strîină”⁷⁴. „Evanghelia cu învățătură” de la 1581, conform mărturiei judei Brașovului, Lucas Hirscher, a fost bine primită în toate cele trei provincii românești, iar în 1582 acesta îi trimitea judei Bistriței trei exemplare ale cărții, solicitîndu-i să sprijine difuzarea acestei cărți în ținut, informîndu-l că scrierea a fost primită cu interes la Sibiu și Făgăraș, dar și în Țara Românească și Moldova⁷⁵. În Banat alături de un exemplar din „Evangheliarul” tipărit la Brașov în 1562 se mai păstrează „Zbornicul” apărut la Sebeș în 1580, carte care înainte de a ajunge în Banat, a circulat în Moldova, unde în 1600 a fost scrisă pe filele sale o însemnare privind unirea Țărilor Române în timpul lui Mihai Viteazul⁷⁶. „Palia de la Orăștie” tipărită între 1581–1582 s-a păstrat pînă azi în cinci exemplare. La fel de importante ca și legăturile economice cele culturale dintre Transilvania, Moldova și Muntenia, în această perioadă au avut un rol important în dezvoltarea conștiinței unității de neam și limbă a poporului român, prin tipar sudîndu-se unitatea de limbă a poporului român. Nici în secolul XVI, nici în cel următor, cartea tipărită nu a putut înlocui cartea manuscrisă rolul acesteia din urmă fiind destul de mare. Deci legăturile culturale dintre cele trei Țări Românești cu toate aspectele pe care le ridică, trebuie studiate și analizate și prin prisma cărții manuscrise.

⁶⁸ Florian Dudaș, *Carte vechi românească în Bihor*, Oradea, 1977, p. 11.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 14.

⁷⁰ Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 81.

⁷¹ Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române în Evul Mediu*, București, 1981, p. 106.

⁷² Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi pînă la 1918*, București, 1968, p. 54.

⁷³ Florian Dudaș, *Vechile tipărituri românești din părțile Bihorului*, Oradea, 1979, p. 42.

⁷⁴ BRV, I, p. 45, 56 și 64.

⁷⁵ Mircea Tomescu, *op. cit.*, p. 54.

⁷⁶ Florian Dudaș, *Vechile cărți românești călătore, București*, Ed. Sport-Turism, 1987, p. 141.

Textele slavo-române din secolele XV–XVI au inițiat fenomenul circulației cărților; texte copiate în Transilvania, în Moldova și Muntenia și invers. Pentru secolul al XVII informațiile privind circulația cărții sînt relativ mai bogate față de secolul XVI.

Legăturile multiple, permanente între provinciile românești au contribuit masiv la răspîndirea cărții. Permanenta prezență a românilor Transilvăneni în Muntenia și Moldova, în centrele culturale de la sud și est de Carpați a avut în acest sens un rol din cele mai importante. Fenomenul cultural tradițional al colportajului este ilustrativ în acest sens.

Acesta a fost inițiat și s-a dezvoltat ca expresie a biruinței scrisului românesc, în condițiile extinderii activității tipografice, a cererii crescînde de carte tipărită, prin detașarea din rîndul știutorilor de carte – a tipografilor, dascălilor, copiștilor, preoților, monahilor – a categoriei negustorilor de cărți cu indeletnicire constantă. Colportorii vor fi foarte activi în viața culturală a secolelor XVI–XVII, colportînd cărți românești mai ales pentru Transilvania. În acest timp, colportajul devine, prin proporțiile și însemnătatea sa un adevărat fenomen cultural cu o semnificație și implicație largă și profundă în viața comunitară a poporului român⁷⁷.

În ce privește problema prețului unei cărți în această perioadă comparativ cu alte mărfuri era ridicat și deci ele au fost inaccesibile unor pături sociale cu mijloace de subzistență modeste. Țăranul singur nu-și putea permite să cumpere o carte, care rămîne în această vreme un lucru rezervat păturilor bogate, a intelectualității ecleziastice, deci știutorilor de carte. Față de secolul precedent se constată o schimbare în structura socială a acelor care achiziționează cărți. Din a doua jumătate a secolului XVII, există știri din care rezultă că o serie de comunități țărănești, sub o formă sau alta, participă la achiziționarea cărților de cult atât de necesare bisericii. În 1689 un exemplar al *Cazaniei* lui Varlaam a fost cumpărată de „ghirșenii cu tot satul și au dat-o în sfînta biserică din Ghirș”⁷⁸.

Cumpărarea cărții, devine un eveniment important în viața comunității sătenești, prin care se reflecta o nouă mentalitate: apartenența la una și aceeași comunitate de limbă și credință⁷⁹.

Comunitatea de limbă și origine a tuturor românilor a fost exprimată nu numai din partea factorilor politici și ecleziastici care fac danii de carte, ci și din partea sătenilor care se implică în obținerea cărților, care vād în acest lucru un act de consolidare a comunității lor. La sfîrșitul secolului XVII, un anume Udriște diac dăruia un exemplar din „Îndreptarea legii” (1682) lui Popa Toader cu dorința ca acesta din urmă să ducă cartea „la Frații din Ardeal”, deoarece era „o carte pre limba rumânească”⁸⁰. Așa dar „conștiința unității de neam și de limbă se exprimă prin participarea la un act solemn cu valoare de simbol”⁸¹.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 22–23.

⁷⁸ Florian Dudaș, *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Cluj-Napoca 1983, p. 112.

⁷⁹ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia Demeny, *op. cit.*, p. 203.

⁸⁰ BRV, I, p. 125.

⁸¹ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia Demeny, *op. cit.*, p. 204.

Indiferent că au apărut în Transilvania, Moldova sau Muntenia, la Tîrgoviște, Sibiu, Brașov, București, Alba-Iulia sau Iași, în virtutea conștiinței de neam, la fel ca letopisețele, cărțile tipărite s-au adresat tuturor românilor.

Circulația cărții românești vechi a cuprins întreaga arie de existență a poporului român, dincolo de barierele politice cartea în limba română a ajuns în toate așezările românești, cartea impunându-se ca un factor decisiv în promovarea ideilor unității de neam, de limbă și origine etnică. Tipărirea în 1582 a „Paliei de la Orăștie“, a primelor texte biblice în limba neamului a fost un moment important în acest sens: predoslavia acestei cărți motiva tipărirea ei prin faptul că „numai noi, românii, pre limba noastră nu (o) avem, oferind-o și vouă, fraților români“⁸². La 1644, domnul Matei Basarab imprima pe cheltuiala sa „Evanghelia învățătoare“, socotind-o un „dar (...) pre limba românească“⁸³. În 1648, Simion Ștefan dedica „Noul Testament“ de la Bălgrad tuturor românilor: „dreptu aceia ne-am silit de încît am putut cum să izvodim așa cum să înțeleagă toți“⁸⁴, cuvinte ce reflectă necesitatea creării unei singure limbi literare românești. Același lucru se poate spune și despre „Indreptarea legii“ (1652) al cărei pătrundere a fost puternică și uniformă pe întreg teritoriul locuit de români. Din a doua jumătate a secolului XVII, biserica ortodoxă trece de la slujba religioasă în limba slavonă la cea în limba română, care era de fapt și limba poporului. Serviciul divin făcut peste tot după aceeași carte impunea anumite reguli unitare, astfel că unitatea de limbă devine perceptibilă, se promovează în mod conștient. În secolul XVII, cartea românească tipărită se menține în cadrele bisericii, ea contribuind la consolidarea credinței ortodoxe.

Astfel, prin apartenența românilor la biserica răsăriteană, se delimita comunitatea etnică a românilor față de celelalte comunități etnice ce țineau de biserica catolică sau care aderaseră la una din ramurile protestantismului, îmbrățișînd luteranismul, fie calvinismul sau unitarismul. Astfel, cărturarul Varlaam în „Răspunsul la Catehismul calvinesc“ (Iași, 1645) se adresa „cătră creștinii din Ardeal (...) și cu noi de un nem români“ și să-și apere „pînă la sînge legea, precum limba și neamul și să nu se teamă de ceia ce ucid trupul că sufletul nu-l pot ucide“⁸⁵. Cartea românească din această perioadă devine pentru români o componentă importantă a individualității specifice de neam⁸⁶. Apărarea ortodoxiei a fost un factor de consolidare a conștiinței unității de neam, rolul principal fiind deținut de Moldova și Muntenia, unde biserica ortodoxă era dominantă în stat, pe cînd în sistemul celor patru biserici recepte (catolică, luterană, calvină, unitariană) din Transilvania, biserica ortodoxă română a fost menținută în situația de confesiune tolerată. Din moment ce în Transilvania ortodoxă se confunda cu ideea

⁸² BRV, I, p. 109.

⁸³ *Ibidem*, p. 145.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 165.

⁸⁵ BRV, vol. IV, p. 191–193.

⁸⁶ Cornelia Papacostea-Danielopolu, Lidia Démeny, *op. cit.*, p. 215.

apartenenței la aceeași comunitate etnică, cele două noțiuni se suprapuneau – a fi ortodox însemna a fi român. Dosoftei dăruia în 1679 „Liturghierul” său „limbii românești”⁸⁷.

„Cazania lui Varlaam” a fost cartea românească de învățătură de cel mai larg răsunet în viața spirituală a poporului român: există numai puțin de 360 de exemplare imprimate și 50 de copii manuscrise aflate pe meleagurile Transilvaniei. Ele conțin pe filele lor peste 1700 de însemnări românești⁸⁸ ce atestă o puternică circulație și penetrație a cărții în Moldova, Muntenia, Dobrogea și Transilvania. Tipăriturile românești de la Bălgrad reflectă revirimentul spiritual din Transilvania. Un moment important l-a reprezentat editarea în 1648, prin efortul mitropolitului cărturar Simion Ștefan a „Noului Testament” de la Bălgrad, carte ce reprezintă nu numai cea mai importantă carte românească imprimată în Ardeal în cursul acestui secol, ci și prima carte din Ardeal ce a cunoscut o mare difuzare. Însemnările atestă prezența circulatorie a exemplarelor din această carte în toate ținuturile Transilvaniei, inclusiv „călătoria unora în Muntenia și Moldova: la 1660 cartea era cumpărată de logofătul muntean Stoian, aflat cu oastea domnitorului Gheorghe Ghica în Munții Crișului”⁸⁹. Circulația intensă a „Noului Testament” se explică atât prin valoarea ideilor din predoslavia către cititori, dar mai ales prin calitatea deosebită a cărții, fapt valabil și pentru următoarea carte „Psaltirea” apărută la Bălgrad (Alba-Iulia) 1651⁹⁰.

Predoslaviile, prefețele, postfețele ofereau celor ce le scriau posibilitate de a promova și inocula idei cu conținut laic-romanitatea românilor, continuitatea daco-romană, originea latină a limbii, unitatea de neam, limbă, credință și obiceiuri a tuturor românilor – idei ce particularizează și umanismul românesc din secolele XVI și XVII. În „Predoslavia către toți nastavnicii sfintei biserici” la „Pravila de la Govora” (1640) Meletie Macedoneanul preciza: „socotim că mai toate limbile au carte pre limba lor; cu acei (!) cugetai și eu... să scotu cesta carte, anume pravila pre limba rumânească”⁹¹.

Semnificativ e faptul că pe lângă ediția pentru Țara Românească a existat una „specială pentru Ardeal”, în prefața căreia numele și titlul lui Teofil au fost înlocuite cu al lui „Ghenadie... arhiepiscopul și mitropolit a toată țara Ardealului”⁹². Pravila despre „Șapte taine”, apărută la Iași în 1644, scrisă și trimisă poporului român de mitropolitul Varlaam, a circulat și ea pe meleagurile Ardealului. La fel și Melchisedec, egumenul mănăstirii de la Cîmpulung, în prefața la „Învățăturile” (1642) sublinia că a realizat traducerea „pre limbă rumânească a acestei cărți din limba greacă, că pe această limbă nu

⁸⁷ BRV, I, p. 224.

⁸⁸ Florian Dudaș, *Vechi cărți*, p. 143.

⁸⁹ Idem, *Carte veche românească*, p. 74.

⁹⁰ Octavian Schiau, *op. cit.*, p. 127.

⁹¹ Florian Dudaș, *Vechi pravile românești descoperite în vestul Transilvaniei*, în BOR, XCVI, 1978, nr. 7–8, p. 797–811.

⁹² *Ibidem*, p. 797–811.

le pot înțelege toți oamenii”; el a dorit ca această traducere făcută în limba vorbită de popor „să fie de treabă și folos”⁹³. Prin traducerea cărților în limba română se urmărea și mărirea numărului știutorilor de carte. Acest scop e afirmat de foarte multe ori în predoslavii: „neamul nostru românesc trebe luminat” se spune în predoslavia lui Matei Basarab la „Evanghelia” din 1644⁹⁴. Preocuparea umanistă de a cunoaște cultura antichității grecești și latine și în cadrul activității de tipărire a cărților românești, iar la traducerea unor cărți trebuia să se folosească după părerea cărturarilor a acelor vremuri, izvorul cel mai autentic. Mitropolitul Bălgradului, transilvăneanul Simion Ștefan, arăta în predoslavia „Noului Testament” că deoarece: „noi rumânii carii sântem în ȧra mării tale, nu avem nici Testamentulu cel nou, nici celu vechiu de plinu întru limba noastră... mi-ai poruncitu să cauŧu în preuŧi căltulari și oameni înŧelepŧi, carii să ŧtie izvidi Testamentulu celu nou... din limba grecească și slavonescă și latinescă”⁹⁵.

Promovarea ideii unităŧii limbii literare române a fost deci o preocupare majoră a cărturarilor din acele vremuri. Promovarea limbii române prin tipar, reprezintă afirmarea conștiinŧei romanității de limbă și origine a poporului român⁹⁶.

O altă idee importantă ce apare în cartea tipărită a secolului XVII, e aceea că și poporul român are un trecut glorios, un trecut ce merită a fi relevat. Această idee e afirmată clar de mitropolitul Țării Românești, Teodosie, în prefața la „Liturghierul” din 1680, unde se spune că „rodul rumănesc întru puternicele neamuri și între tari oameni se numără”⁹⁷. E demn de remarcat faptul că nu numai cărturarii munteniei și moldoveni, dar și cei tranilvăneni au afirmat că vor să slujească prin activitatea lor neamul din care fac parte. Ioan Zoba din Vinŧ, în prefața cărții „Către pre scurt” tipărită la Alba Iulia în 1683 spune că a tradus această carte „pre limbă rumănească, pre folosul și întremare nemului nostru rumănesc”⁹⁸. De același ideal e animat și Radu Greceanu atunci cînd traducea și tipărea cărți românești; el considera tiparul „ca un mijloc de a aduce învăŧătură și ŧtiinŧă în sufletele omenesŧi”⁹⁹.

Tiparul românesc în secolul al XVII-lea s-a angajat plenar și a fost un factor de primă importanță în promovarea unor idei specifice vieŧii spirituale românești, a societăŧii medievale din secolul XVII. E vorba de ideile comunităŧii de neam și limbă a românilor de pretutindeni, de originea comună de tradiŧiile proprii poporului român, idei care au un pronunțat caracter laic și umanist.

„Umanismul la români dobîndește trăsături particulare, trăsături ce s-au impus ca o necesitate de a reflecta realităŧile concrete caracteristice situaŧiei în care se afla poporul român în acea vreme”¹⁰⁰.

⁹³ BRV, I, p. 289.

⁹⁴ Aurelian Sacedorŧeanu, *op. cit.*, p. 174.

⁹⁵ BRV, I, p. 165.

⁹⁶ Vasile Netea, *op. cit.*, p. 137.

⁹⁷ BRV, I, p. 185.

⁹⁸ Florian Dudaș, *Vechi cărți*, p. 189.

⁹⁹ Dan Simonescu, Gh. Buluŧă, *Pagini din Istoria cărŧii românești*, București, 1981.

¹⁰⁰ Al. Duŧu, *Umanisŧii români și cultura europeană*. București, 1972.

FONDUL DE CARTE RARĂ
EXISTENT LA FACULTATEA DE ISTORIE – BUCUREȘTI
SECOLELE XVI–XVII

1. *Biblia N. T. România*

Noul Testament F. 1, f.e., f.a.

548 p. 20 cm.

Scriere chirilică în limba română.

Ex. defect: lipsă f. de titlu.

2. Dosoftei, *Viața și Petrecerea Sfinților*, Iași, 1682.

Viața și petrecerea svinților acum tipărite întru blagoslovite zilele prea liminatlui întru Isus Hristos Ioan Duca Voevoda, cu mila lui Dumnezeu Domn Țarei Moldovei și Ucrainei, cu porunca Mării sale și cu poșlușeniia a smereniei noastre a lui Dosoftei mitropolitul Suciavei. În Tiparnița svintei Mitropolii în Iași la care tiparniță ne-au agiutoriu de la Moscu svinția sa părintele nostru patriarhulu Ioachim.

Vleadet de la începutul lumii, 7190, mesiata octovre 27 dni. De la nașterea domnului și mîntuitorului nostru Isus Hristos leat 1682.

2 vol. legate împreună 313x230.

Vol. I: „Viețile Sfinților în septembrie-decembrie”

3 f. + 248 p. Lipsă foaia de titlu.

Vol. II: „Viețile Sfinților în ianuarie-februarie”

84 p. Exemplar în stare bună. Legătura și coperta nouă. Cartea are ornamente florale, pagini încadrate în chenar liniar.

Marginalii manuscrise.

Scriere chirilică în limba română.

Cf. BRV, vol. I, 240, nr. 73.

3. *Îndreptarea Legii cu Dumnezeu...* Tîrgoviște, 1652.

Îndreptarea legii cu Dumnezeu, carea are toată judecata arhierească și împărătească de toate vinile preoțești și mirenești. Pravila sfinților apostoli acealea 7 soboare și toate ceale nemeastnice. Lîngă aceastea și ale sf. dascăli a lumi Vasile vel Timoothei, Nichita, Nicolae. Teologia dumnezeeștilor bogoslovi scrise mai înainte și tocmite cu porunca și învățătura blagocestivului împărat chir Ioan Cominul de cuventătorul diacon al mării bisearici lu Dumnezeu și păzitor de pravili din Alexie Aristinu. Iar de acum de întei propus toate despre elinește pre limba rumânească cu nevoința și userdia și cu toată cheltuiala a prea nevoința și userdia și cu toată cheltuiala a prea sfințitului de Hristos chir Ștefan cu mila lu Dumnezeu, mitropolitul Tîrgoviștei, exarhul plaiului și a toată Ungrovlahia. În Tîrgoviște în tipografia prea luminatului micu Domn: Io Matei Voievod, Basarab, în sfînta mitropolie în casa nalțatu Domnului nostru Isus Hristos, martie 20 vleadet 7160, a lu Hristos 1652.

25 f. + 796 p. 265x120

Exemplar incomplet: lipsesc 25 f. nenumerotate, p. 1–16 și p. 751–796, în schimbul lor sînt 26 f. la început și 56 la sfîrșit copiate de mîna. Coperta tîrzie, tare cu cotor în piele. Tiparul roșu și negru; sînt cîteva gravuri, inițiale ornate. Pagini cu chenar liniar.

Cf. BRV, vol. I, p. 190, nr. 61.

4. Dosoftei, Mitropolit al Moldovei

Psaltirea în versuri publicată de pe manuscrisul original și de pe edițiunea de la 1673, de I. Bianu, București, Tipogr. Acad. Rom. (Laboratorii Români), 1887.

LVI+520 p. + 6 f. pe facs. 250 x 170.

Text paralel cu litere chirilice și latine în limba română.

5. Coresi, Diacon, Tipograf

Tetraevangelul diaconului Coresi. Reimprimat după ediția primă din 1560–1561. De Gherasim Timeș Piteșteanu. Cu o prefață de Constantin Erbiceanu. București, Tipogr. Cărților Bisericești, 1889.

XII + 232 p. 230 x 160.

6. Coresi, Diacon, Tipograf

Psaltirea publicată românește la 1577, de diaconu Coresi. Reprodusă cu un studiu bibliografic și unu glosaru comparativu, de B. Petriceicu Hașdeu, Edițiunea Acad. Rom. t. 1: Textulu. București, Tipogr. Acad. Rom., 1881.

IV + 444 + 64 p. facs. 26 cm.

Scriere paralelă cu caractere chirilice și latine.

7. Antim Ivireanul

Predici făcute de la praznice mari de Antim Ivireanul, Mitropolitul Ungrovlahiei 1709–1716. Publicate după manuscrisul de la 1781 cu cheltuiala Ministerului Cultelor și al Instrucțiunei publice de I. Bianu. Cu notițe biografice despre Mitropolitul Ungrovlahiei Antim Ivireanul de Melchisedec. București, Tip. litogr. Cărților Bisericești, 1886.

XXX + 219 p. 24 cm.

8. Coresi, Diacon, Tipograf

Psaltirea. București, Socecu, 1894.

100 p. 15 cm. (Autorii români, vechi și contemporani. Edițiune școlară).

METROLOGIE. BIBLIOGRAFIE

Dr. ADINA BERCIU-DRĂGHICESCU

Este îndeobște cunoscut faptul că metrologia este știința auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul măsurilor fixe sau variabile. Aceste măsuri determinate de om prin calcule, s-au modificat după timp și după loc, formînd adevărate sisteme. Cunoașterea acestor sisteme este absolut necesară pentru înțelegerea mai ales a problemelor economice și ale schimbului de produse. Ele contribuie la o mai bună înțelegere a izvoarelor paleografice sau a celor diplomatice care conțin elemente de metrologie. De aceea socotim utilă alcătuirea prezentei bibliografii, cu atît mai mult, cu cît, după cunoștința noastră, o alta nu s-a mai publicat.

Din punct de vedere cronologic, am cuprins lucrări, studii, articole cu conținut metrologic vizînd toate epocile, din antichitate și pînă în zilele noastre. Am socotit necesar și util să prezentăm atît metrologie românească cît și universală, avînd în vedere interferențele care există între acestea.

În clasificarea materialului am fost preocupați desigur de criteriul cronologic dar am urmărit mai cu seamă o prezentare cît mai completă și cît mai utilă cu putință.

În ceea ce privește selecționarea materialului, am pornit de la cele mai vechi lucrări (sec. XVII) atît pe plan european cît și național, scoțînd în evidență preocupările românești din domeniul metrologiei din antichitate și pînă azi. Am considerat necesară clasarea separat a metrologiei numismatice avînd în vedere profunda implicare și legătura strînsă dintre cele două științe: metrologia și numismatica.

Complexitatea acestei discipline, conexiunile ei nu numai cu istoria ci și cu alte științe, precum și faptul că și metrologia ca și celelalte științe auxiliare, se îmbogățește neîncetat cu noi categorii de izvoare, am căutat să le reliefăm prin introducerea capitolelor de: VII. Legislație. Învățămînt. Manifestări internaționale. VIII. Terminologie metrologică. IX. Practică. Instrumente de măsurat.

Desigur, această bibliografie nu este exhaustivă și nu poate fi dar ea cuprinde cele mai importante lucrări din acest domeniu și care credem că pot fi utile atît studenților cît și specialiștilor. Menționăm că unele lucrări au fost citate după fișierele Bibliotecii Centrale Universitare din toamna anului 1989, care, după cum se știe a ars. Acest lucru m-a împiedicat să verific unele nume ale autorilor, titluri, pagini, fapt pentru care așteptăm cuvenitele sesizări pentru a putea aduce rectificările de rigoare.

1. ASTANCĂI Gheorghe. *Bibliografie: profesor agregat dr. George Severeanu (1872-1939)*. Muzeul de Istorie al Municipiului București, 8, 1971, p. 375-380 (cuprinde și lucrări de metrologie, ponderologie, metrologie numismatică).
2. BOGDAN Damian P. *Științele speciale istorice*. RI., 7-8, 1980 (metrologie p. 1626).
3. *Bibliografia istorică a României*. Bibliografie selectivă. București, Edit. Academiei, vol. IV (1969-1974), 1970 (metrologie p. 87); vol. V (1974-1979), 1980 (metrologie la p. 76); vol. VI (1979-1984), 1985 (metrologie p. 88); vol. VII (1984-1989), 1990 (metrologie p. 73).
4. BUCUR, Mitrea. *Bibliografie. Cincisprezece ani de activitate numismatică în Republica Populară Română*, SCN, III, 1960 (metrologie antică p. 613); *Bibliografia numismaticii românești (1960-1967)*, SCN, IV, 1968 (metrologie p. 497); *1968-1969*. SCN, V, 1971 (metrologie antică p. 412); *(1973-1978)*, SCN, VII, 1980 (metrologie antică p. 184).
5. COVACEF, Z. *Bibliografia aheologică a Dobrogei (1968-1971)*. Pontica, 6, 1973 (metrologie p. 398-399).
6. *Dicționarul limbii române*, vol. I, partea II-a, București, 1940, (măsurile de capacitate p. 995).
7. *Dicționar al limbii române contemporane*, București, 1955, p. 608.
8. DOCAN, N. *Studii privitoare la numismatica Țării Românești, vol. I: Bibliografie și documente*. AARMSI, s. 2, t. 32, 1909-1910, p. 459-516.
9. DEUTSCH, Robert. *Istorici și știința istorică din România, 1944-1969*. București, Edit. Științifică, 1970 (lucrările de numismatică și metrologie și alte științe auxiliare: p. 497-517).
10. *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*. București, Ed. Științifică și Enciclop., 1982, p. 165.
11. FISCHER, I. *Bibliografia clasică românească (1962)*. Studii clasice, V, 1963 (metrologie: p. 383).
12. FISCHER, I. *Bibliografia clasică românească (1964)*. Studii clasice, VII, 1965 (metrologie: p. 413-414).
13. FISCHER, I. *Bibliografia clasică românească, (1967)*. Studii clasice, X, 1968 (metrologie antică, ponderologie: p. 298).
14. FISCHER, I. *Bibliografia clasică românească (1968)*. Studii clasice, XI, 1969 (metrologie antică, ponderologie: p. 312).
15. FISCHER, I. *Bibliografia clasică românească (1971)*. Studii clasice, XIV, 1972 (metrologie, numismatică); p. 272-275; XV, 1973, p. 211-231.
16. GOLIMAS, Aurel H. *Bibliografia lucrărilor lui Corneliu Secășanu*. BSNR, 42-66, nr. 96-120, 1948-1972 (metrologie și numismatică; p. 121-124).
17. GOLIMAS, Aurel H.; GHEORGHE C. Cristache. *Bibliografia numismaticii românești*, București, Edit. Științifică și Enciclop., 1984 (metrologie și numismatică: p. 251-255).
18. ILIESCU, Octavian. *Bibliografia numismaticii românești* (text prescurtat. Extras din vol. *Prima sesiune științifică de bibliografie și documentare*, București, 15-16 dec. 1966. Buletinul Academiei Române, București, 1957, (numismatică și metrologie: p. 97-99).
19. REVAY, Magy, *Lexicon*. Vol. XII. Budapest, 1915 (măsurile de capacitate: p. 353).
20. Ștefan, Alexandra; FISCHER, I. *Bibliografia clasică românească (1973)*. „Studii clasice”, 16, 1974 (metrologie și numismatică: p. 281-301); 17, 1977: p. 263-265.
21. ȚABREA, Ilie. *Constantin Moisiu. Pionier al numismaticii românești*. București, Edit. Științifică și Enciclop., 1970 (metrologie: p. 142).

II. LUCRĂRI DE SINTEZĂ. MANUALE. GENERALITĂȚI

1. AMFILOHIE, Episcop. *Elemente aritmetice arătate firești*, Iași, 1795.
2. AUBERT, Elena. *Manualul sistemului metric decimal coprinde: mai mult de una sută probleme rezonate, asupra transformării măsurilor și monetelor din vechi în noue și vice-versa*. Cu figuri în text. București, 1868, 48 p.
3. *Arithmetică*. /F.l., f.e., f.a./ Scrisă cu alfabet chirilic.
4. Asaki, G. *Elemente de matematică*. Iași, 1836.
5. AYMARD, Maurice. *Venise, Raguse et le commerce du blé pendant la seconde moitié du XVI-e siècle*. Paris, 1966.
6. BĂRBULESCU, Ion; IVANOVICI, Gh. *Manualul cântăriturului*. Ed. I-a, București, 1965; ed. 2-a, revizuită și completată: București, Edit. Tehnică, 1970, 336 p. cu ilustr.
7. BRĂESCU, I. *Măsurătoarea pământului la români*, București, 1913.
8. BUDEANU, C. *Metrologia în serviciul științei*. *Analele Academiei Române, Secția Istorică*, seria III, tom. XV, Mem. 6, 18 p.
9. BUENTING, Nennicus. *Le monetis et mensuris Sacrae Scripturae*. Magdeburg, 1588, 29 p., + 2 f.
10. BURATTINI, Tito Livio. *Misura universale*. Cracovia, 1897, 32 p. + pl.
11. DELGRAS, Antonio Alvera. *Prontuario de las medidas, pesas y monedas del sistema metrico legal*. Ed. a 4-a. Madrid, 1860, 70 p. + pl.
12. DENIS-PAPIN, M.; Jacques VALLAT. *Métrologie générale*. 2-ed. Paris, 1948, 236 p.
13. DODOC, Petre. *Metrologie generală*. București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1979, 480 p.
14. *Ducere de mână către aritmetică...* /F.l., f.e./, 1777.
15. GEROTA, D.C. *Sistemul metricu în comparațiune cu vechile mesuri din România munteană și Moldova. Prelucrări pentru uzul școlar primar*. Craiova, 1871, 65 p.
16. GOLDENBERG, S. *Clujul în secolul XVI*. București, 1959.
17. GOMOESCU, Maior Ioan. *Metrica generală și matematica agricolă*. București, 1924, 232 p.
18. GRUZNICKI, Filip I.; PETRESCU, N.; ISPĂȘOIU, Gheorghe. *Metrologie generală*. Manual pentru licee industriale cu profil mecanic, meseria metrolog. Clasa a XI-a. București, Edit. Didactică și pedagogică, 1970, 96 p.
19. GRUSZNICZKI, Filip; LAZEANU, Lucia; VOINOIU, Octavian. *Metrologia mărimilor ter-mice și fizico-chimice. Metrologia mărimilor fizico-chimice*. Manual pentru licee cu profil de matematică-fizică, meseria metrolog. Clasa a XII-a. București, Edit. Didactică și peda-gogică, 1982, 124 p.
20. GUILLAUME, CH. *Les recents progrès du système metrique. Rapport présenté à la sixième conférence générale des poids et mesures*. Paris 1921, 43 p.
21. HEPITES, St. C.; MURAT, I. St. *Meteorologia și metrologia în România*, București, 1906, 138 p. + II p. + 2 pl.
22. HUME, K. J. *Engineering Metrology*. Ed. a 2-a. London, 1963, 358 p. + ilustr., pl.
22. IARCU, Dimitrie. *Mesuri și greutăți cu sistemul metric. Se'u aritmetica socială pentru trebuința ambelor sexe, elevi și adulți*. Ed. a 3-a. București, 1866, 136 p.
23. IONESCU DE LA BRAD, I. *Calendar pentru bunul cultivator*. București, 1861.
24. IORGA, Nicolae. *Istoria românilor în chipuri și icoane*. Vol. III. București, 1906.
25. ISPĂȘOIU, Gheorghe; PETRESCU, Vasile; IVANOVICI, Gheorghe. *Metrologie*. Manual pentru licee de specialitate, anii II și III. București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1986, 320 p.

26. ISPĂȘOIU, Gheorghe; PETRESCU, Vasile; IVANOVICI, GHEORGHE. *Metrologie generală. Manual pentru licee de specialitate, anii II și III*. București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1971, 300 p.
27. IVANOVICI, Gh.; SCHAPIRA, Louis. *Elemente de metrologie*. București, Edit. Tehnică, 1958, 264 p.
28. LAURIAN, August Treboniu. *Suplementu de istoria românilor*. Vol. I. Iași, 1857, 102 p.
29. LAZEANU, Lucia; GRUSZNICZKI, Filip; VOINOIU, Octavian. *Metrologia mărimilor fizico-chimice*. Manual pentru licee industriale cu profil de mecanică, meseria de metrolog, clasele XI și a XII-a. București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1979, 311 p.
30. LEJEUNE, Alphonse. *Monnaies, poids et mesures des principaux pays*, Paris, 1894.
31. LOMBARDI, Luigi. *La storia del sistema metrico e l'opera dell' Ufficio internazionale dei pesi e misure*. Bollettino Instituto Romeo dell' Energia, IX, nr. 39, 1941, 16 p.
32. MANEA, Constantin. *Unități de măsură*. București, Edit. Militară, 1965, 216 p.; ed. a 2-a, revăzută și adăugită, București, 1968, 240 p. + tabele.
33. MENDELSSOHN, M. *Mendelssohn's Handbuch der Münz, Maas und Gewichtskunde*, Ed. a 3-a. Potsdam, 1858, 223 p.
34. *Metrologia mărimilor electrice*. Manual pentru licee de matematică, fizică, meseria metrolog, clasa a XII-a. București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1981, 164 p.
35. METEȘ, Ștefan. *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria. Vol. I: (1508–1820)*. București, 1921.
36. METEȘ, Ștefan. *Situația economică a românilor din Țara Făgărașului*. Vol. I. Cluj, 1935.
37. MILLEA, Aurel. *Cartea metrologului: metrologie generală*. București, Edit. Tehnică, 1985, 280 p.
38. MILLEA, Aurel; POPA, Eugen; BUGHICI, Rodica; CIOROIU, Silvia. *Metrologia mărimilor electrice*, Manual pentru licee, clasa a XII-a. București, Edit. Didactică și pedagogică, 1981.
39. MOISIL, Constantin. *Originea pondurilor*. CNA, I, nr. 6–7, 1920, p. 50–51.
40. MOISIL, Constantin. *Măsuri și greutăți de altă dată. Enciclopedia României*. Vol. IV, București, 1943, p. 499–505.
41. MURAT, I. St. *Preciziunea în cântărire*. București, 1906, 5 p.
42. NICULESCU, D. *Unele probleme actuale ale activității de metrologie în R. S. România*. MA., XXIII, nr. 3, 1976, p. 99–103.
43. NISTOR, I. *Mandel und Wandel in der Moldau*, 1912.
44. NOBACK, Ch. *Walständiges Taschenbuch der Münz, Mass und Gewichts Verhältnisse*. Leipzig, 1851.
45. OBRADOVICI, Gr. *Arithmetică*. Buda, 1805.
46. PALL, Francisc. *Relațiile comerciale între brașoveni și raguzani*. RA., I, nr. 1, 1958, p.
47. PAMFILE, Tudor. *Agricultura la români*. București, 1913 (cap. final intitulat *Măsurătoarea pământului*: p. 229–234).
48. PANAITESCU, P. P. *Obștea țărănească în Țara Românească și Moldova. Orînduirea feudală*, București, 1964.
49. PASCU, Ștefan. *Meșteșugurile în Transilvania pînă în secolul al XVI-lea*. București, 1954, p. 31, 67, 188, 314–
50. PAVLESCU, Eugen. *Meșteșug și negoț la românii din sudul Transilvaniei (sec. XVII–XIX)*. București, Edit. Academiei, 1970, 574 p. + 23 scheme.
51. PERARD, A. *Méetrologie. Sur la mesure de petits étalons industriels à facs planes par une méthode interférentielle*. Paris, 1912.

52. PETHE, F. *Europai i mértéktar*. Cluj, 1829.
53. PREDESCU, Simion. *Măsuri și greutăți*. București, 1980, p. 4–29.
54. PRODAN, D. *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*. Vol. I–II. București, 1967–1968.
55. PURI, Gerhard. *Metrologie aplicată*. Îndrumător de lucrări de laborator pentru subingineri. Timișoara, 1980, 108 p.
56. PURI, Gerhard. *Metrologie aplicată: curs pentru subingineri*. Vol. I–II. Timișoara, 1981–1984, vol. I: 1981, 204 p.; Vol. II: 1984, 207 p.
57. PURI, Gerhard. *Metrologie generală*. Curs pentru uzul studenților. Timișoara, 1983, 278 p.
58. ROSETTI, Radu. *Pământul, sătenii și stăpîni în Moldova*. București, 1907.
59. RUXANDRA, Valeriu. *Metrologie*. Partea I, București, 1983, 206 p.
60. SABĂU, I. *Din politica financiară a Habsburgilor în Transilvania la sfîrșitul secolului al XVII-lea*. „Studii și Cercetări de Istorie”, Cluj, VIII, nr. 1–4, 1957, p. 193 și p. 200 (măsuri de capacitate).
61. SACERDOȚEANU, Aurelian. *Metrologia. Unele aspecte istorice*. MA. nr. 7, 1966, p. 320–328.
62. SAIGEY, M. *Traité de métrologie ancienne et moderne*. Paris, 1834.
63. SCHMIDT, Louis. *Die Münzen, Masse, Gewichte die Asanen im Waaren-Wechsel, Staatspapier und Aktienhandel sämmllicher Staaten und Handelsplätze der Erde*. Wien, Pest, 1870, 358 p.
64. SOLOMON, Max. *În lumea măsurii*. București, 1960, 317 p. cu ilustr.
65. STAHL, H. H. *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*. București, 1958–1965.
66. SOUTZO, N. *Notions statistiques sur la Moldavie*. Iași, 1840.
67. STOENESCU, Al. *În lumea distanțelor*. București, Edit. Științifică, 1967.
68. *Studii și cercetări de metrologie*. București, 1966, 702 p.
69. ȘINCAI, GH. *Îndreptare către aritmetică...* Blaj, 1785.
70. TARNIER, M. *Petit manuel raisonné du système métrique*. Ed. a 3-a. Paris, 1875, 92 p.
71. ZANE, Gh. *Economia de schimb în Principatele române*. București, 1930, (măsuri de capacitate: p. 31).
72. WIENER, Ligia, NADELO, A. BOCANICIU, T. *Metrologia mărimilor mecanice*. Manual pentru licee de... XII, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1981.

III. METROLOGIE ANTICĂ ȘI BIZANTINĂ

1. AGRICOLA, C. *De mensuribus et ponderibus romanorum*. 1550.
2. BARNEA, I. *Plombs byzantins de la collection Michel C. Soutzo*. RÉSEE, VII, nr. 1, 1969, p. 277–296.
3. BOJINCA, Damaschin. *Anticele romanilor*. Vol. 2, Buda, 1833, p. 198–204.
4. CANTACUZINO, Gheorghe. *Ponduri antice*. Dacia, 3–4, 1927–1932, p. 602–611.
5. CULICĂ, Vasile. *Două ponduri romano-bizantine*. BSNR, 67–69, 1973–1975, p. 121–123, p. 227–230 cu ilustr. Rezumat în limba franceză.
6. CANARĂCHE, Vasile. *Sistemul ponderal și tipologia drahmelor istriene de argint*. Pontica, 1968, p. 107–192.
7. CULICĂ, Vasile. *Două ponduri romano-bizantine*. BSNR, 67–69, 1973–1975, p. 227–230.
8. DIACONU, Petre. *Un pond din epoca romano-bizantină, descoperit la Păcuiul lui Soare (r. Adamclisi)*. SCIV, XII, nr. 4, 1961, p. 403–405 + 1 fig. în text.

9. DIMITRIU, Suzana; ILIESCU, Octavian; COMĂNESCU, Silviu. *Pond arhaic descoperit la Histria*, BSNR, 67–69, 1973–1975, m. 121–123, p. 213–225. Ilustr. Rezumat în limba franceză. Lit. NL, 96, 1976, p. 13.
10. FLORESCU, Radu. *Contribuții la cunoașterea metrologiei dacilor în vremea domniei lui Decebal*. Tibiscus, 7, 1988, p. 153–184.
11. HULTSCH, Friederich. *Griechische und römische Metrologie*. Berlin, 1862.
12. ICONOMU, Constantin; OCHESANU, Radu. *Un pond de Cyzic în colecțiile Muzeului de Istorie a Moldovei din Iași*. CI., 7, 1976, p. 77–82, cu ilustr. Rezumat în limba franceză. Cit. NL, 98, 1977, p. 24.
13. ILIESCU, Octavian. *Contribuții la studiul metrologiei ponderale a orașului Callatis*. SCIV, XVIII, 4, 1967, p. 687–691 cu ilustr.
14. ILIOIU, N. *Unități de măsură folosite pe teritoriul Daciei. Influențe greco-romane asupra sistemului de măsurare a dacilor*. În: *Studii și cercetări de metrologie*. București, 1966, p. 85–87.
15. IVANOV, Igor; IVANOVICI, Gh. *Les premiers ateliers pour la confection des mesures et des poids métriques en Roumanie*. „Noesis”, Vol. I, 1973, p. 255–260.
16. KNECHTEL, Wilhelm. *Plumburi bizantine*. BSNR, 12, 1915, p. 24, 80–97 + 48 fig. în text.
17. MICHĂILEANU, M. I. *Măsuri și monede întrebuințate la începutul creștinismului*. București, 1905, 16 p.
18. MOISIL, Constantin. *Pond roman din Turda*. CNA, II, nr. 4–5, (16–17), 1921, p. 17–19.
19. MOISIL, Constantin. *Callatia antică: Pondurile*. „Universul”, nr. 285 din 17 oct., 1939, p. 1–2.
20. MOISIL, Constantin. *Ponduri inedite sau puțin cunoscute din Histria, Callatis și Tomis*. SCN, 1, 1957, p. 247–295 + 10 pl. în text. Rezumat în limba franceză. Cit. N.L., 47, 1959, p. 409.
21. MOISIL, Constantin. *Două ponduri inedite din Callatis din epoca romană imperială*. CNA, 15, 1940, p. 119–120, p. 292.
22. NETZHAMMER, R. *Greutățile anice din Dobrogea*. „Rev. catolică”, București, I, 1, 1912, p. 82–90.
23. NETZHAMMER, R. *Alte greutăți vechi din Dobrogea*. „Rev. catolică”, București, I, 1913, p. 164–168.
24. NETZHAMMER, R. *Mărușuri arheologice. O nouă măsură de greutate din Kallatis. O greutate cu amforă*. „Rev. catolică”, București, III, 1914, p. 129–131.
25. NETZHAMMER, R. *Lucruri arheologice. Cinci greutăți din Constanța*. „Rev. catolică”, III, 1914, p. 389–392.
26. NUBAR, H. *Un nou pond de la Callatis*. SCN, II, 1958, p. 367–370 + 1 fig. în text. Rezumat în lb. franceză. Cit. NL, 48, 1959, p. 497.
27. OCHESANU, Radu. *Ponduri inedite din Callatis și Tomis*. SCN, 6, 1975, p. 153–157 cu ilustr., fig. Rez. în lb. fr. Cit. NL, 94, 1975, p. 25.
28. OCHESANU, Radu. *Un poids de Tomi de l'époque de l'empereur Septime Sévère*. „Revue belge de numismatique”, Bruxelles, 121, 1975, p. 81–90 cu ilustr. Cit: NL, 97, 1977, p. 25.
29. OCHESANU, Radu. *Note metrologice*. BSNR, 77–79 (1983–1985), nr. 131–133, 1986, p. 347–354.
30. OCHESANU, Radu. *Ponduri romano-bizantine în colecțiile din România*. SCN, 8, 1984, p. 89–93.
31. OCHESANU, Radu. *Pondurile unciale din Tomis. Încercare de clasificare tipologică și interpretare statistică*. SCN, 1989, 9, p. 89–104.
32. OCHESANU, Radu; GEORGESCU, N. *Un pond roman descoperit la Tomis*. BSNR, 70–74, 1976–1980, nr. 124–128, București, 1981, p. 455–460.

33. OCHEȘANU, Radu; GEORGESCU, N. *Un pond calatian din epoca romană*. BSNR, 77–79, 1983–1985, nr. 131–133, București, 1986, p. 355–360.
34. PERNICE, Ericus. *Galenii de ponderibus et mensuris testimonia*. Disertatio. Bonnae, 1888, 67 p.
35. PERNICE, Ericus. *Griechische Gewichte*. Berlin, 1894.
36. POPEEA, Alexandru. *Trei ponduri tomitane*. Pontica, 7, 1974, p. 247–249, cu ilustr. Rez. lb. ger. Cit. NL, 93, 1975, p. 22.
37. PREDĂ, Constantin. *Ponduri antice inedite de la Callatis și Histria*. SCN, I, 1957, p. 297–306 + 3 fig. în text.
38. PREDĂ, Constantin. *Contribution à l'étude du système pondérale d'Histria*. Dacia, NS, 2, 1958, p. 451–461 + 5 fig. în text.
39. PREDĂ, Constantin. *Cîteva ponduri antice de la Callatis și Tomis*. SCIV, 15, 1, 1964, p. 53–57 + 3 fig. în text. Cit. NL, 84, 1970, p. 27.
40. PREDĂ, Constantin. *Pond histrian descoperit în satul Istria (jud. Constanța)*, SCN, VII, 1980, p. 117–120.
41. POPESCU, Emilian. *Inscripțiile din secolele IV–XIII descoperite în România*. București, Edit. Academiei, 1976, p. 131–133, nr. 86 (exagium din sec. V de la Tuzla).
42. POPESCU, Emilian. *Zur Geschichte der Stadt in Kleinskytien in der Spätantike. Ein epigraphischer Beitrag*. Dacia, N.S. 19, 1975 (exagium din sec. V de la Tuzla; p. 180).
43. QUEIPO VASQUEZ V. *Essai sur les systèmes métriques et monétaires des anciens peuples*. Paris, 1869, 4 vol.
44. PICK. B.; REGLING, K. *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien, I, 2*, Berlin, 1910.
45. RUZICKA, L. *Bleigewichte aus Moesia Inferior*. Berliner Münzblätter, 1926.
46. SAUCIUC-SĂVEANU, Teofil H. *Pondul tipul dioscurilor*. Dacia, 2, 1925, p. 132–133; 5–6, 1935–1936, p. 260.
47. SAUCIUC-SĂVEANU, Teofil H. *Callatis. V-e rapport préliminaire 1928*. Dacia, V–VI, 1938, p. 259–260.
48. SAUCIUC-SĂVEANU, Teofil H. *Un monument de măsură, numită ΔΙΜΟΔΟΡ, din Muzeul din Constanța*. Cernăuți, 1935. Analele Dobrogei, 1935.
49. SECĂȘANU, Corneliu. *Vechile monente și ponduri din Transnistria*. București, 1942, 7 p.
50. SECĂȘANU, Corneliu. *Ponduri antice din Olbia*. CNA, 16, 1942, 121–123, p. 20–21.
51. SEVEREANU, George. *Ponduri monetare de sticlă*. BSNR, 4, 18, 1923, p. 82–89.
52. SEVEREANU, George. *Un nouveau poids de Kallatis*. BSNR, 20, 1925, 55–56, p. 125.
53. SEVEREANU, George. *Despre o greutate tracă*. BSNR, XXIV, nr. 69–72, 1929, p. 39–40.
54. SEVEREANU, George. *O greutate dublu uncială bizantină*. BSNR, XXIV, nr. 69–72, 1929, p. 41–42.
55. SEVEREANU, George. *Un nou pond Kallatian*. BSNR, XXIV, nr. 69–72, 1929, p. 46–48.
56. SEVEREANU, George. *Ponduri antice inedite*. București, 1935, p. 12 și urm.
57. SLOBOZIANU, Horia. *Considerații asupra așezărilor antice din jurul lacurilor Techirghiol și Agigea*. Materiale, 5, 1959 (exagium din sec. V de la Tuzla; p. 748–749).
58. STOIAN, Iorgu. *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*. București, 1962 (metrologie: p. 168–170 + pl.).
59. SOUTZO, M. C. *Systèmes monétaires primitifs de l'Asie Mineure et de la Grèce*. „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie”, București, I, 1883, vol. II, fasc. I, p. 214–247.
60. SOUTZO, M. C. *Étalons pondéraux primitifs et lingot monétaires*. „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie”, București, II, 1885, vol. IV, p. 401–463 cu 3 tabele litografiate.

61. SOUTZO, Michel C. *Nouvelles recherches sur les origines et les rapports des quelques poids antiques*. Paris, 1895, p. 12–28.
62. SOUTZO, M. C. *Poids et monnaies de Tomis*. In: *Mémoires du Congrès international de numismatique de Paris*, 1900, Paris, 1900, p. 115–148.
63. SOUTZO, M. C. *Greutate de plumb inedită a urbei Tomis*. ESNR, I, 3, 1904, p. 8–12.
64. SOUTZO, Mihail C. *Mina de la Perinthus*. BSNR, 2, 1905, p. 1–9.
65. SOUTZO, M. C. *Les origines assyro-chaldeennes des poids romains*. „Revista pentru Istorie-Arheologie și Filologie”, București, X, 1909, p. 192–199.
66. SOUTZO, Mihail C. *Originile asi-ro-chaldeene ale greutăților romane*. AARMSI., seria 2, t. 31, 1909, p. 3–53.
67. SOUTZO, Michel. *Étude des monuments pondéraux de Suse*. In: *Mémoires de la Délégation en Perse sous la direction de J. Morgan*. Paris, 1911, p. 147–182.
68. SOUTZO, Michail, C. *Ponduri antice inedite din Tomis și Callatis*. BSNR, 10, nr. 19, 1913, p. 3–10.
69. SOUTZO, Mihail C. *Contribuții la studiul pondurilor antice din orașele noastre pontice*. BSNR, 11, nr. 21, 1914, p. 1–9.
70. SOUTZO, Michel C. *L'évolution pondérale dans l'antiquité*. BSNR, 16, 1921, 38–39, p. 60–82.
71. SUTZU, M. C. *Caracterul haldean al pondurilor romane*. BSNR, XX, nr. 53–56, 1925, p. 33–39.
72. SOUTZO, M. *Contribution à l'étude des poids et des monnaies antiques*. Bulletin de la Section scientifique, Bucarest, tom. XII, 1925, 15 p.
73. ȘTEFAN, Gheorghe. *O balanță romană din secolul VI e.n., descoperită în Dobrogea*. SCIV, I, nr. 2, 1950, p. 152–162 + fig. în text.
74. TAFRALI, O. *La cité pontique de Callatis. Recherches et fouilles*. „Revue archeologique”, Paris, 1925, p. 278–279.
75. TAFRALI, O. *Pondurile antice de la Callatis și Histria*. „Revue archéologique”, Paris, 1925, p. 278–279; „Arta și arheologia”, Iași, 1, 1927, p. 42–43; 2, 1928, p. 21–25.
76. WEX, J. *Métrologie grecque et romaine*. Paris, 1886.

IV. METROLOGIE MEDIEVALĂ

1. ANGHEL, Gheorghe. *Mesures de capacité médiévales employées en Transilvanie au Musée d'Histoire d'Alba Iulia*. „Noesis”, II, 1974, p. 163–177. ilustr.
2. CONSTANTINESCU, Alexandru. *Măsurile în evul mediu românesc (I–II)*. „Studii și articole de istorie”, București, 26, 1974, p. 138–145; 27–28, 1974, p. 183–195.
3. HÓMAN, Bálint. *Magyar penztörténet 1000–1325*. Budapest, 1916.
4. HOSZOWSKI, St. *Les prix à Lwow (XCI-e – XVII-e siècles)*. Paris, 1954.
5. IVANOV, I.; IVANOVICI, Gh. *Măsură și greutate pe teritoriul României înainte de sistemul metric. Comunicare ținută la al XIII-lea Congres Internațional de Istoria Științelor, Moscova, 18–24 august 1971*.
6. KOVÁCS, Géza. *Sisteme medievale pentru măsurarea suprafețelor*. Ziridava, 9, 1978, p. 55–65.
7. KOVÁCS, Géza. *Területmérés rendszerek Arad környékén (XII–XX század)*. Népismereti dolgozatok, 1980, p. 26–36.
8. LEDERER, Emma. *Régi magyar űrmértékek. Századok*, 1923, nr. 1–6, p. 123–257; nr. 7–10, 1924, p. 305–326.

9. MIOC, Damaschin; STOICESCU, Nicolae. *Măsurile medievale de capacitate, greutate, lungime și suprafață din Țara Românească*. Studii, Revista de Istorie, nr. 6, 1963, p. 1351–1379; nr. 1, 1964, p. 87–105; nr. 3, 1965, p. 639–665.
10. MIOC, Damaschin; STOICESCU, Nicolae. *Mesures et instruments médiévaux de mesure en Valachie et en Moldavie*. RR4, 3, 1967, p. 357–378.
11. STOICESCU, Nicolae. *Măsurile și instrumentele medievale de măsurat din Moldova*. MA, nr. 15, 1965, p. 221–227; nr. 6, 1965, p. 278–284; nr. 7, 1965, p. 326–333; nr. 8, 1965, p. 375–390.
12. STOICESCU, Nicolae. *Cum măsurau strămoșii. Metrologia medievală pe teritoriul României*. București, Edit. Științifică și Enciclop. 1971, p. 25, 27, 229–234, 244, 285–294; pl. Că. Nl., 89, 1973, p. 117–
13. STOICESCU, Nicolae; MIOC, Damaschin. *Ponduri medievale în Valahia. Instrumente de măsurare de capacitate și greutate*. Studii, Revista de Istorie, 18, 1964, nr. p. 87–105.

V. METROLOGIE MODERNĂ

1. GAUDY, G. *Deslușirea noului sistem metric din România*. București. 1865.
2. ISTRATI, C. I. *Pietrele de identificare și control a monedelor din timpul lui Mihai Sturdza V. V. (1834–1849)*. „Lit. și arta română”, București, XII, 1908, p. 395–409.
3. IVANOV, Igor; IVANOVICI, Gh. *Les premiers ateliers pour la confection des mesures et des poids métriques en Roumanie*. Noesis, I, 1973, p. 255–260.
4. IVANOV, Igor; IVANOVICI, Gh. *Moments importantes dans l'action d'adhésion de la Roumanie à la Convention du Mètre*. Noesis, II, 1974, p. 69–173.
5. IVANOVICI, Gh. *Primul „serviciu de măsură și greutate” în România*. MA, XXIII, 1976, nr. 3, p. 108–110.
6. IVANOVICI, Gh.; IVANOVA, Ion C. *Ghica predvesnik metričeskoj sistemy v našej strane*. Noesis, II, 1974, p. 133–137.
7. IVANOV, Igor; IVANOVICI, Gh. *Pervye proverki metričeskih sredstv izmerenia v Români (XVII–XX v.v.)*. Noesis, II, 1974, p. 155–161.
8. KUPFFER, A. *Travaux de la commission pour fixer les menues et les poids de l'Empire de Russie*. St. Petersburg, 1841.
9. LEONĂCHESCU, N. P. *Ion Ghica și unitățile de măsură ale unor mărimi fizice*. Buletinul Științific al Institutului de Construcții București, nr. 3–4, 1981, p. 369–377.
10. LEONĂCHESCU, N. P. *Răspîndirea unităților de măsură ale Sistemului Metric în Principatele Dunărene*. I–II–III. MA, nr. 3, 1984, p. 107–111; nr. 4, 1984, p. 146–150; XXXII, nr. 1, 1985, p. 2–5.
11. LEONĂCHESCU, N. P. *Adoptarea sistemului metric în Țara Românească*. Mecanizarea construcțiilor, București, 3, 1985, p. 30–36.
12. LEONĂCHESCU, N. P. *Răspîndirea unităților de măsură ale sistemului metric în Principatele dunărene*. MA, nr. 3 și 4, 1984 și nr. 1, 1985, p. 2–5.
13. LEONĂCHESCU, N. P. *Bătălia pentru sistemul metric*. București, Edit. Ion Creangă, 1986, 112 p.
14. LEONĂCHESCU, N. P. *Banițe de piatră*. MA, XXXIV, nr. 4, 1987, p. 146–151.
15. LEONĂCHESCU, N. P. *Stînjenele lui Știrbei Vodă și odiseea problemelor nerezolvate*. Mecanizarea construcțiilor, București, 3, 1987, p. 24–30.
16. LEONĂCHESCU, N. P. *Măsurile din 1840 pentru stabilirea echivalențelor în metri ai etaloanelor românești de lungime*. MA, 1988, nr. 2, p. 50–57.

17. LEONĂCHESCU, N. P. *Unele aspecte privind introducerea sistemului metric în România*. MA, 1988, nr. 3, p. 98–105.
18. LEONTE, I. *Două etaloane: palma lui Șerban Vodă și a lui Constantin Brîncoveanu*. RA, I, nr. 1, 1958, p. 212–219.
19. MARIAN, V. *Vechile greutăți medicale (farmaceutice) din Ardeal*. „Clujul medical”. Cluj, 1939.
20. *Măsurile vechi și nouă de suprafață*. „Viitorul”, Iași, 15, aprilie 1904.
21. *100 de palme domnești*. „Arhiva”, Iași, nr. 3–4, 1902, p. 154–166.
22. PAMFILE, Tudor. *Prăjina și pogonul moldovenesc din 1797*. Miron Costin, IV, 1916, p. 286–287.
23. PĂTRAȘCU, Corina. *Uniformizarea măsurilor și greutăților folosite în comerțul Țării Românești, o acțiune de unificare a pieței interne (1829–1840)*. În: *Studii și referate privind istoria României*, București, 1969, 4, p. 667–683. Cit. NL, 84, 1970, p. 108.
24. REZMERIȚĂ, Eugen. *Piatra de visterie a Moldovei (1837)* BSNR, 75–76, 1983, nr. 129–130, p. 391–392.
25. SEVEREANU, G. *Greutatea monedelor din Moldova (1834–1849)*. BSNR, 1905, p. 14 și urm.
26. SPIELMANN, J.; BAICU, Graziella, *În den rumänischen Ländern verwendete alte Apotheker-gewichte und Hohlmasse (XVI–XIX) Jahrdt.*. Noesis, ii, 1974, p. 139–150.

VL. METROLOGIE NUMISMATICĂ

1. BECKER, Emil, *Monete și ponduri inedite în Kallatis și Dionysopolis*. CNR, 13, nr. 110–111, 1938, p. 24–25 + IV pl.
2. CANARACHE, Vasile. *Sistemul ponderal și tipologia drahmelor istriene de argint*. Pontica, 1, 1968, p. 107–192; cit. N.L. 83, 1969, p. 9.
3. CONDURACHI, Emil. Prefață la: Nicolae Stoicescu, *Cum măsurau strămoșii. Metrologie antică și medievală pe teritoriul României*. București, Edit. Științifică și Enciclop., 1971, p. I–XX.
4. DIACONU, Petre. *Cîntare pentru verificat greutatea perperilor de Vicina*. SCN, VI, 1975, p. 243–245. Rezumat în limba franceză. cit. NL., 94, 1975, p. 56.
5. IARCU, Dumitru. *Măsuri și greutăți sau Aritmetica socială*. București, 1857 (ed. a II-a, 1862, ed. a III-a, 1866), (metrologie numismatică: p. 7–35).
6. ILIESCU, Octavian. *Contribuții la studiul metrologiei ponderale a orașului Callatis*. SCIV, 18, nr. 4, 1967, p. 687–691 cu ilustr. Rezumat în limba franceză.
7. ILIESCU, Octavian. *Le système monétaire et ponderal à Histris, Callatis et Tomis aux V-e-II-e siècles avant notre ère*. În: *Actes du VIII-ème Congrès international de numismatique (New-York–Washington, septembre 1973)*, Paris–Basel, Association Internationale des Numismates Professionnelles, 1976, p. 85–78; cit. NL., 78, 1977, p. 24.
8. ISTRATI, Constantin. *Pietrele de identificare și control al monetelor din timpul lui Mihai Sturdza Voevod (1834–1849)*. Literatură și artă română, 12, 1908, p. 395–409.
9. LAURENT, Vitalien. *Le „Juste Poids” de l’hyperpyron trachy*. În: *Actes du Congrès international de numismatique*. Paris, 1957, p. 299–307; Cit. NL., 45, 1958, p. 240.
10. LIVEANU, Vasile. *Numărul și istoria*. MA., 62, nr. 2, 1972, p. 72–73.
11. MOISIL, Constantin. *Antichități din Tomis: monete și ponduri*. „Universul”, nr. 264, din 26 sept. 1939, p. 7.
12. NEGOCESCU, Mihai. *Greutăți monetare din domnia lui M. Sturdza al Moldovei*. CNA, 19, nr. 135–136, 1945, p. 61.

13. ROȘU, Ion. *Monete și greutăți românești. Greutăți monetare inedite*. BSNR, 20, 1926, nr. 53–54, p. 22–25 + ilustr.
14. SACERDOȚEANU, Aurelian. *Metrologia. Unele aspecte istorice*. MA., 7, 1966, p. 320–328.
15. SECĂȘANU, Corneliu. *Vechile monete și ponduri din Transnistria*. CR (? Cartea Român), 1942, p. 1–7, ilustr.
16. SECĂȘANU, Corneliu. *Despre metrologia numismatică*. RM.M., 4, nr. 4, 1967, p. 367–368.
17. SECĂȘANU, Corneliu. *Viața economică, măsurile și greutățile precum și sistemul monetar al Greciei antice*. Răsăritul, nr. 7–8, 1943, p. 2.
18. SEVEREANU, George. *Greutăți monetare din Moldova (1834–1849)*. BSNR, 2, nr. 2, 1905, p. 12–13.
19. SEGRÉ, Angelo. *Metrologia e circolazione monetaria degli antichi*. Bologna, 1928, 549 p.
20. SUTZU, M. C. *Les monnaies pondérales et les monnaies sans poids utilisées dans l'antiquité*. BSNR, XXII, nr. 61–64, 1927, (1928), p. 5–8.
21. SUTZU, M. C. *De l'emploi par les Roumains des unités pondérales et monétaires et des leurs division*. BSNR, XVII, 1922, nr. 41–44, p. 65–69.
22. SOUTZO, M.C. *La mine lourde d'Athènes. La réforme financière de Selon, la drachme attique légère ou denier de Néron*. BSNR, XVIII, nr. 46, 1923, p. 33–37.
23. SOUTZO, M. C. *Bazele fundamentale ale metrologiei ponderale antice*. BSNR, XXV–XXIV, 1930–1931, p. 7–14, p. 73–80.
24. SOUTZO, M. C. *Adaos la studiul minei din Perinthus*. BSNR, IX, nr. 18, 1912, p. 4–16.
25. SOUTZO, Michel C. *Etalons pondéraux primitifs et lingots monétaires*. „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie“, București, 1885, (metrologie numismatică: p. 401).
26. SOUTZ, Michel C. *Nouvelles recherches sur les origines et rapports de quelques poids antiques*. „Revue numismatique“, Paris, 1895, p. 82–100.
27. SOUTZO, Michel C. *Poids antiques autonomes de Tomis*. Revue belge de numismatique, Bruxelles, 1896, p. 156–164.
28. SOUTZO, Michel C. *Poids et monnaies de Tomis*. „Revue numismatique“, Paris, 1900, p. 115–148.
29. SUTZO, Michail C. *Recherches de la réduction progressive des poids et monnaies de bronze de la République romaine*. Revue numismatique, Paris, 1911, p. 18–23.
30. SUTZO, Mihail C. *Mina ponderală de la Perinthus*. AARMSI, S.II, t. 34, 1912, p. 18–25; BSNR, 9, 1912, 18, p. 3.
31. SOUTZO, Mihail C. *Contributions à l'étude de l'inegalité pondérale des as libaux*. Numismatische Zeitschrift, Wien, 1912, p. 205–263.
32. SUTZU, Mihail C. *Ponduri și monede inedite din orașele noastre pontice*. BSNR, 13, nr. 23, 1915, p. 157–171.
33. SOUTZO, Michel C. *Les poids de l'Egypte et le grains chaldéen*. Buletinul Societății Istoric-arheologice, București, 9, nr. 1–2, 1921, p. 83–87.
34. SOUTZO, Michel C. *Un coup d'oeil d'ensemble sur la métrologie pondérale et monétaire des roumains*. BSNR, 37, nr. 1, p. 5–8.
35. SOUTZO, Michel C. *L'évolution pondéral dans l'antiquité: 1. Notice sur les origines et rapports de quelques poids assyro-chaldéens. 2. Les poids de l'Egypte et le grain chaldéen. 3. Orogone, mode de formation et rapport des principales unités pondérales antiques*. BSNR, 16, nr. 38, 1931, p. 57–81. Cf. BSNR, 14, 1919, p. 10–15.
36. TUDOR, Dumitru. *Piese de metrologie descoperite la Celei*. Dacia, 11–12, 1948, p. 180–182, 191 + pl.

VII. LEGISLAȚIE. ÎNVĂȚĂMÎNT. SIMPOZIOANE

1. *Al treilea Simpozion Național de Metrologie*, oct. 1987, MA, nr. 1, 1988, p. 2-7.
2. *A XVI-a Conferință Generală de Măsuri și Greutăți*. MA, 1980, nr. 1, p. 2-6.
3. BOTEZ, Mihai; OPRESCU, Nicolae; COSTĂCHEL, Aurel. *Începuturile și dezvoltarea învățămîntului și tehnicii măsurătorilor terestre în țara noastră (1813-1920)*. Buletinul Științific Inst. Constr. București, 11, nr. 1, 1968, p. 85-90.
4. *Codul Caragea (partea referitoare la hotărnicii) adnotat. Diferitele legiuri vechi relative la hotărnicii...* București, 1903.
5. *Comité International des Poids et Mesures. Procès-verbaux. Tome I-III*. Paris, 1890-1893.
6. *Convențiunea metrului subscrisă la Paris în 20(8) mai, 1875*, București, 1882, 10 p.
7. *Corpus Iuris Ungarici*. Vol. I. Budapest, 1899, p. 510-512.
8. DEMETRESCU-CALLUDI, M. *Regulament și instrucțiuni relative la balanțele de cereale*. București, 1897.
9. *25 de ani de la apariția primului număr al revistei*. MA., nr. 4, 1979, p. 146.
10. ILIESCU, T.; STOENESCU, C. *Regulamentul hotărnicilor adnotat*. București, 1910.
11. ISCRULESCU, I. *Instituul Național de Metrologie la a 25-a aniversare*. MA, 1976, nr. 3, p. 104.
12. IVANOV, Igor; IVANOVICI, Gheorghe. *Istoricul învățămîntului metrologiei în România. Primele începuturi*. Buletinul Științific al Inst. Constr. București, 1970, 13, nr. 2, p. 225-231.
13. *Legea metrologiei nr. 27/1978*. București, Consiliul de Stat, Sectorul Buletinului oficial și al publicațiilor legislative, 1978, 40 p.
14. *„Legea Metrologiei” elaborată de Organizația Internațională de Metrologie Legală*. Calitate, Fiabilitate, Metrologie, București, XXXVII, nr. 2, 1990, p. 40-45.
15. *Lucrările simpozionului național de metrologie consacrat aniversării a 30 de ani de la înființarea Institutului Național de Metrologie (1951-1981), 29-31 oct. 1981*. Vol. I-IV, București, 1983, 1020 p. (4 vol.).
16. LEONĂCHESCU, Nicolae. *Raportul nr. 88 – un proiect de lege pentru adoptarea sistemului metric zecimal*. Mecanizarea construcțiilor, București, 2, nr. 2, 1987, p. 33-39.
17. MAVRODINEANU, Vi. *Regulamentul hotărnicilor adnotat*. București, 1914.
18. MĂRĂCINEANU, Mihail. *Sistemul metricu pentru usul școalelor de ambe sexe*. Craiova, 1868, 58 p.
19. *Măsuri și greutăți. Colecțiune oficială, legi, regulamente*. București, 1986.
20. *„Memorandum asupra convențiilor M. M. Lemaître și Bergmann”*. București, Tipografia lui C. A. Rosetti, 1866.
21. MIHU, Inginer. *Socoteala măsurătorii pămînturilor*. „Neamul românesc pentru popor”, București, 1911-1912.
22. *100 de ani de la aderarea României la Convenția Metrului*. MA., 1983, nr. 4, p. 146-147.
23. *Regulament de administrațiune publică pentru facerea și executarea hotărnicilor*. București, 1868.
24. *Regulament interior privind: Organizarea activității metrologice în cadrul organelor centrale și al unităților Ministerului Industriei Ușoare*. București, 1966.
25. *Simpozionul național de metrologie, 29-31 oct. 1981*. MA., XXIX, nr. 1, 1982, p. 2-6.

VIII. TERMINOLOGIE METROLOGICĂ

1. CONACHI, Costachi. *Noțiuni de hotărnicie*. Iași. (f.a.).
2. BOCĂNEȚU, Al. *Terminologie agrară în limba română*. 1926.
3. LAURIAN, A. T.; MASSIMU, J. C. *Dicționarul limbii române*. Vol. I-II. București, 1871-1876.
4. NISTOR, I. I. *Un tratat de topometrie din secolul al XVIII-lea*. AARMSI, s. III, t. XIX, 1946-1947.

IX. ACTIVITĂȚI PRACTICE. INSTRUMENTE DE MĂSURAT

1. American Standard, *Safety Code for the protection of beads eyes and respiratory organs*. Washington, 1938, 95 p.
2. Aritmetica sau învățătura socotelilor. Acum înfăia oară întocmită în acest chip pentru folosul tinerilor din Seminariul Socolei. Iași, 1839.
3. AUBERT, Elena. *Manualul sistemului metric decimal*. București, 1868.
4. BOREL, *Tableau de rapport et de comparaison des poids de commerce, mesures, monnaies des nations étrangères avec celles de Russie*. St. Petersburg, 1807.
5. BRĂESCU, D. G. *Tabelă pentru transformarea decalitrilor în vedre și a vedrelor în decalitre*. Buzău, 1889.
6. BRĂTESCU, G.; BERCUS, C. I. *Appareils de mesure dans la médecine roumaine (XIX-e-XX-e siècles)*. Noesis, II, 1974, p. 151-153.
7. CANTILLI, Gr. *Esplicarea sistemului metric*. București, 1865.
8. *Cotăritul bușilor*. București, 1846.
9. CIOCAN, H. *Cotul moldovenesc este cot sacru*. Pitești, (f.a.).
10. DAUMUS, Maurice. *Les instruments scientifiques aux XVII-e-XVIII-e siècles*. Paris, 1953, 471 p. + ilustr., pl.
11. DEMETRESCU, Scarlat. *Calculator al măsurilor și greutateilor sistemului metric și calculul monetei de aur streină în lei noi și vechi după cussul fîscului în țară*. București, 1905, 23 p.
12. FRANCESCHINI, R. *Măsuri și instrumente de măsurat*. București, 1943, 88 p.
13. DODOC, Petre. *Metode și mijloace de măsurare moderne în mecanica fină și construcție de mașini*. București, Edit. Tehnică, 1978, 456 p. cu ilustr.
14. DODOC, Petre. *Metrologie generală*. București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1979, 480 p. cu ilustr.
15. FRAZIER, Arthur H. *United States Standards of weights and measures; Their creation and creators*. Washington, 1978, 21 p.
16. GEORGESCU, G. *Măsuri de suprafață în deamănuntul noui și vechi de orice întinderi în lățimi și lungimi pentru pătrături, dreptunghiuri, triunghiuri și alte forme calculate gata, precum echivalentul greutății librelor în kilograme... pentru toate felurile de producție*. Brăila, 1891.
17. GHICA, Ion. *Măsurile și greutateile românești și moldovenești în comparație cu cele ale celorlalte neamuri*. București, Edit. Rosetti și Winterhalder, 1848, p. 8-42.
18. GHICA, Ion; STURDZA, Dimitrie A. *Ajutorul comerciantului, al agricultorului și al inginerului. Greutăți și măsuri*. București, 1873, p. 12-45.
19. HEPITES, C. St. *Chestiunea cotitului vaselor*. București, 1905.
20. HÎNCU, V.; ARONSHON, R.; BOCANICIU, T. *Tehnica măsurării mărimilor geometrice, timpului și frecvențelor*. București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1964, 448 p.

21. HOHAN, Ion. *Utilizarea calculatoarelor de proces în măsurări industriale*. București, 1987, 198 p.
22. IARCU, Dimitrie. *Mesuri și greutateți cu sistema metrică sau Aritmetica socială culesă și redactată de...* Ed. a 2-a. București, 1862, 98 p., ed. a 3-a, 1866.
23. ILIOIU, N.; IVANOVICI, Gh. *Memorator de metrologie*. Vol. I-II. București, Edit. Tehnică, 1965–1966.
24. *Instrucțiuni privind aplicarea sistemului internațional de unități de măsură (SI) în R. S. România*. București, Direcția Generală pentru Metrologie, Standarde și Invenții, 1971, 28 p.
25. *Instrucțiuni pentru verificarea de stat a măsurilor și a aparatelor de măsurat pentru autorizatii metrologice*. București, Edit. Tehnică, 1971, 10 p. (Inspectoratul General de Stat pentru controlul calității produselor. Inspectoratul de Metrologie).
26. IORGA, Nicolae. *Îngrijirea măsurilor și cumpenelor drepte*. Vălenii de Munte, Neamul Românesc, 1913, p. 138–139.
27. ISCRULESCU, Ion; ISPĂȘOIU GH.; PETRESCU, Vasile. *Sistemul internațional de unități de măsură (SI). Generalizarea aplicării sale*. București, 1970, 317 p.
28. ISPĂȘOIU, Gh. *Sistemul internațional de unități (SI), formă modernă a sistemului metric*. MA., XIV, nr. 4, 1977, p. 146–153.
29. ISPĂȘOIU, Gh. *Unități de măsură legale în R. S. România*. MA., XXV, nr. 1, 1978, p. 2–14.
30. *Îndrumător practic uzinal și de laborator pentru controlul preciziei de prelucrare în construcția de măsuri*. București, Edit. Tehnică, 1976, 324 p.
31. *Învățătură pentru măsurarea cotului. În ce chip se măsoară buțile sau alt fel de vase*. A treia oară tipărită. 1824.
32. LEONĂCHESCU, N. P. *Măsurările din 1840 pentru stabilirea echivalențelor în metri ai etaloanelor românești de lungime*. MA., 2, 1988, p. 50–57.
33. *Le système metrique decimal. La creation en France, son évolution, ses progrès*. Paris, 1930, 256 p.
34. MARTINIAN, A. *Cotu metric de lemn cu resort în două și opt bucăți pentru cotitul buților*. București, /f.a./.
35. MANCIULESCU, Al. E. *Noul sistem de măsuri și greutateți. Aplicarea lui în mod practic pentru Partea de din côce de Milcov (Moldova)*. Galați, 1884, 50 p.
36. *Metoda de cotit cu dublu metru*. Ed. oficială. București, 1939, 36 p.
37. *Metrologie. Îndrumări de laborator*. Brașov, 1985, 241 p.
38. PETRIȘORU, Teodoru. *Mesurile metrice seu cunoscentia nouelor mesuri (metrice) în alăturare cu mesurile celea vechi*. Gherla, 1875, 31 p.
39. POP, Ștefan. *Măsurile metrice. Măsurarea și calcularea cu măsurile cele nouă metrice...* Blaj, 1875.
40. POPESCU, Ovidiu; VALENTIN, Silvia; VALENTIN, Dan, ș.a. *Lucrări de laborator. Metrologie aplicată*. București, 1978, 144 p.
41. PREDESCU, C. *Mesurile cele noui mărimi naturale și deslușiri practice asupra întrebunșării lor*. București, 1884, 40 p.
42. RADU, Mihai Vasile. *Sistemul internațional de unități în medicină*. București, Edit. Medicală, 1986, 432 p.
43. ROMÉ de L'Isle. *Méetrologie ou Tables pour servir à l'intelligence des poids et mesures des anciens et principalement à déterminer la valeur des monnaies grecques et romaine*. Paris, 1789, 215 p.

44. SAIGEY, M. *Traité de métrologie ancienne et moderne suivi d'un précis de chronologie et des signes numériques*. Ouvrage indispensable pour la lecture de l'histoire et l'explication des auteurs, destiné à l'enseignement public. Paris, 1834, 284 p. + 3 f. pl.
45. *Scientific and technical positions in the National Bureau of Standards*. Washington, 1939, 19 p.
46. *Sistemul internațional de greutateți*. București, Edit. didactică și Pedagogică, 1979, 44 p.
47. *Sistemul internațional de unități*. Edit. a 2-a. traducere după ed. a 4-a a lucrării elaborate de Biroul Internațional de Măsură și Greutăți. Prefața la ediția românească: Gh. Ispășoiu, D. I. Marchidan. București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1982, 44 p.
48. *Sistemul metric decimal de măsură și greutateți. Cu explicarea noului sistem monetar făcut spre înțelegerea tuturor. Cu un monetar completu*. București, 1868, 91 p.
49. *Tabela pentru transformarea jugărelor și a stinjenilor pătrați în hectare și metri pătrați și inversa*. București, 1940, 43 p.
50. *Tehnica măsurării maselor, volumelor și mărimilor analitice*. Manual pentru licee industriale cu profil de mecanică, specializarea metrologie, anii III, IV, V. București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1977, 432 p.
51. *Tehnica măsurării temperaturilor și mărimii fotometrice*. Manual pentru licee industriale cu profil de mecanică, specializarea metrolog, anii IV și V. București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1977, 232 p.
52. TESTUL, Charles. *Memento du pesage. Les instruments de pesage. Leur histoire à travers les âges*. Paris, 1946, 289 p. + illustr.
53. TUDORICĂ, George. *Unitățile de măsură europene și americane*. București, 1946, 223 p.
54. TUFESCU, I. G. *Cotirea butoaielor în litruri cu ajutorul metrului și al tablelor. Sistema cea mai nouă, mai practică și mai exactă adoptată de comuna Iași*. Iași, 1893, 40 p.
55. TIȚESCU, R. *Măsurătoarea proprietăților mici în ectare, pogoane și fâlcii*. Ed. a 2-a. Buzău, 1904.; ed. a 3-a, 1930, 99 p.
56. VERGOLICI, M. *Explicațiuni asupra sistemului metric de mesuri și greutateți cu tabele de prefacerea măsurilor vechi în măsurile noi metrice și vice versa și cu instrucții practice de cotitul butoaielor*. București, 40 p.
57. VÎLCEANU, I. *Hotarnicul și cotitorul român*. București, 1843.
58. ZANNE, Al. *Barem de mesuri și greutateți continuând transformările tuturor măsurilor și greutateților vamale din Muntenia, Moldova și Dobrogea în metri și viceversa după cele mai autorizate documente*. București, 1880, 100 p.

DIRHEMI OTOMANI DE LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XVI-LEA PROVENIND DE LA TÎRGOVIȘTE ȘI ÎMPREJURIMI

EUGEN TEODOREANU și EUGEN NICOLAE

În colecția Eugen Teodoreanu se află, moștenite ca vechi obiecte de familie, un lot de monede turcești din secolele XVI–XIX. Posesorii anteriori au locuit, din vremuri îndepărtate, pe care memoria colectivă nu le-a mai putut păstra cu precizie, în cartierul Sîrbi al orașului Tîrgoviște. După datele transmise, monedele au fost găsite pe terenurile pe care le aveau la Tîrgoviște și în împrejurimi. Faptul că piesele sînt de nominal mic, majoritatea din argint cu titlu scăzut sau chiar din cupru, confirmă tradiția și arată că lotul nu s-a constituit prin cumpărări în scop de tezaurizare de argint sau pentru colecționare. Prezentăm în cele ce urmează cinci dirhemi otomani de la sfîrșitul secolului al XVI-lea, din dorința de a contribui la completarea dosarului privind circulația în Țara Românească a acestei specii monetare, căreia numismații i-au acordat o deosebită atenție în ultimele două decenii:

Murad al III-lea 1574–1595 (982–1003 H)

Canca

1–2. AR 3,43 g; 23 mm. 3,24 g; 23 mm.

E. Nicolae, G. Custurea, BSNR, 77–79, 1983–1985, p. 311, Canca, tip Ba, nr. 32–33.

Erzurum

3–5. AR 3,86 g; 20,5 mm. 3,69 g; 21 mm. 3,46 g; 21 mm.

Ibidem, p. 312, Erzurum, tip Ac.

După cum se poate observa, cei cinci dirhemi din vremea lui Murad al III-lea aparțin a două ateliere, reprezentate fiecare printr-un singur tip monetar. Aceste constatări sînt de natură să înlăture incertitudinea asupra caracterului unitar al grupului de monede și asupra informațiilor privind proveniența, rezultînd că aparțin unui depozit monetar. Dirhemii bătuți la Canca și Erzurum sînt bine reprezentați în descoperiri: Canca se află

în fruntea atelierelor în tezaurele de la Tăriceni¹ și Gălbinași², ambele în jud. Călărași, și pe locul al doilea în cel de la Bercioiu, jud. Vâlcea, iar Erzurum, pe locul al treilea în ultimul tezaur citat³.

Opiniile exprimate în literatura de specialitate converg spre acceptarea răstimpului de după anul 1578 și până în 1595 ca epocă a pătrunderii și circulației intense a dirhemilor în Țara Românească. Referitor la ascunderea tezaurelor încheiate cu dirhemi de la Murad al III-lea s-a propus anul 1595, în timpul mării campanii otomane împotriva lui Mihai Viteazul⁴. Știindu-se rolul jucat de Tîrgoviște în acele împrejurări, considerarea depozitului pe care l-ar reprezenta piesele de mai sus ca fiind descoperit în zona orașului (de unde provine, ascuns tot în 1595, un mare tezaur de taleri și jumătăți de taleri⁵), nu prezintă nici o dificultate.

¹ Elena Isăcescu, *CreștCol*, 13–14, 1965, p. 60–86; Idem, *SAO*, 7, 1968, p. 263–271; vezi și observațiile făcute de E. Nicolae, G. Custurea, *BSNR*, 77–79, 1983–1985, p. 319 și notele II și 18.

² Elena Isăcescu, *BSNR*, 70–74, 1976–1980, p. 338, nota 32.

³ E. Nicolae, G. Custurea, *op. cit.*, p. 309–327.

⁴ *Ibidem*, p. 322–324, cu bibliografia.

⁵ C. Secășanu, *SCN*, IV, 1968, p. 423–428.

NICOLAE IORGA ÎN MEMORIA METALULUI

VITALIE UMLAUF

Societatea Numismatică Română își onorează tradiția de a imortaliza în metal momentele cruciale ale istoriei naționale, prin baterea unei medalii și a unei plachete la 120 de ani de la naștere și 50 de ani de la trecerea în eternitate a istoricului Nicolae Iorga.

La 19 octombrie 1990, într-un cadru solemn, a fost dezvelită o placă comemorativă pe clădirea în care a locuit savantul la Botoșani, pe strada care astăzi îi poartă numele. Placa este din bronz, cu diametrul de 35 cm, cu următoarea descriere: bustul istoricului în profil spre stînga; sus, luceafărul; în stînga, de jos în sus anii 1871–1940 și semnătura celui comemorat; în dreapta, semnătura artistului plastic Gh. Adoc. Cu aceeași descriere a aversului a fost executată o medalie din tombac cu diametrul de 60 mm, precum și o insignă unifașă, tot din tombac, cu diametrul de 30 mm.

Pe reversul medaliei, circular, sus, opt steluje; în centru-sus, capul de bour din stema Moldovei, sub care citatul: POPORUL CARE ARE CULTURA / ARE SUFLET ȘI CONȘTIINȚĂ / ȘI DE LA CONȘTIINȚA ȘI SUFLET PLEACĂ CELELALTE / N. IORGA. În parte de jos: CETĂȚENII MUNICIPIULUI BOTOȘANI / OMAGIU / MARELUI CĂRTURAR / NICOLAE IORGA / SOCIETATEA NUMISMATICĂ ROMÂNĂ / SECȚIA BOTOȘANI / 1990. Lateral ramuri de stejar (stînga) și de brad (dreapta). (Fig. 1).

A doua piesă este o plachetă cu dimensiunile 82 x 55 mm, executată din tombac. Aversul reprezintă bustul savantului în profil spre dreapta, în ipostaza de orator, indicînd cu mîna stîngă spre înainte. În dreapta jos: N. IORGA / 1871–1940–1990. Sub brațul drept, semnătura artistului Gh. Adoc și anul 1990.

Pe revers, în dreapta, un brad, iar în restul cîmpului: BRAD BĂTRÎN / AU FOST TĂIAT UN BRAD BĂTRÎN / FIINDCĂ FĂCEA PREA MULTĂ UMBRĂ / ... / MOȘNEAGUL STÎND DREPT / A FOST LA DRUM O CĂLĂUZĂ / ȘI-N VREME ASPRĂ ȘI HURSUZĂ / EL CU FURTUNILE-A DAT PIEPT ... / N. IORGA / SEMICENTENARUL TRECERII / ÎN NEMURIRE – 1990 – / SOCIETATEA NUMISMATICĂ ROMÂNĂ. SECȚIA BOTOȘANI. (Fig. 2).

În afara medaliilor recente descrise mai sus, figura lui N. Iorga mai apare pe alte două medalii bătute în timpul vieții sale.

La împlinirea vârstei de 50 de ani i s-a bătut o frumoasă medalie de bronz, cu diametrul de 60 mm.

Pe avers, în centru, se află bustul sărbătoritului în profil spre stînga. Circular: IUBITULUI • PROFESOR • ȘI • MARELUI • ROMÂN, sus, iar jos NICOLAE • IORGA. În dreapta anii 1871–1921.

Pe revers, circular: DIN • PARTEA • ADMIRATORILOR • ȘI • FOȘTILOR • ELEVİ • LA • ÎMPLINIREA • VÎRSTEI – DE • 50 • ANI, jos, în exergă. În câmp, alegorie feminină a științei pășind spre dreapta și ținînd în mîna dreaptă ridicată bufnîța. Jos, în dreapta și în stînga, cîte o figură feminină învăluită în falduri.

Autorul medaliei este gravorul Lhujer. (Fig. 3).

Cealaltă medalie are pe avers busturile acolate ale savantului și soției sale. Circular: ECATERINA ȘI NICOLAE IORGA; jos, ramuri de laur.

Pe revers, clădirea Universității Populare din Vălenii de Munte; în exergă anii 1906–1936. Jos, pe ramuri de lauri, publicația NEAMUL ROMÂNESC. Circular: PRIN GRAI PRIN SLOVĂ – GÂND CURAT FAPTĂ ROMÂNEASCĂ.

Medalia este din metal alb cu diametrul de 60 mm. Se cunosc variante din metal argintat și din bronz. Gravor Grigorescu. (Fig. 4).

Fig. 1

BRAD BATRIN
A FOST TANT UN BRAD BATRIN
FIINDCA FACEA PREA MULTA UMBRĂ
MOȘNEAGUL STIND PE CULME DREPT
A FOST LA DOPRIU O CALDERĂ
ȘI-ÎI VREME ASFRA ȘI HUREA
EL CU FORTUNILE DIN PIET
ÎN ROMANIA

SEMICENTENARIUL TREGERII
ÎN NEMURIRE - 1990 -

ȘOCIETATEA ROMÂNISTICĂ ROMÂNĂ - SEC. IV - 1990

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

1 DECEMBRIE 1918 ÎN MEDALISTICĂ

Vitalie Umlauf

După o jumătate de secol, am sărbătorit într-un început de libertate realizarea strălucită a generației de la 1918: unitatea statală a poporului român. Ca și descătușarea din decembrie 1989, și consacrarea drept Sărbătoare Națională a zilei de 1 Decembrie 1918 a fost immortalizată în memoria metalului. În prezentarea de față mă voi opri asupra medaliei bătută prin grija Societății Numismatice Române, pînă în prezent singura medalie dedicată acestui eveniment.

Pe aversul medaliei este reprezentată o scenă cu participanți la adunarea națională de la Alba Iulia, purtând drapele și lozincă: TRĂIASCĂ UNIREA / ȘI ROMÂNIA MARE. În stînga, un grup de buciumași. În stînga-sus: 1 DECEMBRIE 1918. Jos: ALBA IULIA, în stînga, și „Gh. Adoc 1990”, în dreapta.

Pe revers, circular: SĂRBĂTOAREA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI – SOCIETATEA NUMISMATICĂ ROMÂNĂ, și citatul pe opt rînduri: UNIREA – ESTE O / CERINȚĂ / A ISTORIEI FIINDCĂ / NEAMUL ROMÂNESC / A RĂMAS UNUL ȘI / ETNICESTE NEDESPĂRȚIT / ÎN PĂMÎNTUL DACIEI / TRAIANE / VASILE GOLDIS. În dreapta: columna lui Traian și anul 1990. În exergă, piese arheologice reprezentative („Gînditorul de la Cernavodă”, „Zeija de la Vidra” ș.a.).

Medalia este din tombac cu diametrul de 60 mm și a fost executată în 150 de exemplare.

160 DE ANI
DE LA ÎNFIINȚAREA ARHIVELOR STATULUI

Medalie cu efiigiile lui B. P. Hasdeu și Dimitrie Cantemir, emisă în 1967 la al X-lea Congres Internațional al Lingviștilor din București. Piesa este din bronz, diametrul 60 mm și a fost realizată de gravorul Nicolae Culluri.

INTRODUCERE

Personalitate marcantă a vieții culturale românești din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, B. P. Hasdeu a constituit domeniul preocupărilor de peste 40 de ani ale profesorului Aurelian Sacerdoțeanu (1904–1976). Aplecându-se asupra vieții și activității acestuia deoarece îl găsisse „fenomenal”, după propria mărturisire, A. Sacerdoțeanu încheia în anul 1957 una din valoroasele sale lucrări: *B. P. Hasdeu – biobibliografie*¹. Aceasta cuprindea viața, opera și bibliografia lucrărilor sale. Pe 14 septembrie 1963 o oferea spre publicare Editurii pentru Literatură din București. În propunerea făcută se argumenta necesitatea publicării lucrării prin faptul că multe lucrări se află răspândite în „reviste azi rarissime. O bibliografie ar înlesni mult cercetările viitoare. Subsemnatul, avînd lucrată o astfel de bibliografie, pe cît se poate exhaustivă, vin cu propunerea de a o include în planul Dv. editorial. Ea este însoțită de o biografie în care se lămuresc multe amănunte necunoscute din viața lui Hasdeu”. Cu această ocazie se angaja să furnizeze și materiale pentru o ilustrație adecvată². Totuși, după depunerea ofertei, pe biletul de la Registratură profesorul nota sceptic: „Am propus tipărirea lucrării, B.P.Hasdeu – Biobibliografie”. Înțeleg însă că nu va fi primită: *nu e în profil(!)*³. Presupunția sa s-a adeverit, deoarece nici în 1969 nu primise nici un răspuns aceasta obligîndu-l să revină cu oferta⁴. Periplul lucrării a continuat astfel că în 7 aprilie 1970 A. Sacerdoțeanu făcea o nouă ofertă editurii Enciclopedice din București⁵.

Între timp lucrarea fusese revăzută, completată și restructurată; bibliografia a fost adusă la zi. Lucrarea întregă însuma acum 350 de pagini cu peste 2200 titluri de lucrări editate și inedite. Ea era organizată în: partea I: Viața și opera, partea II: Bibliografia. Aceasta cuprindea trei categorii: a) materiale arhivistice, b) ce a scris B. P. Hasdeu, c) ce au scris alții despre Hasdeu, precum și un Adaos: tabla materiei la primele reviste ale lui B. P. Hasdeu⁶.

Șansa nu i-a suris nici de această dată, deoarece după un referat destul de nefavorabil, prin adresa nr. 1216 din 28 martie 1973, Editura îi făcea cunoscut următoarele: „Întrucît lucrarea „B. P. Hasdeu – biobibliografie” nu întrunește condițiile de editare, contractul nr. 277/1970 încheiat de dvs. cu Editura enciclopedică română, se reziliază”⁷(!).

¹ Arh. St. București, fond „Aurelian Sacerdoțeanu”, dosar IX 507/1957–1974 – manuscrisul dactilografiat al lucrării – 210 pagini.

² *Ibidem*, dosar 507 (20)/1957–1974, f. 12.

³ *Ibidem*., dosar IX 507 (20), f. 1.

⁴ *Ibidem*, dosar 507 (20), f. 12.

⁵ *Ibidem*, f. 3.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem* – scrisoarea recomandată, f. 1 și 2.

Nu știm ce s-a mai întâmplat, până în anul morții sale, survenită în 1976. În orice caz, un lucru este sigur că ea nu a văzut lumina tiparului nici până astăzi. Astfel, autorul a părăsit lumea noastră cu amărăciunea unui vis neîmplinit, vis pentru a cărui izbândire lucrase 40 de ani.

În anul 1988, când s-au aniversat 150 de ani de la nașterea lui B. P. Hasdeu, Revista Arhivelor a avut inițiativa publicării măcar a bibliografiei operei lui B. P. Hasdeu aceea alcătuită de prof. A. Sacerdoțeanu⁸. Dar nu a fost publicată în întregime.

Avînd în vedere importanța acestei biobibliografii, căruia A. Sacerdoțeanu i-a încredințat o bună parte din activitatea sa și avînd în vedere acribia cu care a fost alcătuită ea, ne-am propus să o publicăm într-o variantă din anul 1966 și pe care am găsit-o în menționatul fond „Aurelian Sacerdoțeanu”. Aceasta are mai restrînsă partea I: Viața și opera lui B. P. Hasdeu, și este intitulată de data aceasta: *Prezentare*⁹ – 31 pagini dactilo (comparativ cu varianta oferită de autor spre publicare Editurii Enciclopedice în 1973 – 130 p.). Publicăm de asemenea și *Nota la bibliografie* unde autorul a dat toate explicațiile privind modul în care a conceput și a alcătuit bibliografia.

La sfîrșitul bibliografiei, ca o contribuție personală, am adăugat ceea ce s-a publicat după 1967, insistînd pe edițiile critice, monografii și alte lucrări apărute. Pentru toate acestea am folosit criteriul alfabetic și nu pe cel cronologic utilizat de prof. A. Sacerdoțeanu. Prin publicarea acestei bibliografii, foarte ample, exhaustive chiar, într-un nou moment comemorativ, la aniversarea a 160 de ani de la înființarea Arhivelor Statului, al căror director B. P. Hasdeu a fost timp de 24 de ani (1876–1900) vrem să readucem în actualitate o mare personalitate a culturii românești și mai presus de toate un mare patriot al neamului românesc de care prof. A. Sacerdoțeanu și-a legat numele¹⁰.

Prin acest act, noi ne facem și o datorie față de memoria istoricului A. Sacerdoțeanu, personalitate marcantă din domeniul științelor auxiliare ale istoriei, director al Arhivelor Statului București (1938–1953) și profesor, apoi șef de catedră la disciplina Științe auxiliare la Facultatea de Istorie din capitală între anii 1950–1970.

Prin publicarea prezentei lucrări credem că aducem prinosul minim de recunoștință profesorului A. Sacerdoțeanu. Credem de asemenea că pentru studierea în profunzime a operei lui Hasdeu, fie de către studenții de la Facultatea de Istorie sau de cei de la filologie, fie de către specialiști, una din lucrările de referință va fi și aceasta.

Dr. Adina Berciu-Drăghicescu

⁸ RA, nr. 2, 1988, p. 201–216; nr. 3, 1988, p. 332–350; nr. 4, 1988, p. 427–449; nr. 1, 1989, p. 100–112.

⁹ Arh. Stat. București, fond „Aurelian Sacerdoțeanu”, dosar IX 507 (20) – exemplarul III. Din motive de spațiu tipografic am optat pentru această variantă mai restrînsă pentru partea I: Viața și activitatea lui B. P. Hasdeu. Într-o ediție viitoare vom publica textul cel mai cuprinzător.

¹⁰ B. P. Hasdeu, *Scrieri istorice*, ediție îngrijită, prefață și bibliografie de Aurelian Sacerdoțeanu, vol. I–II, București, Edit. Albatros, 1973. În *Introducere Aurelian Sacerdoțeanu* a folosit într-o oarecare măsură textul din *Prezentare* găsit de noi și pe care îl publicăm în paginile ce urmează.

NOTĂ LA BIBLIOGRAFIE

Intenția noastră este să înscrinem aici toate lucrările pe care le-a publicat Bogdan Petriceicu Hasdeu în timpul vieții, ori s-au tipărit după moartea sa, cum și toate lucrările privitoare la viața și opera lui. Avînd în vedere prodigioasa lui activitate răspîndită pe atîtea meridiane naționale, și dincolo de ele, orice încercare de felul acesta devine o îndrăzneală. Ne-am dat seama de aceasta. Totuși nu am pregetat să o facem pentru prestigiul culturii românești al cărei reprezentant de seamă a fost.

În ce ne privește, ne-am străduit să alcătuim o bibliografie cît mai completă. Se știe însă că nici una nu poate fi absolut completă. Cu atît mai mult se poate spune aceasta pentru Hasdeu deși în acest sens am lucrat mai multe pînă acum (v. nr. 1285–1292). Avem totuși convingerea că aceasta depășește pe toate cele precedente, care au fost verificate și integrate aici. Observațiile critice ale lui D. Murărașu (v. nr. 1496), nu odată au fost puse la contribuție și ne-au ajutat la limpezirea unor puncte confuze.

Ținem să precizăm că atît lucrările separate cît și cele cuprinse în revistele proprii ale lui Hasdeu de la Iași sau de la București au fost excerptate în întregime. Atragem atenția însă că în ce privește revistele *Traian* și *Columna lui Traian*, este posibil să fi fost omise articole nesemnate sau să fi făcut o atribuire necorespunzătoare. Certitudine nu se va căpăta decît cu prilejul vreunei ediții complete de referință, care nu trebuie să mai întârzie. De asemenea, e de revizuit formularea unor titluri pentru articolele, mai ales politice, publicate fără titlu sau sub rubrici generale și adesea cu colaboratori anonimi. Am căutat ca titlurile formulate de noi să redea cuprinsul lor cît mai exact.

Ne-am abătut de la regula bibliografică după care orice lucrare trebuie să-și aibă propriul său număr de ordine. O lucrare literară, un studiu sau articol anume publicate de mai multe ori, cu sau fără schimbări, s-au trecut o singură dată în bibliografie, menționîndu-se însă toate locurile unde au fost identificate edițiile ulterioare antume. Uneori, autorul sau admiratorii lui au schimbat titlul cu ocazia republicării; noul titlu este reprodus în continuare în aceeași fișă bibliografică. Această identificare a cerut nu puțin efort. El vine în întîmpinarea înlesnirii viitoarelor ediții critice.

Am considerat că este bine să procedez în acest mod căci nu contează numărul fișelor, ci statistica reală a operelor.

Studiile și articolele publicate în alte periodice decât ale lui Hasdeu însuși, sau reproduse de către diverși editori, au fost în mare parte controlate, dar acele publicații, mai ales cele inaccesibile, nu au fost despoiate în întregime, iar bibliografiile speciale de orientare nu am avut la îndemână.

În bibliografie, lucrările au fost clasate pe materii în grupe largi, pentru o mai ușoară orientare. Concret, ea cuprinde trei mari capitole: A. Materiale arhivistice, în care noutăți excepționale apar la fiecare pas; B. Creația literară și științifică a lui B. P. Hasdeu însuși; C. Ce au scris alții despre el. Partea a doua, prin însăși natura sa, are mai multe capitole în raport direct cu conținutul masiv al operei: literatură, istorie literară, folclor, filologie, istorie; filozofie și altele. Domenii deosebite în care Hasdeu face incursiuni solide și cu măiestrie.

Însă ținând seama de conținutul foarte amestecat al oricărei lucrări hasdeene, după părerea mea, nici un bibliograf nu va putea să facă o clasificare ideală, decât repetând fișele, ceea ce nu am socotit necesar. Greutăți de acest fel se pun și la distincția ce trebuie făcută chiar între istorie și filologie, două preocupări de bază ale lui Hasdeu.

Spontaneitatea în gândire și umorul proverbial al lui Hasdeu, alături de rigurozitatea științifică, apar constant în activitatea lui academică. Pentru orientarea în această activitate reprezentată mai mult prin procese verbale ale ședințelor, care nu este încadrată sub titluri proprii și este greu să i se compună unul, am format o singură grupă care arată natura problemei discutate. Aci sînt mărgăritare care au valoare numai culesse toate și înșirate în colier. Am arătat deci numai locul unde au căzut perlele aruncate de dibaciul lor pescuitor.

Nici atribuirea paternității lui Hasdeu asupra unor lucrări nesemnate, sau semnate cu pseudonim, uneori cifric, nu e ușor de făcut. E clar cînd autorul a semnat cu numele întreg deși l-a ortografiat deosebit pînă s-a fixat la forma „Hasdeu”; e fără dificultate și cînd întrebuițează finalele numelui: -n-o-u (= nou). Dar Hasdeu a întrebuințat și o seamă de pseudonime care prezintă tot felul de curiozități ca Abar-Assab (inversarea lui *Bassa-raba*), chinezismele Puang-hon-ki și Wang-pon-ki, dacă nu vor mai fi și altele, și Farfara, Radu Pițigoi, Caracangea, Un român verde și altele; cred că și Urtimud (inversarea lui *Dumitru*) îi aparține de asemenea. Probabil să mai fie și altele încă neidentificate, mai ales în presa politică și umoristică. Toate acestea figurează în fișele bibliografice. Quis – mă îndoiesc să fie tot el.

În bibliografie se poate observa că lipsește indicarea primei ediții a unor lucrări care au avut mai multe ediții. În realitate aceasta n-a existat. Hasdeu obișnuia să considere publicarea într-o revistă drept prima ediție, iar extrasul, cu sau fără modificări, drept a doua. O spune singur în prefața de la *Sic cogito*, ediția a treia din 1895: „Prima ediție a apărut în *Revista nouă*, martie 1891 și următoarea; a doua ediție în 1883, în mai puține exemplare, iar a treia este cea de față”.

Pentru o bună orientare în culegerile de lucrări din timpul vieții lui Hasdeu sau alcătuite ulterior de alții, am dat și titlurile lucrărilor cuprinse în ele. Astfel se vor putea urmări mai ușor atît modificările ulterioare de titluri aduse de autor cît și ce și cum a fost pusă în circulație creația lui.

Lucrările privitoare la Hașdeu, indiferent de conținutul și întinderea lor, au fost clasate cronologic, singurul sistem care arată organic cum s-a format opinia despre el. Această parte din bibliografie poate avea cele mai multe lipsuri. Precizăm totuși că, n-a fost în intenția mea să mă adresez și presei cotidiene.

Indicii de nume și lucruri de la sfârșitul bibliografiei au scopul să înlesnească atât informarea cercetătorului cât și controlul criticului, iar folosul indicelui cronologic de titluri nu mai e nevoie să fie subliniat căci răsare dintr-o dată în ochii oricui. În esență însă el va înlesni introducerea „necunoscutelor” care să ducă la cunoașterea integrală a operei și bogata ei coloratură.

Am socotit că aduc o contribuție reală adăugînd tabla de materii a celor mai vechi reviste redactate de Hașdeu. Pe de o parte în ele apar primii lui colaboratori, unii rămași prieteni pe toată viața; pe de altă parte, și aceasta în principal, aproape toate aceste publicații sînt rarități bibliografice. Datorită cercetărilor mele pe cale fotografică s-au putut completa și lipsurile existente în biblioteca Academiei R. S. România.

Lucrarea de față, împreună cu o introducere în viața și opera lui Bogdan Petriceicu Hașdeu – biobibliografie, cum o numisem atunci – a fost încheiată în 1956. Dar, cum zice Coșbuc, „oameni răi din lumea rea, mi-au tot așinut calea”, nu a putut apărea. Acum, la redacția inițială am adăugat numai edițiile mai noi (nr. 1277–1284) și ce s-a mai scris despre Hașdeu în timpul următor (nr. 1550–1584) pînă în 1966.

*
* *

Acei care au folosit abuziv manuscrisul și nu au mărturisit, cred că vor avea – sper – un proces de conștiință.

Eu nu am alcătuit aceasta pentru ei, ci ca român, am dorit să ridic un monument lui Hașdeu, omul și gînditorul.

Datorită unei lungi perioade de adunare a materialului, peste patruzeci de ani, și prelucrarea lui în timp mult prelungit, explică lipsurile unor date în notațiile bibliografice și în transcrierea variabilă a unor titluri. Așa cum este eu consider totuși această bibliografie folositoare Quod scripsi, scripsi!

PREZENTARE

Bibliografia de față este un instrument de informare cu privire la întinsa operă a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, figură care a dominat o jumătate de secol știința și cultura română. Nu este cazul să arătăm aici tot ce a însemnat el în această privință, dar a cunoaște condițiile în care a lucrat, mijloacele de care s-a servit și marile idei care l-au călăuzit, considerăm că este necesar să o schițăm în această prezentare.

*

Mai întâi un cuvânt despre viața lui B. P. Hasdeu.

Data nașterii lui rămâne incertă, cuprinsă între anii 1834–1838. El însuși a amintit mai multe. Credem că putem lua în considerație prima lui declarație făcută cu ocazia procesului literar din 1863: născut la 16 februarie 1836. Aceasta concordă și cu ultima, pe care o comunica lui Iorga în 1893: „născut 1836 (februarie 16/28) pe moșia mea Cristinești”.

Este adevărat că astăzi cunoaștem actul său de botez în care se spune că oficiul acesta a avut loc în Cristinești la 26 februarie 1838, probabil stil vechi. Presupunem însă că ziua „26” este o greșeală de tipar în loc de „16”. Nașterea însă a putut avea loc poate cu mult mai înainte și din motive familiare botezul a fost întârziat.

Copilăria în mare parte și-a petrecut-o în satul natal sau împreună cu tatăl care, ca profesor, a trecut prin mai multe orașe. În tot cazul părintele se ocupa serios de educarea feciorului și de pregătirea lui științifică.

Îndrumat să devină ofițer, tânărul iunker nu găsește potrivită cu firea sa cariera ostășească. Amintirile proprii fac dovada neastâmpărului său. E obligat să părăsească armele.

Ajunge astfel student. Împrejurările în care a studiat sînt și ele destul de obscure. Dacă „romanțul” *Duduca Mamuca*, ulterior *Micușu*, are și conținut autobiografic, atunci se vede că nu prea avea gîndul la învățătură organizată. În schimb se complăcea în interminabile discuții în adunările asociațiilor studențești, de obicei cu conținut politic și filozofic, dar mai ales cu „zăbava cărților” din care a tras cel mai mare profit.

Tot timpul acesta a fost sturlubatic în așa măsură încît a trebuit să-și ia lumea în cap. Astfel a ajuns la Iași.

Aici face eforturi să se adapteze vieții de funcționar public: bibliotecar și profesor. Îi este foarte greu și are neplăceri.

Se mută la București, mai întîi ca membru al Comisiei documentale (1863), apoi ca profesor la Universitate și director general al Arhivelor Statului.

În același timp însă, încă de la Iași, începe prodigioasa sa activitate de scriitor cu preocupări extrem de variate. Mai întîi, în propriile sale reviste, apoi și în alte publicații locale sau de mai de departe. Același lucru se va repeta la București. Atît numărul revistelor pe care le-a condus el însuși, cît și al lucrărilor săvîrșite, este impresionant. Bibliografia de față stă mărturie.

Dar totul are un sfîrșit. Hasdeu are două. Întîiul, care nu trebuia să vină așa de repede, începe cu încetinirea scrisului și apoi cu îndelungată tăcere. Sînt explicații pentru aceasta: moartea fiicei sale Iulia și apoi a soției tot Iulia, „cele două Iulii”, cum zicea el. Rămas singur nemort, viețuind între morți, nu mai era viu.

În acest mod de trăire ajunge la straniu sfîrșit izbăvitor, și astfel la 25 august 1907 „se stîngea, aproape neștiut, în singurătatea sa de la Cîmpina”, acela care a fost Bogdan Petriceicu Hasdeu. Înceta astfel pentru totdeauna simțirea cea mai caldă care cu nesfîrșită iubire se apropiase de cultura țaranilor noștri; înceta odată cu înăbușirea în cel mai sălbatec măcel, a strigătului acestora pentru pămînt și pîine. Zdrobit și amărît de aceste zile tragice Hasdeu a pornit înfrînt pe drumul fără întoarcere, cinstit cu o *înmormîntare de clasa a II-a*. Acesta e singurul necrolog care în formularea sa caustică pe de o parte acuză iar pe de alta arată că națiunea datora mai mult celui care adormise acum. Dar ani de zile pe urmă această datorie nu s-a plătit. Hasdeu n-a fost uitat dar a rămas ignorat.

Hasdeu a fost omul secolului său. Sînt motive destule să ne întoarcem la el și la opera sa, care, fără îndoială este reprezentativă pentru tot secolul.

În adevăr secolul al XIX-lea românesc a fost caracterizat de istorici, literați, politicieni sau filozofi, în diferite moduri: pentru unii a fost un secol de creație românească în timp ce pentru alții n-a fost decît o încercare de copiere a Apusului, cînd nu era chiar o „măimuzăreală”; pentru unii a fost un secol de enciclopedism, poate un apogeu al tradiției enciclopedice românești, care vrea „să întrecă Europa”, în timp ce alții nu au văzut la noi decît o cultură politico-gazetărească.

Putem merge destul de departe cu înșirarea acestor aprecieri contradictorii, după cum cel care aderă la una sau la alta din aceste caracterizări privește lucrurile sub un unghi, singurul accesibil lui. Trecutul însă nu poate fi privit unilateral și – prin ceea ce a creat datorită unui efort real, nu s-a realizat eși existau condițiile materiale de creație – judecării lui nu-i poate lipsi cunoașterea exactă a bazei materiale și sociale a întregului popor într-o perioadă dată. Acestea trebuie cunoscute, pentru respectul adevărului, pentru a nu condamna nimic iremediabil.

Am spus mai sus că activitatea scriitoricească a lui B. P. Hasdeu începe în propriile sale reviste. În ele stă și fondul operei. Ca atare, în cadrul lucrării de față,

aceste reviste trebuie să ocupe primul loc. Vom stăruia chiar mai mult fiind în măsură să aducem numeroase noutăți informative.

Ne întorcem iar la Iași, orașul marilor speranțe. Aci, spune un biograf al său nu tocmai binevoitor, Hasdeu „străin ca grai și spirit, în țara unde cîrmuiseră ai lui, el se încumetă a încerca o foaie politică săptămînală... *România*”. Primul număr apare la 18 noiembrie 1858. Conținutul și limba revistei nu îndreptățesc pe deplin caracterizarea arătată. În ea tînărul abia încetățenit în marele oraș, poate prezenta un program adecvat spiritului vremii, într-o limbă destul de curată, arhaică însă, de influență pumnulistă. Cităm programul revistei: „Reașezarea în vigoare a legii presii din 12 martie 1856, din partea locotenenții princiare, este un act național aprețuit de către toți. Totdeauna libera dezbatere a fost mijlocul cel mai putînte a lumina poporul. Astăzi această libertate trebuie să ne fie îndoit scumpă, căci ne aflăm în situația cea mai vajnică. Sub pavăza dar a legii din 12 martie, susținînd mai înainte de toate marele princip național al unicei principatelor române, „*România*” va avea de program: *Apărarea constituțiunii prin neafirmarea adunării*”. Din acestea reiese o tematică precisă, politică, dar din conținutul revistei se vede că domină istoria și lingvistica.

În partea a doua a revistei materia e mai variată și sistematizată în capitole speciale: politica, etnografia, poezia populară, diplomatica, cronica zilei, înștiințările și înscrisurile. Prin aceste două din urmă el înțelege *anunșurile* și *inscripțiile*. Se face apel și la colaborări exterioare: „Toate articolele politice, literare și științifice, iscodite sau traduse, potrivit-se ele cu țalul „*României*”, se primesc cu mulțămire. Acele din ele ce n-or putea fi împărtășite s-or înapoia peste o lună”.

În ultimul număr apărut dă un nou program foarte amănunțit, care merită să fie cunoscut deși nu a mai putut fi adus la îndeplinire.

„Ziarul de față este „*România*” și o „*Revistă ebdomadară*” totodată.

„Ca *România*”, revista ebdomadară va cuprinde obîrșile „*Storiei țerei și-a națiunălității române*”. Sub cuvîntul *storia* înțelegem întrunirea următoarelor:

„*Filosofia storiei universale*, fără care nu se mai poate desluși nici o *storie* partnică a vr-unei țări.

„*Storia firească*: paleontologia, geologia, geografia, zoologia, botanica, fiziologia, mineralogia, frenologia, medicina...

„*Biografia*, adică *storie-ndividuară* sau psihologia aplecată, *psychologie appliquée*.

„*Arheologia*: letopisețele, legislăciunea, înscrisurile, bibliofilia, *arheografia*, paleografia, memoare: filologia, numismatica, genealogia, critica storică...

„*Literatura națiunară*: fabulistica, poezia și sofologia populare.

„*Etnografia*: dreptul obiceinic și năravurile.

„*Statistica. Economia politică. Negoșul. Industria. Agricultura*...

„Ca o „*revistă ebdomadară*” *România* va cuprinde:

„*Politica*: năuntralnică și străină.

„*Filosofia*, înțelegîndu-se sub acest cuvînt, duple obiceiul englez, atît *filosofia* transcendentă cît și științele esapte.

„Beletristica: romane, storisiri, poezii...

„Literatura străină. Cronica zilei, Polemica. Anunțările.

„Redapciunea primește supra-i însăș tălmăcirea tuturor documentelor ce i se vor trimite-n limbile franceză, germană, italiană, spaniolă, engleză, latină, elină și-n toate dialeptele slavone fără d-osebire“.

Din punct de vedere politic e de remarcat adeziunea sa totală la alegerea lui Cuza, manifestată prin articolul: *Să trăiască Măria-Sa Vodă!*

Deși în general paginile sînt simple și uneori cu banalități, totuși ele arată, într-o formă nebuloasă, impetuoasele preocupări de mai tîrziu ale lui Hasdeu.

Încetînd apariția *Romaniei* Hasdeu scoate îndată în „anul Unirei I“, adică 1859, *Foaia de storia română*, cu gîndul ca în paginile sale să se ocupe de legislație, numismatică, diplomatică, analistică, literatura istoriei și poesia națională. Este deci o simplificare a programului cu care sfîrșia cea dintîi revistă. Acum însă are ocazia, editînd cîteva documente de cancelarie și particulare, să meargă cu comentariul la o amănunțime și lungime înspăimîntătoare, privindu-le din punct de vedere paleografic (scris, hîrtie, filigran, note tergaie), filologic (ortografie, limbă, lexic), legislativ (terminologia juridică) și biografie (identificarea și aprecierea valorii scriitorului actului). Revista n-a ajuns decît la patru numere apărute.

Și de data aceasta dorește să aibă colaboratori din afară, cum și procurarea de documente inedite, în aceleași limbi arătate în *Romania*. Dar tot acum apare și cel dintîi atac grafic enigmatic la adresa unui personaj notariu în Iași. Anunțînd că s-au trimis liste de subscrieri pentru abonamente la foaia sa și în Muntenia, adaugă: „Credem că istii primitori nu ni vor răspunde, cel puțin cu cuvintele unui mare patriot moldovenesc din capitală: nu am părăluțe nouă pentru fleacuri vechi“. Citînd literele mare puse subpasant între normale iese numele „patriotului“ N. MILO. Nu era un mod de a trăi liniștit.

Efemera apariție a celor două reviste ale lui Hasdeu scoase pînă acum nu l-a descurajat. El simțea nevoia să aibă periodicul său în care să-și expună părerile. Deci în martie 1860, face să apară primul număr al celei de a treia reviste, *Foia de istorie și literatură*. Și aceasta va fi tot așa de efemeră, cinci numere în total. Persistă și aici incertitudinea în ce privește ortografia, dar ca fond, se vede o trecere mai pronunțată de la *istorie* la *literatură*, cărora le închină cîte un articol special.

În afară de o notiță despre manuscrisele lui Cantemir venită de la tatăl său, Alexandru Hasdeu, de data aceasta își apropie și doi colaboratori, G. Melidon și Gh. Tăutu. Este interesant de observat că publică și cîteva pagini din N. Gogol traduse de A. Holban, și însuși traduse din Bastiat și Bobolinski, *Fragment din analele căzăceșii*. Această colaborare îl face să precizeze într-o notă că „toți articuli neiscăliți sînt ai redactorului“. Aceasta face să ne întrebăm dacă „Ierodiaconul de la Socola“, care publică un document din sec. XVIII, nu e tot el. Aici publică el și cele două documente, din 1134 și 1374, care au dat și dau încă de furcă istoricilor în privința autenticității lor. Totodată Hasdeu trece și la studiul istoriei strămoșilor noștri, printr-un studiu intitulat semnificativ: „*Perit-au dacii?*“. Acesta dă naștere unei polemici sprijinită de ardeleni.

Aproape doi ani Hasdeu n-a mai avut foaia să, rămînînd colaborator la alte foi locale. Temperamentul lui agitat, imposibilitatea de acomodare cu spiritul altor redacții,

în sfârșit dorința sa de a fi singur pe ce scrie și tipărește, l-au îndemnat să scoată o a patra revistă proprie, căreia i-a zis *Din Moldova* (1862). Titlul a dat prilej presei contemporane să-l acuze de separatism. Spre a înceta orice bănuială, îndată îi schimbă titlul în *Lumina* (1863). Cu acest prilej scrie în manșeta revistei: „Auzim din toate părțile învinovățiri de separatism, întemeiate pe titlul foaiei noastre. Țiind mai mult la idei decât la cuvinte, bucuros ne grăbim a prefăce nefaustosul „Din Moldova“ în „Lumina“. Nu cumva și acesta va fi avînd v-un cusur?“.

De data aceasta conținutul revistei este sistematizat în următoarele rubrici: literatura-istoria-poezia-arheologia-diplomatologia-dreptul comercial-glosologia-isografia și miscelae. Acesta la primul volum căci la al doilea păstrează numai cîteva rubrici dar adaugă: odopoica-polemica-foiletonistica și tutti-frutti. Spiritul revistei e mai ascutit. La al treilea volum toate acestea dispar spre a fi înlocuite prin: științele-literatura: proza, poezia și critica.

Acum Hasdeu își pune și problema ortografiei deși socotește că „e un ce de tot secundar, mai cu seamă pentru românii ne-Ardeleni“. „Nu omoriți spiritul pentru hătîrul buchilor!“ va scrie el în alt loc, dorind o ortografie „semplice și fonetică“. Cu toate acestea nu este de părerea lui C. Negruzzi, „venerabilul nostru colaborator-antagonist, de la care bucuros vom primi a fi combătuți și învinși“, și nu adoptă unele semne propuse de aceste ca și ș, care totuși au fost adoptate și au rămas; este pentru schimbarea alfabetului cirilic dar păstrează unele forme latiniste, pumnuliste, ca *apt* pentru *act*, *destierarea* pentru *desfășurarea*, *trăptatul* pentru *tratatul* etc.

E de remarcat că la editarea documentelor (*diplomatologie*, cum spune el) lărgeste și sistematizează comentariile excesiv de mult.

Revista aceasta a durat cel mai mult: 19 numere în trei tomuri, cum le zicea editorul (1862–63). Avea să sfârșiască și ea repede, într-un mod cu totul neobișnuit dar răsunător: cu primul proces literar la noi provocat de *Duduia Mamuca*.

O rămînere mai departe la Iași ajunsese imposibilă și nu înîrzie să vină la București, nu fără greutăți și nu ca un necunoscut, dar desigur ca un inadptabil. Aici trebuia să-și urzească pretenii noi, să-și cîștige o reputație nouă și să-și croiască un pedestal după care să dezvăluie însușirile pe care în adevăr arătase că le avea. Simțea însă că nu poate sta departe de tipografie și că trebuie să revină la gazetărie.

În aceste condiții, la 3 noiembrie 1863, scoate primul număr din „Aghiuză, foaie umoristică, satirică și critică“. Politica este aici preocuparea esențială. În ce direcție se manifestă se poate deduce din forma însăși în care se prezintă pe sine însuși: „directore fără speranță de a fi ministru și proprietar fără frică de legea rurală, Bogdan Petriceicu Hasdeu“. Rubrica *Toate vrutele* a fost de o actualitate și causticitate remarcabile. Tot așa articolele *Cronica adunării nelegiuitoare*, *Consiliul superiore poreclit în glumă*, „*de Instrucțiune publică*“, *Urmarea ne-legiuirilor Camerei*, *Rîs-p'Unsol proiectat din partea Adunării legi-uitătoare la Mesagiul Tronului* și altele, arată posibilitățile lui polemice. Kogălniceanu, Panu, Rosetti nu s-au bucurat nici o dată de săgeți mai ascutite ca de data aceasta. Citarea unui singur titlu poate fi edificatoare: *Dialogul Minții cu Camera, urmat de monologul Minții în capul D-lui Kogălniceanu, ambele stenografiate de Aghiuză*.

O noutate vrednică de remarcat în această publicație e și caricatura care ilustrează fiecare număr, prin care Hasdeu își dezvăluie însă un talent: desenul.

Timp de 27 numere, adică pînă la 17 mai 1864 cînd e suprimată de M. Kogălniceanu, revista atacă, ironizează, critică și devine „cea mai bună parte din zeflemeaua politico-literară a timpului“. Mai tîrziu totuși Hasdeu declara că, pe atunci „cînd Vodă Cuza împroprietărise pe țărani și desproprietărise pe greci“, era să fie minsteriabil. Și e probabil să fi fost așa, cunoscută fiind atitudinea sa democratică, dar de fapt în acel an el nu a înțeles abdicările pe care cei doi bărbați le făceau ideologiei progresiste adoptînd atitudini dictatoriale în formă ca să poată aplica principiile progresiste în fond, ca împroprietărirea țăranilor, eliberarea țăganilor și altele. Din această cauză Hasdeu va pierde pentru toată viața creditul politic al contemporanilor deși va avea multă vreme numeroși aderenți, el însuși crezîndu-se o mare forță politică.

Prin Aghiuță Hasdeu și-a creat numai neprieteni. Cu toate acestea, deși rămas fără ocupație și fără ziar, totuși el nu mai putea fi ignorat. Trebuia găsită o cale să-l facă mai puțin incomod, și, dacă se poate, să fie îndrumat spre publicații istorice în care se dovedise inițiat prin studiile și articolele apărute între timp chiar la București, în unele ziare.

Calea cea mai potrivită capacității și impulsivității sale a fost găsită cînd Ministerul Instrucțiunii Publice i-a dat sarcina să redacteze *Arhiva istorică a României*, care devine o serioasă publicație de documentare. Primul număr apare la 8 august 1864 și continuă săptămînal un semestru, în fascicule lunare alt semestru și la urmă încă în trei tomuri pînă în 1868.

Cele dintîi volume i-au absorbit întreaga atenție și părea că se simte satisfăcut cu asemenea activitate. Nu ca o reclamă, ci ca un pretext în toate cele 23 de numere ale părții întîii numele „N. Petriceicu-Hasdeu“ apare însoțit de fostele titluri: „ex profesor superior de istorie și statistică, ex bibliotecar, ex membru al Comisiunii documentale“.

La sfîrșitul primului semestru de apariție, broșează cele 23 de numere apărute pînă la 23 ianuarie 1865 și la 29 ianuarie justifică pentru ce face acest lucru: „Trei cauze ne îndeamnă de a publica în volum separat primul semestru al „*Arhivei istorice*“: de-nîți, pentru a prezenta publicului o mai grabnică ocaziune de a aprecia această culegere, datorită solitudinii guvernului actual; al doilea, pentru a înlesni consultarea ei de către erudiți români și românofili din străinătate, precum și de către elevii cursului nostru de *Arheologie figurată* la Școala de belle-arte; în fine, al treilea, pentru a publica semestrelor viitoare deja într-un mod omogen, cu mai multe îmbunătățiri, inspirate treptat, una după alta, prin practica semestrului expirat“.

Există o motivare și pentru schimbarea broșatului în semestrul al doilea: „Broșura e cartonată de o dată pentru două luni din cauza întîrzierii ordinului ministerului asupra cartonajului. Cu toate acestea, coalele separate eșiau regulat în fiecare săptămîină și chiar se împărțiră la unii; precum bunăoară, coala în care este călătoria lui Avril în Moldova, eși la 14 februarie și chiar atunci fu dată la Ministerul de Interne, la cel al Cultelor, la d. redactor al *Tezaurului de monumente* etc.“ Nota aceasta își avea explicația sa, că nu ar mai fi fost necesară o altă publicație de vreme ce amîndouă publică același gen de material. În

adevăr, după tomul al doilea revista este suprimată. Hasdeu însă, pe ultima pagină are prilejul să scrie cu litere mari și negre: „Aci publicațiunea s-a suprimat din ordinul domnului Ministru de Instrucțiune Publică C. A. Rosetti“. Este adevărat că tomul acesta poartă data apariției 1865, însă în prefața de la tomul III, datată 20 aprilie 1867, Hasdeu spune că „sînt acum opt sau nouă luni de cînd niște exigențe economice imperioase sîliră guvernul a suspenda această publicațiune pe un timp nedefinit, după doi ani de o durată neînteruptă“. Înseamnă că tipărirea mergea destul de greu și din cauza materialului care trebuia prelucrat dar și din a editorului, acum cu multiple preocupări. De altfel, la 20 aprilie 1866, el se plîngea ministrului că tipografia nu-i lucrează revista în timp ce el ia leafa fără a tipări ceva.

Dispariția *Arhivei istorice a României* a fost fără îndoială o pagubă pentru tînăra noastră istoriografie. De altfel, ceva mai înainte încetase să apară chiar și *Tezaurul de monumente*. De acest lucru și-au dat seama nu numai istoricii vremii, ci întreaga societate, fiindcă nu mult după aceea s-a pus în discuție reluarea publicației. Astfel, în ședința Adunării deputaților din 14 februarie 1867 privitoare la discutarea bugetului, M. Kogălniceanu cere 24.000 lei anual pentru subvenționarea revistei redactată de Hasdeu: „Nu e pensiuune eea ce se dă d-lui Hasdeu, – zice Kogălniceanu – e un contract, și d. Hîjdeu s-a ținut de contract și ar fi de dorit ca toți să păzească contractele cu religiozitatea cu care d. Hîjdeu a îndeplinit pe al său... E în pozițiune să ne facă să cunoaștem multe documente din istoria noastră căci, lucru rar la noi, el posedă cunoștința tuturor limbilor slavone: polonă, bulgară, rusească, sîrbească etc., care fiecare coprind mari comori pentru istoria noastră“. La această propunere se alătură și profesorul Nicolae Ionescu apreciind că „eruditul Petriceico Hîjdeu a dat dovadă publicînd unele din aceste documente, că le înțelege foarte bine și știe să le comenteze“, iar cele două volume publicate „au fost gustate, nu de națiunea întreagă, ci de pușinii români care se ocupă cu studiul patriei“. Pe baza discuției, C. D. Aricescu propune un amendament prin care se aprobă propunerea lui Kogălniceanu.

Îndată Hasdeu și trece la reluarea publicației sale căci „tare prin sprijinul și aprobarea Reprezențațiunii Naționale, *Arhiva istorică* va păși înainte, fără a mai tremura, cugetînd la vicisitudinile lucrurilor omenești și amenințată de perspectiva unor exigențe economice imperioase“, cum spune singur la 20 aprilie 1867. Schimbînd puțin conținutul, volumul apare în scurt timp, dar fascicula în continuare, tipărită, probabil, în anul următor, are un conținut deosebit, nu s-a încheiat și nu a fost pusă în comerț. Însă, cu tot votul Adunării deputaților, profesorul de istorie Alex. Crețescu, ajuns ministru al Instrucțiunii Publice, suprimă din nou subvenția. De data aceasta revista își încheie definitiv existența.

Între timp Hasdeu crede potrivit să se întoarcă la slova sa caustică și la sarcasmul său inegalabil. Dorește deci să ajungă iar fondatorul și redactorul unei reviste umoristice și critice, însă își dă seama că singur, o asemenea sarcină nu o poate duce la capăt. De aceea, gîndind mereu la „chinezeriile“ politiciii contemporane, pe care deja le denunțase în *Proiectul legii rurale la chinezi*, Hasdeu alcătuiește o întreagă societate chineză numită „Ki“, la început cu nouă membri dar ajunge apoi la cincisprezece. Cu aceștia scoate l foaia

intitulată Satyrul care apare tot vremelnice (16 numere de la 6 februarie la 5 iunie 1866). Nu sînt identificate toate pseudonimele chineze ale colaboratorilor ziarului, dar este sigur că Hasdeu semnează cel puţin cu două: *Puang-hon-ki* şi *Wang-pon-ki*¹.

Preocupările redacţiei sînt mult mai largite faţă de Aghiuţă şi se încadrează sub rubrici mai variate, ca: situaţiunea, revista politică, teatrul. Societatea actorilor români sau societatea dramatică, scene din pasagiu, ecourile Bucureştiului, mişcamentul juridico-medical şi nelipsitul foileton al Satyrului. Causticitatea hasdeană îşi dă frîu liber în toate coloanele ziarului, susţinută cu un spirit aproape egal şi de ceilalţi colaboratori. Uneori este atîta identitate de stil, de compoziţie, motive şi morală, încît cu destulă uşurinţă unele articole pot fi atribuite tot lui Hasdeu. Aşa de exemplu, în rubrica Ecourile Bucureştiului, care apare sub mai multe semnături, Vai-ki-ki înserează următoarele:

„Aflăm că în locul d-lui Negri s-a numit agent al nostru la Constanta d. Arăpila.

„Negri! Arăpila! Precum vedeţi, diplomaţia noastră în Turcia urmează a fi întunecată”.

Din punct de vedere politic Satyrul susţine cu tărie reformele democratice şi este categoric pentru Unire, dar nu şi pentru Cuza. În nr. 2 din 13 februarie, la numai două zile după abdicarea lui Cuza, în ziar apare o manşetă în roşu din care reiese clar acest lucru. Aici Hasdeu era pripit şi greşea.

Şi aici apare ilustraţia caricaturală care pune în evidenţă talentul de desinator al lui Hasdeu, de altfel mediocru. Interesul pentru filologie şi folclor este şi aici notoriu, dar un accent deosebit se pune pe istorie şi pe izvoarele sale, prezentate însă mai mult în partea lor anecdotică.

Probabil că revista nu mergea tocmai bine căci, deşi promite că dacă va avea cinci sute de abonamente va apărea de două ori pe săptămînă fără majorarea preţului abonamentului, apariţia ei se rareşte din ce în ce mai mult, iar odată nici nu apare ceea ce face redacţia să se justifice că opt dintre colaboratori s-au dus la Giurgiu să lupte împotriva turcilor care ameninţau să invadeze la Bucureşti. Pe de altă parte Hasdeu oferă ca premii lucrările sale *Industria naţională*, *Ion Vodă cel Cumplit*, şi *Talmudul*, iar odată şi alta, în această formă: „Cu acest număr se trimite d-lor abonaţi gratis, adică se trimite gratis d-lor abonaţi, broşura d-lui I. M. Bujoreanu despre *Funcţionarii administrativi*”. Desigur, aici este o pîntă la adresa celor ce nu-şi plăteau abonamentul. Probabil că şi celelalte premii aveau un ţel propagandistic.

Un răstimp de aproape doi ani Hasdeu e absorbit întru totul de activitatea literară dar nu ocoleşte nici politica. Cum mărturiseşte tot el mai tîrziu, era să fie iar

¹ Cu 30 de ani în urmă consultînd *Satyrul* în exemplarul profesorului Nae Ionescu-Barbă, am găsit acolo notate manuscris aceste identificări Hăjdeu: Wang-pon-ki, Puang-hon-ki. Nicoleanu: Tschao-wan-ki, San-huang-ki; Stăncescu: Se-pu-ki, Kiu-tsin-ki.; Fundescu: Se-ma-ki, Iao-fong-ki. Welescu: Iao-tseu-ki, Bujoreanu: Ma-mu-ki, Hiang-tseu-ki, Băicoeanu: Pang-min-ki, Vai-ki-ki, Urechia: Ngai-nen-ki, N. Popescu: Po-pu-ki, Gărleanu: Gang-liang-ki, Ta-tun-ki, A. Holban: Kiu-ki, A. Lupăşcu: Vu-tschin-ki.

ministeriabil în 1868, când I. Brătianu „începuse pentru un moment a sgîndări idealul Daciei“. Cu sprijinul acestuia a fost ales deputat. Cu atît mai mult în această situație el nu putea să rămînă multă vreme fără jurnalul său. Face așadar ca la 16 aprilie 1869, să apară primul număr din „*Traian, ziar politic, literar, științific și industrial*“, cu deviza: „Românism, constituțiune, democrație“. Este ziarul în care Hasdeu nu arată numai talentul său polemic excepțional, dar aruncă în fiecare coloană idei neobișnuite și face propuneri uluitoare, nu numai pentru contemporani, ci și pentru mai tîrziu.

Prin natura cuprinsului său, ziarul nu putea dăinui. Hasdeu bănuia ce are să i se întîmple și a crezut că poate evita prigoana în octombrie renunțînd la postul de director. Totuși ziarul a fost suprimat în februarie 1870, după 113 numere apărute, dar nu fără a fi dat dovada unui talent ziaristic deosebit.

Suprimarea lui *Traian* este formală căci îndată, la 2 martie 1870, apare primul număr din *Columna lui Traian*, care ideologic are același conținut pe care Hasdeu îl și anunță ostentativ: „*Traian* a murit. A rămas *Columna lui Traian*. Iaca în două cuvinte istoria ziarului de față. *Columna lui Traian* nu e *Traian* dar direcțiunea ambelor este aceeași“ și vestește că apare „sub direcțiunea d-lui B. P. Hasdeu, fost director al ziarului *Traian*“. Este jurnalul hasdean care a avut cea mai lungă viață, zece volume (1870–1885) deși cu întreruperi apreciabile. Aici totul se schimbă cu vremea. Formatul însuși e variat iar conținutul începe a fi arătat în lozinca „românism în democrație; democrație în românism“. Pe urmă devine enciclopedic: politica, științele economice, jurisprudența, medicina, științele naturale, poezia, literatura poporană, bibliografia etc., toate sînt prezente în bogatele sale coloane. Mai tîrziu rămîne revistă lunară pentru istorie lingvistică și psihologia poporană, strîngînd în jurul ei numeroși colaboratori consacrați ca Odobescu, Papadopol-Calimach, sau în devenire ca Tocileanu, G. Dem. Teodorescu, Gaster, Bianu și alții.

Într-un moment dat Hasdeu însuși își caracterizează revista astfel: „Fondată dentii ca foaie politică și beletristică, *Columna lui Traian* s-a specializat treptat, pas cu pas, în curs de șase ani, căci numai astfel, picătură cu picătură, ridicîndu-se pe nesimțite d-asupra nivelului cunoștințelor generale, ea și-a putut forma un cerc de lectori, atît cu încetul în sfera științelor istorico-filologice“. Volumul pe anul 1876 prezintă începutul unei noi serii, „restrînsă în marginile istoriei, lingvisticii și psihologiei poporane, trei remure atît de întim legate încît este peste puțină a nu se expune cineva la cele mai grave erori, din dată ce s-ar concentra exclusiv într-una singură din ele“. Însă revista „are în vedere numai naționalitatea română, cel mult popoarele așa zicînd neo-tracice de pe Peninsula balcanică, acordînd totodată, pe lîngă studii și recenziuni, un larg spațiu publicării fîntinelor inedite sau puțin cunoscute: diplome, cronice, vocabulare, bașme, cîntece poporane etc.“.

Contribuția acestei reviste la propășirea științei istorice în țara noastră a fost și este unanim recunoscută. Tîn să precizez aici numai una din revelațiile pe care știa să le facă. La 22 mai 1872 a publicat această notiță: „S-a deschis în Palatul Universității expozițiunea operelor artiștilor români în viață. Nici un tablou de Grigorescu, unicul nostru pictor de geniu! De ce?“. Cel din urmă volum aparține anului 1883, dar ultima sa fasciculă apare greu, abia în anul următor.

Deși ocupat peste măsură cu activitatea ziaristică la *Columna lui Traian* în prima sa fază, cea mai ascuțită, Hașdeu ia și redacția unei alte reviste cu caracter naționalist. *Foaia Societății Românismul*, al căreia prim număr apare în aprilie 1870. E drept că aici Hașdeu figurează în fruntea unei comisii de redacție, dar de fapt grija și directiva e a lui, contribuind și cu articole corespunzătoare programului societății. Viața revistei va dura numai pînă în mai–august 1871.

Împreună cu Dr. Dim. Brandza, între 15 februarie și 15 mai 1876, Hașdeu va scoate 4 broșuri din *Revista literară și științifică*, în al cărei numeros comitet de redacție sînt și colaboratorii obișnuiți ai lui Hașdeu. Pe urmă el se va desolidariza de această revistă: „Ne credem datori a declara o dată pentru totdeauna, că „*Revista literară și științifică*“ nu este proprietatea noastră și nu ne privește în partea ei materială”, notează el undeva.

O revistă proprie cere eforturi deosebite și Hașdeu părea obosit. Aceasta se vede și din conținutul ultimelor volume ale „*Columnei lui Traian*“, care au un cuprins mai puțin variat. De altfel sarcina ce-și asumase să redacteze „*Dicționarul limbei istorice și proporanc a românilor*“, căruia i se dedicase cu tot sufletul, îi absorbea tot timpul.

Cu toate acestea, la sfîrșitul anului 1887, întovărășit de tinere forțe care s-au dovedit creatoare, ca Delavrancea și Vlahuță, reîntră în publicistica periodică. Astfel, la 15 decembrie face să apară *Revista nouă* care are un conținut deosebit de al tuturor revistelor sale din trecut, și cu o prezentare grafică excepțională. Timp de șapte ani această revistă va fi tot ce a fost mai interesant și mai înalt în literatura noastră de atunci aît prin conținut cît și prin colaboratori. Aceștia însă nu vor rămîne alături pînă la sfîrșit. Între ei va fi și Vlahuță, pe care Hașdeu repede îl va caracteriza: „bun versificator fără îndoială, dar foarte unilateral și aproape sterp“.

Din nefericire la mai puțin de un an de la apariție, conducătorul ei spiritual, rărește colaborarea sa obișnuită înlocuind-o cu lucrări de alt gen. În mare parte activitatea sa de la revistă va găsi cu cale să o adune și într-un volum al cărui titlu îl reprezintă întreg așa cum era acum: sarcasm pentru tot ce este în jurul său, ideal pentru ceea ce nu mai este, dar el crede că mai poate fi.

Începînd și *Revista nouă*, Hașdeu va mai conduce cîtva timp *Apărarea națională* (2 ianuarie – 12 iunie 1902), care avea un program unilateral, pe care nu-l acceptă nici colaboratorul său apropiat Gr. Tocilescu, deoarece nu vrea să fie „salahorul lui Nae Dumitrescu“, și nu-l poate duce mai departe nici el însuși. În afară de reproducerea unor articole anterioare în cele noi va căuta să revină asupra atitudinii sale mai vechi față de dinastie și încercă să determine un curent nou, căruia i se va zice *carlism*. Agravîndu-se și boala soției sale, Hașdeu părăsește cu totul colaborarea continuă.

Pe linie spiritistă e sfătuit să se adreseze de acum înainte, la revista lui N. Pătrașcu *Literatură și artă română* (1896) demnă și superioară continuatoare a Revistei noi. În această revistă vor apărea ultimele licăriri hasdeene. Pătrașcu îl va respecta pînă la sfîrșit, deși relațiile dintre ei începuseră prin a fi rele, căci el era diplomatul cel tînăr care „vorbia fără a cugeta“, iar într-o latină improvizată pe care o atribuia lui, îl făcea pur și simplu prost.

Notăm că în această vreme Hasdeu a mai colaborat și la alte reviste și jurnale din țară și din străinătate, dar activitatea sa cea mai importantă în toate domeniile, și cea mai semnificativă, a dus-o în coloanele propriilor sale reviste. E de constatat că în anii când aceasta îi lipsește productivitatea sa este mult mai scăzută, putem spune nu numai cantitativ dar și calitativ.

*
* *

O bună parte din opera lui Hasdeu este cuprinsă în paginile revistelor sale sau la care a colaborat. Dar ea nu se mărginește la atât, ci se adaugă cu multe titluri de lucrări apărute de sine stătător, literare, istorice sau filologice. Dar e temerar să te apuci a analiza și prezenta opera lui Hasdeu în câteva pagini. Aceasta cu atât mai mult cu cât păreri specialiștilor de tot soiul asupra ei, sînt deja fixate în sensul că această operă nu ar mai prezenta decît un interes istoriografic. Această părere este o eroare profundă. Dar în această eroare s-a dezvoltat mișcarea noastră științifică și literară în ultimii ani din viața lui Hasdeu însuși, și a dăinuit de atunci încoace aproape permanent. Se crease chiar atmosfera că a cita pe hasdeu pentru altceva decît pentru edițiile de izvoare, era o descalificare.

Ne vom sili totuși să punem în lumină coordonatele esențiale ale acestui mare gînditor român.

Două mari preocupări continui se disting precis în opera lui Hasdeu: studiile de istorie și de filologie. Ele au fost inseparabile în activitatea lui și adesea el însuși mărturisea că nici nu se poate lucra altfel, căci rezultatele uneia din discipline ajută pe ale celeilalte. Este un mare adevăr în această credință deși el nu este absolut. Ca lucrare pertinentă istorică a lui Hasdeu nu putem indica nici măcar una, căci însăși opera sa fundamentală, *Istoria critică a românilor*, are un apreciabil material filologic, brut sau dogmatic; tot așa monografiile mai mici ca *Lucea Striciei*, dar mai înaintea ca *Ida i Voia cel Cumplit*, și altele, nu sînt lipsite de spirit literar, de folclor și de filologie.

Este interesant totuși să știm ce a gîndit Hasdeu despre istorie și cum a redat el această gîndire. Încă de la începutul preocupărilor sale istorice el știa că „istoria este criteriul legilor nașterii, creșterii, dezvoltării, slăbirei, pieirei și renașterii a popoarelor, în spațiu și în timp, și a pămîntului ce toate aceste faze o au întru neconținutul progres al omenirii, pentru care nestatornicirile deosebitelor neamuri sînt simplicele strămutări ale puncturilor, producători de o mai mare circulațiune și prin urmare de o viață mai putinte!... În scrierea istoriei sînt trei operațiuni succesive și neînălțurate: culegerea datelor, dislușirea lor în parte și în fine, clădirea edificiului... În sfîrșit, după ce datele sînt întrunite și prelucrate, se arată un arhitect ce le înorînduiește în o singură și măreață întregime, relativemintre cea mai perfectă, adică puîncios cea mai apropiată de idealul istoriei“. Acest criteriu de judecată este destul de înaintat pentru acea vreme, nu numai pentru istoriografia română.

Cu acest punct de plecare Hasdeu se uită la istoriografia noastră din 1860 și găsește că nu realizase mai nimic, căci nu putea răspunde încă la unele întrebări legitime: „Cine fost-au dacii? Cum strecuratu-s-au românii prin înfrurirea mezevului? Care fost-au cauzele migrațiunilor români? Când și sub cine statornicitu-s-au țările noastre? și cîte altele“. Aceste întrebări se pot pune și azi cu aceeași acuitate.

Atunci Hasdeu pentru a răspunde la aceste întrebări, se ridică împotriva exagerărilor latiniste, susținute mai ales de Massim, după care romanii veniți în Dacia ar fi fost numai din Latium și afirmă că de fapt erau din tot imperiul. Însă prin aceasta nu înseamnă că nu sîntem latini: limba, structura frazei, cuvintele în circulație maximă o arată pe deplin. „Latinitatea noastră – zice el – este un fapt istoric atît de pozitiv, atît de bine stabilit pe baze științifice, încît n-are nevoie de a mai fi proptită prin tot felul de exagerațiuni sentimentale, ca și cînd ar fi în pericol de risipă“.

Cu toate acestea nu uită că trebuie să vedem și contribuția pe care au dat-o dacii la formarea poporului nostru. *Perit-au dacii?* a fost fără îndoială un semnal care i-a făcut onoare și-i va face totdeauna. Atunci i s-au adus multe acuzații, dar el a trecut peste „orice veleitate romanică“ și a căutat prin filologie să găsească perzistența dacică. Aci a exagerat mult și a greșit căutînd o origine dacă oricărui cuvînt cărui nu i se găsisse una pînă atunci. Raționamentul nu este greșit; nu trebuie însă generalizat. Dar dacă pe acest drum ar fi fost sprijinit de școala filologică ce i-a urmat rezolvarea acestei probleme ar fi ajuns mult mai departe decît unde este azi. Însă fiind „bazate pe idei prea subiective“, după caracterizarea lui Ovid Densusianu ele au trebuit să cadă.

Desigur nu putem fi de acord cu părerea că albanezii sînt urmașii unor triburi dace care au trecut peste Dunăre, teoria creată numai spre a explica originea cuvintelor ilirice în limba noastră, fără a da prin aceasta un argument teoriei lui Roesler.

Limba dacilor e greu de sesizat dar altor limbi care au contribuit la formarea limbii noastre sau la îmbogățirea vocabularului ei, Hasdeu le-a fixat locul cum nu se poate mai bine. Procesul acesta de împrumut și pierdere este firesc și astăzi sîntem toți de acord cu acest punct de vedere. „Slavismele, grecismele, turcismele de altădată – zice el –, franțuzismele de astăzi, cine știe ce fel de poznă de mîine, dacă se furișează la ea pe o cale organică, prin circulațiunea cuvintelor, pe nesimțite, prin popor, nu numai că nu pot aduce cît de mic rău limbei românești, dar încă din potrivă frămîntă în ea mișcarea vieții. Unele vor rămîne prin asimilare, altele vor pieri prin desasimilare, o seamă se vor reduce la un minimum necesar pentru podoaba și virtutea graiului“. La o concepție atît de înaintată de bună seamă că se poate aplica foarte bine declarația sa categorică: „Noi respingem cu desăvîrșire orice idee de petrificare“. Cu alte cuvinte, să nu ne lăsăm stăpîniți de concepții învechite și ori de cîte ori ni se deschid noi perspective să nu pregetăm a lua noi atitudini.

Trecînd la o perioadă mai nouă din istoria noastră trebuie să recunoaștem că raporturile românilor cu bulgarii în timpul Asaneștilor au fost întrevăzute destul de clar tot de Hasdeu. Onciul va statornici pe alte baze același lucru. De aceea Hasdeu îl va aduce undeva elogiul acesta: „După mine, un singur articol al tînărului d. Onciul, întemeiat pe cercetări originale, prin cunoașterea primelor fîntîne, pe o critică adevărat

științifică, cîntărește mai mult decît cinci-șase-zece volume, lucrate tachigraficește după izvoare de a două mîna, fără ca știința să facă în vreo chestiune vre un pas înainte”.

Ce este interesant în concepția lui Hasdeu despre istoria noastră în această vreme nu e problema *descălecăturii*, de care este așa de atașat, ci convingerea că sec. XIV este „punct de plecare și de întoarcere, epoca de virilitate a poporului român”, și că sub raportul genetic formațiunea noastră statală este „o rezultantă directă sau indirectă a amestecului diferitor neamuri”. După aceea noi n-am făcut altceva decît să consolidăm aceste aserțiuni, aproape aforistice, fără a ne mai gîndi la făuritorul lor.

Trecînd de acest crucial moment istoric Hasdeu găsește că epoca lui Ștefan cel Mare întruchipează apogeul maturității culturii și politicii românești. Istoriografia următoare s-a străduit să facă dovada și a acestui lucru. Cînd însă Iorga a scris cea dintîi patetică și înălțătoare istorie a acestei domnii Hasdeu s-a grăbit să-i prefere compilația sarbădă a unei doamne, istorică de ocazie.

Trebuie să apreciem însă cum nu se poate mai mult faptul că în istoria sa, deși apreciază eroii, marile personalități istorice, Hasdeu ca și Bălcescu, atribuie un loc nespus de mare poporului ca făuritor al propriei sale istorii. De aci atît a fost de mare atașamentul lui Hasdeu față de popor, față de formele reale ale vieții românești, încît cunoașterea producției literare populare o considera tot așa de necesară ca și a oricărui alt izvor istoric. Această atracție începe odată cu primele sale publicații și ajunge apogeul, cu exagerările de rigoare, în *Negru Vodă*. Pentru studiul acestei creațiuni populare el a introdus și termenul special cu care o designează, *poporan*, *poporanism* termen care nu a rezistat uzului fiind înlocuit cu generalizatul *folclor*.

În această privință sînt supuse încă discuției unele concluzii ale lui Hasdeu. Chiar în privința substanței bogomilice a vechilor texte populare românești scrise, care păreau lămurite prin cercetări ulterioare, se pare totuși că problema trebuie reluată. O rețușare cere și teoria genezei poporului nostru în regiunea de munte sau de pădure submuntoasă, pe care el o fundamenta prin limbă și folclor.

Începutul secolului XIX marchează în toată Europa un interes deosebit pentru popor și pentru creația sa artistică și beltristică. Fenomenul e absolut normal fiindcă el merge mîna în mîna cu dezvoltarea principiului statului național și al libertății naționale. Numai că nu toți cercetătorii creației populare au avut la baza studiilor lor o concepție bine definită, fapt care a dat naștere unor discuții aprinse între ei. E de notat că progresiștii ruși și poloni au intuit una din cele mai potrivite căi de cercetare și i-au dat o finalitate. Așa de exemplu Cernîșevski vede în folclorică o știință ca mijloc de cunoaștere a istoriei și nevoilor sociale ale poporului, adică înseși scopurile mișcării democratice, care se va intensifica tot mai mult după anul 1848. Alexandru Hasdeu e un protagonist în ce privește cercetările folclorului român și colaborator în acest sens la reviste progresiste rusești. Prin el și prin studiile și lecturile sale, fiul Bogdan Petriceicu Hasdeu se va propia de folclor și-i va rămîne admirator toată viața.

Folclorul îl stăpînește atît de mult pe Hasdeu, încît trebuie să remarcăm că și în lupta sa politică el caută motive în literatura populară și le folosește cu măiestrie. Și are dreptate căci nu există o satiră mai ascutită decît satira poporului. Iată cîteva rînduri care prezintă limpede acest aspect al utilizării folclorului cu comentariu politic:

„Cînd jugul tiraniei începe a fi prea simțit, prevăzînd apropierea unei revoluții, românul gîndește în cugetul său:

Dac-ar vrea ciobani-n strungă
Și pe țapi ei pot să-i mulgă;
Dar în loc de lapte, sînge
De la dîșii ei vor strînge!...

„Cînd țara merge tot rău și nu se mai îndreaptă, fie oarecine la putere, Ion-sin-Petru sau Petru-sin-Ion, românul repetă cu disperare vorba țiganului:

Tot la noi în șatră
Bate vînt și piatră.

„Cînd cineva pretinde ca toată lumea să fie negreșit de părerea lui, iar pe aceia ce cutează a vedea lucrurile altfel îi numește *trădători*, românul răspunde fără a se supăra: „Unuia îi place popa, altuia preoteasa și altuia fata popei“.

E de remarcant în mod deosebit că aporape pentru toate motivele populare Hasdeu caută originile în cele mai depărtate timpuri. Așa de exemplu: pe baba Dochia, atît de familiară folclorului nostru, el o identifică cu Niobe a grecilor și o consideră prototip „comun tuturor popoarelor balcanice și aparține tracilor, substratul lor etiric omogen“. Desigur cronologizarea baladelor noastre populare în timpul din urmă a cîștigat mult, dar încă mai este de cercetat pînă vor fi limpezite toate problemele pe care le comportă și care pot face din ele izvoare istorice serioase.

Ținem să mai adăugăm că Hasdeu, cu destulă dreptate și competență, a socotit necesar studiul comparativ al motivelor folcloristice, care ne atestă că poporul copiind după natură este normal ca unele teme să apară identice la mai multe popoare, fără ca aceasta să însemne imitare. Iată cum pune el în lumină acest fapt: „Dacă poetul român și doina populară se aseamănă atît de mult, nu zic în amănunte, dar în impresiune totală pe care o produc asupra-ne, cauza este că poetul român și doina populară au copiat-o d-o potrivă după natură. Copiind după natură, acolo unde natura este una și aceeași, un scandinav și un hotentot, omul cel mai cult și un sălbatec, anticul și modernul, oricine și de oriunde, vor trebui să se întîlnească. Acesta constituie unul din principiile cele mai importante ale literaturii comparative: unul din cele mai fecunde sub raportul psihologic“.

Acest capitol al activității lui Hasdeu este singurul care s-a bucurat de o cercetare mai dezvoltată.

*
* *

Prodigioasă a fost contribuția lui Hasdeu ca editor de documente, de izvoare istorice. De bună seamă că în această calitate el nu numai că domină epoca sa, dar lasă în urmă și mult din ce s-a făcut de atunci încoace. Trebuie să remarcăm că descrierile, notele și comentariile lui Hasdeu sînt totdeauna interesante chiar dacă au exagerări inadmisibile, sau dacă s-a dovedit că pleacă de la premise false, dat fiind volumul de cunoștințe istorice sigure ale acelei vremi. Ele merită și azi să fie republicate integral

fînd o bază excepțional de fecundă pentru cercetări ulterioare și pentru înlăturarea unor greșeli similare sau mai grave. Uneori atît exagerarea cît și eroarea pot fi generatoare de adevăruri. La Hasdeu acest lucru n-a fost rar. Presupunem chiar că o exagerare ca aceea despre „vechimea votului universal la români“ ar fi fost bogată în rezultate dacă s-ar fi căutat mai temeinic cunoașterea vechilor noastre instituții sociale prin analiza erudită a documentelor și nu ne-am fi mulțumit cu un suris de compătimire sau cu o butadă de superioară înțelegere a documentelor. Am fi văzut și aici că s-au ivit cazuri cînd în cel mai acerb feudalism s-a simțit nevoia unei mai largi consultări a stărilor. Noi n-am cercetat această problemă pe care totuși Hasdeu a pus-o.

Am greși dacă ne-am opri aici cu observațiile noastre despre marginaliile lui Hasdeu. Trebuie să mai atragem atenția asupra faptului că el cel dintîi propune ca în corpul unei noi ediții a cronicilor țării, „monumentoașă publicație“ a lui Kogălniceanu, să se integreze și izvoare ardelene. „Dacă ne-ar fi permis – zice el – a da un consiliu unui bărbat de talia d-lui Kogălniceanu, am dori foarte mult ca să se alătoreze, într-un appendice de la finea publicațiunii, vr-o cîteva mici cronice săsești din Transilvania, precum este bunăoară a lui Ostermayer sau a lui Weyss, unde aproape la fiecare pas se aruncă cea mai vie și cea mai nouă lumină asupra României Dunărene în secolul XVI“.

Poate că în lingvistică și în filologie să fi făcut Hasdeu exagerări nepotrivite. Nu trebuie să uităm însă că la timpul său a contribuit mult la oprirea procesului de falsificare a limbii, de depărtare a păturii culte de popor. Merită să fie neapărat reținut îndemnul său de a se adresa în această privință numai documentelor. „Documentele în testuri originale și limba așa cum o vorbește poporul, documente autentice și limbă nefalsificată, documente și limbă cercetate prin știință pentru știință, iară nu fără știință, pentru vr-o preocupățiune subiectivă, sînt astăzi unicele baze serioase ale unei istorii naționale pozitive“.

Cu această atitudine față de documentele de limbă este explicabil de ce Hasdeu s-a aruncat cu pasiune asupra vechilor documente românești, de ce a putut să dea în acest domeniu celebrele *Cuvinte din bătrîni* și de ce a sacrificat acestei credințe însăși datoria sa principală ce-i revelea ca prim arhivist al Starilor. În această căutare însă, întocmai ca Cezar Boliac mai nainte, el va îmbogăți tezaurul nostru arhivistic prin apel la deținătorii particulari de documente și informații. În acest sens, în repetate rînduri el va publica în presă acest avis: „Vom fi foarte recunoscători tuturor d-lor de prin districte, cari vor binevoi a ne comunica din cînd în cînd: 1. Copii exacte de pe textul documentelor vechi, cu arătarea locului unde se află; 2. Poezii, basme, tradițiuni, proverburî, ghicitori și idiotisme poporane; 3. Cuvinte și locuțiuni *îărănești* puțin cunoscute“. Avizul corespunde scopurilor lui Hasdeu din vremea cînd lucra la *Cuvinte*.

*
* *

Hasdeu nu este străin nici de concepțiile economice ale vremii, pe care știe să le adapteze specificului țării noastre. Nu este un protagonist în această privință, dar

rămîne un progresist remarcabil față de contemporani în condițiile social-economice ale timpului în care a trăit. E perioada introducerii capitalismului pe bază de mașinism, cînd se dezvoltă producția de postav, pielărie, cherestea, hîrtie și morărit. Forțele de producție din industrie erau totuși încă la un nivel scăzut, deși volumul comerțului era în creștere. Se impune deci sporirea capitalului industrial. Hasdeu consideră că drumul de urmat e alături de burghezia industrială, combate teoria țării eminamente agricolă și este adversar hotărît al liberului schimb.

Studiile lui Hasdeu cu caracter economic nu sînt numeroase, dar ele dezbat problemele de bază: agricultura, manufactura, (industria), exploatarea ocnelor, moșiile statului, comerțul, „asociațiile agricole” și problema concurenței. De fapt însă multe alte studii și articole, mai ales cele politice, prezintă totdeauna diverse aspecte ale economiei politice, care, după el, „este știința viitorului”. „I se cuvine dar lui Hasdeu meritul de a fi discutat cel dintîi la noi, în mod serios și temeinic, problema *statului agrar și statului industrial*... și mai ales, de a fi stăruit atît de mult pentru îndrumarea noastră către o dezvoltare industrială, alături și în paralel cu cea agricolă”. Dar Hasdeu nu a rămas ferm pe aceste poziții. Aceasta nu ne împiedică însă de a recunoaște în Hasdeu un cercetător democrat burghez și din punct de vedere economic.

*
* *

Hasdeu nu a fost numai un istoric, filolog, folclorist și editor de documente. El a fost și creatorul unor frumoase opere beletristice din care unele, ca formă și fond, ating culmi literare excepționale. Faptul este îndeobște cunoscut și recunoscut deși unii îl consideră „sforăitor”, ca de exemplu în *Răzvan și Vidra*, totuși cea mai frumoasă realizare teatrală a sa.

Dar asupra acestui capitol nu este cazul să insistăm fiind cel mai cunoscut și în general, bine apreciat. Putem însă pune o întrebare la încheiere:

De ce a fost necesară o astfel de împrăștiere de forțe, de irosire de energii, irosire care în acea vreme nu a fost numai a lui Hasdeu?

S-au găsit multe explicații care pun la bază trecerea de la o formă de viață politică și socială la alta. Cred însă că explicarea clară și concretă dată de Tudor Vianu, e cea mai veridică. „Plîngerea – scrie Vianu – că noile instituții ale statului român nu corespund mentalității poporului, că reformele au atins numai formele superficiale de viață ale societății noastre, izolînd clasa de sus care le asumase de straturile profunde și reale ale poporului de jos, rămase străine de ele, alcătuiesc o temă comună ideologiei sociale a vremii”. În consecință era nevoie de cunoașterea realității pure, autentice și de *respectul adevărului* în orice creație prin ducerea unei lupte „împotriva poeziei neinspirate, a limbii artificiale, a falsei erudiții, a megalomaniei, de toate felurile”. Iată dar necesitatea unei munci multilaterale.

Datorită acestui fapt opera lui Hasdeu se prezintă înaintea noastră ca o operă neîncheată într-un sistem, discontinuă și plină de contradicții surprinzătoare, dar bogată de idei. Realizată artistic suficient de bine, ea și-a câștigat dreptul la trăire îndelungată. Ținând seama de totalitatea acestei opere, dar mai ales de partea pozitivă din opera sa științifică nu neînsemnată, putem să o caracterizăm cu vorbele unuia din apropiații lui Hasdeu, cumpătat la judecată, sobru în exprimare și olimpic în viață, Anghel Demetrescu: „Hasdeu are gloria de a fi indicat problema, ba chiar de a fi pus-o în ecuație, și aceasta este câteodată mai mult decât a o rezolva“.

LISTA DE PRESCURTĂRI

AnAR	– Analele Academiei Române, seria ii, t. I–Lvi (1878–1923).
AnAR-Desb	– Secțiunea I: Deshaterile, t. I–VIII (1879–1886); Desb. t. IX–LXI (1886–1923).
AnAR-Mem	– Memorii și notițe, Secțiunea II, t. I–VIII (1879–1886).
AnAR-MSI	– Memoriile Secțiunii Istorice, t. IX–XXXIX (1886–1919).
AnAR-MSL	– Memoriile Secțiunii Literare, t. XII–XL (1889–1920).
AnAR-St	– Memoriile Secțiunii Științifice, t. IX–XL (1889–1920).
AnSAR	– Analele Societății Academice Române, I–IX (1867–1878).
AnSAR-MEM	– Memorii și notițe, X–XI (1877–1878).
ApNat	– Apărarea Națională, 1901–1903.
ArhIst	– Arhiva Istorică a României, I–IV (1864–1868).
AR-MSI	– Academia Română, Memoriile Secțiunii Istorice, t. I– (1923–).
AR-MSL	– Memoriile Secțiunii Literare, seria III, t. I– (1923–).
AR-MSSt	– Memoriile Secțiunii Științifice, seria III, t. I– (1923).
AtenRom–Buc	– Ateneul Român, București, 1866–1869.
AtenRom–Iași	– Ateneul Român, Iași, 1860–1861.
BulInsPubl	– Buletinul Instrucțiunii Publice, București, (1865–1868).
ColTra	– Columna lui Traian, I–X (1870–1883).
ConvCrit	– Convorbiri Literare, I– (1867–).
ConvLit.	– Convorbiri Critice, I– (1907–).
FoILit	– Foița de Istorie și Literatură, Iași, 1860.
FoSocRom	– Foaia Societății Românismul, București, I–II (1870–1871).
FoStoR	– Foaie de Storie Română, Iași, 1859.
LitARom	– Literatură și Artă Română, I– (1896–).
RevIAF	– Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie, I–XVI (1882–1922).
RevIst	– Revista Istorică, I–XXXII (1915–1946).
RevIstRom	– Revista Istorică Română, I–XVII (1931–1947).
RevLiSt	– Revista Literară și Științifică, 1876.
RevNouă	– Revista Nouă, I–VII (1887–1895).
RevRom	– Revista Română pentru științe, litere și arte, I–III (1861–1863).

A. MATERIALE ARHIVISTICE

1. Arhivele Statului – București (A.I.C.)

a) Documente

1. *Achiziții noi*, LXIII. Extractul de moarte al Iuliei B. Hasdeu din 1902 și al lui Bogdan P. Hasdeu din 1907 în copii legalizate și fotocopii /depunerea A. Sacerdoțeanu.
2. *Achiziții noi*, MMDCCLV. Cuprinde și documente donate de Hasdeu dar care nu privesc neamul său.

b) Manuscrise

3. Nr. 1427–1461. Caiete, note, însemnări și compoziții ale Iuliei Hasdeu fiica.
4. Nr. 1462. *Curs de filologie comparativă* predat la Facultatea de litere din București de d-l profesor B. P. Hasdeu în anul 1893–1894. Literatură populară; literatură bărbătească; strigături și jocuri; horele; doina; colindele. Notele studenților Eugeniu Dinescu și C. Fortunescu-Nic.
5. Nr. 1463. *Elementele dacice în limba română* studiate din toate punctele de vedere, fonetică, morfologie, lexicologie, sintaxă și semasiologie. Curs ținut în anul 1896–97. Notele studenților: Alex. I. Argenti, Nicolae P. Bănescu, Maria Caterina Becu, Arthur Bero, Ioan Binig, Zoe Braviceanu.
- Nr. 1464. *Idem*, Studenții Dumitru Busuiocescu, Constantin N. Chirișescu, care notează: „cules direct după cursul domnului prof. B. P. Hasdeu“, Thoma Constantinescu, Ch. Cristescu.
- Nr. 1465. *Idem*. Eugen Costopol, Ilei Dumitrescu, Paulina Dinescu, Ion Florescu, Se notează: „cursul a început luni 28 octombrie 1896“.
- Nr. 1466. *Idem*. Lucreția C. Dimitrescu, Filip Drugescu, Mihail C. Eftimian, Victoria Ghiacoiu.
- Nr. 1467. *Idem*. W Ghül, Grigore Golanu, Lecanta Grigorescu, Nicolae Al. Lichiardopol, Anghel Marinescu, Aurora Măciucescu, Mihail Mihăilescu.

Nr. 1468. *Idem*. Dem. C. Nădejde, Maria Nicolau, Gr. Niculescul, Zoe Pavlidu, Nicolae Păsculescu.

Nr. 1469. *Idem*. Ștefan Pop, Anton Popescu, Ion G. Popescu, Stelian Sterescu, care la p. 67 notează: „pe ghiuj, ghiuș, vîj et. și pe ghiob le-am copiat din Columna lui Traian“.

Nr. 1470. *Idem*. Henric Sanielevici, Constantin Sporea, Gheorghe Strugurescu, Vasile V. Șuteu, M. Teodorescu, Hristea N. Tapu care este și „absolvent al Școalei normale superioare din București“.

Nr. 1471. *Idem*. Ioan Vanca care notează și datele lecțiilor: 28 oct., 4 și ? nov., 2 dec., 3 i 24 febr. Lucia Valsamaky, Virg. S. Stan datează iunie 1899.

6. Nr. 1472. *Recapitulare și continuare la elementele dace în limba română, ghiob, rotacismul și despre sunete*. Anul 1897–98. Notele studenților: N. I. Apostolescu, Nicolae P. Baiu, Nicolae Bănescu, Const. Becescu, Arthur Berar, Ioan Bining, Maria Broșteanu.

Nr. 1473. *Idem*. Bucur Constantinescu, Dumitru Busuiocescu, Mihail I. Chirițescu, Eugenia C. Christescu, Paulina Constantinescu, D. A. Costin, Eugenia Costopol.

Nr. 1475. *Idem*. Ioan Manolescu, Anghel Marinescu, Elena Mihăilescu, Lucreția Moteanu.

Nr. 1476. *Idem*. Grigore Niculescul, Ioan Ghilinger Peteru, Ștefan Pop, Ion G. Popescu, Stelian Sterescu, Lucia Valsamaky.

7. Nr. 1477. *Lucrări de examen anual la filologia comparată*: Ioan Anușca, Principiul analogiei în fonetică, morfologie, sintaxă și semasiologie. G. Ardeleanu: a) Despre deceuri; între basm și fabulă; b) Critica gramaticii istorice și comparate a limbii române de I. Manliu (care este „în întregime o eroare de tipar“). Jules Berhier, Max Müller și mitologia comparativă. St. Boldescu, Clasificarea literaturii poporane. A. Bragadier, Din literatura poporană: a) Despre basm, varietatea care are ca fond iubirea între o ființă omenească și o ființă supraomenească; b) Ghicitoarea și deuceul.

8. Nr. 1478. *Idem*. Dem. Balaban, Basmele în care o ființă umană este unită cu una supraumană. Dem. George Bunescu: a) Originea și caracterul colindei la români (examen la etnopsihologie); b) Doina din punctul de vedere al sexului: doina bărbătească, doina femească și doina mixtă, comparativ la toți românii. Irina Călinescu, Aprecierea basmelor ale dr. I. C. Sbiera. George A. Chelaru: a) Babele în basmuri; b) Limbi artificiale. Lucilia P. Chitiu: a) Deosebirea între *ghicitoare* și *de ce*; b) Căsătoria unei ființe omenești cu o ființă supraumană în basme.

9. Nr. 1479. *Idem*. Mihail Demetru: a) despre etnologia populară; b) Antologia gramaticală în limba română în comparațiune cu celelalte limbi neolatine. Dimitrie Dimiu: a) Limbile artificiale; b) Rolul femeii în doină. Zoe Sofia Dragoșescu, Babele în basmuri. G. I. Gheorghiade-Murnu: a) Paralelism între basm și roman; b) Căsătoria între o ființă omenească și una supraomenească în basme. Ion Grecu: a) Cîntecele de leagăn; b) Basmele. Nic. Ioanovici, Articolul în limbile română, albaneză, bulgară, greacă și țigăna.

10. Nr. 1480. *Idem*. Const. G. Ionescu, Cîteva considerațiuni asupra filologiei, bifurcarea ei în filologie clasică și comparativă, împărțirii cestei din urmă în: limbistică

și etnopsicologie, deosebiri și legăturilor acestor două și importanța filologiei comparative ca știință naturală a omului. C. Lytzika: a) Amor și Psyche studiat comparativ; b) Defectele clasificării lui Hahn. Dumitru Mateescu: a) Spiritul satiric în poezia populară la români; b) Literatura populară dacoromână și macedoromână din punctul de vedere al cântecelor de leagăn, jocurilor copilărești și al basmelor; c) Căsătoria între o ființă omenească cu una supraomenească.

11. Nr. 1481. *Idem*. G. G. Mironescu: a) Studiu comparativ asupra basmelor din varietatea: căsătoria dintre o ființă omenească și una supraomenească; b) Clasificarea literaturii poporane /episodul Amor și Psyche în Apuleius/. Ioan A. C. Moruzi, despre colinde. Aurelian M. Moșoiu: a) Cîntece de leagăn și jocurile copilărești; b) Încercările poezilor români de a imita poezia poporană; c) Folcloristica română, dare de seamă. Septemiu B. Mureșianu, Sonurile ă, ca și ea în limba română. Alex. Mușatescu: a) Elementul religios în basmele române, studiu de filologie și etnopsicologie; b) Originea basmului și deosebirea între basm, roman și nuvelă; c) Încercările poezilor români de a imita poezia populară.

12. Nr. 1482. *Idem*. George Nicolau: a) Originea basmelor și deosebirea lor de roman și nuvelă; b) (Încercările poezilor români de a imita poezia populară). Dumitru M. Popescu: a) Aprecierea de basme ale dr. I. G. Sbiera; b) Căsătoria între ființe naturale și supranaturale. D. Popescu (Alexandria), Ființele mitologice bărbătești. Theodor Popescu, Basmele după varietate: căsătoria dintre o ființă supranaturală și una pămîntească. I. St. Scodărescu, Ciclul de basme cu fond: căsătoria unei ființe supranaturale cu una pămîntească. August Scribin: a) Limbile artificiale; b) Elementul conservativ arhaic în jocurile și graiurile copiilor. M. St. Statu: a) Caracterul optimist al literaturii poporane în genere; b) Căsătoria unei ființe omenești cu alta supraomenească. Vasile Șuteu: a) /Descîntecele?. A. Fondul descîntecelor. B. Forma descîntecelor. C. Tanoviceanu, Căsătoria între o ființă omenească și una supraomenească, studiu etnopsihologic comparativ.

13. Nr. 1483. *Idem*. Grigore Tăușan, Studiu comparativ asupra piticilor și uriașilor în basmele populare românești și cele străine. Zevedeu Theodorescu: a) Originea basmelor europene; b) Aprecierea basmelor din colecția lui Dumitrescu Stănescu din punctul de vedere al expresiilor populare întrebuințate nepotrivit, al neologismelor și al provincialismelor. Const. I. Tomulescu. Aprecierea sistematică și completă a activității folclorice a lui S. Fl. Marian. Vasile Trifu, Aprecierea colecției de basme adunate în Transilvania de dascălul Ioan Popu Reteganul. Nic. E. Vaschide, Încercarea critică asupra gramaticii comparative și istorice pentru cursul superior de I. Manliu /critică negativă/. Victor Veștemean, Rotacismul. /Mai sînt trei caiete acefale în care este o bună tratare despre apa vie și apa moartă/. Forme mediale culese din basmele și nevelele lui Creangă de I. Bidu.

14. Nr. 1484. *Idem*. Demetru Demetrescu, Originea semnificația lui „frunză verde” în poezia populară română. Th. Iordănescu; a) Apreciațiuni asupra colecțiunii de poezii populare a lui G. Dem. Teodorescu; b) despre descîntece. P. Mihăilescu, Studiul comparativ al basmelor române și streine care coprim căsătoria condiționată între o ființă omenească și una supromenească. Pană Popescu: a) Etnopsichologia și deosebirea ei de limbistică; b) Genul enigmatic în literatura poporană română. Vasile

Stoicănescu, Elementul religios în basmele române. Christea N. Tapu, Originea și clasificarea colindelor române. Nicolae I. Zaharia, Priviri generale asupra folcloristicii române.

15. Nr. 1485. Extrase de cuvinte din publicații (cu tăieturi din text), din condici și din documente. Litera B.

Nr. 1486–1491. *Idem*. Litera C. În ultimul, litera C și K, pe două caiete e notat: *marele etymologic și Synax. Dosoftei*.

16. Nr. 1492. Răspunsuri la Programa obiectivelor juridice primite din com. Filipași, plasa Jiul de Sus jud. Dolj; com. Gogoșiu, pl. Dumbrava, jud. Dolj (învățător C. Stănescu); com. Cășcioarele, pl. Oltenița, jud. Ilfov (învățător Ioan Valeanu); com. Măgureni, pl. Filipești jud. Prahova; com. Balș, pl. Olteț jud. Romanai (H. Rădulescu); com. Arsache jud. Vlașca.

17. Nr. 1493. *Dejunul împăratului*, piesă într-un act, traducere din limba italiană.

18. Nr. 1494. Ghicitori macedoromâne.

19. Nr. 1495. Repertoriu și cuvinte extrase din documente.

20. Nr. 1496–1506. Note și rezumate ale ședințelor spiritiste redactate în franceză, germană, polonă, rusă, și română. Dintre participanți la ședințe numim pe Zamfir Arbore, Ciocazan, N. Coculescu, Cornoiu, Cosmovici, I. Dragomirescu, Frumușanu, Episc. Ghenadie Argeșiu, R. de Giustiniani, Dr. Istrati, St. Mihailescu, General P. Năsturel, St. Nenișescu, Rădulescu-Niger, Gh. Rossi, Th. Speranția, Spirescu, Șerbulescu, Gh. Stephănescu, Velichi, B. și N. Vermont, Voinescu.

21. Nr. 1507. Rezumate ale ședințelor spiritiste din anii 1892–95 și una din 1902, făcute pe 68 de fișe de Hasdeu însuși.

22. Nr. 1508. Diverse note ale lui B. P. Hasdeu și compoziții ale Iuliei adnotate de el. *Laudă Povestea lui Ștefan cel Mare de d-na Gribincea care lasă „departe în umbră, cel puțin prin sintaxă, cartea cea nesăbuită și nemistuibilă (corectat peste nemestecabilă) a domnului venerabil profesor universitar N. Iorga”*. Contra lui Xenopol și Riria, cel dintâi „regretabil academician” lăsându-se încălecat de o cariri-catură”. Dare de seamă despre mersul lucrării Etymologicului și extrase de documente din colecția lui Wagner. Importante pagini dintr-o lucrare: *Istoria literaturii române sub Ștefan cel Mare. Tomul I. Introducțiune. Limba și literatura populară*.

23. Nr. 1509–1520. Memoranda. Albume de semnături ale vizitatorilor cavoului Hasdeu de la cimitirul Belu între anii 1890–1906 (cu lipsuri în serie). În primul volum se găsesc semnăturile lui Al. Odobescu, Barbu Ștef. Delavrancea, Lazăr Șăineanu, Th. D. Speranția, Neculai Iorga, Colonel C. I. Brătianu, Zoe Gr. Rîmniceanu (chiar pe P. 1) și I. Bianu, gr. G. Tocilescu, Vintilă C. A. Rosetti, N. Amărăzeanu, A. Potruțiu, Z. C. Arbure, V. A. Urechia, I. A. Rădulescu /Pogoncanu/, S. Mehedinți, A. Pande (studenți), Gh. Ghermbach (din Moldova), C. Esarcu, Traian Demetrescu („ești moartă numai pentru cei morți”). Mai apar apoi Gheorghe Diamandy, Emil Panaitescu, Const. D. Hogeș și „un suflet obosit” Cesar Protopopescu. Mulți oameni modești din țară și din străinătate, profesori, elevi, muncitori și oameni simpli depun omagiul lor tînărului

geniu care odihnește acolo, ca I. C. Velișcu de la Focșani sau V. și Euf. Bumbac cu Liviu Marian de la Suceava. Sînt interesante pentru cunoașterea nivelului cultural și moral al societății de atunci.

c) *Correspondență*

24. *Fondul Hasdeu*. Peste o mie de scrisori ale membrilor familiei Hasdeu sau primite de ei de la prieteni și cunoscuți din țară și din străinătate, cele mai numeroase fiind ale tatălui și ale fiicei. Dintre corespondenții români amintim pe V. Alecsandri, Vicențiu Babeș, I. C. Bacalbașa, M. C. Băileanu, M. Balș, Oct. Băncilă, G. Barinș, Florian I. Becescu, Al. Beldiman, G. Belloescu, G. Bengescu, I. Bianu, I. Bogdan, Dr. D. Brandza, D. F. Caianu, N. Cantemir, Const. Chiru, C. M. Ciocazan, D. Coroianu, V. Cosmovici, E. Costinescu, A. C. Cuza, C. D. Fortunescu, M. Gaster, I. Găvănescu, I. Georgescu sculptor, Ghenadie episc. și mitr., Gh. Ghibănescu, Ion Ghica, Ghionis, Petru Grossu, G. Ionescu-Gion, S. Henția, N. Iorga, C. Chiriac, Veronica Micle, D. Sturdza, L. Săinescu, Gr. Tocilescu, Duiliu Zamfirescu. Dintre străini, între altele de la G. Ascoli, De Gubernatig, Hogo Schicharat și G. Weigand, cunoscuți filologi. /Depuse la Arhivele Statului în 1951 de d-na Eugenia I. Dragomirescu la rugămintea mea și prin intermediul stăruitor al Păr. Gala Galaction, al cărui prim manuscris despre Iulia Hasdeu figurează în această depunere (Gr. Pișculescu)/.

d) *Fotografii*

25. Mapa Hasdeu conține fotografii și stampe privind familia și experiențe spiritiste.

e) *Notariatul Tribunalului Ilfov*

26. 1890. Febr. 1. Contract-convențiune între Tadeu-Bogdan Hasdeu și Osip Osipovici Fischer prin procuratorul Azril Bercovici Kogan, în care primul închiriază secundului moșia Kîrstinți pe 12 ani, cu 2000 ruble de argint anual (autograf B.P.H. rusește și românește. Nr. 730/1890.

27. 1893 iulie 28. Iulia Hasdeu, cu învoirea soțului, dă procură farmacistului Eduard Kessler din Ploești să cumpere în numele ei un teren în Cîmpina de la Ion Gîrbiacă. Nr. 6442/1893.

28. 1896 martie 4. B. P. Hasdeu adaugă un codicil la actul său prin care întemeiează Fundația Iulia Hasdeu. Nr. 2204/1896.

/În parte aceste acte au fost publicate în Monitorul Oficial și republicate de Hasdeu în *Sarcasm și Ideal*, p. 219–226/.

29. 1906 noiembrie 23. Testamentul lui B. P. Hasdeu, scris de altă mînă dar semnat autograf Nr. 11487/1906.

Cea mai mare parte din aceste materiale arhivistice au fost depuse la Arhivele Statului întâmplător în anul 1917, împreună cu rămășițele Bibliotecii Hasdeu, unde au rămas în părăsire mulți ani, într-o bașcă umedă chiar în lăzile în care fuseseră depuse. Deși apoi sesizată de unii cercetători conducerea de pe atunci a Arhivelor Statului nu a luat nici o măsură de ordonare și Protecție lăsând materialul să sufere stricăciuni apreciable. Abia în 1939 mi-a fost posibil mie să dau o asigurare de bună conservare întregului material și cu toate greutatea condițiilor create de starea de război să-l pot inventaria prin osîrdia colaboratorilor mei de atunci, I. C. Dobrescu, Mihail Regleanu, M. Dumitrescu și Mircea Tomescu. Din parcurgerea sumară a inventarului reiese că s-au păstrat 3754 volume de cărți, 2447 unități periodice și câteva fotografii. Unele din cărți au dedicațiile autorilor, altele sînt semnate Tadeu sau Bogdan Hasdeu și multe poartă semnătura și adnotarea sau sublinierea Iulia B. P. Hasdeu. Nu e tot ce ne-am aștepta să fi fost în biblioteca marelui savant. Atît cît s-a salvat și în condițiile în care se păstrează biblioteca hasdeană merită o cercetare mai amănunțită pentru cunoașterea informației lui B. P. Hasdeu însuși și a fiicei sale. Cu titlu de exemplu amintim că figurează aci și primul volum din *Socinenia Lermontova*, Sanct-Peterburg 1856.

Correspondența primită ulterior mai trebuie studiată pentru a fi bine clasată și inventariată.

În mai multe rînduri Hasdeu spune că a donat Arhivelor Statului unele documente personale. Nu le-am putut încă identifica. S-ar putea să fie acelea pe care le-a dat apoi la Academia Română.

2. Arhivele Statului București

30. Fondul Starea civilă a orașului București. Actul de căsătorie a lui B. P. Hasdeu cu Iulia Faliciu, de naștere și de moarte ale Iuliei B. Hasdeu, sînt în registrele anilor respectivi.

Acestea împreună cu cele de la Cîmpina, au fost publicate de mine cu alt prilej. /v. nr. 1504/.

3. Biblioteca Academiei R.P.R. Secția manuscrise.

31. *Fondul Hasdeu*. Șase mape cu material divers neclasat provenit de la mai mulți membri ai familiei Hasdeu, redactat în mai multe limbi.

32. Ms. rom. nr. 90 (de la Tadeu Hasdeu).

După Analele Academiei Române rezultă că Hasdeu a donat și 20 documente privind neamul Hasdeu.

33. Posedă două studii ale lui B. P. Hasdeu din timpul cît a stat la Iași. Referințe la L. Predescu, E. Dvoicenco și Gr. Botez (v. nr. 1459, 1473, 1528).

5. Lucrări anunțate

34. *Albumul Zaporojan*. În *Foaia de stăruie română*, 1859, p. 48, Hasdeu deschide listă de prenumerați pentru această lucrare. Urma să aibă 24 de „Zugrăvitori vopsite vechilor porturi năciunare de ale căzaciilor zăporojeni și ucraineni... Către zugrăvitori se vor mai alătura trebuitorile lămuriri literare. Menirea obștinei e de a sprijini teatrul năciunar în credincioasa reproducere zăporojenilor ce joc atît de însemnat rol în evenimentele domniei a lui Potcova Voda, a lui Vasili Lupul, a lui Duca, a lui Petreceico et.”.

35. Pe coperta *Arhivei istorice*, 1, 2, fasc. febr.-martie 1865, între lucrările anunțate că vor ieși în curînd este și „*Viețile celebrițărilor române*, în -8, peste 200 pagini cu portrete”.

36. Pe coperta aceleiași reviste, III, 1867, între lucrările enumerate este și „*Istoria dreptului constituțional al Românilor*, zece lecture ținute în salonul Ateneului, septembrie-noembrie 1866”. Din aceste prelegeri au apărut numai unele capitole.

37. *Boerii în fața tronului și boerii în fața poporului; studiu istorico-politic*. „Va ești peste cîteva zile”, se anunță pe copertă la *Răsvan și Vidra*, ed. III, București, 1869; probabil că voia să retipărească art. din *Românul* XI, 1867 (vezi nr. 925).

38. În *Columna lui Traian*, VI, 2 (1875) p. 98, se spune că *Albumul lui Ștefan cel Mare* a fost „cedat de mine Muzeului din București”.

39. Pe coperta: *Trei crai de la Răsărit*, București, 1879, anunță: „Sub presă: *Știința limbei. I. Enciclopedia lingvistică*. Volum de peste 700 pagini în -8”.

În diverse note Hasdeu anunță multe lucrări de care avea de gînd să se ocupe, sau le declara aproape sfîrșite. Așa de exemplu, în prefața la *Originile Craiovei*, 1878, spune: „Deși aș avea mai gata istoria tuturor orașelor române din evul mediu, mă mărginesc totuși deocamdată de a da la lumină studiul de față, ca semn de o călduroasă recunoștință din parte-mi pentru capitala Olteniei”. Cele de mai sus mi s-au părut mai caracteristice și par să fi fost încheiate cînd au fost anunțate, de aceea le-a pus în evidență în nădejdea că se vor putea afla undeva.

B. CE A SCRIS B. P. HASDEU

I. Periodice

40. *Romania*. Anul I, 18 și 25 noembrie, 2 și 9 decembrie 1858, No. 1-4. În total 4 fasc. cu 32 p. la un loc.

În anul următor se reia sub titlul: *Romania. Revista ebdomadară sub redapcune d-lui Bogdan Petriceico Hăjdău*. Anul I, Karindarul I, Iasi 1859, genaru 2, 9, 16 și 26, cu 4 fasc. în 32 p. total. Pe ultima pagină se încheie „Karindarul” cu

capitolel cuprinse și cu mențiunea: „Răspunzător Bogdan Petriceico-Hăjdău, Tipografia lui A. Brtman“.

41. *Foaia de istorie română. Sub redacțiunea lui Bogdan Petriceico-Hăjdău*. I. Iassi. Anul Unirii I /1859/. 4 fasc. cu 64 p. în total. Două fasc. s-au tipărit la tip. lui H. Goldner iar următoarele două la A. Berman. La sfârșitul fiecărei fasc. „răspunzător Bogdan Petriceico-Hăjdău“...

Pe ultima pagină se scrie în cirilică titlul altfel ortografiat: „Fôé de storiă română. Parté ităă“.

42. *Foia de istorie și literatură sub redacțiunea lui Bogdan Petriceicu-Hăjdău*, I. Martiu /V. Iuliu/ 1860, Iassii. 166 col. + 1 pl. Se tipărește la Imprimeria Statului și la Tip. Buciumului Romanu, stade Goliei no. 943.

La nr. IV se menționează: „*Foiti*“ a de istoria și literatura. Redesa de Bogdanu Petriceicu-Hasdeu“, iar la nr. V coperta p. 4: promite să apară în coloane; p. 32: „Toți articuli neiscăliți sunt ai redactorului“.

43. *Din Moldova. Redactorul: B. Petriceicu Hasjdău*. Tomul I/–III/, Iasii 1862 /–1863/. Se tipărește la Tip. Bermann-Pilecki. Tomul I (1862) are 2 f. + 96 p. (nr. 1–6); tomul (1863), 2 f. + 104 p. (nr. 7–12), dar la nr. 10, p. 49 se schimbă titlul în:

44. *Lumina – Redactorul: B. Petriceicu-Hăjdău*. La broșatul numerelor tomului se pune pe copertă titlul dublu: *Lumina (Din Moldova)*, care împreună nu mai figurează pe nici un număr. Tomul III: *Lumina. Știință. Literatură, Critică. Redactorul: B. Petriceicu-Hăjdău*. 1863. 2 f. + 96 p. (nr. 13–18); este prima fasc. cu indicația ordinei: „Anul I. Trimestrul III“. Mai apare o singură fasc. nr. 19 de 16 p. Apariția era la două săptămâni. Unele articole sînt în cirilică.

45. *Aghiuță. Foaia umoristică, satirică și critică. Directore și proprietariu: Bogdan Petriceico-Hăjdău. Gerante răspunzătoriu: Georgie Ionescu. Administartor: D. Sache Piscupesco*. Anul I /–II/ nr. 1, nombre 3 /–nr. 27, mai 17/, București 1863/–1864/. 194 p. Tip. Cesar Bolliac. Str. Scaune nr. 40, de la an II, nr. 22, str. Polonă nr. 40. Paginația ambelor vol. este în continuare. În fișe am rectificat paginația și am dat-o în paranteze. Apărea săptămînal.

Modificări intervenite în cursul apariției: titlul primului număr *Achiuță*; nr. 13–22 au „Directoare fără speranță de a fi ministru și proprietariu fără frică de legea rurale, Bogdan Petriceicu-Hăjdeu“; nr. 23–27: „Directore și proprietariu B. P. Hăjdeu“.

46. *Arhiva istorică a României. Sub auspiciile Ministeriului Justiției, Cultelor și allu Instrucțiunii Publice. Redactor: P. Petriceicu-Hăjdeu. Colecțiune critică de documente asupra trecutului român, începînd de la timpii cei mai depărtați și pînă la anul 1800*. București, Tomu I. Partea 1 (1864–1865), 184 p.; Tomu I. Partea 2 (1865), 192 p. Tomul II (1865–1866), 176 p.

Prefața e datată „20 august 1865“ iar la t. III „20 aprilie 1867“ însă aci spune că „sînt acum opt sau nouă luni de cînd“ fusese suprimată revista, deci vol. acesta s-a terminat prin aug.–sept. 1866/. Tomul (1867), 283 p. Tomul IV (f.d. = 1868), 120 p. Fără copertă și fără titlu, doar reclama coalelor arată că e vorba de „Tom. IV“. Se pare că n-a fost difuzată; Hasdeu însuși o omite din listele sale multă vreme. Se tipărește la Imprimeria Statului.

47. *Satyrul*. Anul I. Nr. 1 /-nr. 16/, 6 februarie /-5 iunie/ 1866 București. Paginație nouă la fiecare număr. (Girat responsabil I. Ștefănescu, apoi Toma Penovici. Ilustrațiile în litografia Sander & Co.). Apare săptămânal; scris pe trei coloane. Cred că exemplarul de la Academie are identificările pseudonimelor făcute autograf de Hasdeu însuși. Tip. Lucrătorilor Asociați. Pasagiul Român.

48. *Traian, Ziar politic, literar, științific și industrial*, București, 1869 /-1869/. Anul I, nr. 1-97, 392 p.; anul II, nr. 1-16, 64 p. Administrațiunea în Pasagiul Român nr. 1 - Redacțiunea în strada Carol I nr. 14.

Apărea miercuri, vineri și duminică seara; inscripție: „Românism. Constituțiunea. Democrația“.

49. *Columna lui Traian. Sub direcțiunea d-lui B. P. Hasdeu, fost director al ziarului „Traian“*. Anul I no. 1 /-62/ 1870. Inscripția: „Democrație în românism. Românism în democrație“. Nr. 28-51: apare miercurea și sâmbăta sub direcțiune d-lui B. P. Hasdeu. De la nr. 52: Director B. P. Hasdeu. *Politica - Istoria - Științele economice - Giurisprudența - Medicina - Științele naturale - Poesia - Literatura poporană - Bibliografia* - etc. 4 col. cu paginație la fiecare nr.

Anul II nr. 1 (63) /-nr. 48 (110)/1871.

Anul III nr. 1 (III) /-nr. 34 (144)/1872. 327 p. în 3 col. În loc de jurisprudență apare „Drept“.

Anul IV nr. (-14) 1873, 264 p.

Anul V nr. 1 /-9/ 1874. 240 p.

Anul VI nr. 1 /-3/, 1875, 144 p.

Anul VII nr. 1 /-12/, 1876, XI + 583 p. Noua serie. Tom. I. *Revistă mensuală pentru istorie, lingvistică și psihologia poporană*. Director: B. P. Hasdeu.

Anul VIII nr. 1 /-12/, 1877, 676 p. Noua serie. Tom. II. În primele 11 numere apare „cu colaborațiunea d-lor. A. I. Odobescu, Dim. A. Sturdza, A. Papadopol-Calimah, Gr. G. Tocilescu, Dr. Esarcu, profesor G. L. Frolo, Dr. Barbu Constantinescu, G. D. Teodorescu, Dr. A. Xenopol. M. Gaster, P. Ispirescu, P. Georgescu etc.“.

Anul IX, nr. 1/-12/, 1882. 640 p. Noua serie. Anul III.

Anul X nr. 1/-12/, 1883. 464 p. Noua serie. Anul IV. S-a tipărit la Tip. Curții (Lucrătorii Asociați) Pasagiul Român: Thié și Weis, Lipsani, 11; Noua Tip. a Laboratorilor români str. Academiei 19; Tip. Acad. Române (Laboratorii Români), str. Academiei 26.

50. *Foia Societății Românismul*. București. Aprilie 1870 - august 1871. I (1870-71), 530 p. II (1871), 192 p.

Comisiunea de redacțiune și administrare a foiei: B. P. Hasdeu, N. V. Scurtescu, T. P. Rădulescu, G. Dem. Teodorescu, Gr. G. Tocilescu, Const. D. Vucici. An. I nr. 6: Const. D. Vucici e înlocuit prin M. Zamfirescu. An. I nr. 10: B. P. Hasdeu, G. Misailu, N. V. Scurtescu, N. Ath. Popovici, T. P. Rădulescu, Gr. G. Tocilescu, Tip. C. Petrescu & C. I. Busnea și Noua Tip. a Laboratorilor români.

51. *Revista literară și științifică*. București 15 februarie - 15 mai 1876, Directori B. P. Hasdeu și Dr. Dim. Brandza. Apare lunar, A avut un comitet de direcție în care figurau atât M. Kogălniceanu cât și V. A. Urechia.

Au apărut numai 4 broșuri și s-a contopit cu *Revista contemporană*, care apăruse între 1 martie și 1 iunie 1876, și devin împreună *Revista contemporană și științifică*, pentru încă două numere, dar fără cei doi directori.

52. *Revista nouă*. București, Anul I /-VII/ 1887 -/1895].

An. I nr. 1 /-12/, 15 dec. 1887 /-15 dec. 1888/. Director: B. P. Hasdeu. Redactori: Barbu Ștef. Delavrancea, Al. Vlahuță, Victor Bilciurescu; la nr. 5: D. D. Racoviță, la nr. 10: G. Ionescu-Gion, I. Bianu, și Th. Speranția. 480 pl. + 12 pl. 3 h., fig. și note muzicale.

An. IV nr. 1 /-12/. 15 aprilie 1891 – 15 martie 1892. 512 p. + 12 pl. fig. și note muzicale. Între redactori nu mai figurează Vlahuță, dar apar: Ion Ghica, Dim. A. Sturdza, I. V. Cosmovici, secretar C. Ghionis.

An. V, nr. 1/-12/, 15 aprilie 1892 – 15 martie 1893. 480 p. + 21 pl. fig. și hărți. De la nr. 11, I. V. Cosmovici e înlocuit cu V. Crasescu.

An. VI, nr. 1 /-12/ 15 aprilie 1893 – mai 1894. 480 p. + 32 p. și fig.

An VII nr. 1 /-12/ octombrie 1894 – septembrie 1895. 484 p. + 12 pl. și fig. Se tipărește la Socec.

53. Apărarea națională. București. Apare zilnic de la 15 ianuarie 1900 la 9 februarie, de la 2 ianuarie la 2 iunie, a fost director Bogdan Petriceicu Hasdeu.

II. Ediții

54. Principatele dunărene. Din „Călătorii în Orient” de d.M.S. Girardin. Romania, I, 3-4 (2 și 9 dec. 1858), p. 17-19 și 27-31.

55. Alexandru Hotineanu /D-un român din Basarabia = Al. Hasdeu/, *Epistola către Românii*, Romania, I, 1 (1859), p. 3-5 (politica). Hasdeu adnotează.

56. Pomelnicul domnilor Moldovei de Mitropolitul Dosoftei FoSror, I (1859), p. 43-48, 51-62 (Analistica).

57. Iohann Schlitberger și călătoriile sale. I, Resăritul, FoStoR. I (1859), p. 39-43, 57-61. (Literatura storiei).

58. Ivonja cel viteaz. (Fragment din analele căzăcești a lui Leontiu Bobolinski/. FoLit. I, 1-2 (1860), p. 8-16, 33-39.

59. Vlad Dracu Vv./ Povestirea unui contimpureanu eniceriu de neam leahu și părtașiu în împregiurările/. foLit. I. 2 (1860) p. 42-45.

60. Versurile Mitropolitului Dositeu către Ioachim, patriarcu de Moscva, din 1681. FoLit. I, 3 (1860), p. 76-77.

61. Sofisme economice. De Fredericu Bastiat /I. Bielsiugu și lipsa; II. Pedecavisoru/. FoLit. I, 3, 4, 5 (1860). p. 87-92, 113-117, 156-159. /Va urma/.

62. Chronicon putnense. AtenRom-Iași, mai-iunie 1861 p. 1-8.

63. Leginda sîntei Parasceve, patroanei Esiului, de Mitropolitul Dositeiu, DinMoldova, I,5 (1862), p. 65-68. (Bibliologia).

64. Leginda sîntei Parasceve, patroanei Esiului, de Mitropolitul Varlaam. DinMoldova, II, 7 (1862), p. 1-7. (Bibliologia),

65. Scurtă și adevărată povestire despre luarea Terovanei s-a Hesdinului despre lupta de la Renty, și despre toate cele cu schimbări cu noroc petrecute între Imperiali și Franci pînă la acest an 1555, de Marchezele Iacob Basilic, Despota Samosului. Din Moldova, II, 9 (1863) p. 45–48; Lumina, II, p. 37–42. (Bibliologia), p. 76–76. III 15 (1969).

/Cuprinde: Comîntarul: Bibliografia opului. 2. Un episod din viața lui Despota. 3. Despota quasi catolic. 4. Locul scrierii opului. 5. Părerea lui Albinus despre autorul opului. 6. Despota ca dialogist. 7. Veracitatea lui Despota. 8. Enric II, Carol V, Filip II, Emanuele Filibert. 9. Resbelul de la Sienna. 10. Cestiunea libertății grece. 11. Castaldo. 12. Călărașii negri. 13. Resbelul tunetan. 14. Filosofia genealogiei./ Trad. textului e făcută de P. Rășcanu „escelintele meu elev“ p. 45/.

– *Opusculul latin al lui Despota, mai în urmă domn moldovenesc asupra resbelului franco-german, la care luase el însuși parte între generali, Bruxella 1555. /Luarea Terovanei și a Hesdinului/. ArhIst. II (1865) p. 70–76. /Trad. Petru Rășcanu corresp. de Hasdeu/.*

66. Din scrierile lui Amfilochie episcopul Hotinului. Lumina, III, p. 58–62. (Bibliologia).

/Cuprinde: Despre origina romană a palmei domnești din Moldova; Pentru măsurile care să obicinuesc în gheometria practică/.

67. Descrierea Moldovei s-a Muntenii în versuri polone, de Miron Costin; de pe manuscrisul autograf din 1684; tradusă și comentată. Lumina, III, 18 (1863), p. 81–85. /Neterminat/.

/Cuprinde „Precuvîntarea traducătorului. 1. Traducerea. Despre poporul Moldovei ș-al Terii Românești/.

68. Resboiul germano-danese. Aghiuță, I, 5 (1863), p. /33–36/. /Trad. din „The Tunch“/.

69. Epistola amoroasă a unui sergent major, comunicată de d. Velli/son „amic din Brăila“. Aghiuță, I, 5 (1863) /p. 36–37/.

70. Adrian Huart, O politică fotografică. Aghiuță, I, (1863), p. 52–54.

71. Luca Cîrje, Discurs către regele polon Sigismund I, 1523, Cracovia. ArhIst. I, 1 (1864), p. 9–13. /Traducere/.

72. Sommer, Vita Iacobi Despota Moldavorum Reguli, Witeberge 1587. [Genealogia Eraclizilor]. ArhIst. I, 1 (1864), p. 98–100. /Traducere/.

73. Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy en 1399–1450, Mons 1840. ArhIst. I, 1. (1864), p. 129–130. /Traducere/.

74. De la Neuville, Relation curieuse et nouvelle de Moscovie... Paris, 1698. ArhIst. I, 1 (1864) p. 137–139. /Trad./.

75. Charrière, Negociations de la France dans le Levant, t. 2 și 3 ArhIst. I, 1 (1864), p. 145–152. /Trad./.

76. Costin Miron, Ierarhia senatoriale și districtuale a Moldovei și a Terrei Românești. ArhIst. I, 1 (1865), p. 159–172. /Trad./.

77. [Iezuitul Rafaele Skrynecki povestește încercările Vistiernicului Brutti de a introduce catolicismul în Moldova]. ArhIst. I, 1 (1865), p. 174–175. [Trad./.

78. Joachim Bielski /*Describe moartea boierului moldovean Brutti*/. ArhIst. I, 1 (1865), p. 175. /Trad./.
79. J. Essler – G. Ubelin, *Tabula moderna Sarmatiae... et Brutti*/. ArhIst. I, 1 (1865), p. 178–179 /Trad./.
80. [Ioannes Leunclavius despre moartea lui Despot Vodă]. /ArhIst. I, 1 (1865), p. 179–180. /Trad. și text lat./.
81. Resmî–Ahmed-efendi, /*Călătorie în Moldova, 1763*/. ArhIst. I, 1 (1865), p. 183. /Trad./.
82. Lord Baltimore /*Călătorie în Moldova, 1764*/. ArhIst. I, 1 (1865), p. 183–184. /Trad./.
83. Constantin Mihalovicz de Ostrovița /*Expediția lui Mohamed II*/. ArhIst. I, 2 (1865) p. 8–11. /Text pol. și trad./.
84. Philippe d'Avril, *Petrecerea sa în Iași la Constantin Cantemir, din „Voyage entrepris pour découvrir un nouveau chemin à la Chine, Paris 1692*. ArhIst. I, 2 (1865) p. 12–18 /text fr. și trad./.
85. Prilusius /Przyluski/, *Leges sau statuta a Privilegia Regni Poloniae, 1553*. ArhIst. I, 2 (1865) p. 23–26, /Text lat. și trad./.
86. Arcana seculi XVI. Huberti Langueti *Epistolae secretae ad Augustum Saxonem ducem, Halae 1699*. ArhIst. I, 2 (1865). p. 29–31. (Text lat. și trad.).
87. Hodja-Efendi Saad-ad-Edin /*Despre lupta de la Valea-Albă*/. ArhIst. I, 2 (1865), p. 31–35. /Text. ital. și trad./.
88. Matei Miechovski /*Povestește faptele lui Ștefan cel Mare*/. ArhIst. I, 2 (1865), p. 35–46. /Text lat. și trad./.
89. Istoria monastirii catolice de la Tirgoviște începînd de la timpii cei mai depărtați și pînă la jumătatea secolului trecut *Redeasă după documente scrise și monumentae/Protocollum Provinciae Bulgariae et Walachiae. Conventus Tergovestiensis ad S. Franciscum S. stigmatibus insignitum*/. ArhIst. I, 2 (1865) p. 46–54. /Text lat. și trad./.
90. Andea Cambini, *Libro della origine de Turchi et imperio delli Ottomani, Firenze 1537. /Lupta de la Chilia și Cetatea Albă cu Baiazid II*/. ArhIst. I, 2 (1865) p. 55–59 /Text ital. și trad./.
91. Călătoria Patriarhului Macarie al Antiochiei în țara noastră, relatată de / Arhidiaconul Paul de Alepp. ArhIst. I, 2 (1865) p. 59–111. /trad. după Belfour/.
92. /Învățăturile lui Neagoe Basarab Voevod către fiul său Teodosie/. ArhIst. I, 2 (1865), p. 111–116, 120–132.
93. Abbate Rugiero, *Relatione copiosissima del Regno di Polonia, 1568*. ArhIst. I, 2 (1865) p. 116–117. /Text ital. și trad./.
94. /Vieța și traiul sfinției sale părintelui nostru Nifon, patriarhul Tarigradului, care a strălucit în multe patime și ispite în Tarigrad și în Țara Muntenească, scrisă de Kyr Gavril Protul, adică mai marele Svetagorei/. ArhIst. I, 2 (1865) p. 132–150.
95. Martin Bielski /*Arta militară la popoarele moderne*/. ArhIst. I, 2 (1865) p. 161–170. /Text pol. și trad./.
96. Stalislav Gorski, /*Tratatul dintre Moldova și Polonia, 1509* /ArhIst. I, 2 (1865) p. 184–187. /Text lat. și trad./.

97. Extracțe din cronică polono-litvană a lui Matei Strykowski. Între 1540–1580. ArhIst. II, (1865) p. 5–11. /15 fragm. text pol. și trad./.

98. Extracțe din cronică polonă a lui Ioachim Jerlicz. 1640–1673. ArhIst. I, (1865) p. 11–17. /10 fragm. text pol și trad./.

99. Relațiunea rabinului ovreesc Beniamin /de Tudella/ despre Românii din Macedonia. Către 1170. ArhIst. I, 2 (1865) p. 25.

100. Relațiunea lui Paul Giovio despre aventurile domnului moldovenesc Petru Rareș. Înainte de 1547. ArhIst. I, 2 (1865) p. 26–43. /Text lat. și trad./.

101. Din călătoria ierodiaconului rusesc Zosima către Sănteale locuri prin Moldova, 1420. ArhIst. I, (1865) p. 49. /Text rus și trad./.

102. Viața lui Maxim, Mitropolitul Munteniei. După 1516. ArhIst. I, (1865) /Text sîrb și trad./.

103. Ocrisoare de filosofie morală în limba română. Adrianopole, înainte de 1698. /D. Cantemir, *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea...*. ArhIst. I, 2 (1865) p. 81–170. /Ed. adnotată/.

104. Tractatul lui Neagoe Basaraba despre arta militară. Bul. InsPub. sept. 1865, p. 76–80. /extrase din „Învățătură”/.

105. Cele mai vechie poezii satirice în limba română /scoase din manuscript, de Miron Costin, *Vieța lumii*/. Satyrul, I, 10 (10 april 1866). (Semnează: Wang-pon-ki). Repr. în Familia, V, 37 (1869) p. 439–441. /„Viața lumii” și „Stihuri împotriva zavistiei”/.

106. /Cronică Moldo-Polonă/. Cronică cea mai veche a Moldovei redactată ex-officio de călugării de la monastirea Putna în intervalul dintre anii 1466–1552, tradusă în 1566 în limba polonă, adausă cu narațiunea evenimentelor petrecute între 1552–1566 și însoțită de o notiță statistică asupra Moldovei. ArhIst. III (1867) p. 5–34. /Text pol. și trad./.

107. *Materialuri pentru istoria coloniilor române în Galiția. Dissertațiuni și documente.*

/a/. Dissertațiunea contelui Alexandru Stadnicki despre satele române în Galiția (O wsiach tak zwanych woloskich, Lwów, 1848). ArhIst. IV (1868) p. 3–35. /Text pol. și trad./.

/b/. Codicele diplomatic alu coloniilor române din Galiția. ca appendice la dissertațiunea contelui Alexandru Stadnicki (Zbiór dokumentów tyczących się wsi woloskich na północnym stoku Karpat i wójtostw w tychże wsiach; jako allegat do rozprawy o wsiach tak zwanych woloskich). ArhIst. IV, (1868) p. 37–120. /text pol. și trad./.

/Cuprinde: Swiniacz sau Zwiniacz, Rowien pe Okoliszcze. Revisiunea fiscală. Terniwa de sus și Ternowa de jos, Korogno, Koroscienska Wola, Boberka, Dwernik și Polana, Nanowa, Berchi, Polowa Ustezyxi sau Strwiazek/.

108. Spătarul Miclescu despre folosința studiilor istorice. Traian II, 12 (5 febr. 1870) p. 47–48. /Fragm. trad. din *Chrysmologium*/.

109. Extracțe din Acatistul mitropolitului Dositei din 1673. ColTra. i, nr. 10, 11, 12 (aprilie 1870). (Archiv. filologic. Spice pentru limba română).

110. Extracțe din *Cazania mitropolitului Varlaam* din 1643. ColTra, I, nr. 15–44 (23 aprilie – 6 septembrie 1870). (Archiv filologic. Spice pentru limba română).

111. Psalmul 77 din Coressi. FoSocRom. I, 2 (mai 1870) p. 62–68.

112. Extracțe din *Psaltirea versificată a mitropolitului Dositei* din 1673. ColTra I nr. 44–61 (sept. – dec. 1870). (Filologia).

113. Alesandru-Petriceicu Hasdeu, *Domnia Arndutului. Nuvela istorica cu portretul și biografia autorului*, de Iosif Vulcan, București, Tip. Curții, 1872, XII + 29 p. / Prefața de B.P.H./.

114. Cîteva portrete din secolul XVII. ColTra. IV, 1 (1 ian. 1873), p. 15. /Vieți de sfinți de Dosoftei/.

115. *Psaltirea publicată românește la 1577 de Diaconul Coresi. Reprodusă cu un studiu bibliografic și un glosar comparativ* de B. Petriceicu-Hasdeu. Tomul I. Textul, București, Tip. Acad. Rom., 1881, IC + 444 + 66p. (Ediția Academiei Române).

116. Zilot Românul, *Înainte de Tudor Vladimirescu. O cronică inedită a Terrei Românești dintre 1800–1821*, scrisă în versuri și proză sub pseudonimul de Zilot Românul. ColTra, IX (1882) p. 266–303, 321–330, 490–518, 536–543; X (1883) p. 89–94, 121–136, 348–363.

– Zilot Românul. *O privire sintetică asupra ultimei cronice române din epoca Fanarioșilor*. ColTra, X (1883) p. 385–405. /Formează p. V–XXV din ed. separată:/.

– Zilot Românul, *Ultima cronică română din epoca Fanarioșilor* reproducă după manuscriptul din Archiva Statului din București, cu o introducere de B. P. Hasdeu. București, Tip. Acad. Rom. 1884. XIV + 118 p. (Înainte de Tudor Vladimirescu, 1800–1821).

117. *Anonymus Logoshiensis. Cel mai vechiu dicționar al limbei române*, după manuscriptul din Biblioteca Universității din Pesta ColTra. X (1883) p. 406–429 (va urma), RevIAF VI (1891) p. 1–48.

118. *Oeuvres posthumes de Julie B. P. Hasdeu. Bourgeois D'avril. Fantaisies et rêves. Avec une introduction par Le C-te Angelo de Gubernatis*. Paris. Bucarest, 1889. XLVIII + 237 (p. /Avant-propos de B. P. Hasdeu, datat 1 martie 1889 p. VII–XII/. *Un portrait* ca postafață și *La Doïna de Roumanie, Origines du génie poétique des peuples romans. A mon ami M. Louis Leger* ca apendice de B. P. Hasdeu, p. 207–226/.

119. *Oeuvres posthumes de Julie B. P. Hasdeu. Chevalerie, Confidences et Canevas, Précédé d'une lettre et d'une notice par M. Emile Boutroux et Louis Leger*. Paris–Bucarest, 1890. XXXI + 287 p. /*Préface* datată 1 iunie 1889; *Un autographe, L'Atavisme, dédié à MM. Paul Janet et Th. Ribot, Thadée Hasdeu (Tadeus Hyždeu), Alexandre Hasdeu (Αλεχσαηδρο Νοδευ)*, de B. P. Hasdeu, cu reproduceri din operele lor. p. 217–282/.

120. *Oeuvres posthumes de Julie B. P. Hasdeu. Théâtre. Légendes et Contes*. Paris–Bucarest, 1890, XVI + 382 p. /*Préface* datată 14 noiembrie 1889, p. IX–XIII, și note la p. 73–76, 334–338, 370–365/.

III. Literatură

1. Versuri

a) Originale

121. Muză FOILit, I,4 (iunie 1860), p. 117.
122. Către +++. FOILit, I,5 (iulie 1860), p. 137.
123. Noaptea toată. FOILit, I,5 (iulie 1860) p. 159–160).
124. Ștefan cel Mare și Hatmanul Arbure, AtenRom-Iași, mai-iunie 1861, p. 60;
Lumina, III, 13–14 (1863), p. 27.
125 – Iveala și visul. AtenRom-Iași, sept-oct. 1861, p. 188–189.
126. Ionașcu – Vodă (1574). Baladă, Din Moldova, I, 1(1862) I 12; *Poezie*, 1873,
p. 125-126.
127. Femeia înecată. Fabulă. DinMoldova, I, 2(1862) p. 27–28; ColTra III, 11/121
(13 martie 1872); *Poezie*, 1873, p. 122–124.
128. Portretul. Baladă, DinMoldova, I,3 (1862) p.ColTra. III, 13 (26 martie 1872)
p. 97; *Poezie*, 1873, p. 35–36.
129. În memorie Raisei Cho... s.a. DinMoldova, I, 3 (p. 34).
130. Rîvna. Băietul. DinMoldova, I, 4(1862), p. 45.
131. Sonet către Luca Stoici. DinMoldova, I,4 (1862), p. 49.
132. La deschiderea Reuniunii Române de Lectură de la Cernăuți. DinMoldova,
I, 5(1862) p. 74–76.
133. Adevăratul poet. DinMoldova, II, 7(1863) p. 9–10.
134. Testamentul poetului. DinMoldova, II, 7 (1863), p. 10–11.
135. Idealul poetului. Lumina, II, 10 (1863) p. 61–63.
136. La Leonora+++. Lumina, II, 10 (1863), p. 63.
137. Ștefan Tomșa Vodă și Vornicul Ion Moțoc, în prinsoare la Leopole (1564).
Lumina, II, 12 (1863), p. 84–85.
138. Dragostea (La Clara W-berg). Lumina, III, 13–14 (1863) p. 23–26; Aghiuță
II, 22 (1864) p. 171–173; *Dragostea*.
139. La Victoria. Lumina, III, 13–14 (1863), p. 27.
140. Bradul. Lumina, III, 17 (1863), p. 80; Aghiuță, II, 24(1864) p. 182; ColTra.
III, 17/127, 24 aprilie 1872) p. 134; *Poezie* 1873, p. 119–121; Familia, XXX, 3 (16/28 iunie
1894), p. 25.
141. Un tablou flamand. Lumina, III, 17 (1863), p. 80; ColTra, III, la (1 mai 1872)
p. 141; *Poezie* 1873, p. 107–108.
142. Lupii, oile și cîinii. Aghiuță, I, 3 (1863) p. 21–23 (semnat Ghimpeșcu);
ColTra, III 4/114 (24 ian. 1872). *Poezie*, 1873, p. 116–118; *Cîinii și lupii. Fabulă*.
143. Zinca. Aghiuță, I, 8 (1863), p. 63.
144. Elogiul castrațiunii. Aghiuță, II, 10 (1864) p. 79.– Calendar pentru toți,
profetic, istoric, biografic, amuzant și popular, Anul I, editat de C. Wartha.

145. Anchete. Un vis. Aghiuță, II, 11 (16 ianuarie 1864) p. 81–82.
146. Epitaful D-lui Otejeleşanu. Aghiuță II, 11 (1864) p. 83.
147. Evlavia. Aghiuță, II, 13, (6 februarie 1864), p. 97–98.
148. D. Cogălniceanu, Aghiuță, II, 14 (13 februarie 1864). p. 111.
149. O doină postumă. Aghiuță, II, 15 (20 febr. 1864) p. 113.
150. /Versuri fără titlu/. După citirea articolului d-lui Pano „dreptul întrunirii“.
- Românul de la 18 februarie. Aghiuță, II, 15 (1864), p. 115–116.
151. Către o doamnă de 39 ani. Aghiuță, II, 16 (1864), p. 124.
152. Drumul de fer. Aghiuță II, 17 (5 martie 1864) p. 129.
153. Odă la plecarea d-lui Botez–Florescu supranumit „Tololoi“. Aghiuță, II, 17 (1864), p. 131.
154. Fragment din ședința nocturnă din 5 martie. Aghiuță, II 18 (12 martie 1864) p. 137.
155. Apărarea națiunii ovreești, descântată de avocatul său fără plată Aghiuță (Dedic. D-lor Moise-Cilibiu și Costafor). Aghiuță, II, 1 (1864) p. 138.
156. Către T+++ (Parodie după Alexandri). Aghiuță, II, 18 (1864) p. 138–139.
157. Extract din albumul unei căjeluse (Din „Romisches Declamatorium“).
- Aghiuță, II, 18 (1864) p. 139.
158. Trei-spre-zeci! (O baladă în genul lui Schiller). Aghiuță, II, 18 (1864), p. 143–144.
159. Conjurațiunea lui Fiasco. Epopee în 156 de versuri, Aghiuță, II, 19 (1864). p. 148–150.
160. Iartă nouă greșalele noastre... Aghiuță, II, 20 (1864–p. 156.
161. Doina mea. Aghiuță, II, 22 (9 aprilie 1864) p. 169.
162. Un tablou de familie. Aghiuță, II, 24 (3 mai 1864) p. 181.
163. O poezie în stilul d-soarei Dunca. Aghiuță, II, 24 (1864), p. 182.
164. La amicul meu San-huang-ki, Satyrul I, 5 (6 martie 1866) /semnată: Puang-hon-ki/; Familia V 29 (1869) p. 338–339; Amicului meu N. Nicolescu; Poezie, 1873, p. 138–140; Lui N. Nicolescu.
165. La Iulia, Satyrul, I, 10 (10 aprilie 1866); Familia, V, 1 (1869) p. 3; ColTra. III, 2/42 (10 ian. 1872) p. 9; Poezie, 1873 p. 6–9.
166. Dedicățiunea: Soției mele Iulia Petriceicu Hajdeu. Răsvan și Vidra, ed. III, București, 1869, p. V–VI.
167. Oda la boiari. Românul, 18 febr. 1869; Familia. V, 9 (1869) p. 98–100.
- Oda la boieri, 1848–1869, de B. Petriceicu–Hijdeu. București, Tip. C.A. Rosetti, 1869, 14 p. /Cu o scrisoare introductivă ironică/. Repr. în ColTra. I, 23 (28 martie, 1870: Oda la boieri. 1848–1870. Poezie 1873, p. 48–55; Ode la ciocoi.
168. Astăzi, Traian, I 60 (25 sepr. 1869) p. 244; FoSocRom. II, 2–5 (mai-aug. 1871) p. 148–149.
169. Congiurațiunea leproșilor. Traian I, (& (31 dec. 1869), p. 391–392; ColTra, II, 20/82 (24 mai 1871), p. 75: Complotul bubei (Se dedică d-lor Costaforu, Mavrogeni, Maiorescu, Negruzzi, Pogoru, etc., etc. Poezie 1873, p. 37–45.

170. Sărăcia. ColTra. I, 14 (20 aprilie 1870) p. 4; *Poezie* 1873, p. 59–61.
171. Vornicul Iancu Moșoc. Baladă din secolul XVI. ColTra. I, 16 (30 aprilie 1870) p. 2–3; *Poezie*, 1073, p. 62–65.
172. Ștefan și Radu (1474), Cîntec bătrînesc. ColTra, I, 41 (23 august 1870) p. 2–3. – RevNouă, I, 15 (15 aprilie 1888) p. 169–171 (complet refăcut și adaos); *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 160–166.
173. Dorul. ColTra, I, 52 (19 oct. 1870) p. 4; *Poezie*, 1873 p. 56–58.
174. Luntrea, ColTra, I, 53 (25 oct. 1870) p. 2; *Poezie*, 1873, p. 66–67.
175. Muntele și valea. ColTra. I, 55 (9 noiembrie 1870); *Poezie*, 1873, p. 33–34.
176. Frunzele. ColTra, II, 7/69 (15 febr. 1871). *Poezie*, 1873, p. 1–2. FoSocRom. II, 2–5 (mai-aug. 1871) p. 149; Familia XXX, 1 (2/14 ian–1894) p. 2.
177. Severinu. Podul lui Traian – Turnul lui Sever – Corul de pe un vassu-aburu italian. Închinat națiunii italiene pentru ziua intrării M. S. Regelui Victor–Emanuele în Roma. Dialog, FoSocRom. II, I, (aprilie 1871) p. 19–26; ColTra, II, 13/75 (28 martie 1871). *Poezie*, 1873, p. 10–22; ApNaț. III, 75 (4 aprilie 1902): *Pan-latinismul în România. Oda româno-italiană „Severin”*.
178. La craniul lui Mihai cel Viteaz. FoSocRom. II, 2–5 (mai-aug. 1871) p. 147–148; ColTra. II, 1/93 (23 aug. 1871); Familia, 1878, p. 9. *Poezie*, 1873, p. 3–5: *Cranul...*
179. Femeia cu cățelul. Fabulă. ColTra II, 32/94 (30 august 1871); FoSocRom. II, 2–5 (mai-aug. 1871), p. 154; *Poezie*, 1873, p. 26–27.
180. Eu și ea. După Gablitz. ConvLit. V (1871) p. 168. / Semnat: M. I. Elias /. – ColTra. II, nr. 30. (11 august 1871). [v. și nr. 272].
181. Viersul. ColTra III, 15 (10 prilie 1872); Transacțiuni literare, 1872, p. 118; *Poezie*, 1873, p. 23–25.
182. După bătaie. ColTra. III, 20 (15 mai 1872) p. 159; *Poezie*, 1873, p. 109–110.
183. Lilica. ColTra. III, 28 (1 aug. 1872) p. 217. *Poezie*, 1873, p. 46–47.
184. Magda lui Arbure. Baladă. ColTra. III, 34 (1 dec. 1872), p. 313; *Poezie*, 1873, p. 132–134; Familia, X, 26 (30 iunie 1874) p. 301; Amicul copiilor, IV, 7 (oct. 1894) p. 200–201.
185. *Poezie* de B. Petriceicu-Hasdeu. București, Tip. Laboratorilor români, 1873. IV + 141 p.
- / Cuprinde: Frunzele. – Cranul lui Mihai Viteazul. La Iulia. Severin. Podul lui Traian – Turnul lui Sever – Corul de pe un vas-abur italian. – Viersul. – Femeia cu cățelul. Fabulă. – La România. – Muntele și valea. – Portretul. Baladă. – Complotul bubei; Lilica. – Oda la ciocoi. – Dorul. – Sărăcia. – Vornicul Iancu Moșoc. Baladă din secolul XVI. – Luntrea. – Codrul, 1580 (Întrînd ca actul II în drama *Răsvan și Vidra*, acest episod formează totodată un poem cu totul separat). – Tablou flamand. Baladă. – După bătaia. Fragment. – Ovidiu la gurile Dunării. Tristia, lib. III, eleg. 10. – Cîinii și lupii. Fabulă. Bradul. – Femeia înneacă. Fabula. – Ionașcu Vodă (1574). Baladă. – Ciocîrlia. – Darul Dunării. – Din Ovidiu, Ponticu, III, 8. – Magda lui Arbure. Balada. – În aprilie. Fragment. – Lui N. Nicoleanu. 1866/.

186. La noi. ConvLit. IX (1875) p. 441 (Semnat: P. A. Calescu).

187. Să vorbim românește! Amicul familiei, II, (13/25 noembrie 1879) p. 94–95.

/ Din „Trei crai de la răsărit“/.

188. Carmen Sylva. Familia, 1882, p. 420. (după *Românul*).

189. Mater Dolorosa. RevNoua, I, 2 (15 ian. 1888) p. 76; Amicul copiilor, V, 5 (aug. 1892) p. 159; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 159.

190. Din Iearnă. RevNoua, I, 3 (15 febr. 1888) p. 103; Amicul copiilor, I, 13 (oct. 1891) p. 306; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 154; *Alb și negru*.

191. Multiplicamini. Baladă realistă. revNoua, I, 4 (15 martie 1888) p. 149; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 155–157.

192. Așteptând, RevNoua, II, 3 (15 martie 1889), p. 88–94; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 170–178.

193. La casa de nebuni. RevNoua, II, 8 (15 – august 1889), p. 287–291; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 179–186.

194. Gaudeamus. RevNoua, II, 9 (15 sept. 1889) p. 335–336; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 168–169.

195. Fabulă, RevNoua, III, 2 (15 mai 1890) p. 62.

196. Dumnezeu, RevNoua, VII, 3 (dec. 1894), p. 83–89; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 193–201.

b) Traduceri

197. Din Propertius. Aghiuță I, 5 (1863 / p. /39/.

198. Ovidiu la gurile Dunării (Tristia, Lib. III, eleg. 10). ColTra. III, 29 (15 aug. 1872), p. 233; ConvLit, VI (1872) p. 430–431; Ist critică în ColTra, III, 34 (1 dec. 1873) p. 318–319; *Poezie*, 1873, p. 111–115; Familia, IX (13/31 august 1873) p. 369–370; ConvLit. XXV (1892) p. 956–959.

199. Darul Dunării (Din Ovidiu, Pontice, III, 8). ColTra. III, 30 (1 sept. 1872) p. 249; Ist. critică în ColTra, III 34 (1 dec 1872) p. 319; *Poezie*, 1873, p. 120–131.

200. Iulia Hasdeu; *Cîntecul de leagăn*. Tradus din Franțuzește de B. P. Hasdeu. RevNoua, IV, 11–12 (febr.–mart 1892) p. 512; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 188–192.

2. Proză literară

a) Originală

201. Duduca Mamuca. Din memoriile unui student. DinMoldova II, 9 (1836) p. 38–44; Lumina, II, 10 (1863) p. 49–55) II, p. 76–81; III, 13–14 (1863) p. 28–32; 15 p. 42–46; 18 p. 85–95; 19. p. 1–7.

202. Micuța. Trei zile și trei nopți din viața unui student Aghiuță II (1864), nr. 15 p. 116–119, 16 p. 124–127, 17 p. 131–135, 18 p. 139–143; 19 p. 150–152; 20 p. 157–160; 21 p. 164–168.

– Micuța. Trei zile și trei nopți din viața unui student, de Bogdan Petriceico-Hasdeu, București, Tip. Cesar Bolliac, 1864, 102 p. (Povești d-ale lui Aghiuță).

– Epoca literară, I, nr. 2, 3, 4 (aprilie-mai 1896).

203. Copilăriile lui Iancu Moșoc, Partea I din romanul istoric *Viața unui boieriu*. Epizodul I Ursita. Buciumul. 1864, nr. 246, 247, 248, 249, 251, 252, 253, 255, 256, 258, 260, 264, 266, 268, 271. Epizodul II, Procopseala. Cap. I, „În care se arată grevele preocupățiuni ale lui Bogdan Vodă”. Buciumul, 25 august. 1864, nr. 274. /Neterminat/.

– Ursita. Nuvelă istorică. RevLiSt. Nr. 2, 3, 4 (martie-mai 1876) p. 83–121, 183–234, 279–292.

204. Modeluri de felicitări cu anul nou. Aghiuță, I, 9 (1 I, 1864), p. 65–66.

205. Studii financiare. Corespondența particulară a „Românului”. Anunciuri. Aghiuță, II, 10 (1864) p. 75–76.

206. Cum m-am însurat eu. Nuvela de modă. Aghiuță, II, 10 (1864) p. 77–79. /Extras din „Umoristul“/.

207. Ceva despre omice. Aghiuță, II, 11 (1864) p. 82.

208. Năpasta, Aghiuță, II, 11 (1864), p. 86–87.

209. Un tip bucureștean. Aghiuță, II, 23 (1864) p. 176–177.

210. Domnul Nae. Satyrul, I, 16 (5 iunie 1866). (Semnat: Wang-pon-ki).

211. Povestea crinului. RevNoua, I, 11 (15 noembrie 1888), p. 414–419; *Sarcasm și ideal*, 1897; p. 7–18.

212. Oamenii dracului. Legendă, RevNoua, I (dec. 1889–1890) p. 438–440; *Sarcasm și ideal*, 1877, p. 1–6.

b) Traduceri

213. Căjelul tărcat. Roman în două tomuri. Aghiuță, II, 14 (13 februarie 1864), p. 105–107. / Prelucrare /.

214. Un prînz în lumea cîinilor; Cei trei urși, Mama mea, Istoria lui Iosif, Prelucrate din englezește și franțuzește pentru mica bibliotecă ilustrată pentru copii, 1875.

3. Teatru

215. Istoria modernă a participanților români alcătuită după documentele și actele oficiale cuprinse în coloanele repozatei Gazeta de Moldavia. Romania. I, 4 (9 dec. 1858) p. 25–27 (Dialog satiric).

216. Repozatul Postelnic. Tragedia istorică într-un act. Din Moldova, I, 6 (1862) p. 81–96. / Postelnicul Serpe /.

217. Votul universale. O scenă obscenă. Aghiuță, I, 4 (1863) p. 26–27.

218. Constrîngerea corporale. O istorie de tot nouă deși de mult cunoscută. Aghiuță, I, 7 (1863) p. 49–51.

219. Neviolabilitatea domiciliului și asigurarea libertății personale. Aghiuță, I, 8 (1863) p. 57–58.

220. Răsvan Vodă. Dramă istorică în 5 acte în versuri. Perseverența, I, nr. 6–33 (23 martie–29 iunie 1867).

– Ed. II, București, Tip. Lucrătorilor asociați, 1867, III + 152 p. / Unele exemplare: „revăzută și adausă cu arii românești de D. Flechtenmacher“/.

– Răsvan și Vidra. Poemă dramatică în cinci cînturi de B. Petriceicu Hajdeu. Edițiunea III revăzută. București, Tip. Lucr. Asoc. 1869, VI + 186 p.

– Cu o introducere de P.P. Carp, București, Socec, 1895, 203 p.

– Adamescu mai citează o ed. din 1868.

221. Domnița Rosanda, Dramă în 5 acte. Familia, IV, (1868), p. 267, 278, 290, 338, 350, 362, 420, 432. RevNoua, II, 10–10 (iulie–aug. 1895). P. 367–390: *Femeea*. Schiță dramatică în 5 acte. Reprodusă în *Sarcasm și Ideal*, 1897, p. 68–145.

222. Ortho-nerozia. Comediă originală în trei acte. ColTra. II, nr. 43/105–48/110 (15 noiembrie–22 dec. 1871); III, nr. 2, 3, 6, 9, 12 (1872) p. 11–12, 23, 46, 70–71, 93–94. Reprodusă sub titlul:

Trei crai de la răsărit. Comedia în 2 acte de B.P. Hașdeu, București, Nouă Tip. Naț., 1879, IX+63 p.

– Familia, XXI, 21–23 (19/21 mai–9/21 iunie 1885), p. 230–233, 242–246, 253–255, 266–270.

Limba Românească, Familia, 1879, p. 34 / Fragment din „Trei crai de la răsărit“/.

IV. Istorie literară

1. Studii și note

223. Cîntece ostășești ale Moldovei. FbILit, I, 1 (martie 1860) p. 3–4.

224. Literatura, FoILit, I, 1 (martie 1860), p. 16–18 (Lelewell despre literatură).

225. Varietăți literare-Ivonina. Tribuna română, Iași, nr. din 20 și 30 aprilie, 4, 11, 14, și 18 mai, 8 și 29 iunie 1861.

226. Precuvîntare, DinMoldova, I, 1 (1862) p. 1.

227. (Correspondență rusofilă și românofobă). Din Moldova I, 5 (1862), p. 80. / Răspuns lui Andrei Pretorian /.

228. A propos de scrierea d-lui C. Negruzzi, Lumina, II, 10 (1863), p. 57–59. (Polemica). / Va urma /.

229. / Correspondență cu cititorii și abonații / Lumina, II, 10 (1863) p. 72.

230. Mișcarea literelor în Eși. Lumina, II, 12 (1863) p. 89–104. III, 13–14 (1863) p. 1–16, 16 p. 50–58. (Literatura). / Va urma /.

231. Tutti frutti. / Răspuns la adresa din 18 aprilie 1863 a Comitetului de Inspecție al Scoalelor din România / Lumina, III 15 (1863) p. 47–48.

232. Apărarea redactorului în procesul de presă intentat „Luminii“ de către d. procuror al Curții criminale, pentru episodul Emiliei înșirată în romanțul „Duduca Mamuca“, pronunțată în 3 iunie 1863. Lumina, III, 17 (1863), p. 65–74.

233. [Articol în legătură cu împlinirea unei luni de apariție a ziarului]. Aghiuță, I, 4 (24 noembrie 1863), p. 25.
234. Bibliografie. Aghiuță, I, 5, (1 dec. 1863) p. 1863 p. /33/. / Reproduce trei păreri despre Hasdeu /.
235. Buletinul amoriului. Aghiuță, I, 5(1863) p. /37–38/. / Se ocupă de amoruri tragice relatate de „Gazeta Tribunalului” redactată de Aristide Pascal /.
236. / O lista de abonați noi din Brăila pentru ziar /. Aghiuță, I, 5(1863) p. /39/.
237. Un poet de la Ploiești. Aghiuță, I, 6 (1863) p. 46–47./ „Reforma” lui Valentinianu și o poezie despre Andrei Mureșianu de Zaharia Antineanu /.
238. Scumpilor lectori: Aghiuță, I, 7 (15 dec. 1863) p. 49. / Roagă să-și plătească abonamentele ca să se poată face umor /.
239. D. Aricescu umorist! Aghiuță, I, 8 (22 dec. 1863) p. 61. / A. e umorist fără să știe /.
240. Almanachiada. Aghiuță, I, 8 (22 dec. 1863) p. 63. / extrase din „Almanach de la Littérature et des beaux arts”, „Almanach lunatique pour 1864” și „Almanach du Charrivari pour 1864” /.
241. Ceia ce-mi place! Aghiuță, II, 10 (1864) p. 76–77. / Obroșură Xanta/.
242. Satisfacțiuni. Aghiuță, II, 10 (1864) p. 79. / Artiste să nu se supere de caricaturile ce li se fac /.
243. Cilibi-Moise. Aghiuță, II, 11 (1864) p. 84.
244. / Cîteva observații relative la teatrul german din sala Bossel /. Aghiuță, II, 12 (1864) p. 92.
245. Ziaristica de peste Milcov. Aghiuță, II, 12 (1864) p. 92–93. / „Tribuna română” a lui N. Ionescu /.
246. / Avis [În legătură cu abonamentele]. Aghiuță, II, 12 (1864) p. 97.
247. / O înștiințare pentru: Focșa, căpitan Algiu, A. Basarabescu, M. Marghiloman și Vellison /. Aghiuță, II, 13 (16 febr. 1864) p. 97.
248. Bacon și ministeriul, Aghiuță, II, 13 (1864) p. 98.
249. Un castel afurisit. Aghiuță, II, 13 (1864), p. 98–99. [Despre teatrul lui Millo și Opera].
250. [Cîte ceva despre: felul cum scrie d-ra Dunca; cartea XII din legile indiene; „Convențiunea” și ovreii; garda națională și aducerea rămășițelor pămîntești ale lui N. Bălcescu]. Aghiuță, II, 13 (1864), p. 101–102.
251. Studii engleze. Aghiuță, II, 15 (1864) p. 114–115.
252. / Bălănescu – Rosetti și „Marie di Rohan” pe scena Operei /. Aghiuță, II, 16 (1863) p. 124.
253. Anunțurile noastre; o poezie a lui Bolintineanu; cameristul lui Oteteleșeanu și călătoria în țările noastre a lui Raicevich /. Aghiuță, II, 17 (1864) p. 136.
254. / Anunț pentru abonații ziarului /. Aghiuță, II, 18 (1864) p. 137.
255. [Relativ la „Societatea Dramatică” articol în „Românul” și altele în legătură cu acest ziar]. II, 22 (1864), p. 173.
256. / Articol de fond la șase luni de apariție a ziarului/. Aghiuță, II, 23 (28 aprilie 1864), p. 176.

257. Cronică literară. Aghiuză, II, (1864), p. 188–189.

258. Trei ovrei: jupînul Shyloch al lui Shakespeare, domnul Gobseck al lui Balsac și jupînul Moise al lui Alecsandri, de B. Petriceicu-Hăjdeu. București, Tip. St. Rasidescu, 1865, 50 p. (Studie asupra judaismului, edițiune particulară).

259. Ziarele în România. Satyrul, I, 9 (3 aprilie 1866). /Semnat: Wang-pon-ki/. Familia, 1871, aprilie 25, p. 200–201.

260. Amorul în cronicile române. Satyrul, I, 9 (3 aprilie 1866). (Foiletonul Satyrului). / Semnat: Wang-pon-ki /, Familia, V, 10, 11 (1869) p. 109–110, 121–123.

261. Nicolae Milescu–Spatar. Satyrul, I, 12, 13, 14 (23 aprilie, 1 și 10 mai 1866). (Foiletonul Satyrului). /Semnat: Wangpon-ki/. / Neterminat/.

– Viața, faptele și ideile lui Nicolaiu Spătaru din Milesci, Traian, II, 7–16 (20 ian. – febr. 1870) p. 27–28, 31–32, 36, 43, 47–48, 55–56, 64.

262. Teatrul român. Satyrul, I, 14 (10 mai 1866). / Matei Millo. Pascaly și necesitatea unei școli a teatrului român /. /Semnat, Wang-pon-ki/.

263. Quousque? Satyrul, I, 15 (22 mai 1866). / Ulysse Crețeanu și începerea spectacolelor teatrale la timp/. [Semnat: Puang-hon-ki].

264. Rechizitoriul d-lui Pantazi Ghica. Românul, 5 și 6 ianuarie 1868, p. 10. 13-14.

265. Costachi Stamati, Românul, 13, 15, 16 martie 1868, p. 228, 237, 240. Reprodus în Sentinela română, V, 134–136 (19–28 martie 1868) p. 534–535, 539–540, 542–543.

– Poezii români pînă la 1848. Costache Stamate. ColTra, I, nr. 57, 60, 61 (23 noiembrie, 14 și 21 decembrie 1870). – RevNouă? I, 6 (15 mai 1888), p. 210–215.

266. Scrisoare în Chestiunea destituirii din comitetul teatral. Românul, 28 febr. 1869.

267. Unde s-a tipărit Psaltirea lui Coresi? Traian I, 10 (14 mai 1869), p. 40.

268. Un tezaur de typo-xilografia română de pe la 1550. Traian, I, nr. 18, 20, 23, 27 (1869) p. 72, 80, 92, 107.

– O pagină din istoria tiparului la români în secolul XVI. ColTra. VII (1876) p. 193–213. / Cu o stampă /.

269. Diverse. Negruzziade. ColTra. I, 53 (26 oct. 1870).

270. Varietăți. Negruzziada. ColTra. I 56 (16 noi. 1870). 271. Varietăți. ColTra, II, 22/84 (9 iunie 1871). / Maioreescu și „Noșa Direcție“ /.

272. Un rămășag. ColTra, II, nr. 30/90 (11 aug. 1871). Familia. VII, 31 (1/13 aug. 1871), p. 368. / Farsa făcută „Convorbirilor literare“, Cu Eu și ea de inexistentul Gablitz [V. și nr. 180].

273. Două descoperiri. ColTra. II, 30/92 (11 aug. 1872). /La Pesta; Dictionarium valachico-latinum și Pravila lui Matei Basarab /.

274. Buletin Interior, ColTra, II, 38/100 (11 oct. 1871). Congresul presei arată că ziarele devin naționaliste /.

275. Congresul presei române. ColTra. II 42/104 (8 nov. 1871). / Hasdeu împreună cu o minoritate, a fost exclus din congres /.

276. Din poeziile d-lui I. A. Lapedatu. ColTra. V, 5 (1874) p. 123. / Reproduce 5 poezii în care „cîntă destul de românește“/.
277. Cîteva întrebări d-lui T. Maiorescu. ColTra. VI, 1, 2 (1875) p. 57–60, 65–72.
278. Răspunsul meu avocatului d-lui T. Maiorescu. ColTra. VI, 3 (1875), p. 125–132. / Avocatul e V. Burlă. / Articol republicat din Român, 15 aprilie /.
279. Appendice în „Răspunsul meu d-lui T. Maiorescu“. ColTra. VI, 3 (1875), p. 160.
280. Al doilea rămășag, dedicat d-lui V. Alecsandri. românul, XX (5 febr. 1876). În loc de prefață. Al doilea rămășag. RevLiSt. I, 1 (15 febr. 1876), p. 1–5.
281. Răspunsul d-lui B.P. Hasdeu la discursul de recepție al lui Ion Ghica despre Ion Cîmpineanu. AnAR-Mem, s. II, t. II (1879–1880), p. 60–62.
282. La „Fîntîna Blanduziei“. Familia, XIX, 16 (17/29 aprilie 1883) p. 182).
283. Raport general asupra cărților intrate la concursul premiilor anuale pe 1885, de d-l B.P. Hasdeu. AnAR-Desb. VII, (1884–1885) p. 163–164.
284. Dare de seamă sintetică asupra cărților prezentate la concursul premiilor anuale pe 1885, de d-l B. P. Hasdeu. AnAr-Desb. VII (1884–1885), p. 181–186.
285. Raport general asupra cărților intrate la concursul premiilor anuale pe 1886, de d-l B. P. Hasdeu. AnAR-Desb. s. II, t. VIII (1885–1886) p. 197–199.
286. Ar. Densușianu, *Istoria limbei și literaturii române*, Iași, 1885, Raport de d-l B.P. Hasdeu, AnAR-Desb, s. II, t. VIII (1885–1886), p. 203–205.
287. Un cuvînt înainte. RevNoua. I, 1 (15 dec. 1887) p. 1–2.
288. Scrisoare către Gheorghe din Moldova RevNoua, I, 3 (15 febr. 1888), p. 81–82. / = Gheorghe Kernbach /. [Are și extras]. *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 151–153. Repr. în Gh. dinMoldova (George Kernbach), *Științei*. Cu o scrisoare-prefață de B. P. Hasdeu, (București, 1930), 180 p.
289. O restaurațiune. RevNoua, V, 6–7 (sept–oct. 1892) p. 217–222; Eine Trilogie. O istorie germană a literaturii române, critică de Lazăr Săineanu, G. I. Ionescu–Glon și B. P. Hasdeu, București, Sococ, 1892, p. 50–71; Ed. II, 1893, p. 50–71; *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 75–85.
290. Noi în 1892. Conferință ținută la 9 februarie pentru ineugurarea „Ateneului Român“. RevNoua, IV, 1–2 (febr.–martie 1892) p. 438–444. *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 35–46.
291. Noi și voi. Conferință rostită pentru inaugurarea sesiunii Ateneului Român la 20 decembrie 1892. RevNoua, V, 10 (ian. 1893) p. 371–378. Familia, XXX (3/15 oct. 1893), p. 473–476. *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 47–60.
292. O iscălitură dintr-un plebiscit. RevNoua, VI, 1 (15 april 1893) p. 39–40.
293. Zacherlina. Nr. 1 (-2, 3/. RevNoua, VI, 6 (noiembrie 1893) p. 239–240; 7 (dec. 1893) p. 277–280; 8–9 (ian–febr. 1894), p. 360. *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 61–74.
294. Memento. Tinerimea Română, IX, 1 (mai 1894), p. 2.
295. Răspunsul meu la revista „Vieța“. RevNoua. VII, 4 (ian, 1895) p. 164. *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 217–218.
296. Sonata la Kreutzer. Dedicat cîinelui meu din curte Cuti. RevNOua, VII, 12 (sept. 1895) p. 452–461. *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 19–35.

297. Lecca, Haralamb G. Lecca, Prima 1890–1895. Cu o prefață de B. P. Hasdeu. București, Tip.Noua, 1896, p. 3–8. /Încă o ed. f.a. și cuprins / Sarcasm și ideal, 1897, p. 202–206.

298. *Sarcasm și ideal*. 1887–1896. Ultimii nouă ani de literatură, de B. P. Hasdeu, București, Socec, 1897, 4. f. + 224 p.

/ Cuprinsul: Dedicățiunea. – Prefața. – Oamenii dracului. – Povestea crinului. – Sonata la Kreutzer. – Noi în 1892. – Noi și Voi. – Zacherlina No. 1, 2, 3, 4. – O restaurățiune. – Femeea. Schiță dramatică în 5 acte. – Der Rhapsode der Dîmbovița. – Fakir și Fakin. – Scrisoare către Gheorghe din Moldova. – Alb și Negru. – Multiplicămîni. Baladă burgheză. – Cerebrațiunea. – Mater doloross. – Ștefan și Ranul. Cîntec bătrînesc. – Poesia. – Gaudeamus. Așteptînd. – La casa de nebuni. – Table-dhote. – La jubileul de 25 ani ai revistei „Familia”. – Cîntec de leagăn de Iulia Hasdeu, tradus de B. P. Hasdeu. MUzica de G. Stephanescu. – Dumnezeu. – Lecca, Haralamb G. Lecca, Prima, 1890–1895, București 1896, în 8. – Louis Leger și Slavii. Russes et slaves. *Etudes politiques et littéraires*, Paris, Hachette et C-ie, 1890, în 8, pag. XIV, 348. Philippidiotisme. – Eminescu. Necrolog. – O mențiune. Exposition Universelle de Paris en 1889. Notice sur la Roumanie. Production. Industries. Paris, Impr. Kugelmann, în 8. – Răspunsul meu la revista „Vieaja”. – Fondul „Julia Hasdeu”. Monitorul Oficial, 20 aprilie 1896, No. 18. – Renașterea lui Vauban /.

299. Școala Carp-Maiorescu-Caragiale-Tocilescu-P. Missir. Vizită armenească. ApNaț. III, 88 (21 aprilie 1902).

300. Din strategie 1902. Tinerimea română, nr. 4 (1902) /Jubiliar/.

301. N. I. Apostolescu, *Studii. Literatură, estetică, filologie*, cu o prefață-scrisoare de B. P. Hasdeu, București, 1904.

2. Panegirice. Necrolog

302. O lacrimă între rîsurile Satyrul I, 4 (27 febr. 1866). (Foileton). / AI. Dopărățoanu, Pop Marțial, N. Filimon /.

303. Discursul de deschidere al președintelui societății „Românismul” la serbarea pe cîmpia Cotrocenii în memoria lui Tudor Vladimirescu, 6 iunie 1871. FoSocRo. II, 2–5 (1871) p. 49–50; ColTra. II, 22/84 (9 iunie 1871).

304. / A murit marele Eliade /. ColTra, III, 18/128 (1 mai 1872) p. 143.

305. Cuvînt funebru rostit în numele presei române la înmormîntarea lui I. Heliade Rădulescu. ColTre, III, 19/129 (8 mai 1872), p. 145. Familia, VIII, 20 (14/26 mai 1872) p. 226–227: *Cuvînt la înmormîntarea lui Heliade*.

306. / Alexandru Th. P. Hasdeu. Necrolog / ColTra, IV, 3 (1 febr. 1873) p. 33.

307. Necrologul Matildei Pascaly. ColTre. IV, 13 (noiembrie 1873) p. 244.

308. Lassen. Necrolog. ColTra. VII (1876) p. 287–288.

309. Discurs la desvelirea monumentului lui Heliade Rădulescu. Transilvania, XII, 23–24 (1881).

310. Discursul lui Hasdeu la desvelirea monumentului lui Michelet. Românul, 7 iulie 1882, p. 2 (după Le Temps); Transilvania, XII, 23–24 (1–15 dec. 1881).
311. Discurs la desvelirea statuei lui Ștefan cel Mare rostit la 5 iunie. Românul, 9 iunie 1883, p. 2.
312. Toast la banchetul dat de oraș la desvelirea statuei lui Ștefan cel Mare, Iași. Românul, 15 iunie 1883, p. 2.
313. Eminescu / Necrolog /. RevNoua, II, 6 (15 iunie 1889), p. 211–212. *Sarcasm și ideal*, 1897, p. 213–214.
314. Constantin Kretulescu. Biografia. Amintire. RevNoua III (1891) p. 401–404.
315. Wickenhauser. Notă. RevNoua, IV, 2–3 (mai–iunie 1891) p. 46.
316. Episcopul Melchisedec. Biografia. RevNoua, V, 5 (aug. 1892) p. 162–163.
317. Comemorarea lui V. A. Urechia. AnAR-Desb. s. II. t. XXIV (1901–1902), p. 62–65. Familia, XXXVIII (1902) p. 181.
318. Centenarul lui Eliade. Cuvântare aniversară de B. P. Hasdeu, AnAr-Desb. s. II, t. XXIV (1901–1902) p. 82–88.

3. Dări de seamă

319. Cronică. FoILit. I (martie 1860) p. 27–32 /: Istoria predată de N. Ionescu, 27–28. Apariția rev. „Instrucțiunea Publică din Moldova”, 28. Comisia redijerii hărții vechii Dacii, 28–29. Trad. lui Fotino de G. Sion, 29. Calendarul pentru români pe anul 1860 al Albinei, 29–30. Instrucțiunea publică din Valahia, 30, P. Barbers, *Kalendarium romano-julianum pro anno 1860*, 30–31. Dacia literară și D. A. Hăjdău, 31–32. „Foia” continuă „Foaia” din care au apărut 8 coale, 32/. – I, 2 (aprilie) p. 62–64 /: Milescu la Peking, 61–62. Organizarea și completarea bibliotecilor, 64/. – I, 3 (mai) p. 92–96/: Cuparencu, *Învățătura practică a medicinei*, 92. C. Dacciadi, *Proces giudecătoresc*, 92–93. N. Vitlimeset *Cultura mătasei*, 93, N. Istrati, Papa și Congrosul, Amicul copiilor, Babilonica românească, 93–94, F. B. Montenegro, Reorganizația articolului 46 din Convenție, R. Rosetti, Alegătorilor săi, 94. G. Asachi-Pius IX, Adaos literar etc. 94–95. Lascar Bogdan, Memoriu în proces, 95. Anecdote din Boufflers, 95–96. Un poet către Hăjdău, 96/.
320. Bibliografia. FoILit. I, 4 (iunie 1860) p. 124–126. /: Montegri, Anul nou după închipuirea israeliană, 124–125. N. Istrati, *Chestia monastirilor închinat din Moldova și hrisovul Doamnei Safta*, 4 martie 1687/195, 125–126/. – I (1860) p. 160–166 /: Arh. Melchisedec, *Introducere în sfintele cărți*, 160–166 (va urma). V. Place, *Quelques mots sur la doctrine agraire*, 166/.
321. Bibliografia. Lumine, II, 10 (1863) p. 71–72 /: De l’enseignement public et des réformes sociale en Roumanie par un ami/ des Roumains = Henri Mathieu, dar este „Galli Mathiae”; răspuns la articolul „Deșterarea lui Petru Rareș”/.
322. Appendico / la San-huang-ki, Iadeș, comedie originali într-un act de d. Pantazi Ghica/. Satyrul, I, 1 (6 febr. 1866) p. 2.

323. Gamenul de Paris, comedie în 2 acte de d-nii Bayard și Van-der-Burch, tradusă din franțuzește. Satyrul, I, 2 (13 febr. 1866) p. 1-2. (Soc. dramatică, Teatrul Bossel). / Semnat: Puang-hon-ki/.

324. Favorita sau o noapte din februarie descrisă de D. Bolintineanu, Satyrul, I, 3 (20 febr. 1866) p. 2. / Semnat conform cu originalul Puang-hon-ki /.

325. Societatea actorilor români. Satyrul, I, 6 (12 martie 1866). /Laudă *Pasagiul de Iorgu Caragiale* /. Semnat: Puang-hon-ki /.

326. Marți în 15 martie, Puritanii în Londra, Dramă în 5 acte, tradusă din franțuzește. Satyrul, I, 7 (20 martie 1866). Soc. actorilor români). / Semnat: Puang-hon-ki/

327. Bibliografia. Satyrul, I, 7 (20 martie 1866). /Poemele lui Romulus Scriban, foaia volantă a lui Th. Paschides tipărită de C. Dimadis și „Aureola zilei de 11/23 februarie 1866“ /. I, 8 (24 martie 1866) /Iorgu Caragiale, N. Blaremborg „cu prea multă economie de spirit“ /. / Semnat: Puang-hon-ki/.

328. Bibliografia: Influențe morale, comedie în versuri într-un act de G. Sion. Traian I, 1 (1869) p. 4. – „Convorbiri literare“ 1869 nr. 5 Traian, I, 11 (16 mai 1869) p. 44 / V. Alecsandri, Bodnărescu, C. Negruzzi /. –Convorbiri literare, 1869 no. 6-7. Traian I, 19 (8 iunie 1869) p. 76 / C. Negruzzi cu Dicționarul botanic, Xenopol cu Ist. Civilizațiunii/, –Traian I, 24 (20 iunie 1869) p. 96/Rîureanu, Biblioteca de lectură pentru junimea de ambele sexe /. – Albina Pindului de la 1-15 iunie. Traian I, 26 (27 Iunie 1869) p. 104. – Convorbiri literare, nr.8 și 9, Traian I, 34 (16 iulie 1869) p. 136. / V. Alecsandri. T. Maiorescu /. Foaia Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina nr. 1-5. Traian, 36 (20 iulie 1869) p. 144. / V. Bumbac, Descălecarea lui Dragoș în Moldova și o poezie de Petrino /. – Clopotul, poemă de Schiller, trad. de dr. Adolf Stern-Traian, Im 50 (26 august: 1869) p. 200. – Pantomimul român de Iosif Vulcan. Traian, I, 63, 65, 66, 67 (2 oct. 1869) p. 255, 264, 268, 271-272.

329. Bibliografia. Elementul monarhic în cele 101 „Fabule“ de d. G. Sion, ColTra, I, 9 (30 martie 1870), – Societatea pentru învățătura poporului român, Foaie mensuală, an I, nr. 5, 88 p. ColTra, I, 15 (23 aprilie 1870) p. 4 – Foaia Societății Românismul, an I nr. 1, aprilie 1870. ColTra, I, 18, (6 mai 1870), p. 3-4. – D-șoara Constanța Dunca, Martira inimei. ColTra, I, 58 (30 noiembrie 1870), p. 3-4. – Ioan P. Bancov, *Apa de dragoste*, poezii. ColTra, II, 42/104 (8 noiembrie 1871).

330. Diverse. ColTra, I, 27 (14 iunie 1870) p. 4 / Convorbiri literare și „Bărăganul“; I. Negruzzi, Miron și Florica /. – ColTra, I, 48 (22 sept. 1870) / Convorbiri literare, Bodnărescu și Negruzzi /.

331. Revista politică: ColTra, I, 29 (23 iunie 1870) p. 1. / Ciru Economu, Ștefan cel Mare, poemă /.

332. O nouă dramă: Monumentul de la Călugăreni de V. Maniu. ColTra, II, 16/73 (19 aprilie 1871).

333. Poesicle d-rei M. D. Ghica. ColTra, IV, 10 (aug. 1873) p. 185.

334. Concertul d-rei Elena Iepureanu, ColTra, IV, 4 (1873), p. 60 / „Arta este cea mai nobilă misiune a femeii“ /.

335. O glumă. ColTra, V, 1 (1874) p. 23–24. / Parodie la Șalul negru de Pușkin, trad. de Negruzzi bătându-și joc de *Dicționarul-glosar ad usum Societatis Abecedemicae Romanae* /.

336. Diverse. ColTra. VII (1876). p. 382–384 / Anunță lucrări apărute de H. Schuchardt, J. Schmidt, Max Müller și decesul lui Fr. Diez, D. Haua /.

337. Cronica. ColTra. IX (1882) p. 63–64 / Infernul trad. Maria Chițu. Soc. de ist. și arh. la Turnu Severin, Portretul lui Ștefan cel Mare. Hasdeu membru al Soc. de linguistique din Paris. M. Gaster. S. Fl. Marian / p. 318–320 / P. Sîrcu despre manuscrisele slave din Moldova. Xenopol și portretul lui Ștefan cel Mare. Cronica lui Huru. / – p. 527–528 / Rev. pentru ist., filolog. și arh. a lui Tocilescu. Albenismele lui M. Gaster / – p. 639–640. / Luigi Volpi Rinobapoli, *Saggi romani*. Nap. Caix. Picot–Bengescu, *Alexandre le Bon* /.

338. Țigani în România de Patkanow. RevNoua, II, 8 (15 aug. 1889) p. 320. (Notiță bibliografică).

339. Exposition universelle de Paris en 1889. Notice sur la Roumanie. Productions. Industries. Paris, Impr. Kugelmann. RevNoua, II, 8 (15 aug. 1889) p. 320 („Halal să fie“ /.

340. G. Coșbuc, P. Vergilius Maro, Opere complete. Partea I. Aeneis. Traducere în firmele originale, București, 1896. Raport de d-l B. P. Hasdeu, AnAR-Desb. s. II, t. XIX (1896–1897) p. 321–322.

V. FOLCLOR

1. Literatură populară

341. Craiul Marco în Țara Română. Cîntecul bulgar. Romania, I, 1 (2 ian. 1859) p. 7–8. (Poazia populară).

342. Cîntecul muntencoi. Doină bănațeană. România, I, 3. (1859) p. 24. (Poezia populară).

343. Grecoaicele, româncele și bulgăroaicele. Cîntecul bulgar. FoStoR. I, (1859) p. 31–32. (Poezia naciunară).

344. Zestrea fetei. Gelozia. Norii și floarea. Gurița și cerceii. Doine orientale. RevLiSt. 1 (15 febr. 1876) p. 46–47.

345. Bradul și viișoara. Balada populară albaneză. ColTra. VII (iunie 1876) p. 253–256. (Psihologia populară; text, trad. și notă).

346. Un descîntec român și un descîntec sanscrit din Veda. Notiță. ColTra. VII (1876) p. 335–336. (Psihologia poporană).

2. Studii și note

347. (Revista politică a... proverbului). Satyrul I, 6 (12 martie 1866). /Atacuri politice încadrate în proverbe/. /Semnat: Puang-hon-ki/.

348. Proverburile române. Satyrul, I, 15 (22 mai 1866). (va urma). /Semnat: Puang-hon-ki/.

349. Proverbe române. Traian, I, 63 (1869) p. 256. (Varietăți).

350. O notiță istorico-medicală. ColTra. III, 33/143 (1 noiembrie 1872)p. 297. /Apropiere între medicina română după Pliniu și cea populară română, cum o descrie Vîrnav. *Physiographia Moldaviae*. Budae, 1836, denotînd latinismul neamului românesc].

351. Frunza verde, o pagină pentru istoria literaturii române. ColTra. II, 13 (noiembrie 1873) p. 240-243.

352. „Cucul și turturica” la români și la persiani. Notiță de literatură comparativă. ColTra. VII (ianuarie 1876). p. 40-44. (Psihologie poporană).

353. Palpitațiunile copilei. Notiță de literatură comparativă. ColTra, VII (1876), p. 371-376. (Psihologia poporană).

354. Poesia poporană serbă și bulgară. Lupta între frații Dan și Mircea cel Mare. ColTra, VIII (1877) p. 249-266 (Psihologia poporană).

355. Balada poporană. „Cucul și turturica” în România, în Persia și în Franția. ColTra, VIII (1877) p. 301-303. (Psihologia poporană).

356. Ethnologie des Villayets de l'Andrinople, de Monastir, de Salonique, Constantinople, 1878. /Citat de A. și G. Rally, *Bibliographie franco-roumaine*, sub nr. 1638, și 5491/.

357. Doina. Originea poeziei poporane la români. ColTra. IX (1882) p. 397-406. (Lingvistica). – Transilvania, XIV, 5-6 (1-15 martie 1883), p. 45-48.

358. Doina restoarnă pe Rösler. ColTra, IX (oct.-dec. 1882) p. 529-536 (Lingvistica).

359. „Nu e în toate zilele Paștile”. Originea creștinismului la români. ColTra, IX (oct.-dec. 1883) p. 633-638. (Lingvistica).

360. Răspuns la discursul de recepție la Academia Română a lui S. Fl. Marian, București 1882. – AnAR-Mem. s. II, t. IV, p. 161-165.

361. Nota D-lui B. P. Hasdeu despre „Amărită turturica”, RevNoua, II, 4 (15 aprilie 1889)p. 126-127 (din Cuvinte din bătrîni, II, p. 728-730).

362. Cîntecul transformațiunilor la macedo-români. RevNoua VI, 3-4 (aug.-sept. 1893) p. 157. /După un motiv comunicat de Papahagi-Vurduna/.

363. Statu-Palmă-barbă-Cot. RevNoua, VI, 8-9 (ian.-febr. 1894)p. 301-305.

364. Basmul. Citit de-naintea M. S. regelui în ședința Academiei din 9 aprilie 1894. RevNoua, VI, 10 (martie 1894), p. 369-390. Familia, XXX, 22-29 (29 mai-10 iunie-17/29 iulie 1894), p. 253-255, 267-270, 279-280, 289-292, 304-306, 318-319, 330, 340-343. – Etym. mag. Rom. III, 1893, col. 2596-2658.

3. Dări de seamă

365. *Basme, orații, păcălituri și ghicitori*, adunate de I. C. Fundescu, cu o Introducere despre literatura populară de B. P. Hasdeu, București 1875, Ed. nouă în 2 vol. 1896–1897.

366. *Poesiile populare bulgare*, ed. de A. Dozon. Recensii. no. ColTra. VII, (1876) p. 47–48. (Psihologia poporană).

367. Poesia poporană italiană și „frunza verde”. Dr. H. Schuchardt. Recensiune. ColTra. VII, 3 (1876) p. 139–143. (Psihologia poporană).

368. Poesia poporană ruteană în legătură cu istoria română. Recensiune. ColTra, VII, (1876) p. 325–334. (Psihologia poporană). /După col. VI. Antonowicz și Dragomanov, Kiev 1874/.

369. Botanica poporană română. ColTra. VII (1876) p. 355–361. (Roc. la Simeon Manguia, *Însemnătatea botanicei românești*).

370. Raportul d-lor B. P. Hasdeu și G. Sion asupra colecțiunii de poezii populare făcute de D-l G. Dem. Teodorescu. AnAR-Desb. s. II. T. VII (1884–1885) p. 149–150.

371. Poezii populare române. Culegere de G. Dem. Teodorescu, București, 1885. Raport de d-l B. P. Hasdeu. AnAr-Desb. s. II, t. VIII (1885–1886) p. 213–214.

372. Nunta la români. Studiu etnografic comparativ. Raportul comisiunii asupra manuscriselor prezentate la concurs. Raportor: B. P. Hasdeu. AnAr-Desb. s. II, t. X, (1887–1888)p. 142–143. (Premiul Heliade Rădulescu p. 1888).

373. Der Rhapsode der Dimbovitza. RevNoua. II, 5 (15 mai 1889) p. 200. /Oswald Neuschotz, Carmen Sylva și Elena Văcărescu au falsificat literatura poporană/, – Sarcasm și ideal, 1897, p. 146–148.

374. Sbornik za narodni umotvorenija nauka i knižnina (Culegere de folclor, de știință și de literatură). Publicat de Ministerul Instrucțiunii Publice a principatului Bulgariei. Tom. I, Sofia, 1889, RevNoua, II, 10 (15 oct. 1889), p. 398.

375. Din conferințele de filologie comparativă ținute sub direcțiunea d-lui B. P. Hasdeu în 1882–1883 la Universitatea din București: L. Șăineanu /și G. Crețu/, Cîteva specimene de etimologie poporană română. ColTra X, (1883), p. 242–248.

VI. FILOLOGIE

1. Studii și note

376. Studiul limbilor romane. Romania, I, 3 (16 ian. 1859) p. 23 (Înștiințările).

377. Cîteva deduceri din glosariul latinei mizlocie de Du Cange. FolLit, I, 1 (martie 1860) p. 7–8 [Bulendre, coif, cucur, mamaliga, cărare/.

378. Bulgarismele limbei române. FolLit, I, 3 (mai 1860) p. 66–67.

379. Cercetări ortografice, I. Ua. FolLit, I, 5 (iulie 1860) p. 134–137.

380. Luca Stroici. Fragmente din „Călătoriile în părțile Galiciei”. AtonRom-Iași, sept.-oct. 1861, p. 157–178. /Problema alfabetului latin/.

381. Rugăciunea Domnului scrisă românește cu litere latine în 1593, de către vel-logofătul moldovean Luca Stroici, an-notată, și publicată la 1594 în Cracovia de către Stanislav Sarnicki. Din Moldova, I, 4 (1862) p. 49–59. (Glosologia).

/Cuprinde: Sonet către Luca Stroici. I. Rugăciunea Domnului (pacierz woloski). II. Annotarea. I. Testul, 2. Traducerea. III. Comîntarul: 1. Notiță bibliografică, 2. Vieția lui Luca Stroici. 3. Începuturile științei limbistice. 4. Teoria lui Stroici despre originea limbei române. 5. Ortografia stroiceană. 6. Purismul lui Stroici/.

382. /Răspuns lui C. Negruzzi despre ortografie/. Din Moldova, II (1863), p. 16.

383. /Răspuns lui A. Pretorian despre ortografie/. Din Moldova, II (1863), p. 16.

384. O preîntîmpinare. Din Moldova, II, 8 (1863) p. 17–18. /Sistemul ortografic/.

385. Rapsodii gramaticale. Lumina, III, 15, (1863), p. 33–37. /Mai ales chestia lui ù/.

386. Luca Stroici, părintele filologiei latino-române. Buciumul. III, 192–196. (11 și 13 febr. și 3 martie 1864) p. 775–776. 780, 791–792. Studii critice asupra istoriei române.

– Luca Stroici, părintele filologiei latino-române, de Bogdan Petriceicu-Hîjdeu, București, Impr. Cesar Boliac, 1864, 54 p. (Studii critice asupra istoriei române).

387. Limba română. Satyrul I, 4 (27 febr. 1886). /Împotriva lui Circa și Laurian/. /Semnat: Puang-hon-ki/.

388. Răspuns la articolul d-lui Boliac. Sentinela română, V, 16 (30 sept. 1866) p. 63–64. /Boliac în „Trompeta Carpaților” (24 sept. 1866) discutasese „slavismul dacilor” al lui Hasdeu/.

389. Studii gramaticale asupra limbei dacilor. Genitiv și dativ, ColTra, V, 6 (1874) p. 150–154.

390. Sumariul cursului de filologie comparată la Facultatea de litere din București, ColTra, V, 8, 9 (1874), p. 205–207, 224–230. (După „Românul”).

391. Principie de filologie comparativa ario-europea, cuprinzînd grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic, și leto-slavo-germanic, cu aplicațiuni la istoria limbei române. Curs ținut la Facultatea de litere și filologie din București. Tom. I, Istoria filologiei comparative. București, Tip. Thiel și Weiss, 1875. 108 p. /4 fasc. I. Importanța filologiei comparative, II. Filologia propriă și filologia comparativă. Periodul empiric: Indii, grecii și romanii, III. Periodul empiric: evul mediu. Școala ebraizantă, IV. Periodul empiric. Enric Etienne/.

392. Fragmente pentru istoria limbei române. /I/. Ghiuj/: moldoveanul ghiuj, transilvanul vîj, albanesul ghiuș, tracicul γυγϋω, sanscritul svaja/: /II/. Ghiob/: românul (ne)ghiob/, bulgarul hubav, serbul ubav, persianul Khuv, sanscritul svabha, grecul σϋγϋω, σϋγϋω, σϋγϋω, latinul sibus, subidus, irlandezul sab, germaul swâbe. ColTra, VII, 1 și 3 (1876) p. 1–17, 97–123.

393. Post-scriptum despre d. Cihac. ColTra, VII, 1. (ianuarie 1876), p. 17–32.

394. Respunsul meu d-lui Emile Picot. ColTra, VII, I, (ian. 1876) p. 33–37.

395. Apendice. Ghiuj și vîj. ColTra, VII, 3 (1876) p. 123–124.

396. Fragmente pentru istoria limbei române. Elemente dacice. I. Ghiuj. Cu post-scriptum despre d. Cihac și apendice despre d. Emile Picot. II. Ghiob: bulgarul hubav, serbul ibav, persianul khùb, sanscritul svabha, grecul σαρϰα, σαρρηϰ, σαρϰοϰ, latinul sibus, subidus, irlandezul sab, germnauul swâbo. Cu un apendice despre ghiuj și vîj. București, Noua Tip. a Labor. rom., 1876, 75 p. /Două broșuri: cuprinde cele 4 articole precedente, Nr. 400–402/.

397. Comunicațiuni lingvistice. ColTra. VII, 2 (1876) p. 93. /De la D. F. Caianu și At. Marinescu/. – VII, 3 (1876) p. 143–144 /De la N. Tinc/.

398. Iarăși d. Cihac! Cîteva precepte pentru începători în lingvistică. ColTra. VII, 4 (1876) p. 179–186.

399. Fărtat, Notîță lingvistică. ColTra, VII, 10 (1876) p. 466–468.

400. Cochii-vechi. Notîță lingvistică. ColTra. VII, 11, (1876), p. 598–500.

401. Notîțe. ColTra. VII, 11 (1876) p. 480. /Doctoratul lui Gr. G. Tocilescu la Praga, cursul de sanscrită la Fac. de litere din București al lui G. D. Georgian și M. Gaster, semitolog „noi totuși nu avem încă nici un turanist“/.

402. Rezumatul cursurilor de la Facultatea de litere. Filologia comparativă. ColTra, VII, 11 (1876) p. 525–528.

403. Baudouin de Courtenay și dialectul slavo-turanic din Italia. Cum s-au introdus elementele slavice în limba română? ColTra, VII, 10 (1876) p. 448–463.

Baudouin de Cpurtenay și dialectul slavo-turanic din Italia. Cum s-au introdus slavismele în limba română? Notîță de B. P. Hasdeu, București, Noua Tip. a Labor. rom., 1876, 18 p. /Extrasul artic. precedent/.

404. Alexandri – linguist. /I. Vergura/. ColTra. VIII (1877) p. 83–89. – post-scriptum. Albanezul vârézá, p. 89–91.

405. Congresul orientaliștilor la Florența (Sept. 1878). ColTra, VIII (1877) p. 95–96. /Hasdeu va participa din partea României/.

406. Zina Filma. Gojii și gepizii în Dacia. Studiu istorico-linguistic. ColTra, VII, (apr. 1877), p. 153–182.

– Zina Filma. Gojii și gepizii în Dacia. Studiu istorico-linguistic de B. Petriceicu-Hasdeu. București, Noua Tip. a Labor. rom. 1877, 32 p.

407. Versul Cotoaraței de Petru Furdul. Specimen de graiul român din munții Abrudului în Transilvania. ColTra. VIII (1877), p. 184–187. (Dialectologia).

408. Fundațiunea Diez. ColTra. VIII (1877) p. 191–192.

409. LE type syntactique *homo-ille ille bonus* et sa parantèle, par B. P. Hasdeu. Archivi. glottol. ital. III /1878/ p. 420–441. /Cu două note de G. I. Ascoli/.

410. Limba română vorbită între anii 1560–1600. Texturi inedite. ColTra. VIII (1877) p. 193–234, 271–292, 309–340, 357–407, 456–484, 512–556, 559–568. /Cuvinte I, p. 1–234/.

– Glosse româno din secolul XVI. Adaos la: Limba română vorbită între 1560–1600. ColTra, VIII (1877) p. 569–605, 621–550. /În tabla materiei de la revistă completează: Specimen de dicționar etimologic al limbei române/. /Cuvinte I, p. 235–312/.

411. Cuvinte den bătrâni. Tomul I. Limba română vorbită între 1550–1600. Studiu paleografico-linguistic de B. Petriceicu-Hasdeu, cu observațiuni filologice de Hugo

Schuchardt. – Tomul II. Cărțile poporane ale românilor în secolul XVI în legătură cu literatura poporană cea nescrisă. Texturi române cu paraleluri străine. – Originea lor și filiațiunile interne și externe. – Însemnătatea lor istorică și lingvistică. – Bogomilismul în România. – Cucul și turturica. – Povestea numerelor. – Specimen de gramatica istorico-comparativă a limbii române. Studiu de filologie comparativă de... Tomul III. [Tomul IV]. Istoria limbii române de... Partea I. Principie de linguistica. Suplement la tomul I: I. Conspectul controverselor: Bariț, Gaster, Cihac etc. II. Schuchardt: Über B. P. Hasdeu's altrumänische Texte und Glossen. III. Bariț: „Cuvente den bătrâni“ de B. P. Hasdeu. IV. Gaster, Cihac's „Sur les études roumaines de Mr. Hasdeu“. V. Hasdeu, Addenda et corrigenda: 1. Schuchardt; 2. La Bariț; 3. La Gaster; 4. alia (Cihac etc.) VI Indicele bibliografic și indicele paleografice-istorice. București, Tip. Acad. Rom. și Noua Tip. rom. 1878–1881, 1558 p. (Direcțiunea Arhivelor Statului. Publicațiuni istorico-filologice; Texturi și glose române între 1550–1600).

412. Cuvente den bătrâni. Cărțile poporane ale românilor din secolul XVI în legătură cu literatura poporană cea nescrisă. Studiul de filologia comparativă, de B. P. Hasdeu. Postscripta. I. Specimene paleografice. II. Varianturile slavice și italiene ale baladei „Cucul și turturica“, III. Variantul catalan al aceleiași balade. IV. Migrațiunile postume ale sufletului după credința poporului român din Banat. V, Descîntecul sântului Iosif. VI. Călătoriile „Visului lui Tudor Vladimirescu“. VII. Încă un catehism românesc necunoscut. VIII. Cîntecul „Sărmană turturică“ în Italia. Leipzig-București, 1880, p. 687–767. /Extras din Cuvinte, vol. II/.

413. Studie și știința limbii. Un nou punct de vedere asupra ramificațiunilor gramaticii comparative. ColTra. IX, (ian. 1882). p. 19–31. Laletica sau fisiologia sonurilor. Ibid. p. 65–73, 129–135, 193–210.

414. Manuscriptul românesc din 1574 aflător la London în British Museum. Descriere analitică. ColTra. IX (1882) p. 48–60, 78–86, 171–177, 239–244, 358–367, 459–465, 624–629; X (1883) p. 310–322 (va urma).

415. De unde vine zglobiu? Notiță etimologică. ColTra. IX, 4–5 (1882) p. 245–249.

416. Ghiocù (diocù) și sglăvocù (slăvogù), sclăvocù. Un dublet greco-latin. ColTra IX (iunie 1882) p. 372–379.

417. Voinicamo și mișelamo. Istoria unui sufix romanic dispărut din limba română. ColTra IX (1882) p. 480–486.

418. Încă „Zglobiu“. ColTra IX (1882) p. 467–490.

419. Crescetù și urzică. Etimologia poporană din epoca formațiunii limbii române. ColTra IX (1882), p. 544–553.

420. Doamne și turcame. Sufixul romanic -ame la macedoromâni. ColTra. IX, (oct.-dec. 1882) p. 570–573.

421. Ghioagă. O pagină din istoria armaturei române. ColTra. IX (oct.-dec. 1882) p. 593–598.

422. Appendice la notița d-lui Bianu /Alexandru Dascălul/. ColTra IX (1882) p. 603.

423. Cuvîntul samă este el latin sau maghiar? Istoria unui trunchi crescut din trei rădăcine. ColTra, X (ian.-febr. 1883) p. 22–30.

424. Scornesc și sîrnesc. Un specimen de necesitatea vechilor texturi pentru orice cercetare lingvistică. ColTra X (ian.-febr. 1883). p. 48–63.

425. Biee. Cum ziceau românii înainte de a fi luat de la slavi pe dragă? ColTra X (martie-iunie 1883) p. 97–102. [Rezumat în Alegătorul, Craiova; ridiculizat în „România liberă” din 22 martie].

426. Posteritatea latinului Fax în limba română. Un quadruplet linguistic. ColTra X (martie-iunie 1883). p. 112–121.

427. Bourel, melc și culbec. Dacii și latinii într-o scoică. ColTra, X, 3–6 (martie-iunie 1883), p. 193–212.

428. Fost-ai ce ai fost... Un principiu estetic al sintaxei române în comparațiune cu latina și limbile romanice. ColTra, X (1883) p. 329–339, 369–384. (fines va urma).

429. Programă pentru adunarea datelor privitoare la limba română. ColTra. X (1883) p. 457–464. /Numai pînă la poziția 56/. AnAR-Desb. s. II, t. VII (1884–1885) p. 21–34.

– Programă pentru adunarea datelor privitoare la limba română de B. P. Hasdeu. Edițiunea Academiei Române. București, Tip. Acad. Rom., 1884, 16 p. (Dotațiunea Carol I).

430. /Programă detaliată pentru Etymologicum Magnum/, AnAR, Desb., s. II, t. VI (1884) p. 105–106.

431. Din istoria limbei române. I. „Ghioc” și „sglăvucă”. Un dublet greco-latin în limba latină. II. „Doina”. Originea poeziei poporane la români. III. „Doina” restorată pe Roesler. IV. „Zglobiu” ca un răspuns lui Miklosich. V. „Voinicame” și „mișelame”. Istoria unui sufix romanesc dispărut din limba română. VI. „Domname” și „turcame”. Sufixul romanesc -ame la macedoromâni. VII. „Crescet” și „urzică”. Etimologie poporane din epoca formațiunii limbei române. VIII. „Sugubeju” și „sugubină”. Un rest din influența juridică a slavilor asupra limbei române. IX. „Gioacă”. O pagină din istoria armăturii române. X. „Nu e în toate zilele Paștile”. Originea creștinismului la români. București, Tip. Acad. Rom. 1883. VIII + 96 p.

432. Alun, alună. și derivatele. specimen de „Magnum etymologicum Romaniae”. Rev. IAF, IV (1885) p. 532–542.

433. Ariciul. Familia, XXI, 10 (10/22 martie 1885). p. 109–111.

434. Arvinte. Din Magnum Etymologicum Romaniae. Rev. Lit. VI, 13 (1885).

435. Așa. Specimen din Magnum Etymologicum Romaniae. ConLit. XIX (1885) p. 302–317.

436. Sur les éléments turcs dans la langue roumaine. Notice lue au VII-e Congrès des orientalistes tenu à Vienne la 2 octobre 1886 par le professeur B. P. Hasdeu... Bucarest, 1886, 21 p.

437. Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor, lucrat după dorința și cu cheltuiala M. S. Regelui Carol I, sub auspiciile Academiei Române. Tomul I. A-Amușesc /Introd.: Programă pentru adunarea

materialului. Ce este etimologia? Cum se amestecă limbile? În ce constă fisionomia unei limbi/. /-II. Amuș-Au/ introd.: Dicționare și dicționare/. III. B-Bărbat. /Introd.: Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice/. IV. Introducere /Negru Vodă. Un secol și jumătate din începuturile Statului Terei Românești, 1230-1380/, București, Socec, 4 vol.-I; 1886, /IX/-LX p. + 1116 + IV col. + 1 pl. II; /1887/, XVIII p. + col. 1117-2224 + V + XVI-p. + 1 f.; III; 1893, XXXVII, p. + v. pl. + col. 2225-3524 + XVII-XL; IV, 1898, 4 f. + CCLXXXVI /CCLXXXVII/ p. + 4 pl.

[Primele trei tomuri au apărut mai întâi în cîte 4 fascioare:]

Tom. I: I. A. Acaț. 1885, LIX /Ix/ p. + 128 col.; II; Acăț-Aflu, col. 129-448; III; Aflu-Alcan, 1886, col. 449-768; IV; /Alean-Smuțesc/, 1887, col. 769-1116 + IV col. + 1 pl.

Tom II: I; Amuș-apuc, f.a., XVII p. + col. 1117-1400; II; Apuc-Ariciu, f.a., col. 1401-1656; III; Ariciu-Așteamăt, 1890, col. 1657-2008; IV, Așteamăt-Au, 1892, col. 2009-2224 + V-XVI + 1 f.

Tom. III: I, B-Ban, 1893, XXXVI-[XXXVII] p. + col. 2225-2448 + V pl.; Ban-Bazaconie, col. 2449-2766; III, 1896, Bazaconie-Băltăjel, col. 2767-3086; IV, 1896, Băltăjel-Bărbat, col. 3087-3254 + XL, p.

438. Dicționare și dicționare. Dare de seamă despre Etymologicum Magnum Romaniae. AnAR+Desb. IX (1886-1887).

-Introducere la tomul II. Citită da' naintea Academiei Române în ședința de la 13 martie 1887. Etym. Magn. Rom., II p. IX-XVIII:

439. Lazăr Șăineanu, Încercare asupra semasiologiei limbei române. Studie istorice despre tranzițiunea sensurilor... Cu o alocuțiune prefatăă de B. P. Hasdeu, București, 1887, p. III-IV. /Datată: București, 3 mai 1887/.

440. Etymologicum Magnum Romaniae. Dare de seamă citită în ședința de la 15 aprilie 1888, de d-l B. P. Hasdeu. AnAR-Desb., s. II, t. X (1887-1888) p. 156-175.

441. Bucea și căpăînă, RevNoua, I, 2 (15 mai 1888) p. 41-54. Și extras.

442. Morfolesc. Citit la banchetul societății „Revista Nouă“, 29 aprilie/11 mai 1890. RevNoua III, 2 (15 mai 1890) p. 47-51.

443. Cei patru aș în limba română. RevNoua, III, 9-10 (1890), p. 331-339.

444. Stulburatec și zădnatec. RevNoua, II, 9-10 (dec.-ian. 1890-1891), p. 389-390.

445. G. I. Ionescu-Gion, Cum vorbim. Conferință rostită la jubileul Atheneului și însoțită de scrisorile d-lor: I. Odobescu, B. P. Hasdeu, L. Șăineanu, A. D. Xenopol, Th. D. Speranția, A. I. Ciurcu (25 novembre 1890). București, Tip. Românul, 1891, p. 9-12.

446. Fakir și falin. RevNoua, V, 3-4 (iunie-iulie 1892) p. 156-157.

447. Un element femeesc în limba română. RevNoua, V, 8-9 (nov.-dec. 1892) p. 287-293.

448. Acad. Română, „Etymologicum Magnum Romaniae“. Tomul III, fascioara 1. Dare de seamă citită în ședința de la 19 martie 1893. RevNoua, V, 11-12 (febr.-martie 1893) p. 413-424. Familia, XXIX, 21 (23 mai-4 iunie 1893) p. 241-244.

449. Viața la macedoromâni. RevNoua, VI, 1 (15 april. 1893) p. 13-15.

450. Philippidiotisme. RevNoua, VI, 3-4 (aug.-sept. 1895) p. 160. Sarcasm și ideal, 1897, p. 212.

451. Din Etymologicum Magnum Romaniae, fundat de M. S. Regele Carol I. Bucăți alese și adaptate pentru clasele secundare superioare. București, Ed. Libr. E. Groovo. 1894, 350 p. /6 ediții. Cuprinde: Dicționare și dicționare. – Geneologia popoarelor balcanice. – Ajung. – Albine, – Alej. – Amnar. – Antina. Apuc. – Ariciu, – atec. – ăesc. – Trecerea lui bi în ghi. – Ba. – Baba Novac. – Bacău. – Balș. – Ban. – Basarabă/.
 452. Românii bănățeni din punctul de vedere al conservatismului dialectal și teritorial, de B. P. Hasdeu, București, C. Göbl., 1896, 69 p. [Extras din AnAR-MSL, s. II, t. XVII, p. 1–69].

2. Dări de seamă

453. Bibliografia. Convorbiri literare, 15 aprilie 1869. Traian I, 3 (1869) p. 12. – Limba română și dialectele italiene, Schița filologică de G. L. Frollo, 1869. Traian I, 80 (11 noiembrie 1869) p. 324. – G. L. Frollo, Vocabulario italiano-romanesco. ColTra. I, 5 (15 martie 1870) p. 4.
 454. Cestianea acadiană /Studiile acadiene de Schrader și Lenormand. Recensiune/. ColTra, VII (febr, 1876) p. 94–96.
 455. Despre câteva cuvinte din Rabelais de A. Cihac în ConvLit. aprilie 1876. Recensiune. ColTra, VII (1876) p. 235.
 456. /Alfred Ludwig, Studii vedice. Recensiune/. ColTra VII (1876) p. 236–237.
 457. /Limbile moderne ale Indiei de John Beames. Recensiune/. ColTra VII (1876), p. 237–240.
 458. Bibliografia, Reviste linguistice din 1877. ColTra. VIII (1877), p. 307–308, 356, 671–674.
 459. Sufixul grec tato și formele erbgomo și ubsoo de G. I. Ascoli. Recensiune. ColTra. VII (1876), p. 470–472.
 460. Notițe. ColTra. VIII (1877) p. 492. /Noul program de activitate al Soc. Acad. Rom., lucrări premiate, ed. de cărți vechi, specimen de dicționar al limbii române, noua ortografie/.
 461. Cronica. ColTra, X (1883) p. 95–96. /RevNoua. Împotriva lui Gaster/.

VII. ISTORIE

1. Studii și note

462. Despre Io în titlul domnilor români Moldo-Valahiei și ai Bulgariei. Cercetare filologică și diplomatică. Romania, I, 1–4. (18 noem.-dec. 1858) p. 6–8, 12–16, 20–22, 31–32.
 463. Vechile așezări române în Lodomiria, Romania, I, 1–4 (1859) p. 5–7, 9–11, 21–23, 29–30. (Etnografia).

464. Uricele române aflătoare la Sfetigora. România, I, 2-4, (1859) p. 11-31, 17-21, 29 (Arheografia).
465. Tăriile moldovenești de la Cetatea Albă. România, I, 4 (26 ian. 1859) p. 2-28.
466. Diplomatica, FoștOR, 1859, p. 9-14.
467. Banul lui Istrat Vodă Dabija. FoștoR I (1859) p. 14-16, 31 (Numismatica).
468. Istoria. FolLit, I, 1 (martie 1860), col. 1-3.
469. Perit-au dacii? FoiLit, I, 2-5 (aprilie-iulie 1860), p. 46-52, 70-73, 95-105, 138-152. (Va urma).
470. Mozaice de la Zarmizegetuza. FoiLit, I, 3 (mai 1860), p. 74-76 (cu o planșe).
471. Incunabulele Movileștilor, FoiLit, I, 4 (iunie 1860), p. 117-123.
472. Andreas Wolf, AtenRom. - Iași, I, 22 (24 martie 1861), p. 190-191.
473. Spiridon Palauzov. AtenRom - Iași, mai-iunie 1861, p. 9-13.
474. Cîteva cuvinte în chestiunea monastirilor închinat. Trecutul - Iași, nr. 37-10 iunie 1861 /p. 2/.
475. Despșerarea lui Petru Vodă Rareșiu 1538-1541. DinMoldova, I, 1-5 (1862), p. 13-16, 29-32, 46-48, 61-64, 79-80; Lumina, II, 10 (1863), p. 63-66, 85-88 (Istorică). /Va urma/.
476. Conspectul studiilor arheologice în legătură cu istoria universală a românilor. Din cursul meu de istorie la Colegiul Superior din Iași. DinMoldova, I, 3 (1862), p. 33-40; II, 9 (1862) p. 33-37. (Arheologia). /Va urma/.
477. Apendice la articolul d-lui Papadopol-Callimah despre rigatul Moldovei. DinMoldova, I, 3 (1862), p. 42 (Bibliografia).
478. Facsimilele lui Iacob Eraclide Despota și marelui logofăt Luca Stroici. DinMoldova, I, 4 (1862), p. 59-60 (Isografia).
479. Mappa esplecătoare scrierei lui Despota Vodă despre resbelul franco-german de-ntre 1553-1555. DinMoldova, II, 8 (1863) p. 18-20. (Odoporică).
480. Facsimilele mitropolitului Varlaam. DinMoldova, II, 9, (1863), p. 37-38 (Isografia).
481. Post-scriptum la dialogul lui Despot Vodă despre resboiul franco-german de-ntre 1553-1555. Lumina, III, 16, (1863), p. 49-50. (Bibliologia).
482. Comentariul asupra titlului domnilor români: lw gospodar și voevodă. Buciumul, I, nr. 111 și 119 924 sept. și 3 oct. 1863) p. 441-442, 474-475 [V. și nr. 470].
483. Studii critice asupra istoriei române. Cîteva schițe bibliografice. I. Ștefan Raicovich. Buciumul, nr. 203 (7/19 martie 1864) p. 822-823; AtenRom, Buc., nr. 24 (15 aprilie 1864), p. 201-203. - II. Spiridone Palauzov, Buciumul, nr. 204 (10/22 martie 1864) p. 827-828) /variantă la versiunea din 1861/. - III. Andrea Wolf. Buciumul, nr. 205 (12/24 martie 1864) p. 830-831. /prescurtarea versiunii din 1861/. - IV. Martin Crusius, Buciumul, nr. 206, 207, 209 (14/26 martie-2 aprilie 1864) p. 831-832, 840, 847. - V. Eutropius, Buciumul nr. 210 (5 aprilie 1864) p. 851. - VI. Petru Groza. Buciumul, nr. 211 (9 aprilie 1864) p. 855-856.
- Cîteva analyse litterarie externe. Raicevich Wolf, Palauzov, Crusius, Eutropius, Gorczyn, de Bogdan Petriceicu-Hasdeu, București, Impr. C. Bolliac, 1864. VI + 118 p. (Studii critice asupra istoriei române).

484. Studii critice asupra istoriei române. Doui secolî din viața ostășească a Moldovei (1450–1650) I. Nicolae Bălcescu, II. Poesia ostășească a moldovenilor. Buciumul, nr. 214 (4/16 aprilie 1864), p. 855–856. (Va urma).

485. Introducerea. ArhIst. I, 1, nr. 1 (8 aug. 1864) p. 1–3; Buciumul, II, nr. 265 (4/16 aug. 1864) p. 1057–1058.

486. Documente inedite în limbe străine. ArhIst. I, 1 (1864), p. 3–8, 17–22, 27–31, 37–40, 42–47, 49–55, 66–70, 73–78, 84–86, 101–104, 110–112, 113–118, 121–128.

487. Documente inedite române. ArhIst. I, 1 (1864), p. 8, 13–16, 22–24, 31–32, 35–37, 47–48, 56, 60–64, 70–72, 79–80, 85–88, 92–96, 105–110, 119–120, 128, 135–136, 139–140.

488. Fragmente documentali. ArhIst. I, 1 (1864) p. 8, 16, 40, 48, 64, 88, 96, 120–130, 137–139, 145, 188; I, 2 (1865) p. 1–170.

489. Documente publicate în limbe străine. ArhIst. I, 1 (1864), p. 9–13, 24, 25–26, 33–35, 41–42, 55–56, 59–60, 65–66, 81–84, 92, 97–100, 130–132.

490. Documente publicate române. ArhIst., I, 1 (1864) p. 16, 56, 57–59, 89, 100–101, 118–119.

491. Dare de semă din partea redactorului pentru primul semestru al publicățiunii „Archiva istorică a Românicii”. ArhIst. I, 1 (1865) p. III–VIII (Datată 29 ian. 1865).

492. Prefața. ArhIst. II (1865) p. 3 /datată: 20 aug. 1865/.

493. Ion=ù Vodă cellù Cumplit: aventurile, deamia, resbellele, moartea lui; rolul seu în istoria universală și în viața poporului român (1572–1574). Cu un portret, trei planuri de bătlălie, o cartă militară, un desemn de atac, duo genealogie, o gravură de costum și duo facsimile, de B. Petriceicu Hîjdeu, București, Impr. minist. de Resbel, 1865, XXI + 264 p. + 10 pl. (oamenii mari ai Românicii). Fragm. repr. Familia, 1865, p. 75, 86.

– Ed. nouă București, Ed. C. Müller, 1894, XVII–20–256 p.

494. O rectificare a lui Hasdeu la articolele lui Aricescu „Trompeta Carpaților”, 7 oct. 1866.

495. Portretul lui Ioan Vodă. AtenRom.–Buc. I, 6–7 (nov.–dec. 1866) p. 203–204.

496. Școalele polone în privința românilor. Uă schiță. Buletinul Instrucțiunei publice. Sept.–Noembrie 1867, p. 15–19.

– Unde învățau românii vechi? (Școalele polone în privința românilor. Uă schiță). Anuarul general al Instrucțiunii publice pe anul școlar 1864–65, II, București, 1868, p. XVI–XIX.

497. Pe unde sînt și pe unde au fost românii. Calendar pentru toți, cd. N. Wartha, București, 1867, p. 1–8.

498. Prefacia. Arh. Ist. III (1867), p. 3. /Datată: 20 aprilie 1867/. Transilvania, I, 24 (1 dec. 1868) p. 600.

499. Românii și serbii. Perseverența, nr. 14–17 (23 aprilie–4 mai 1867). Tradus sîrbește în zimzelen nr. 8–10.

500. Archivul inedit al familiei române Murguleț emigrate de duoi secolî în Polonia. ArhIst. III (1867) p. 197–283.

501. Registrul analitico-cronologic al tuturor documentelor coprinse în tomurile I și II ale „Archivei istorice a Românicii”. ArhIst. XI.IV p. (1867). /Ed. separată/.

502. Istoria toleranței religioase în România. Românul 28 ian.–28 febr. 1868, p. 86, 101–102, 104–105, 117–118, 121–122, 130–131, 137–138, 145–146, 153–154, 165, 170, 173–174, 181–182.

– de Bobdan Petriceicu-Hasdeu. Ed. II revăzută și adăosă. București, Tip. Lucrăt. asoc. 1868, 93 p.

503. Histoire de la tolérance religieuse en Roumaine, traduite avec l'autorisation de l'auteur, par Frédéric Damé et Bonifac Florescu, Bucarest, Socec, 1876, 121–/125/ p. /Adamescu mai citează o ed. a trad. din 1901/.

504. Armata generală. Românul, 3 și 6 martie 1868, p. 197, 207–208.

505. Bătrînul Basarab Novac. Românul. 29 martie–19 aprilie 1868, p. 279, 287–288, 292–293, 301, 305, 336–337. sentinella română, V, 137–143 (30 martie–28 aprilie 1868), p. 547, 551–552, 554–555, 559–560, 564, 568, 571.

506. Cine au fost dacii? Familia, nr. 41–44 (1868). p. 479, 491, 503, 515.

507. Anglia în Ardeal. Românul, 1–29 sept. 1868, p. 804, 815–816, 822, 840. Sentinella română. V, 157–160 (28 sept. – 3 Oct. 1868), p. 631–362, 639. [Gh. Boner, Transylvania].

508. Politica, Traian I, 12(18 mai 1869), p. 45. /Stema țării și stemele vechi/.

509. Varietăți. Traian, 32 (11 iulie 1869). p. 128. /Expoziția artistică de la Muzcu/.

510. Bibliografia. Principiul unității în istoria, discurs de A. Vizanti, Traian, 40 (30 iulie 1869), p. 160.

511. Limba slavică la români pînă la anul 1600. Fragmente din: Istoria culturii în Dacia, Traian, I, 42–90 (3 aug.–dec. 1869), p. 168, 171, 175, 179–180, 183, 188, 191–192, 195, 199, 203–204, 207–208, 211, 219–220, 224, 232, 237, 247, 252, 255, 259–260, 268, 280, 284, 287–288, 300, 303, 312, 315–316, 321–322, 347–348, 363–364; II, 2(1870) p. 8.

512. Femeile române. Domnița Elena. Traian I, nr. 75, 78, 79, 80, 81 (30 oct.–15 noiembrie 1869) p. 301, 302, 313–314, 317–318 321–322, 325–326; FoSocRom. II, 2–5 (mai-aug. 1871) p. 155–173.

513. Documente inedite. Traian I, (1869) p. /Constantin Șerban și seimenii/; I, 3 (1869), p. 14–15 /Pezițiunea israclitilor / către Kiselef/.

514. Domnul C. Blaremburg deputat. Traian, II, 16 (14 febr. 1870) p. 16. /Hasdeu și falsificarea documentelor din ArhIst/.

515. Archivul istoric. Deceniul 1570–1580. Fontăne inedite, rare, puțin cunoscute sau împrăștiate, traduse și adnotate de B. P. Hasdeu, Seria I, Acte. ColTra, I, nr. 1–62 (2 martie–dec 1870).

516. Șesezeci și șapte documente, în cea mai mare parte inedite, relative la istoria română politică, socială, economică, giuridică etc. ColTra, I, nr. 1–62 (1870).

517. (O aducere aminte despre Despot Vodă). COnTra, I, 2, (5 martie 1870), p. 1–2.

518. (Gaspar Grätzer ca domn german în România), ColRom. I, 4 (11 martie 1870) pl. I. [– Gaspar Grațieni (1618–1721). RevNoua, I, 9 (15 aug. 1888), p. 321–322.

519. Armenii în România. ColTra, I, 30, 33 (27 iunie, 8 iulie 1870), p. 3, 3–4. RevNous, III, 4–5 (iul–aug. 1890) p. 123–135.

520. Domnița Maria. O fiică necunoscută a lui Ștefan cel Mare. Analiza critică. ColTra, I, 45 (18 sept. 1870).

521. „Împăratul Calafat“ și „Trompeta Carpaților“ ColTra I, 56 (16 noiembrie 1870).

522. San-Giorgio și Calafat. ColTra I, 57 (26 noiembrie 1870). (istoria orașelor române).

523. Cetatea Neamțului. FoșocRom, I, 7 (oct. 1870) p. 527–331. ColTra, I, %9 (7 dec. 1870). /Repr. Începutul studiului/.

524. Stroe Buzescu – Biografie. Calendarul României, 1871, p. 90–96.

525. Istoria. Codice diplomatică. Deceniul 1570–1580. Fontane inedite rare, puțin cunoscute sau împrăștiate; culese, traduse și adnotate de B. P. Hasdeu. ColTra II, nr. 1 (1871) p. 3–4, nr. 2, p. 8, nr. 3, p. 12, nr. 5, p. 20, nr. 6, p. 24, nr. 7, p. 28, nr. 8, p. 32, nr. 10, p. 40, nr. 11 p. 39 bis., nr. 12 p. 43, nr. 15, p. 56, nr. 16, p. 60, nr. 18, p. 67–68, nr. 19, p. 73, nr. 20, p. 78, nr. 21, p. 81, nr. 22, p. 81–85, nr. 23, p. 89–90, nr. 24, p. 93–94, nr. 25, p. 97–98, nr. 26, p. 101, nr. 27, p. 105–106, nr. 28, p. 110, nr. 29, p. 114, nr. 30, p. 118, nr. 31, p. 122, nr. 32, p. 125–126, nr. 33, p. 128–130, nr. 34, p. 134, nr. 35, p. 138.

526. Vladislav Bassarabu. Vicața politică, militară, religioasă, giuridică, economică și literară a Românilor din Muntenia între anii 1350–1380. – Introducere –. § 1. Importanța lui Vladislav Bassarabu – § 2. Analiza scriitorilor moderni. – § 3. Fontane istorice. – § 4. Planul și metoda. ColTra, II, 34 (13 sept. 1871). p. 131–132. nr. 35 (20 sept.) p. 138–139. nr. 36 (27 sept.), p. 139–141, nr. 37 (4 oct.), p. 144, nr. 38 (11 oct.), p. 148–150: Cartea I *Pământul și poporul*. Nr. 39 (18 oct.), p. 151–152, nr. 43 (24 oct. p. 155–156, Nr. 41 (1 nov.), p. 159–161, nr. 42 (8 nov.), p. 164–165, Nr. 43 (15 nov.) p. 169–170, Nr. 44 (22 nov.), p. 171–173, nr. 45, (29 nov.), p. 176–177, nr. 46 (8 dec.), p. 180–181, Nr. 47 (15 dec.) p. 183–184.

527. Istoria critică a românilor din Muntenia în secolul XIV. (Urmare). Cartea I. Pământul și poporul. Capul I. Tarritotiu. § 2. Nomenclatura (Urmare). Coltra II, 48 (22 dec. 1871), p. 187–189.

[În continuare dăm subtitlurile după tabla dată de Hasdeu în ColTra, IV, 3, p. 48].
Studii critice asupra istoriei române. 1. Ce înseamnă „Vlachia Mare“ în Fontane din evul mediu. ColTra, III, 1, (2 ian. 1872), p. 1–3. – 2. Bassarabia, ca una din numirile mediere ale Munteniei. „ (10 ian. 1872) p. 12–13. – 3. (13 iun. 1872) p. 17–18. – 3. Bassarabii în anul 1259, 4 (24 ian. 1872) p. 27–29. 4. Consecințele neșcirii antice nomenclature a Munteniei, 5 (31 ian. 1872) p. 35–36. 5. Teorie lui Cantemir despre cuvântul „Bassarabia“ 6 () p. 41–42, 7 () p. 50–52. 8 () p. 58–59. 6. Dinastia Bassarabilor în Moldova 9 () p. 66–67. 10 (), p. 74–75. 116 p. 82–83. – 7. Bassarabii și Arabia 12 () p. 89–90. – 13 () p. 99–100. – 14. () p. 106. – 8. Arabia ca numele Munteniei în Cîntul Nibelungilor 15 () p. 114–110. 9. Numele poetic al Munteniei în evul mediu. 16 () p. 121–123. 10. Kara-İflak, Kara-Bogdan și Maurovlachia 17 () p. 130–132. 11. Legenda lui Negru Vodă 18 () p. 137–139. 10 () p. 142–143. 20 (), p. 153–154. 12. Radul Vodă Negru, tatăl lui Mircea cel Mare 21 () p. 161–162. – 22. () p. 23 (), p. 177–178 și 24 () p. 185–187.

3. Sântulu Nicodenu de la Tisména 25 () p. 193–195, 26 () 9. 201–203. – 14. Sintesea lui Radu Negru: mitu și realitate 27 () p. 209–211. 15. Geografia epică a Munteniei în evului mediu, 28 () p. 236–240. – 30 () p. 249–253. – 31 () p. 265–269. – 32 () p. 286–291. – 17. Acțiunea climei asupra omului: 33 6 () p. 301–306. – 18. Muntenia în Erodotu 31 () p. 32 () p. – 33. () 0. – 19. Muntenia în Ovidiu 34 () 316–320.

Natura fizică a Munteniei după Ovidiu. Între bălți. – Miracolulu nascerii naționalității române. Piticii la Dunăre. Providenția. Locuințele lacustre. Locuințele suterane. – Gropile alimentare. ColTra. IV, 1 (1 ian. 1873), p. 1–10. Litvéna teritoriului. – Separațiunea climatologică între Daci și Geji. Legea istoric a acțiunii teritoriale postume. Duplulu nume allu Dunării. Duplul nume allu Oltului: 2 (16 ian). p. 20–25. Celle două numi alle Ageșului. Rîurile slavice alle Munteniei: Ialomîța și Dîmbovița. – De unde pînă unde au locuitu slavii în Dacia 4 (15 febr.) p. 56–60. Apele oltene: Cerna, Giu, Gialesu, Gilortu etc. – Cum s-a slavisatu nomenclatura în Romania. Resturile decice în limba romana 5 (15 mart.), p. 80–86 și 103. Carpații sub numele de „Caucasu” în Apolloniu Rodiu, Ovidiu, Strabona, o inscripțiune trainica. Ammianu Marcellinu, Nestoru etc. 6 (1 april) 9. 98–103. Albanesii și Goții. Teoria d-lui Roesler despre limba română. 7 (1 mai) p. 108–119. /Postfață la vol. I/ 8 (1 iunie) p. 149–151. /Prefață/, p. I–III. /Dedicație/ Lui Herbert Spencer, p. V. Studiul IV. *Reacțiunea omului contre naturei*; 1. Providenta în istoria p. 1–10. § 2. Wallace și Darwin, p. 10–13. § 3. Gințile allese și liberulu arbitriu p. 13–20. § 4. Cultura prin aclinstare, p. 20–21. § 5. Un alfabet mongoloidu în Dacia, p. 21–23. § 6. alfabetul dacicù allu lui Dekeneu, p. 23–38. § 7. Diferința între originea unei națiuni și originea culturei naționale, p. 38–39. § 33. Frundra și zeghea p. 39–42. § 9. Epoca de bronzu și Fenicianii p. 42–43. § 10 Genealogia filologică a sulîței de bronzu p. 43–48. § 11. Cocioaba-argea-sămcea p. 48–52. § 12. Genealogia sabiei la Daci p. 52–54. § 13. Selecțiunea naturală în originea urbiloru p. 54. § 14. Statistica ruineloru în Muntenia p. 54–57. § 15. Dacia sub Ptolemeu, p. 57–61. § 16. Ce înseamnă „slava” la Traci? p. 61–64. § 17. Vinéța de codru p. 64–70. § 18. Poesta „Frunzei verzi” p. 70–77. § 19. Originile agriculturei la rumâni, p. 78–88. § 20. Originile păstoriei la români. § 21. Caracteristica limbei tracice și a dialectului dacicù, p. 101–104. § 22. Ciobanù, p. 104–107. § 23. Baciù, p. 107–109. § 24. Stâna, p. 109. § 25. Urda p. 109–110. § 26. Brânza, p. 110–112.

528. *Istoria critica a romaniloru din ambele Dacie în secolulu XIV.* Tomu I. Volumu I. Pamentulu Terrei Romanesci în secolulu XIV. Întinderea teritorială. – Nomenclature. – acțiunea naturei. Reacțiunea omului. Urbile danubiane. – Urbile carpatine. – Urbile câmpene. Sintesea. Primulu capu din Istoria analitică a formațiunii staturiloru ramâne. Fasciôra I (–IV). Bucuresci, Tip. Curții (Lucrătorii asociați), 1883, 2 f. + 3 + 340 p.

529. *Istoria critică a româniloru.* Pamentulu Terrei Romanerei, Volumu II. Reacțiunea omului contra naturei. Originile urbane. Sintesea. București, Tip. Antoniu Nanescu, Str. Lipscani, nr. 3, 1875, 1 f. + III + 112 p. /Pe copertă: Volumulu II. Fasciôra L., Bucuresci, 1874: p. 1–76. Neterminat. Pag. 77–112 nu s-au difuzat. Prin data 1875 pusă pe foaia de titlu, Hasdeu anticipa apariția întregului volum/.

Pe p. IV a copertei fasc. I, p. 1-96, se spune această primă fascioară rezolva următoarele cestiuni: Întinderea Munteniei pînă la gurile Dunării. – Luptele între Moldoveni și munteni pentru Chilia. – epoca annessării Făgărașului către Muntenia. Muntenii sub numele de bulgari în unela fontane maghiare. – Unde se afla ducatul amlaşénu – Epoca annessării Amlaşului către Muntenia. – Ca însemnăză *Nova Plantatio* în actulu lui Vladislavu Bassarabu din 1372? Vechile posesiuni muntene lîngă Sibiu și în Hațegu – Urmele unei mape italiene a Munteniei de pe la 1350. – De ce Muntenia se numesce Těrră – Românească? – Originea Cuventului Vlachilo. – De unde vine și de cîndu datează Ungro-Vlachia? – Esplicațiunea passagiului din Cinnamu, relativ la cucerirea Făgărașului de către Munteni. – Vechimea numelui: Těrră – Muntenescă. – Numele maghiaru allu Munteniei: Havas-Aföld. – Numele polonu allu Munteniei: Multany. – Cine erau Vrăncenii din evulu mediu? Numele Munteniei: Vlachia – Mare. – Numele Munteniei: Bassarabia. – Bassarabenii dintr-o cronică polonă din 1259. – Legătuta între Bassarabia de la Oltu și Bassarabia de la Pruru. – Cine a fost Vladu, voevodulu Bassarabiei din 1396. – Cine a fost banulu Barbu Bassarabu? Confusiunea între cuvîntul Bassarab și numele Serbiei. – Originea muntenescă a vechii dinastii princiare din Moldova Doui Domni Iuga.

Fasc. II, p. 97-176: Opiniunile publicismului romanu despre I-a făsciōră (Romănul. A. Laurianu, T. Maiorescu, Cesar Bolliacu, V. Babeșu, U. de Maesillac, Gr. G. Tocilescu, G. Barișu, G. Vagezzi Ruscalla).

Fasc. III, p. 177-252: Acēstă făsciōră coprinde: Filosofia teritorială a Tērei Romanesci sub Erodotu, Muntenia sub Ovidiu etc., etc., etc.

Fasc. VI, p. 253-340 [Nu cunosc exemplar cu coperta a 2-a].

[Pe copertile vol. I, fasc. I-IV, stă scris:] *Istoria critică a romanilor* de B. P. Hasdeu. Făsciōre, fiecare de către dece cōlle cellu puțin appărāndu din patru lune în patru lune, voru forme: *Istoria teritorială a Tērei Romănesci pînă la annulu 1400*. Prețulu făsciōrei I: 5 lei noui. Pentru districte și străinătate se adaugă portulu: 1 leu nou. După făsciōra IV, va appare totu în făsciōre: *Istoria etnografică a Tērei Romănesci pînă la annulu 1400*; apoi succesiivamente: *Istoria domniloru*; - *Istoria boieroru*; - *Istoria militară*; *Istoria religioasă*; - *Istoria giuridică* § - *Istoria economică*; *Istoria litterară și artistică*. – După Tērra-Românească voru urma după același planu: *Romănie Trans-Carpatină, Romănia Trans-Danubiană și Moldova*.

[Pe fasc. III:] ...voru forma primulu volumu: *Istoria... pânē la annulu 1400: Întinderea. – Nomenclatura. – Acțiunea naturei. – Următōrele patru făsciōre, adecă volumulu II, completāndu tomulu I, vor cuprinde: Reacțiunea omului. – Urbile danubiane. – Urbile carpatine. – Urbile cāmpene. – Sintesa. Prețulu... După fasciōra VIII, va appare totu în făsciōre: *Istoria etnografică*...*

[Pe fasc IV:] ...voru forma volumulu II, prin care se va închiăia: *Istoria... pēné la annulu 1400*. Prețulu... După volumulu II va appare totu în făsciōre: *Istoria etnografică*...

[La vol. II fasc. I: *Istoria...* B.P. Hasdeu. Patru făsciōre...lune, formēză unu volumu. Pentru pronumeranți prețulu unui volumu din 4 fasciōre 20 lei noui; pentru districte 24 lei noui. Volumulu II, fasciōra I. Coprinde: § 1. Provedința în istoriă. – § 2. Wallaco și Darwin. – § 3. Gințile alese și liberulu arbitriu. – § 4. Cultura prin aclimatare. – § 5. Unu alfabetu mongoloidu în Dacia. – § 6. Alfabetulu dacicu allului

Dekeneu. – § 7. Diferința între originea unei națiuni și originea culturii naționale. – § 8. Tzundra și zeghea. – § 9. Epoca de bronz și Fenicianii. – § 10. – Genealogia filologică a sulitei de bronz. – § 11. Cocioba, argea, samcea. – § 12. – Genealogic sabiei la Daci. – § 13. Selecțiunea naturală în originea urbilor. – § 14. Statistica ruinelor în Muntenia. – § 15. Dacia sub Ptolomeu. – § 16. Ce înseamnă „dava” la Traci. – § 17. Viueța de codru. – § 18. Poesia frunzei verzi. – Mai multe chărți și stampe.

535. Materia, spiritul și divinitatea. Positivism istoric. ColTra. IB, 8 (1 iunie 1873), p. 144–149.

531. Originea civilizațiunii. ColTra IV, 9 (iulie 1873), p. 168–172.

532. Alfabetul dacic: cum scrieau românii péné la annulu 1500? ColTra IV, 10 (aug. 1873) p. 186–194.

533. Paleontologia vesmentului, armei și locuinței în România. ColTra IV, 11 (sept. 1873), p. 217–223.

534. Sămcea, notiță filologică. ColTra IV, 12 (oct. 1873), p. 239–240.

535. Muntenia sub Ptolemeu din punctul de vedere al selecțiunii naturale. ColTra. IV, 12 (oct. 1873), p. 240–245.

536. Viueța de codru în Dacia, studiu filologic. ColTra. IV, 13 (nov. 1873) p. 244–245.

537. Originile agriculturii la români. ColTra. V, 3, (1873) p. 49–53.

538. Originile viniculturii la români. ColTra. V, 4 (1874) p. 89–95.

539. Originile păstoririi la români. Elemente dacice: I. cioban, baci, stîna, urda, brînză. Studiu de filologie comparată. ColTra, V, 5 (1874), p. 101–107, adaos p. 124, – Traista nr. 6 p. 156. – Dulău și mosocu – Turca nr. 7 p. 173–177. – Elemente latine nr. 9, p. 234–235. [berbec arete, ca, chiag, staul, turmă, unt, zăr, păcurar, păstor, capră, mînză].

/Studiile de sub nr. 535–545, pînă la p. 106 din ColTra, IV, 8, fac parte din *Istoria critică*, vol. II.

540. Conspectul Istoriei critice a Românilor, Tomu I, edițiunea II. ColTra, V, 2 (1874) p. 31–35. În sumariul revistei este atribuit lui Hasdeu. Reproduce prefața ed. II și cuprinsul, anunțînd totodată: „Aflăm în acest moment că Parlamentul a votat din nou d-lui Hasdeu, în ședința din 21 februarie, un premiu de 4.000 franci „pentru continuarea Istoriei critice a Românilor”/.

541. Istoria critică a românilor. Pământul Terrei-Romanesci. Volumul I. Întinderea teritorială. – Nomenclatura. – Acțiunea naturii. București. Impr. Statului, 1875. XII + 311/–316/p. [Pe copertă: „Edițiunea II, revizuită și forte adausă... Typ. Thiel Weiss, 1874’].

[Cuprinsul („însemnăm prin cruce + paragrafiile ce au lipsit cu totul în prima edițiune și prin steluță * a paragrafiilor înavuțiți cu nouă numeroase adausuri în text său în note”, lămurește *Conspectul*... ColTra V, p. 31].

Studiul I. Întinderea teritorială. § 1. Hotarul muntenesc péné la Marea Neagră. – § 2. Epoca lăpării Munteniei péné la Marea Neagră. – § 3 – Epoca scăderii hotarului orientului al Munteniei. – § 4. – Ducatul Făgărașului. – + § 5. – Epoca coprinderii Făgărașului de către Munteni. – § 6. Modalitatea coprinderii Făgărașului de către

Bassarabi. – § 7. Făgărașul între Munteni și Unguri. – § 8. Ducatul Amlașului. – § 9. – Ducatul de Amlaș din punctul de vedere cronologică. + § 10. – Ducatul de Amlaș din punctul de vedere geografică. – § 11. – Possessiunile Bassarabilor în Temoșiana. – § 12. Dobrogea-Vidinu. Hațegù. – § 13. O mappă a Munteniei din secolul XIV. – § 14. *Resumatu*.

Studiulu II. Nomenclatura. § 1. Țerre-Românească. – § 2. Originea termenului Vlachu. – § 3. Ungro-Vlachia. – § 3 bis. Transalpina. – § 4. Țerra Muntenescă. – § 5. Havasalföld. – § 6. Multany. – § 7. Vrancea. – § 8. Vlachia-mare. – § 9. Causa analogiilor nominale între Muntenia și România trans-danubiană. – § 10. Bassarabia de la Ottu în fontele polone și moldovene. – § 11. Bassarabia în fontele serbe și maghiare. – § 12. Bassarabia în fontele italiene. – § 10. *Recapitularea despre Bassarabia*. – § 14. Bassarabienii într-o cronică polonă din 1259. – + § 15. Basarabu-banu într-o cronică persiană din 1240. – § 16. Trecerea numelui Bassarabia către România de peste Prutu. – § 17. Etimologia termenului „Bassarabia” de la Bessi. – § 18. Vladu voevodul Bassarabiei din 1396. – § 19. Etimologic termenului „Bassarabia” de la Bastarni. – § 20. Ipoteza despre venirea Bassarabilor de peste Prutu. – § 21. Banul Barbu Bassarabu. – § 22. Consecințele asonanței între bassarabia și Serbia. – § 23. Etimologia poporană. – § 24. Muntanismul dinastiei Mușatu în Moldova. § 25. Bogdancii și Mușatescii. – § 26. Numele propriu Mușat. – § 27. Domnia lui Iuga Konistoviciu în Moldova. – § 28. *Resumatu despre Mușatesci*. – § 29. Sulzer și Heliade despre arabismul Bassarabilor. – § 30. Natura rebusului eraldicii. – § 31. Robusul eraldic al Bassarabilor. § 32. – Flavii și Bassarabii. – § 33. Arabizarea Românilor în poezia poporană sud-slovică. – § 34. Arabizarea Românilor în Nibelungenlied. – § 35. Transitulul comercial prin Românie. – § 36. Confuziunea între Arabia danubiană și Arabia asiatică. – § 37. Arabia ca numele epic al României. – § 38. Numile Kara-ıflak, Kara-bogdan și Mauro-Vlachia. – § 39. Morlaccii din Dalmația. – § 40. Cuvântul „blak” în limbile Nord-germane. – § 41. Numele Kara-Vlach la Slavici. § 42 Numele mongolului Kara-ulag. – § 41. Două Negri-voevodi. – § 44. Personificarea originilor naționale în istoria universală – § 45. Personificarea originilor naționale la Români. – § 46. Originea fabulei despre venirea lui Neagoe din Făgăraș. – § 47. Originea fabulei despre închinarea Bassarabilor lui Negru. – § 48. Tradițiunea și cronica. – § 49. *Resumatu despre mitul lui Negru-vodă*. – § 50. Cine a fost Negru-vodă cellu adevărat? – § 51. Exemple de erori paleografice. – § 52. Exemple de erori paleografice. – § 52. Radu-Negru și Radu Grecu. – § 53. Originea monastirii Tismăna. – § 54. Originea monastirii Cozia. – § 55. Originea monastirii Cotmăne. – § 56. Originea monastirii de la Cîmpu-Lungu. – § 57. *Resumatu despre Radu Grecu*. – § 58. Legenda ardelenă despre sîntul Nicodemu. – § 59. Legenda muntănă despre sîntul Nicodemu. – § 60. Un evangheliar slavo-român din 1504. – + § 61. Legenda slavo-român din 1504. – + § 61. Legenda serbo-bulgară despre sîntul Nicodemu. – § 62. *Resumatu despre sîntul Nicodemu*. – § 63. *Resumatul despre adevăratul Radu-Negru*. – § 64. Țerra Negrilor în satele scandinave. – § 65. Négra Bulgaria, Négra-Ungaria și Marea Négră. – § 66. Charta epică a Arabiei de la Dunăre. – § 67. *Concluziunea despre Arabia de la Dunăre*. – § 68. O coincidență la Românii trans-danubiani. – § 69. Importanța

unei nomenclature teritoriale. – § 70. *Recapitularea despre nomenclatura Terrei-Românescu.*

Studiul III. Acțiunea naturii asupra omului. – § 1. Natura Munteniei. – § 2. Teoria acțiunii climatei asupra omului. – § 3. Gîntea mărgîndî acțiunea naturii. – § 4. Instituțiunile mărgîndî acțiunea naturii. – § 5. Oamenii mari mărgîndî acțiunea naturii. – § 6. Accidentele locale mărgîndî acțiunea naturii. – § 7. *Concluziunea despre acțiunea naturii.*

I. Erododu. § 8. Testulu lui Erododu despre Dacia. – § 9. Ecuivocitatea expresiunii, *δία μέσων*. – § 10. semnificațiunea termenilor Prutu și Siretu în limba scitică. – § 11. Oltulu de giosu sub numele de Maris. – § 12. Agatirsii. – § 13. Aurulu oltenu în cimitirulu pre-istoricu de la Hallstadt. – + § 14. Ce însemna cuventulu Maris la Sciți?. – § 15. Siginii. – § 16. Caracterulu comercialu allu Sipinoloru. – § 17. Anticitățile apiculturii române. – + § 18. Vespile în Temeșiana. – § 19. Mappa geografică a Agatirsiei. – 20. Migrațiunile Neunilor prin Moldova. – § 22. Regiunea Sciților plugari. – + § 22. Carpații în Erododu. – + § 23. Griffonii păzitori de aur. – § 24. Originea mitulu griffonilor. – § 25. Péné unde Dunărea aparține Sciților?. – § 26. Podulu lui Dariu. – § 27. Gurele Dunării în Erododu. – § 28. Sciția-vechiă și Sciția nouă. –

II Ovidiu. § 29. Importanța lui Ovidiu pentru istoria Daciei. – § 30. Imaginile danubiane alle lui Ovidiu. – § 31. Frigulu de la Dunăre. – § 32. Ovidiu murindă de friguri. – § 33. Mortalitatea țărilor palustre. – + § 34. Piticii de la gurele Dunării. – § 35. Motivele lui Traian de a descăleca în Oltenia. – § 36. Coloniele române în Dobrogea – § 37. Invasibilitatea țărilor băltoase. – § 38. Caracterulu strategicu allu Olteniei. – § 39. Diferința între popore bellicose și popore forți. – § 40. Cestiunea lăcuințelor lacustre în Dacia. – § 41. Istoria bordeiului în Dacia. – § 42. Legătura bordeiilor cu invasiunile. – § 43. Originea cuvintulu bordeiu. – § 44. Grănarele și mormintele suterrane în Dacia. – § 45. Regiunea sirului în România. – § 46. Livreaa teritoriului. – § 47. Căllăreții geți pe Columna Traiană. – § 48. Legea influinței teritoriale postume. – § 49. Duplicitatea numelui Dunării. – § 50. Binomitatea Oltului. – + § 51. Oltulu „rîu de aur, în limba agatirsică. – + § 52. Originea numelui Giu. – § 53. Cuvintulu dacicu „sil“ în limba română. – § 54. Unde a fostu districtulu de Jaleșu în secolulu XIV? – + § 55. Originea cuvintulu Jaleșu. – + § 56. Rîulu Gilortu, – + § 57. Rîulețulu Giomartilu. – + § 58. – Numele Giului în Ptolemeu. – § 59. *Concluziunea despre fluviile binominale din Muntenia.* – § 60. De unde și péné unde au locuit Slavii în Muntenia?. – + § 61. Limba dacică, limba slavică și limba română. – § 62. Originea slavinelor în topografia română. – § 63. *Concluziunea despre idrografia Munteniei sub Ovidiu.* – + § 64. Colchida la Dunăre în Ovidiu. – § 65. Caucasu lângă Dunăre pe o inscripțiune și în Floru. – § 66. Etnografia Munteniei în Appolloniu de Rodomu. – § 67. Carpații sub numele de Caucasii în Apollonia de Rodomu. – § 68. Carpații sub numele de Caucasu în Iomande, Ammianu Marcellinu, Ptolemeu și Nestoru. – § 69. Urmele topografice alle numelui Caucasii la Dunăre. – § 70. Unde lăcuiau Siginii și Agatirsii în epoca lui Ovidiu? – § 71. *Resumatu despre Carpații sub numele de Caucasu.* – § 72. *Concluziunea despre Muntenia sub Ovidiu.*

III. *Limba română*. § 73. Importanța filologiei în istoriă. – § 74. D. Rösler scrie românește?. – § 75. Latinismul relativu allu limbeleru albanescu și română. – § 76. Tracismul relativu allu limbeleru albanesă și română. – § 77. Originea numelui „Dunăre”. § 78. *Conclușiunea despre înrudirea Româniloru cu Albanesii*. – + 79. Originea cuvîntului „hiții”. – § 80. Teoria lui Lonu Maioresu despre românisme la goți. – § 81. Originea cuvintelor „adoru” și „patu”. – § 82. Ce urmează din lipsa gotismelor în limba română? – § 83. Puntulu teritorialu în istoria Goșiloru péné la Attila. – + § 84. – Originea numiloru „Moldova” și „Prahova”. – § 85. Epoca disparițiunii Goșiloru din Dacia. – § 86. Istoria Gepidiloru la Dunăre. – § 87. Conclușiunea despre Goți și Gepisi. – § 88. *Resultetele filologice assupra formațiunii naționalității române*. – + 89. Modernitatea slavismelor și germanismelor în limba română. – § 90. Lipsa de dialecte la Românii din Dacia. – § 91. Forța de expansiune a Olteniloru. – § 92. *Conclușiunea despre acțiunea naturei*. –

Addenda. + Cuvîntulu celticu „frut”. – + Strechia la Erodotu.

542. Varietăți. Nihil sine Urechiiă. ColTra II. 39/101 (18 oct. 1871). [Prof. Urechiiă să-și publice lecțiile de la Universitate]. –

543. Cestiuni istorice. Polemică științifică cu d. A. Papiu. ColTra. II, 3/113 (13 ian. 1872) p. 21–23.

544. O cucoană democrată la începutul secolului XVII. ColTra II, 32/132 (15 sept. 1872) p. 281–282.

545. Un act istoric despre Crețulești și Catargiești. ColTra, IV, % (15 martie 1873) p. 80.

546. Ștefan cel Mare și Italia. ColTra, IV, 12 (oct. 1873), p. 225–227. / La documentele publice de Esarcu/.

547. Noua cercetări documentale assupra ducatului de Amlașu și banatului de Severin. ColTra V, 1 (1874), p. 12–18.

548. Știința și d. I. C. Massim, critică. ColTra V, 4 (1874) p. 95–96.

549. O corepondență inedită a doamnei Elena a lui Matei Basarab cu principele transilvan Georgiu Rakotzi. ColTra, V, 7 (1874) p. 160–171.

550. Doue documente inedite relative la istoria militară a românilor. ColTra V, 8 (1874) p. 215–216. / De la Mihai Viteazul și Matei Bassarab/.

551. Zimbrul în Dacia. ColTra, VI, 2 (1875) p. 97–104. –

552. Castelul Törzburg în posesiunea Basarabilor. Notă istorică. ColTra, VI, 3 (1875) p. 152–157.

553. Baba Novac. (Episod din istoria lui Mihai Viteazul. ColTra, VII, 4 (aprilie 1876) p. 145–165.

554. Notițe. ColTra, VII (1876) p. 191–192. [despre cîteva lucrări/.

555. Cîteva acte române inedite din Bibliot. Bathyanină din Alba-Iulii, 1631–1633. ColTra, VII, (1876), p. 230–235.

556. Miloș-vodă din 1574. Appendice la notița d-lui N. Măldărescu. ColTra, VII (iunie 1876). p. 272–275.

557. *Originile Craiovei, 1230–1400: Literatura cestiunii* – Biserica sf. Dumitru din Craiova – Craiu-Iova – Tradițiunea – Cronicarul Alberic – Alberic în Ungaria –

„Comanii“ de la Olt și „Comanii“ de la Dunăre – „Vadurile Comanilor“ – Alianța lui Crai Ion cu Francii – Neamul lui Nariot de Toucy – Craiul Ion în Joinville. ColTra, VII (1876) p. 289–298, 337–347, 433–441. – Naționalitatea cumanilor – Frăția de cruce – Înmormîntarea la cumani – Oltenia între 123–1240 – Nedeia – Craiova în mîinile serbilor – Mircea cel Mare lîngă Craiova. ColTra, VIII (1877), p. 1–11, 340–353 661–670.

– *Originile Craiovei, 1230–1400.* Biserica St. Dumitru – O tradițiune olteană și o tradițiune bănățeană. – „Rex Jonas comanorul“ în cronicarul Alberic și-n Joinville. – Vadurile cumanilor la Olt și la Dunăre. – Naționalitatea și Obiceiele cumanilor. – Frăția de cruce și movile. – Oltenia între 1230–1240. – „Nedeie-Cetate“. Luptele de lîngă Craiova între țzarul Ștefan Dușan și Alexandru Basarab, între sultanul Baiazid și Mircea cel Mare. – Șerbul Marco-Crăișorul și românul Ratco. București, Tip. Laborat. români. 1878. VIII + 63 p.

558. Documente inedite din Biblioteca Doria-Panfiliana din Roma, relative la Istoria catolicismului în România, 1601–1606. ColTra, VII, (1876) p. 299–324. /15 documente/.

559. Notă la relațiunea contemporană despre Ștefan cel Mare descoperită de D. C. Esarcu. ColTra, VII (1876) p. 381–382. /Baltazar de Piscia/.

560. Notă. ColTra. VII (1876) p. 470. [La documentul lui Vlad Țepeș comunicat de C. Colibășanu; în realitate e de la Vlad Călugărul/.

561. Românul stă bine înfipt în ambele Dacii! Albumul macedoromân, 1880, p. 51.

562. Portretul lui Ștefan cel Mare. Scrisoare către fie-mea Julia B. P. Hasdeu. ColTra IX (1882) p. 115–123, 183–192.

563. Archivul de la Genova. Documente relative la Istoria română. ColTra, IX (1882) p. 477–479.

564. Supărările artistice ale lui Neagoe Basarab. O scrisoare inedită din Archivul național săsesc de la Sibiu. ColTra IX (1882) p. 525–527.

565. Din revașele banilor Craiovei. Un act românesc de la marele Ban Giurgiu Raț din 1 februarie 1600. ColTra, X. (1883) p. 235–239. /Cu facsimile/.

566. Petru Vodă Schiopul și fiul său Ștefan Vodă. Un portret domnesc necunosct. ColTra, X (1883) p. 364–365.

567. Nota redactorului. ColTra. X (1883) p. 366. /La art. lui Boloslas Petriceicu-Hasdeu, Un român apărător al Vienei la 1683/.

568. Oltenescele de B. Petriceicu-Hasdeu. Patru discursuri Originele Craiovei. Hrist și Tudor Vladimirescu. Craiova, Samitca, 1884, 155 p.

[Cuprinde: I. Patru discursuri pronunțate la societatea „Românismul“ (1869–1871): – a) Națiunea și Umanitatea. Discurs cu ocasiunea primirei președinției, în Ședința din 15 noembrie 1869. – b) Cosmopolitismul și Naționalismul. Discursul președințial de redeschiderea ședințelor, ținut în 26 septembrie 1870. – c) Causele și rezultatele cosmopolitismului. Discurs președințial la inaugurarea anului III rostit în ședința publică din 24 ianuarie 1871. d) Discurs de deschidere la serbarea pe cîmpia Cotroceni în memoria lui Tudor Vladimirescu. II. Originele Craiovei, 1230–1400. III. Hrist și Tudor Vladimirescu/

569. O introducere în istoria universală—RevNoua II, 10 & 15 nov. 1889) p. 367–383. [Reproducere din *Istoria critică*, vol. II cu interpretări spiritiste/.
570. Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice, de B. P. Hasdeu. Ședința solemnă din 27 martie 1892. AnAR-MSL, s. II, t. XIV (1891–1892) p. 225–261. — RevNoua, V, 1–2 (april-mai 1892) p. 5–27.
- Strat și substrat. Genealogia popoarelor balcanice. Introducere la tomul III din Etymologicum Magnum Romaniae, de B. P. Hasdeu, București, Socec, 1892. XXXVII, p. + 5 pl. — Etym. Magn. Rom., II, P: V–XXXVIII: /REc. V. Oblak: ConvLit. XXVIII 91894) p. 93–94.
571. Basarabii. Cine? — De unde? — De când? RevNoua. VI, 3–4 (aug-sept. 1893). p. 85–105. — Etym. Magn. Rom. III, 1893, col. 2540–2592. — Din Etym. Magn. Rom. 1894, p. 285–350.
- Basarabii. Cine? — De unde? — De când? de B. P. Hasdeu, București, Socec, 1894, 23 p.
572. Cheile Bîcului. O zidărie celtică în România. RevNoua VII, 6 (martie 1895), p. 208–217.
573. Notiță despre boierii Bălăcenii. RevNoua, VII, 10–11 (iulie-aug. 1895), p. 415–419.
574. Mileniul Chinezatului românesc, de B. P. Hasdeu, AnAR-Desb. s. II, t. XVIII (1895–1896), p. 402–404.
575. Negru-Vodă. Un secol și jumătate din începuturile Statului Țerei Românești (1230–1380). Ca introducere la tomul IV din Etymologicum Magnum Romaniae, de B. P. Hasdeu, București, CCLXXXVI p. (Precuvîntarea datată: Cîmpina, 1 ianuarie 1898).
576. Prieteni cu voie sau fără voie. Conferință ținută la Ateneul Român la 7 decembrie 1900, în folosul Ligei Culturale. Apărarea Naț. I, nr. 321 (10 dec. 1900), — LitARom V (1901), p. (Prietenia româno-bulgară).
577. Cine sînt Albanezii? Conferință ținută în ședința Academiei Române de la 25 mai 1901 LitARom. V (iunie-august 1901), p. 555–561.
- București, C. Göbl., 1901. 11 p. (Extras din AnAR-MSL, s. II, t. XXIII, p. 103–113).

2. Dări de seamă

578. Îndrumări bibliografice pentru istoria României. Romania, I, 3 (2 dec. 1858) p. 22–23. /Collectanea lui Senkovski/.
579. Chronica Hușilor și a episcopiei cu asemenea nume, de Melchisedec. Traian I, nr. 4, 5, 7, și 9 (1869), p. 15–16, 20, 28 și 36. (Bibliografia).
580. Cronicele României de Cogălniceanu. ColTra. III, 31/141 (15 sept. 1872) p. 273–275.
581. /Numismatica română, de D. A. Sturdza. Recensiune/. ColTra, VII (1876) p. 45–46.

582. (Istoria arheologiei de A. I. Odobescu). ColTra, VIII, (1877) p. 68–81.

583. Despre Dacia înainte de romani după d. Gr. G. Tocilescu. *Notiță critică*.

București. Tip. Acad. Rom. 1881, 16 p.

– În Binele Public, nr. 16–31 (aprilie 1881) /Neterminat/.

584. A. D. Xenopol, Teoria lui Rösler, Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană, Iași, 1884, în – 8°. – Raportor B. P. Hasdeu, AnAR-Desb. s. II, t. VII, 1885, p. 182–184.

585. Miron Costin, Opere complete etc. edițiune îngrijită de V. A. Urechia. Tomul II. recensie. RevNoua, I, 5 (15 april. 1888) p. 199. (Notițe bibliografice).

586. Louis Leger și slavii. RevNoua, III (1890) p. 119–120. (Notiță bibliografică).

3. Documente.

[Clasate după data lor]*

587. Uric din 1134 /Diploma birlădeană/. FoLLit, I, 3 (mai 1860) p. 67–68.

– Instrucțiunea publică din Moldova. 1860. (text, trad., comentar).

588. Resturile unei cărți de donațiune de pe la anul 1348, emanată de la împăratul serbesc Dușan și relativă la starea socială a românilor de peste Dunăre, ArhIst. III (1867) p. 85–196. /text sîrb. trad. și comentar/.

[Cuprinde: Textul p. 85–121– Comentariul; 1. Importanța generală a documentului, p. 122–127, 2. Greutățile traducției p. 127–130. 3. Noțiuni preliminare, p. 130–131. 4. Elementul administrativ al hrîsovului lui Ștefan Dușan p. 131–141. 5. Elementul juridic al documentului: I. Dreptul de rescumpărare prin neam. p. 141–145; II. Juriul la români și la serbi. p. 145–157; III. Proprietatea. p. 157–178. 6. Elementul lingvistic al documentului p. 178–191. 7. Țigani, p. 191–194. Concluziunea, p. 194–196.

589. Uric de la Iuga Vv. din 1374. FoLLit, I, 2 (aprilie 1860), p. 41–42.

590. Uricul cel de mult căutat de la Roman Vodă din 1392. Testul, Traducerea și comentarul. Lumina, III, 19 (1863) p. 11–16 (va urma).

591. Doă documente de la regele anglu Enric VI din 1427 și 1434, despre Radul ban de Craiova, acordîndu-i o pensiuă anuală de 40 marce de argint. DinMoldova, I, 1(1862) p. 7–11.

[Cuprinde: I. Traducerea. II. Comentarul: 1. Bibliografia documentului, 2. Enric VI și sfetnicii lui. 3. Cercetări asupra persoanagiului banul Radul de Craiova. 4. Valoarea marcei anglo din suta XV. 5. Despre bejenarii din familia Băsarab/.

592. Un uric de la Vladislav, regele polono-ungar, din 1444, în Urbea Mare, hărăzind ardeleanului Iancu Românul locul pustiu Tenowepole în Galiția, DinMoldova, I, 1 (1862) p. 2–6 (Diplomatologia) /. Text. lat. trad. comentar/.

[Cuprinde: 1. Bibliografia documentului. 2. Regele Vladislav III. 3. Neamul lui Iancu Românul. 4. Samborien. 5. Stilul uricului. 6. Artă arcașească la români. 7. Subscriitorii actului./

* Nu figurează decît documentele care au un titlu pus de editor.

593. Așezământul comercial inedit al lui Ștefan cel Mare, Suceava, 3 iuliu 1460. ArhIst. II (1865) p. 171–176. /Text slav și trad./.
594. Un uric din 1466. AtenRom.–Iași, 1861, p. 155–156.
595. Înnălțarea unui ambasador român la demnitatea de cavaler-saurat venețian, Veneția, 7 martie 1518. ArhIst. II (1865) p. 69–70./ Ambasadorii lui Neagoe Basarab; text. lat. și trad./.
596. O autorizațiune de urmărirea ȝiganilor de la Petru Rareș din 1541. ArhIst. III (1867) p. 197./ Acta Murguleș/.
597. Epistola lui Ferdinand, regelui austriac, către domnul moldovenesc Ștefan, Praga, 38 decembrie 1551. ArhIst. II, (1865) p. 43–44. /Text lat. și trad./.
598. Confirmațiunea metropolitană asupra cumpărături a unui ȝigan, 2 mai 1571. Arh. Ist. II (1865) p. 48./ Text slav și trad./.
599. Circulara polonă a lui Petru Vodă cel Schiop despre oarecari trebi neguțorești și despre izgonirea ȝidovilor, din 1579. DinMoldova, I, 2 (1862) p. 17–26. (Dreptul comerciale) [Cuprinde: I. Traducerea. II. Testul. III. Comîntarul: 1. Descrierea archeografică și analitică a uricului. 2. Caracteristica lui Petru cel Schiop. 3. Anticitatea comerciale a botosienilor. 4. Lentiești și Sipinetiul. 5. Politica hotinenilor. 6. Notiția numismatica despre valoarea groșilor, talerilor, zloților și a banilor în a doua jumătate a sutei XVI. 7. Postavul de Lund. 8. Cestiunea ȝidovilor din România/.
600. Crissov de la Iancu Sassu din 1580, iscălit cu litere latine de către Logofătul Stroici. ArhIst. III (1867) p. 198. /Acta Murguleș/.
601. Prima scrisoare a nunțului papal în Polonia despre propaganda catolicismului în Moldova, Varșovia 1587. ArhIst. II (1865) p. 21–22. /Monsignor Anibal di Capua; text polon și trad./.
602. Testamentul Mariei Șeptelici din 1592. ArhIst. III(1867) p. 199. /Acta Murguleș/.
603. Privilegiu de cumpărătură de la Aron Vodă din 1592. ArhIst. III (1867) p. 200–201. /Acta Murguleș/.
604. Un uric din 1593. AtenRom.–Iași, mai-iunie 1861, p. 154–155.
605. Relațiunea ambasadorilor moscoviți în Austria despre începutul revoltei transilvanilor, muntenilor și moldovenilor contra Turciei, ArhIst. II (1865) p. 18–21. / Michail Vliaminov și Atanasie Vlasiev; Text rus și trad./.
606. Năvăeala între craiul Sigismund al 3-lea și domnul Eremia Movilă din 1597. FoSToR. I (1859) p. 29–31. (Diplomatica).
607. Conferința ambasadorilor lui Michaiu cellu Viteazu cu ambasadorii țzarului moscovit. Pilsen (Boemia), 20 noemvrie 1599, ArhIst. II (1865), p. 47–45. /text rus și trad./.
608. Privilegiu de cumpărătură de la Ieremia Movilă din 1599. ArhIst. III (1867) p. 202. /Acta Murguleș/.
609. Cîteva epistole extrase din Archivele familiei principilor Sapieha și relative la istoria Movileșcilor și a lui Michaiu cellu Viteaz /1600–1620/. ArhIst. III (18767) p. 35–84. /Text pol. și trad./.

/Cuprinde: 2 monografii: „Leon Sapieha“ p. 51–60 și „Constantin Movilă“ p. 60–84/.

610. Uric românesc din 1601. FoILit, I, (martie 1860) p. 5–7.

611. Un zăpis de mărturie de la mai mulți orășeni din Suceava, boeri și burgesi, din 1610. ArhIst. III (1867) p. 205–206. /Acta Murguleț/.

612. O confirmațiune princiară a actului precedente / Constantin Movilă lui Vasile Șepteliți pentru satul Văscăuți, 1610/. ArhIst. III (1867) p. 207–208. /Acta Murguleț/.

613. Un act de vânzare din 1610. ArhIst. III (1867) p. 209–210. /Acta Murguleț/.

614. O confirmațiune domnească din 1617. ArhIst. III (1867) p. 211. /Acta Murguleț/.

615. O altă confirmațiune domnească din 1617. ArhIst. III (1867) p. 212–213. /Acta Murguleț/.

616. Un act de mărturie din 1618. ArhIst. III (1867) p. 21–214. /Acta Murguleț/.

617. Un act de mărturie de la un capu districtual din 1621. ArhIst. III (1867) /Acta Murguleț/.

618. Un ordin domnesc către un funcționar polițienesc din 1621. ArhIst. III (1867) p. 216. /Acta Murguleț/.

619. Ștefan Tomșa confirmațiune ipotecarea unor teritorii în 1622. ArhIst. III (1867) p. 217. /Acta Murguleț/.

620. Un uric din 1623 august 11. AtenRom.– Iași, mai–iunie 1861, p. 13–14.

621. O confirmațiune domnească din 1625. ArhIst. III (1867), p. 218. /Acta Murguleț/.

622. O altă confirmațiune domnească din 1625. ArhIst. III (1867), p. 219. /Acta Murguleț/.

623. Un uric din 1628 martie 28. Aten–rom–Iași, mai–iunie, 1861, p. 155.

624. O confirmațiune domnească din 1637. ArhIst. III (1867), p. 221–222. /Acta Murguleț/.

625. Un act de cesiune din 1638, ArhIst. III (1867), p. 223. /Acta Murguleț/.

626. O obligațiune din 1644. ArhIst. III (1867), p. 225. /Acta Murguleț/.

627. O carte de giudecată de la mitropolitul Varlaam din 1646. Romania, I, 2, 3 (1859) p. 15–16, 24. (Diplomatica).

– Un act de împăcare din 1646 scris întreg cu mîna mitropolitului Varlaam, ArhIst. III (1867), p. 226. /Acta Murguleț/.

628. O sentință de la capii districtuali din 1647. ArhIst. III (1867), p. 227. /Acta Murguleț/.

629. Renduirea unei comisiuni de anchetă din 1650. ArhIst. III (1867), p. 228. /Acta Murguleț/.

630. Un testament scris în dialectul rutean din Bucovina din 1650. ArhIst. III (1867), p. 229. /Acta Murguleț/.

631. O instrucțiune domnească către capii districtuali din 1655. ArhIst. III (1867), p. 231. /Acta Murguleț/.
632. Istoricul unui proces din 1656. ArhIst. III (1867), p. 230. /Acta Murguleț/.
633. O instrucțiune domnească către capii districtuali din 1656. ArhIst. III (1867), p. 232. /Acta Murguleț/.
634. Verdictul juraților din 1656 – ArhIst. III (1867), p. 233. /Acta Murguleț/.
635. O mărturie municipală din 1656. ArhIst. III (1867), p. 234. /Acta Murguleț/.
636. Un act de vânzare din 1656. ArhIst. III (1867), p. 235. /Acta Murguleț/.
637. O confirmațiune domnească din 1657. ArhIst. III (1867), p. 236–237. /Acta Murguleț/.
638. O mărturie de la divan din 1657. ArhIst. III (1867), p. 238–239. /Acta Murguleț/.
639. O poruncă din 1658. FoILit. I, 3 (mai 1860) p. 68.
640. Domnul renduește o comisiune de anchetă în 1659. ArhIst. III (1867), p. 241. /Acta Murguleț/.
641. Un ordin domnesc din 1661. ArhIst. III (1867), p. 240. /Acta Murguleț/.
642. O sentință domnească din 1662. ArhIst. III (1867), p. 243. /Acta Murguleț/.
643. O hotărâre domnească într-o cestiune testamentară din 1662. ArhIst. III (1867), p. 224. /Acta Murguleț/.
644. Un document relativu la invasiunea lui Constantin Șerban în Moldova contra lui Ștefan Lupul, Iași, 20 aprilie 1665. ArhIst. III (1867), p. 80–81.
645. O confirmațiune domnească din 1647 ArhIst. III (1867), p. 245. /Acta Murguleț/.
646. O tocmală de împărțală din 1670. FoStoR. I (1859) p. 9–10 (Diplomatica). Toader Murguleț amintește pe Tudose Dubăr/.
- Un act de împărțală din 1670. ArhIst. III (1867) p. 248. /Acta Murguleț/.
647. Uricariul. Romania. I, 3 (2 dec. 1858) p. 23. / 1670 dec. 8, zapisul Alexandrei fata cronicarului Gr. Ureche/.
648. Scrisoarea domnului muntenesc Grigoraș Ghica către hatmanul polon Ion Sobieski, Zloczow, 21 sept. 1672, ArhIst. II (1865), p. 22–23. /text pol. și trad./.
649. Răspunsul lui Ion Sobieski la scrisoarea lui Grigoraș Ghica, Uchan, 28 sept. 1672. ArhIst. II (1865), p. 23–24. /Text pol. și trad./.
650. Colonelul Căzăcesc Dimitrie Raicia înștiințează pe boerul moscovit cneaz Trubetzkoi despre mișcările turco-polone la hotarele Moldovei, Baryszewka, 17 sept. 1673. ArhIst. II (1865) p. 76–80. /Text rus. și trad./.
651. Un act de donațiune între soți din 1674. ArhIst. III (1874) p. 249. /Acta Murguleț/.
652. O poruncă domnească din 1675. ArhIst. III (1867), p. 250. /Acta Murguleț/.
653. Un act de donațiune din 1677. ArhIst. III (1867), p. 251. /Acta Murguleț/.
654. Un act de danie din 1678. ArhIst. III (1867), p. 252. /Acta Murguleț/.

655. Un ordin domnesc din 1679. ArhIst. III (1867), p. 253. /Acta Murguleț/.
656. O sentință domnească din 1680. ArhIst. III (1867), p. 254. /Acta Murguleț/.
657. O poruncă domnească din 1681. ArhIst. III (1867), p. 255. /Acta Murguleț/.
658. O carte românească din 1682. FoStoR. I (1859) p. 10–11 (Diplomatica).
659. Inventarul oficial de documentele depuse în castelul din Cracovia și relative la români. ArhIst. II (1865), p. 49–65. /Text lat. și trad./, după ed. Rykaczowski, 1862/.
660. Un ordin domnesc din 1862. ArhIst. III (1867), p. 258 /Acta Murguleț/.
661. O garanție din 1862. ArhIst. III (1867), p. 258. /Acta Murguleț/.
662. Un act de vânzare din 1683. ArhIst. III (1867), p. 257. /Acta Murguleț/.
662. O adeverință din 1683. ArhIst. III (1867), p. 259. /Acta Murguleț/.
663. O ținută domnească din 1683. ArhIst. III (1867), p. 260. /Acta Murguleț/.
665. Un tratat inedit de alianță între domnul Munteniei Grigoraș și C. Brîncoveanu din 1683. ColTra. III 8/118 (21 febr. 1872) p. 62–63, (Documente).
666. Un ordin domnesc din 1691. ArhIst. III (1867), p. 261. /Acta Murguleț/.
667. O epistolă de la regele Ioan Sobieski către doi boeri emigrați, din 1691. ArhIst. III (1867), p. 262–263. /Acta Murguleț/.
668. O ținută de la Ioan Sobieski. FoStoR. I (1859) p. 11–12. (Diplomatica).
- /Către Ilie Moțoc și Neculai Murguleț/.
669. Un act de vânzare din 1698. ArhIst. III (1867), p. 264. /Acta Murguleț/.
670. Un act de vânzare din 1699. ArhIst. III (1867), p. 265. /Acta Murguleț/.
671. Un act de vânzare din 1699. ArhIst. III (1867), p. 266. /Acta Murguleț/.
672. Un raport din suta a 17-cea. FoILit. I, 2 (aprilie 1860) p. 39–40. (Neculai Murguleț/.
673. Un act relativ la zestre din secolul XVII. ArhIst. III (1867), p. 224. /Acta Murguleț/.
674. Mărturia pîrcălabului despre un act de adopțiune din începutul sec. XVII. ArhIst. III (1867), p. 203. /Acta Murguleț/.
675. O obligațiune ipotecară de pe la începutul secolului XVII. ArhIst. III (1867), p. 204. /Acta Murguleț/.
676. Raportul unei comisiuni de anchetă către Marele cancelariu din prima jumătate a secolului XVII. ArhIst. III (1867), p. 220 /Acta Murguleț/.
677. Un act de împăcare fără data anului. ArhIst. III (1867), p. 242. /Acta Murguleț/.
678. O mărturie de răscumpărare fără data anului. ArhIst. III (1867), p. 246. /Acta Murguleț/.
679. Un act administrativ de la capi districtuali fără data anului. ArhIst. III (1867), p. 247. /Acta Murguleț/.
680. O chitanță fără dată. III (1867) p. 267. /Acta Murguleț/.
681. Un zapis de danie din 1702. FoStoR. I (1859) p. 13–14. (Diplomatica).
682. Un act de împăcare din 1703. ArhIst. III (1867), p. 268. /Acta Murguleț/.
683. Un zapis din 1703. ArhIst. III (1867), p. 269.

684. Un act domnesc din partea văduvei lui Petriceicu Vodă din 1705. ArhIst. III (1867), p. 272–273. /Acta Murguleț/.
685. Un act domnesc din 1706. ArhIst. III (1867), p. 270. /Acta Murguleț/.
686. O împărțire de clăcași din 1707. ArhIst. III (1867), p. 275. /Acta Murguleț/. /În text: vecini/.
687. O autorizațiune domnească de colonizațiune din 1708. ArhIst. III (1867), p. 271. /Acta Murguleț/.
688. Un act de împărțeală din 1710. ArhIst. III (1867), p. 274. /Acta Murguleț/.
689. Un contract de zestre din 1715. ArhIst. III (1867), p. 276. /Acta Murguleț/.
690. O chitanță din 1719. ArhIst. III (1867), p. 277. [Acta Unruguleț].
691. O adeverință din 1720. FoSToR. I (1859) p. 14. (Diplomatica).
692. O petițiune latină a călugărilor de la Cozia din 1723, ColTra. VII (1876) p. 361–364.
693. Un ordin domnesc din 1725. ArhIst. III (1867), p. 279. /Acta Murguleț/.
694. Un certificat fiscal din 1740. ArhIst. III (1867), p. 280. /Acta Murguleț/.
695. Enumerarea satelor ereditare a trei dintre copiii lui Miron Costin din 1742. ArhIst. III (1867), p. 281–283. /Acta Murguleț/.
696. Un document din suta a 18-a FoILit, I, 3 (mai 1860), p. 65.
697. O narațiune din viața socială a ȧeranilor de pe la începutul secolului XVIII, ArhIst. III (1867), p. 278. /Acta Murguleț/.

VIII. JURIDICE

698. Negoțul moldovan sub Alesandru Bunul, FoSToR, I, (1859) p. 3–9, 17–29, 33–39, 49–57. (Legislațiunea). / Tratatul din 1408/6916 oct. 8/.
699. Fraternitatea și unirea. Fragment din cursul public al D-lui E.P. Hasdeu despre dreptul constituțional al Românilor. Buletinul Instr. publice, Oct. 1866, p. 620–626. [V. și nr. 710].
700. /Hrisovul lui Ștefan Dușan/. Elementul juridic al documentului. Dreptul de rescumperare prin neam. Juriul la români și la serbi. Proprietatea, ArhIst. III (1867), p. 141–178. /V. nr. 593/.
701. Originea juriului la români. Sentinela română, V, nr. 94 și 95 (29 oct. și 2 nov. 1867) p. 375, 379–380. /Comentar la hrisovul țarului Ștefan Dușan/.
702. Caracterul naționalității române ca bază a legislațiunii sale. Românul. 11–25 ian. 1868, p. 25–26, 35, 39, 45–46, 57–58, 62, 73–74.
703. Originea ideilor juridice la români. Un fragment. Românul. 9–23 mai 1868, p. 396, 400, 412, 424, 432.
704. Frăția. Fragment din cursul public: Despre dreptul constituțional al românilor, ținut la Ateneul Român. Familia V, 15, 16 (1869) p. 169, 171, 181–183 [V. și nr. 705].

705. Dreptul canonic al lui Matei Basarab, Indreptarea legii etc. ColTra, II, 17/19 (25 aprilie 1871) Bibliografia).

706. Legile și statutele românilor, 1570–1630. Din Colecțiunea lui B. P. Hasdeu. FoSocRom. II, 2–5 (mai–aug. 1871), p. 131–147.

707. O epistolă inedită a lui Ștefan cel Mare către municipalitatea din Brașov. Act giuridic. ColTra. V, 1 (1874) p. 7.

708. Pravila lui Vasile Lupu. Editor Gh. I. Sion, Recensiune ColTra (1876) p. 46–47.

709. Notă. ColTra VII (nov. 1876) p. 502–503. /La un act juridic din 1436 comunicat de A. D. Xenopol după copia Cernescu/.

710. Poporul român sub raporturile juridic, linguistic și mitologic. ColTra. VIII (aug.–sept. 1877), p. 407.

711. Dare de seamă despre cestionariul redactat pentru adunarea de obiectele juridice ale poporului român de B. P. Hasdeu. AnAR-Mem, s. I, t. X (1877) p. 340–365.

712. Programa pentru adunarea obiceielor juridice ale poporului român. ColTra. VIII (1877) p. 408–420, 427–447.

713. Obiceiele juridice ale poporului român. Programa, de B. Petriceicu-Hasdeu. Edițiune oficială, București, Tip. Soc. Acad. Rom., 1878, 61/–63/ p. (Ministeriul Cultelor și Instrucțiunii Publice). /Prefața datată: București, 25 septembrie 1877). – București, Socec, 1882, 83/–86/ p. (Ministerul Justiției).

714. Obiceiele juridice ale poporului român. ColTra. IX (1882) p. 32. /Introducere la răspunsuri din județul Bacău/.

715. Sugubăju și sugubina. Un rest din influența juridică a slavilor asupra limbei române. ColTra IX (oct.–dec. 1882), p. 612–619.

716. Dichter Lupu, *Șciința dreptului sau nașterea și desvoltarea Statului român și a institutelor sale de drept*, București, 1896, în – 8°, 362 p. – Raport de B. P. Hasdeu. AnAR–Desb. s. II, t. XIX, 1897, p. 322.

IX. ECONOMIE POLITICĂ

1. Studii și note.

717. Industria națională, industria streină și industria ovreiască față de principiul concurenței, de B. Petriceicu-Hăjdeu, București, Tip. Lucr. Asoc. 1866, 34 p. (Studii asupra judaismului).

718. Hîrtia Brătianu și hîrtia Blaremburg. Românul, 1 dec. 1867.

719. Discuțiunea generală a concesiunii drumului de fier. Românul. 24 mai – 2 Iunie 1868. p. 435–436, 439–440, 443–444, 451, 463–464, 469.

720. Politice, Traian, I, nr. 79 (8 noiembrie 1869). /Înființarea Casei de economii și a Muntelui de pietate/.

721. Agricultura și manufactura. Traian, I, nr. 79–94 (8 noiembrie – 18 dec. 1869). p. 318–319 (I. Economisții români); 322–323 (II. Școala națională); 335–336,

342–343, 351–352, 371–372, 379–380 (III Școala umanitară: Adam Smith, VI. Economisții moderni. V. Jean-Baptiste Say. VI. John Stuart Mill. VII. Michel Chevalier). ColTra. II, nr. 3,5 (10,15 ian. 1870), p. 10–11, 18–19, (VIII. Recapitulațiunea. IX. Elenii și barbarii). /Neterminat/.

722. Cronică. ColTra. I, nr. 1 (2 martie 1870) p. 1–2. /Baterea monetelor de aur și argint/.

723. /Linia ferată la Caracal/. ColTra I, 1 (2 martie 1870).

724. Proiectul unei bănci fonciare. ColTra I, 3 (9 martie 1870) p. 2.

725. Ocnele în România din punctul de vedere al economiei politice. ColTra I, 13 (16 aprilie 1870) p. 1. (Științele economice).

726. Buletin interior. ColTra. I, nr. 58 (30 nov. 1870). /Stema pe moneda României/.

727. Moșiile Statului român. Emfiteoza – Sat Model – Asociațiunea agricolă. ColTra. II, nr. 10/72, 6, 16/78 (8 martie – 19 aprilie 1871), p. 36, 37–38, 41–42, 49–51, 58–59. /Neterminat/.

728. O lămurire. ColTra. II, 12/74 (22 martie 1871). /În legătură cu studiul despre moșiile statului/.

729. Buletin interior. ColTra II, 24/86 (25 iunie 1871) /Chestiunea Strussberg/. ColTra II, 25/87 (25 iunie 1871) /Concesiunea Strussberg /ColTra 27/89 (14 iulie 1871); teoria financiară a lui Basile Boerescu/. ColTra, II, nr. 34/96 (13 sept. 1871) [Chest. Strussberg].

730. Din drum. Lîngă Calafat. ColTra, II, 29/91 (29 iulie 1871) /Cale ferată la Calafat/.

731. Ceva în treacăt despre colonizarea Germaniei. ColTra, II, 33/95 (6 sept. 1871) p. 126–127.

732. Buletin interior. ColTra. II, nr. 37/99 (4 oct. 1871) /Chestiunea Strussberg/.

733. Discursul d-lui B. P. Hasdeu ținut la întrunirea publică din 5 decembrie 1871 în casa d-lui Gr. Băleanu, asupra chestiunii Strussberg-Bleichöder. ColTra, II, 46/108 (8 dec. 1871). –

– Discursul d-lui B. P. Hasdeu asupra chestiunii Strussberg-Bleichöder, ținut la întrunirea publică din 5 decembrie 1871 în casa Grigorie Băleanu. București, Tip. Curței f. a. 16 p.

734. Studiu asupra judaismului. Industria națională, industria străină și industria evreiască față cu principiul concurenței, de B. P. Hasdeu. Despre concurență. – Monopol și reglementațiune. Obiceiul și forța. – Progres și naționalism. Concurența între naționalități. – Liberul schimb. – Cauzele îngreunării concurenței. – Evreii corupători, spioni bancrutieri. – La anul viitor la Erusalim. București, Ed. ziarului Apărarea Națională. 1901 p. 75–112. (Biblioteca populară antisemită. No. 3).

2. Dări de seamă

735. Scufiica de mărgăritar. Aghiuță. II, 12 (1864) p. 93–94. /Lucrarea lui P. Iacovenco despre căile ferate/.
736. Manual de agricultură pentru clasele primare de P. S. Aurelian. Traian, I, 30 (6 iulie 1869) p. 119–120. (Bibliografie).
737. Agricultura română în județul Mehedinți de Ion Ionescu. Traian, I, 2 (1869) p. 8 (Bibliografia).
738. Tratatul d-lui I. Strat. ColTra I, 40 (20 august 1870).
739. Compendiu general de statistică de B. Alessandre. ColTra II, 16/78 (19 aprilie 1871).
740. România economică de Dr. G. Obedenar. Recensiune. ColTra VII (1876) p. 187–190.

X. FILOZOFIE

741. Misce. Romania I, 3 (2 dec. 1858) p. 23–24 /Culegere de maxime/.
742. Caracteristica bulgară a macedoromânilor. FolLit. I, 1, (martie 1860) p. 4–5.
743. Portretul lui Vlad Vodă Dracu. Lumina, III, 16 (1863) p. 62–64, 17 p. 75–79, nr. 18, p. 95–96. (Iconica).
744. Filologia portretului lui Țepeș. Buciumul, nr. 198, 200, 201, (8, 12 și 15 martie 1865) p. 800, 807, 811.
- Schiță iconografică de B. P. Hajdeu, București, impr. C. Bolliac, 1864, 45 p. (studii critice asupra istoriei române). /Cu un portret al lui Vlad Țepeș/.
745. Studii indiane. Aghiuță II, 13 (1864), p. 99–101. /Din cartea lui Manu/.
746. Talmudul. Discurs ținut în sala Ateneului Român în 1865. ColTra I, 19–21 (10–18 mai 1870).
747. Studie asupra giudaismului. Evreul în Shakespeare. ColTra. I, 14 (29 aprilie 1870) p. 2–4. – Evreul în Balzac. ColTra, I, 17 (14 mai 1870) p. 2–3.
748. Cosmopolitism și naționalism. Discurs președential de redeschiderea ședințelor societății Românismul, ținut în ședința din 26 septembrie 1870. ColTra, I, 50 (30 sept. 1870) p. 1–2; FoSocRom. I, 7 (oct. 1870) p. 303–305.
749. Cauzele și rezultatele cosmopolitismului. Discurs președential la inaugurarea anului III al societății Românismul, rostit în ședința publică din 24 genariu 1871. FoSocRom, I, 10–11 (ian.-febr. 1871) p. 415–418. – ColTra ii 7/69 (15 febr. 1871). – Republicat în Oltenestele, 1884, p. 15–20.
750. Muma, Fragment dintr-o conferință. Amicul familiei. Gherla, II, 1, 1/13 aug. 1879.
751. O introducere în istoria universală. RevNoua, II, 0 (15 noiembrie 1889) p. 367–383. /Reproducere din Istoria critică vol. II, cu interpretări spiritiste adaose/.
752. Știința sufletului. RevNoua, III, 11–12 (febr.-mart. 1891) p. 422–440. (Dumnezeu. Nemurirea. Destăinuirea). /Datat: 10 martie 1891/.

753. Somnul și sufletul. RevNoua, IV, 1 (15 april. 1891) p. 2–22. /Data: 8 aprilie 1891).
754. Telegrafia iubirii. RevNoua. IV, 2–3 (mai-iunie 1891) p. 56–76. /Datat: 15 mai 1891/.
755. Ipnatismul în spiritism. RevNoua IV, 4–5 (iulie-august 1891) p. 125–152. /Datat: 2 aug. 1891/.
756. Materialismul în spiritism. RevNoua IV, 4–5 (iulie-august 1891) p. 254–271. /Datat: 10 oct. 1891).
757. Excelsior. RevNoua, IV, 8–9 (noiembrie 1891) p. 301–324.
758. Sic cogito. Ce e viața? – Ce e moartea? – Ce e omul? – de B. P. Hasdeu. Dumnezeu, nemurirea și destăinuirea. – Somnul și sufletul. – Telegrafia iubirii. – Ipnatismul în spiritism. – Materialismul în spiritism. – Excelsior! București, Adm. RevNoua, 1892, 152 p. /Cuprinde extrasele articolelor de sub nr. 759–764/.
- Ed. III București, Socec, 1895, 255 p.
- Ed. IV București, Socec, 1907.
759. Studii fizice asupra spiritului. D. Fournier și fotografia extra-retinală. RevNoua, VI, 11–12 (apr.-mai 1894) p. 406–418.
- Materia odică și materia nimbică. RevNoua. VII, 2 (noiembrie 1894) p. 47–58.
760. Renașterea lui Vauban. Sarcasm și ideal, 1897, p. 227–232. /Datat: Castelul Iulia Hasdeu, 9 noiembrie 1896/.
761. Un trecut depărtat și un apropiat viitor. (O cugetare). LitARom, IV (1899) nr. 5–6–7 p. 281.
762. Papa de la Nova. Conferință ținută la Ateneul Român, în ziua de 7 decembrie 1901 de B. P. Hasdeu, pentru Societatea „Tinerimea Română”. Apărarea națională. II, nr. 327–330 (18–21 dec. 1901). – /București/, Ed. Soc. Tin. Rom. 1901, 29 p.
- Reprodus: Apăr. Naț., III, nr. 110–11, IV nr. 1 (8, 15 dec. 1902, 1 ian. 1903).
- Tinerimea Română, XLVIII nr. 7 (1931) p. 1–11.
763. O nevastă română în traiul pământesc și-n viața după moarte. O conferință academică și mai multe ședințe extraacademice, de B. P. Hasdeu, București, Socec, 1903, 63 p.
- /Fragment dintr-o operă postumă *Babușca mea*, citit la academia Română la martie 1903/. LitARom, VII, 1–2 (1903), p. 1.

XL CĂLĂTORII

764. O călătorie prin Basarabia meridională. Românul, 22 decembrie 1867.
765. Din călătoria mea prin Serbia, Ungaria, Austria, Boemia, Bavaria și Franța în iunie-august 1868. Traian, I, 6 (4 mai 1869) p. 24. /Acte de la Aron Vodă/. I, 15 (25 mai 1869) p. 56 /Acte de la m-reă Opovo/.
766. La Pesta și Belgrad, ColTra. II, 31/93 (23 aug. 1871) p. 120–121.
767. Trei lune peste munți, dare de seamă despre o excursiune științifică în Transilvania. ColTra, V, 6 (1874), p. 125–135.

768. Raportul către Ministerul Cultelor cu ocazia unei excursiuni pentru cercetarea documentelor relative la istoria țării noastre care se află în arhivele din Galiția. *Românul*, 18 septembrie 1876.

769. Excursiunea la Cracovia. Raport oficial făcut de d. director general al Arhivelor Statului către d. Ministru al Instrucțiunii Publice. *ColTra*, VII (octombrie 1876) p. 472-475.

XII. SCRISORI PUBLICE

770. O scrisoare. Trecutul – Iași, nr. 46 (12 iulie 1861) /Semnat: G. Hotinenanu/.

771. Domnule redactor. *Sentinela română*, V, nr. 94, (29 oct. 1867)), p. 374. /Mulțumește pentru reproducerea studiului Originea juriului/.

772. Domnului redactor al „Sentinelei Române”. *Sentinela Română*, V, nr. 105 (1 decembrie 1865, p. 418. /Principiile sale democratice; continuarea Arhivei istorice/.

773. /Răspunde atacului din ziarul Țara/. *Românul* 18 noiembrie 1867, p. 987.

774. scrisoare către redacție. *Românul*, 20 noiembrie 1867. /De ce e insultat de ziarul Țara/.

775. Domnului redactor al ziarului „sentinella”. *Sentinela română*, V, nr. 111 (18 decembrie 1867). /Răspunde generalului I, Ghica/.

776. /Scrisoare împotriva lui Kogălniceanu/. *Românul*, 3 aprilie 1868.

777. Scrisoare către redacția „*Românul*”. *Românul*, 21 august 1868. p. 343. Reprodusă de *Sentinela Română*. 23 aprilie 1868.

778. Frate și amice! *Sentinela română*, V, nr. 180 (24 decembrie 1868), p. 718-719.

779. Scrisoare contra lui Dimitrie Ghica. *Românul*, 16 febr. 1869.

780. Către d. I. Heliade Rădulescu. *Traian*, I, nr. 71 (21 oct. 1869) p. 286.

781. D-lui Simeon Michăescu. *ColTra* I, nr. 35 (16 iulie 1871), p. 3.

82. Răspuns. *ColTra*, I, nr. 36. (18 iulie 1870) p. 3 /lui S. A. Michăescu/.

783. Polemica. *ColTra*, I, nr. 57 (26 noiembrie 1870) /răspunde lui D. Frunzescu/.

784. Prima epistolă deschisă către d. Nicolau Ionescu. *ColTra*, II, nr. 1/63 (7 ian. 1871). A doua epistolă... *ColTra*, II, nr. 2/64 (11 ian. 1871). A 3-a epistolă... *ColTra*, II, nr. 3/65 (21 ian. 1871). A 4-a epistolă... *ColTra*, II, nr. 4/66 (25 ian. 1871). A 5-a epistolă... *ColTra*, II, 5/67 (31 ian. 1871). A 6-a epistolă... *ColTra*, II, nr. 6/68 (8 febr. 1871).

785. Un avis *ColTra*, II, nr. 8/70 (22 febr. 1871). /Promite continuarea scrisorilor deschise către N. Ionescu *peste puțin timp*/.

786. Domnului Alexandru Papiu Ilarian. *ColTra*, II, nr. 14/76 (5 april. 1871).

787. O scrisoare către redactorul ziarului *Românul*. *Românul*, XV (12 dec. 1871).

788. Domnului redactor al revistei „*Transilvania*”. Rectificări rectificate. *Transilvania*, V, (15 ian. 1872) p. 16.

789. /Scrisoare de retragere de la Revista literară/. *Românul* XX (5 mai 1876).
 790. Ce fel de antisemiți sînt românii? Scrisoare deschisă către d. I. G. Bibicescu.
Cronice. nr. 441 (3 noiembrie 1902); *Apărarea națională*. nr. 106 (10 noiembrie 1902).
O nevestă romîncă, 1903, p. 33.
 791. Scrisoare /către N. N. Petrașcu/. *LiTARom*. VIII, nr. 1-2 (1904) p. 103.
 792. Convenciunea și țara. *Romania*, I, 1 (18 noiembrie 1858) p. 1-2.

XIII. POLITICA

793. Adunarea și candidaturile la domnie. *România*, I, nr. 1 (18 noiembrie 1858) p. 2-6.
 [Reprodus în: *Steaua Dunării*, nr. 80 (18/30 noiembrie 1858); Ghenadie Petrescu, D. A. Sturdza și D. C. Sturdza, *Acte și documente relative la istoria Renașterii României*, VII, București, 1892. p. 868-872, cu trad. franceză p. 872-876].
 794. Revista jurnalelor din țeară. *România*. I, 1 (18 noiembrie 1858) p. 8
/Constituționalul și programul său/.
 795. Situațiunea. *România*, I, 2 (25 noiembrie 1858), p. 9-11. /Afif-Bei și instituirea Comisiei interimare. Principiile constituționale după „Constituționalul” și „Romania”.
 796. Revista jurnalelor. *România*, I, 2 (25 noiembrie 1858), p. 19 /Zimbrul și vulturul/. - I, 4 (9 dec. 1858) p. 25 /Bondariul/.
 797. Alegerea domnului. *România*, I, 2 (9 ian. 1858) p. p (Cronica zilei).
 798. Mandatele-nperative-n privirea propășirei. *România*, I, 2 (9 ian. 1859) p. 13-15 (Politica).
 799. Buletin de zi. *Dacia-iași*, 9 martie 1861.
 800. O notiță istorică în obiectulu largirei baseloru legei eleptorale. *Trecutul-Iași*, nr. 29 (13 mai 1861), /p. 1-2/.
 801. /Articol fără titlu/. *Tribuna romîncă - Iași* nr. 117. (1 iunie 1861).
/Legea electorală și votul universal/. - *Dacia - Iași*, nr. 60-61 (14-15 iunie 1861). /Principele strein/.
 802. /Separatismul revistei DinMoldova/. *Românul*, ne. 297 (1862).
 803. La moartea caporalului Ciornei. *Bondarul - Iași*. 1861, p. 154.
 804. Prelecțiuni filosofice populare relative la familie și educațiune. *Lumina*. II, 10 (1863) p. 69-71. /Sficiu la adresa lui T. Maiorescu/.
 805. Nota. *Lumina*. III, 17 (1863) p. 74. /Protest împotriva destituirii sale din profesorat justiția cunoscîndu-l de nevinovat/.
 806. Iancu și Ioniță sau demonstrarea socială a formulei + - + O. *Buciumul*, I, nr. 96 (4 sept. 1863). p. 383.
 807. Votul universale. *Buciumul*, I nr. 124 și 127 (9 și 13 oct. 1863) p. 493-494, 505-506. /Neterminat/.
 808. Sofismele „Românului”. *Buciumul* I, nr. 132 (20 oct. 1863), p. 525-526.
 809. Levassor și d. Rossett. *Aghiuță*, I. 1 (3 noiembrie 1863) p. 1-2.

810. D. Rosetti e temut și iubit. Aghiuță, I, 1 (1863) p. 2.

811. Coalițiunea. Un misteriu politic în câteva scene. Aghiuță, I (1863) p. 3–5.

812. Ceva despre Vineri. Aghiuță I, (1863) p. 5–6. /Patru ziare apărute într-o vineri/.

813. Toate vrutele. Aghiuță, I (1863): nr. 1, p. 6–7. /Cursul de epoptică al lui Vaillant; Nichipercea, Românul; ciocoism; Țelebi Iacovache; Unchiul lui Rosetti; colaboratorii de la Românul; o poezie din Convențiunea/. Nr. 2, p. 14–15/. Pantazi Ghica, C. A. Rosetti și singele amestecat al familiilor noastre boierești/. N. 3, p. 23 [Suma dată de Min. Instrucțiunii lui T. Maiorescu pentru vizitarea școalelor din Germania; intrigi bucureștene/. Nr. 5, p. 35–39. /Publicațiile Tintamare, reforma, Românul, Nichipercea și Monitorul comunelor; svonuri și glume/. Nr. 8, p. 61–63. /Neviolabilitatea domiciliului după discursul la Cameră al lui Hippolyte Briollot, mutarea lui Maiorescu de la gimnaziul din Iași, Caragiale și Hillo/. Nr. 9, p. 70–71. /Amicul familiei, Dimitrie Ghica la Cameră, mutarea Curții de Casație la Iași, boala lui C. A. Rosetti/.

814. Imaginea zilei în caricatură. Aghiuță I (1863) p. 8: O comedie în doe acte; p. 16; Reforma, Românul și Independența; p. 24: /ridiculizarea pe deputații moldoveni și munteni și Consiliul superior de instrucție publică/; p. 32: [Fața unui zaraf din Viena; Napoleon și neorînduiele din România]. p. 40: /Votul universal în desbaterea Camerei/. p. 48: [Răspunsul Camerei la Mesajul Tronului/. p. 50: [Mode pentru Opera; Străjerii sătești], p. 64: [Carnavalul. Mănăstirile grecești înainte și după votul din 13 decembrie]. p. 72: Cestiunea Congresului: Din „Norma” ca efect fizic, II (1864) p. 80: Plimbarea de la Sosse. Scene parlamentare. p. 88: Coalițiunea; Leiculita, p. 104; garda națională. p. 112: balaurile mascate și d. Rosetti p. 120: Din fabulele lui Asop. p. 128: 2 perioade din viața d-lui Grigore heliade.

815. /Fără titlu/. Aghiuță/. Aghiuță, I, 2 (1863) p. 9. /Împotriva învinuirilor lui Nichipercea că ia bani de la poliție/.

816. Cronica adunării nelegiuitoare. Aghiuță, I, 2 (10 noiembrie 1863) p. 9–11.

817. Consiliul superioare poreclit în glumă „de instrucțiune publică”. Aghiuță, I, 2 (1863) p. 11–12. /Semnat: Un grieriu din salonul consiliului superioare/.

818. Liniștește-te bunicule! Aghiuță, I, 2 (1863) p. 12–13.

819. Crucea și icusarul sau demonstrarea socială a neputinței de a se constata legea unui reposat. Aghiuță, I, 2 (1863) p. 13–14; 4. p. 29–30; 6, p. 45–46 /Neterminat/.

820. O curiozitate botanică. Aghiuță, I, 3 (17 noiembrie 1863).

821. Urmarea ne-legiuirilor Camerei. Aghiuță, I, 3 (1863) p. 19–20.

822. Ceva despre Ministeriul de Financie. Aghiuță, I, 3 (1863) p. 2021. /Scrisoarea unui vameș către iubirea sa/. /semnează: Un grieriu din Batistea/.

823. D. Panu în București. Aghiuță. Aghiuță I, 4 (1863) p. 28–29.

824. Ris-p.-Ursul proiectat din partea Adunării legiuitătoare la Mesagiul Tronului. Aghiuță I, 4 (1863) p. 30–31.

825. Camera și Gazeta de Transilvania. Aghiuță, I, 5 (1863) p. 34–35.

826. Cum se fac descoperirile. Aghiuță I. 6 (8 decembrie 1863), p. 41–43.

827. Politica esteroară. Aghiuță, I, 6 (1863) p. 43–44. /Două parodii din The London Charivari/.

828. Cercularea d-lui D-a-vita către toți medicii din România. Aghiuță, I, 7 (1863) p. 51–52. /N-au voie să vineze/.
829. Ceva despre Ministeriul de Resboiu. Aghiuță, I, 7 (1863) p. 54. /Telegrama lui Vellison/.
830. O doleanță asupra sănătății d-lui Rosetti. Aghiuță I, 7 (1863), p. 54–55.
831. Proiectul legii rurale la chinesi. Aghiuță, I, 9 (1864) p. 66–68.
832. Apocalipsul Caimatei. Aghiuță I, 9 (1864) p. 68–70.
833. București, Stilul cu două fețe. Aghiuță II, 10 (8 ianuarie 1864) p. 73–74. /Semnat: Mwerlikwkw/.
834. Să vedeți cine sum eu! Aghiuță, II, 10 (1864) p. 74–75. /Semnat: Radu Pițigoi/.
835. D. Rosetti și Polonii. Aghiuță II, 11 (1864) p. 83.
836. Un agă tumbagiu. II, 11 (1864) p. 83–84.
837. Mai iată unul! Aghiuță, II, 11 (1864), p. 85.
838. Poesia ce face un Napoleon! Aghiuță II, 11 (1864), p. 85.
839. Politică în versuri. Aghiuță, II, 11 (1864) p. 85–86.
840. Arcul lui Cupidone prefăcut în tunuri ghintuite. Aghiuță, II, 11 (1864) p. 86.
841. O revistă atât de interioară încât se atinge chiar de Intestine. Aghiuță, II, 12 (1864) p. 89–90.
842. Floricelele culese din desbaterea cestiunii Gardei naționale în ședința de la 20 a Adunării ne-Generale, care totuși e și mai puțin Speciale. Aghiuță, II, 12 (1864) p. 90 92.
843. Pro și contra. Aghiuță, II, 12 (1864), p. 93.
844. Și adevărul își are antipozii. Aghiuță, II, 12 (1864) p. 94–95. /Vicenzo Sarti la București/.
845. Fluerarea părintelui Ghenadie, Legea înmormântărilor, Nichipercea, Balurile mascate la Opea, Științele nemorale/, Aghiuță, II, 12 (1864) p. 95.
846. Petrecerea din Cișmigiu. Aghiuță, II, 12 (1864) p. 96.
847. /Apele din București, Străzile locuite de Kogălniceanu și Rosetti, Agitarea ciocoilor/. II, 13 (1864) p. 99.
848. Lumea aristocratică, Aghiuță, II, 13 (1864) p. 102–103.
849. Serviciul particular al lui Aghiuță. Aghiuță, II, 13 (1864) p.
850. Știri vesele și știri triste. Aghiuță, II, 14 (1864) p. 107–108.
851. Belicoconiada sau analiza critică a frumuseților logice ale ziarului comerciale Românul!, espuse în ordine cronologică după stilul vechi. Aghiuță, II, 14 (1864) p. 108–110.
852. O profesoară de limba franceză. Aghiuță, II, 14 (1864) p. 110.
853. Amabilitatea superioară. Aghiuță, II, 14 (1864), p. 110.
854. Cum am încăput eu în sistemul solar. Aghiuță, II, 14 (1864) p. 110–111.
855. Avantagiul impolitico-economic al importățiunii, Aghiuță, II, 14 (1864), p. 111.
856. /O invitație la nuntă, un izvod de catagrafie, pretențiile unei cuconițe/. Aghiuță, II, 15 (1864) p. 114.

857. C. D. Aricescu, *Misterele căsătoriei*/. Aghiuță, II, 15 (1864) p. 114.

858. *Dialogul Minții cu Camera* urmat de monologul Minții în capul d-lui Cogălniceanu; ambele stenografiate de Aghiuță. Aghiuță, II, 16 (24 febr. 1864) p. 121–122.

859. /*Predicile părintelui Isai de la Iași, defectul de vorbire al lui Rosetti, părintele catihet de la Sf. Sava, felul de a fi a D. de Marsillac, părintele Musceleanu*/. Aghiuță II, 16 (1864) p. 122–123.

860. Pentru biografia lui Berlicoco. Aghiuță, II, 16 (1864) p. 123–124.

861. Cine poate intra în Garda națională? Aghiuță, II, 17 (1864) p. 129–130.

862. Ceva pentru ieșeni. Aghiuță, II, 17 (1864) p. 135–136.

863. /*Firmele magazinelor noastre, foaia bulgaro-română a d. Racovsky, un număr din Românul, prefectul de la Ilfov*/. Aghiuță II, 18 (1864) p. 138–139.

864. *Gazeta Tribunalului*. Aghiuță, II, 18 (1864) p. 144.

865. /*Cîteva ziare străine, contradicțiile austriacilor, căderea ministerului Bulgaris din Atena, legea rurală și legea electorală la Cameră, personalitatea lui Iancu Docan*/. Aghiuță, II, 19 (1864), p. 145–158.

866. /*Destituirea lui Dionisie vlădica de Buzău*/. Aghiuță, II, 19 (1864), p. 150.

867. *Aritmetica și chimia parlamentare*. Aghiuță, II, 20 (26 martie 1864) p. 153–154.

868. *Apelul lui Aghiuță în favoarea lui Ulisse de Marsillac*. Aghiuță, II, 20 (1864) p. 154–156.

869. /*Deosebirea dintre boieri și țărani*/. Aghiuță II, 20, (1864), p. 156.

870. O nouă apărare a națiunii ovreești. Aghiuță, II, 20 (1864) p. 156–157.

/Semnat: Abar-Assab/.

871. *Diagnosticul și farmacopea parlamentare*. Aghiuță, II, 21 (2 aprilie 1864), p. 161–163.

872. /*Noile condiții pentru abonare la Reforma*/. Aghiuță, II, 22 (9 aprilie 1864) p. 164.

873. Un articol grav despre lucruri frivoli. Aghiuță II, 22 (9 aprilie 1864), p. 169–171.

874. /*Legea rurală*/. Aghiuță, II, 22 (9 aprilie 1864), p. 171.

875. Bravo grecii! Aghiuță, II, 22 (9 aprilie 1864) p. 173–174.

876. Noutăți importante. Aghiuță, II, 22 (1864) p. 174–175.

877. /*Așezarea țiganilor la Băneasa, întoarcerea în țară a lui Botez-Florescu*/. Aghiuță, II, 22 (1864) p. 175.

878. /*Posturile ocupate de boieri, legea înmormîntării, epitaful lui C. A. Rosetti, stareța de la Ciorogîrla*/. Aghiuță, II, 23 (1864) p. 177–178.

879. Disolvarea Camerei boierești. Bîdustnoșt-Viitorul, 1 mai 1864.

880. Ce vrea Caimata? Aghiuță, II, 24–26 (3, 7 și 10 mai 1864) p. 179–180, 183–186, 187–188. /Neterminat/.

881. /*Scrisoare despre o intrigă la Craiova*/. Aghiuță, II, 24 (1864) p. 180–181.

/Semnat: Farfara/.

882. /Scrisoare despre Izlazul din com. Domnești-Ilfov/. Aghiuță, II, 24 (1864) p. 181. /Semnat: Caracangia/.
883. /Schimbarea Ministerului/. Aghiuță, II, 24 (1864) p. 181.
884. /O ședință agitată a Camerei/. Aghiuță, II, 24 (1864) p. 182.
885. /Articolul lui Vaillant în Reforma și altele/. Aghiuță, II, 24 (1864) p. 185–186.
886. Da? sau Nu? Bîdustnoșt-Viitorul, 10 mai 1864, Buciumul, 12/24 mai 1864. Aghiuță, II (1864) p. 189–190.
887. Avis de import. Aghiuță, II, 27 (1864), p. 191.
888. Revista interioară. Aghiuță, II, 27 (17 mai 1864) p. 191–194.
889. /Suspendarea ziarului Românul/. Aghiuță, II (1864) p. 194.
890. /„Conspirația” lui C. A. Rosetti/. Aghiuță, II, nr. 232 (19/31 mai 1864).
891. Întrebări și răspunsuri. Satyrul I, 2 913 febr. 1866) /Semnat: Puang-Hon-ki).
892. Cugetări chineze. Satyrul, I, 4 (27 febr. 1866) [Semnat: Puang-hon-ki].
893. Sacrificiul a cinci jurnaliști. Satyrul, I, 5 (6 martie 1866) /Semnat: Puang-hon-ki/.
894. Iarăși ovrei, Satyrul, I, 6 (12 martie 1866). /Semnat: Puang-hon-ki/.
895. O nouă religie. Satyrul, I, 7 (20 martie 1866) /Bugetarismul și misterele sale; semnat: Puang-hon-ki/.
896. Alegătorii municipali. Satyrul, I, 7 (20 martie 1866). /Semnat: Puang-hon-ki/.
897. Caracterul poporului românesc din punct de vedere chinezesc. Satyrul, I, 8 (24 martie 1866). /Semnat: Puang-hon-ki/.
898. Arderea școalei militare. Satyrul, I, 8 (24 martie 1866). /Semnat: Puang-hon-ki/.
899. Duplicitatea echoului. Satyrul, I, 8 (24. martie 1866). /Semnat: Puang-hon-ki/.
900. Săptămîna. Satyrul, I, 10 (10 aprilie 1866). /Împotriva neunioniștilor și despre plebiscit; Semnat: Wang-pon-ki/.
901. Morie. satyrul, I, 10 (10 aprilie 1866). /Semnat: Wang-pon-ki/.
902. Revista politică. Satyrul, I, 11 (17 aprilie 1866). /Semnat: Wang-pon-ki/.
903. Cronica. Satyrul, I, 12 (23 aprilie 1866). /Semnat: Wang-pon-ki/.
904. Corespondența particulară a Satyrului. Satyrul, I, 12 (23 aprilie 1866). /Semnat: Wang-pon-ki/.
905. Revista politică. Satyrul, I, 13 (1 mai 1866). Alegerile și aleșii națiunii; recunoașterea prințului; semnat: Wang-pon-ki/.
906. O meditație. Satyrul, I, 13 (1 mai 1866). Medalierea pompierilor; semnat: Wang-pon-ki/.
907. Camera și d. Cogălniceanu, Satyrul, I, 14 (10 mai 1866). /Semnat: Wang-pon-ki/.
908. Depeșe telegrafice ale Satyrului. Satyrul, 114 (10 mai 1866). /Semnat: Wang-pon-ki/.
909. Noul Cabinet. Satyrul, I, 15 (22 mai 1866)–. /Semnat: Wang-pon-ki/.
910. Senatul. Satyrul, I, 15 (22 mai 1866). /Semnat: Wang-pon-ki/.

911. Panorama impresiunilor. *Satyrul*, I, 15 (22 mai 1866). /La venirea domnitorului; semnat: Wang-pon-ki/.

912. Materiale pentru istoria contimpuranilor. D. Nicu Mavrocordat. *Satyrul*, I, 16 (5 iunie 1866). (Foiletonul *Satyrului*). /Semnat: Puang-hon-ki/.

913. Revista politică. *Satyrul*, I, 16 (6 iunie 1866). /Turcii sînt periculoși pentru guvern; Semnat: Wanh-pon-ki/.

914. Egoarchistul. *Satyrul*, I, 16 (5 iunie 1866). /Semnat: Wang-pon-ki/.

915. Justificare. *Satyrul*, I, 16 (5 iunie 1866). Întîrzierea apariției *Satyrului*, zvonul despre o năvală turcească; semnat: Wang-pon-ki/.

916. Ilustrațiuni. *Satyrul*, I (1866). /Caricături și cuplete de Ki-kiu-ki, Puang-hon-ki/; nr. 1 (6 februarie, Năbădăi dramatice. iadeșul. nr. 2 (13 febr.), Istoria unui inspector agricol la ultima expozițiune de la... Peking, nr. 3 (20 febr.), Curiozități nr. 4 (27 febr.). Istoria unui ovrei estrasă din cărțile rabinilor. nr. 5 (6 martie), Piramida monopolurilor nr. 6 (12 martie), Istoria unui avocat, nr. 7 (20 martie). Candidații la domnie în China. nr. 8 (26 martie), Serbările naționale, schițe de moravuri. nr. 9 (3 aprilie). Stîlpul României și prim-aprilie. nr. 10 (10 aprilie), Prima pagină din istoria Gardei orașenești din București, nr. 11 (17 aprilie), Carruselul deputaților; cumpăna Gardei Naționale. Nr. 12 (17 aprilie), Banchetul de duminica trecută în onoarea Gardei naționale. nr. 13 (1 mai), Din cărțile regimului trecut; distribuția decorațiunilor din partea *Satyrului*. nr. 14 (10 mai), Garda națională și Camera nr. 15 (22 mai). Istoria resbelului turco-român. nr. 16 (5 iunie), Istoria unui om mare.

917. Unirea. Perseverența, nr. 23, 24, 26, 27 (25 și 28 mai, 4 și 8 iunie 1867).

918. Părțile României. *Românul*, 6 aug. 1866. p. 658.

919. Boierii în fața tronului și boierii în fața poporului. *Românul*, 16 noembrie 1867.

920. Duoi și trei. *Românul*, 20 noembrie 1867, p. 995–996. /Răspuns lui Blaremburg, p. Carp și A. Pascal/.

921. Cătră alegătorii colegiului III de la Bolgrad. *Sentinela română*, V, 112 (20 dec. 1867).

922. O voce năbușită. *Românul*, 27 ianuarie 1868, p. 81–82.

923. Misticismul dreptei. *Românul*, 1 martie 1868, p. 191–192.

924. Frațiunea independinte. *Românul*, 17 martie 1868, p. 243.

925. Poliția rurală. *Românul*, 21–24 martie 1868, p. 256, 258, 267.

926. Liberalismul dreptei. *Românul*, 15 și 17 aprilie 1868, p. 323–324, 327–328.

927. Probele ziarului Țara despre patriotismul boierilor. *Românul*, 23 aprilie 1868.

928. A doua epistolă despre politica de la Bacău. *Românul*, 28 aprilie 1868, p. 363; *Sentinela română*, V, 144 (2 mai 1868), p. 575. A treia epistolă... *Românul*, 1 mai 1868, p. 371–372. /N-am dat de urma Primei.../.

929. Cugetări asupra ziarului Țara. *Românul*, 2 și 4 mai 1868, p. 375–376, 378–380. *Sentinela română*, V, (6 mai 1868) p. 578–580.

930. Cine a făcut pe 1848? *Românul*, 5 mai 1868, p. 383–384. *Sentinela română*, V, 146 (12 mai 1868) p. 583–584.

931. **Votul Senatului și votul Camerei.** Românul, 3 iunie 1868, p. 471–472.

932. **Patriotism și neîncredere.** Românul. 1, 8 și 12 sept. 1868, p. 737, 771,

733–784. **Sentinela Română**, V, 152, 154, 155 (5, 12, 15 sept. 1868), p. 607–608, 615–616, 619–620.

933. **Domnilor deputați.** Sentinela Română, V, nr. 173 (23 noembrie 1868).

934. **Politica.** Traian I, 1 (16 aprilie 1869) p. 1. /Programul său/.

935. **Politica.** Traian, I, 2 (18 aprilie 1869) p. 15. /Alegerile recente vor înlătura dictatura lui Kogălniceanu/.

936. **Politica.** Traian, I, 3 (25 aprilie 1869) p. 9. /Caseta domnitorului furată la Iași, dictatura lui Kogălniceanu/.

937. **Politica.** Traian, I, 4 (27 aprilie 1869) p. 13 /Românii din Abrud cer portretul lui Kogălniceanu/.

938. **Politica.** Traian, I, 5 (30 aprilie 1868) p. 17–18. /De ce apare „Opțiunea constituțională”/.

939. **Politica.** Traian, I, 6 (4 mai 1869) p. 21–22. /Adresa la mesaj copiată după cea portugheză/.

940. **Politica.** Traian, I, 7 (7 mai 1869) p. 25–26. /Scrisoarea lui A. Levy către Ion Brătianu/.

941. **Politica.** Traian, I, 8 (9 mai 1869) p. 29. (Rezultatul alegerilor, temă de cenzură/.

942. **Politica.** Traian, I, 9 (11 mai 1869), p. 33. /Statistica nașterilor și morților în București/.

943. **Politica.** Traian, I, 10 (14 mai 1869) p. 37. /Organisarea bisericii după proiectul lui N. Ionescu, anticanonic/.

944. **Politica.** Traian, I, 11 (16 mai 1868) p. 41. /Modificarea Constituției și răspuns lui Armand Levy/.

945. **Politica.** Traian, I, 13 (21 mai 1869) p. 49 („Încă un român jertfit pentru un prusian”).

946. **Politica.** Traian, I, 14 (23 mai 1868). p. 53. /Kogălniceanu și răspunsul la mesaj/.

947. **Politica.** Traian, I, 15 (25 mai 1869) p. 57. /Kogălniceanu și evreii născuți în România/.

948. **Politica.** Traian, I, 16 (28 mai 1869) p. 61. /Discursul lui N. Ionescu despre organizarea bisericii/.

949. **Politica.** Traian, I, 17 (1 iunie 1869) p. 65–66. /Originea funcționarilor din București; provincialii nu vor să vină/.

950. **Politica.** Traian, I, 18 (4 iunie 1869) p. 69–70. /Contrazicerile dintre I. Brătianu și Ghica-Kogălniceanu/.

951. **Politica.** Traian, I, 19 (8 iunie 1869) p. 73. /Kogălniceanu și ardelenii/.

952. **Pentru „Adunarea Națională”.** Traian, I, 19 (8 iunie 1869) p. 75–77. /Separatismul lui Kogălniceanu/.

953. **Politica.** Traian, I, 20 (11 iunie 1869) p. 77–78. /Aniversarea revoluției din 1848 și a luptei lui Ion Vodă cu turcii la 1574/.

954. Politica. Traian, I, 21 (13 iunie 1869), p. 81. /notă la „Disolvarea Senatului” de G. Missail/.

955. Politica. Traian, I, 22 (15 iunie 1869) p. 85. /Revoluțiile și năruirea regilor; complot împotriva lui Kogălniceanu/.

956. Pentru „Adunarea Națională”. Traian, I, 22 (15 iunie 1869) p. 87. /A doua replică; despre Laurian; romanii n-au venit în dacia numai din Lațiu/.

957. Politica. Traian, I, 23 (18 iunie 1869), p. 89. /Plecarea lui Kogălniceanu în streinătate/.

958. Jidovii în transilvania. Traian, I, 24 (20 iunie 1869) p. 95 /Călătoria lui Gh. Boner în Ardeal/.

959. Politica. Traian, I, 24 (30 iunie 1869) p. 93. /Unirea cu Ungaria prin dictatură?/.

960. Politica, I, 25 (22 iunie 1869) p. 97. /Sărăcia în armată și hrana ofițerilor să fie ca a trupei/.

961. Politica. Traian, I, 26 (27 iunie 1869) p. 101–102. /Abuzurile de la Municipii, incident consular la Galați/.

962. Politica. Traian, I, 27 (29 iunie 1869) p. 105. /Kogălniceanu la Berlin; aniversarea proclamației lui Lafayette/.

963. Politica. Traian, I, 28 (2 iunie 1869) p. 109–110. /Nu împotriva streinii, și a germanilor/.

964. Politica. Traian, I, 29 (4 iulie 1869) p. 113–114. /Împotriva învățământului limbii grecești în clasele primare/.

965. Politica. Traian, I, 30 (6 iulie 1869). p. 117. /Necesitatea unui congres pan-latin la Paris/.

966. Politica. Traian, I, 31 (9 iulie 1869) p. 121–122. /Congresul pan-latin; originea austro-ungară a Cabinetului/.

967. Politica. Traian, I, 32 (11 iulie 1869), p. 125–126. /Constituția sîrbă și dinastia sa națională; anticarlist/.

968. Politica. Traian, I, 33 (13 iulie 1869), p. 129–130. /Transilvănenii nu sînt „streini”/.

969. Politica. Traian, I, 34 (16 iulie 1869). p. 133–134. /Împotriva unui bloc al popoarelor orientale pe baza ortodoxiei; federația popoarelor latine/.

970. Politica. Traian, I, 35 (18 iulie 1869) p. 137. /Franța și România/.

971. Politica. Traian, I, 36 (20 iulie 1869) p. 141. /Anexarea României la Ungaria/.

972. Politica. Traian, I, 38 (25 iulie 1869) p. 149. /Insulte aduse țării de streini/.

973. Politica. Traian, I, 39 (27 iulie 1869) p. 153. /Kogălniceanu și tratatul de extrădare; exemplul slavilor/.

974. Politica. Traian, I, 40 (30 iulie 1869) p. 157. /Insulta consulului austriac din Giurgiu/.

975. Politica. Traian, I, 41 (1 aug. 1869) p. 161. /Zvon despre călătoria domnitorului în Crimeia/.

976. Politica. Traian, I, 42 (3 aug. 1869) p. 164. /Neconstituționalitatea plecării domnitorului în Crimeia; Popa Tache și abuzurile/.
977. Politica. Traian, I, 43 (5 aug. 1869), p. 169. /Politica externă română; discuții privind congresul pan-latin/.
978. Politica. Traian, I, 44 (9 aug. 1869) p. 172. /Influența teutonă/.
979. Corespondență. Un răspuns la Brașov și la Pesta. Traian, I, 44 (9 aug. 1869) p. 176
980. Politica. Traian, I, 46 (14 aug. 1869) p. 181. /Congresul pan-latin și studenții români de la Paris/.
981. Politica. Traian, I, 47 (19 aug. 1869) p. 185. /Guvernul e demisionar/.
982. Politica. Traian, I, 48 (21 aug. 1869) p. 189–190. /Kogălniceanu la Iași, Ghica la București, cine numește pe membrii comisiilor extraordinare?/.
983. Politica. Traian, I, 49 (23 aug. 1869) p. 193. /Franța și prusificarea României/.
984. Politica. Traian, I, 50 (26 aug. 1869) p. 197–198. /Comisarii extralegali de la Finanțe; monument lui Ion Buteanu/.
985. Politica. Traian, I, 51 (28 aug. 1869) p. 201. /Călătoria domnitorului în Germania/.
986. Politica. Traian, I, 52 (2 sept. 1869) p. 205. /Notă la scrisori și la articolul lui Missail/.
987. Politica. Traian, I, 53 (4 sept. 1869). p. 209. /Desnaționalizarea gurilor Dunării; Kogălniceanu și colonizarea/.
988. Politica. Traian, I, 54 (6 sept. 1869) p. 213–214. /Drumurile invaziei nemțești în țară și drumurile noastre spre Transilvania/.
989. Politica. Traian, I, 55 (11 sept. 1869) p. 217. /Starea țării în 1569 era mai bună decât acum; tinerii să salveze țara/.
990. Politica. Traian, I, 56 (13 sept. 1869) p. 221–222. /Statutele ziarului Traian; tabăra de la Furceni/.
991. Politica. Traian, I, 57 (16 sept. 1869) p. 225. /Kogălniceanu a luat din banii Statului; Papiu Ilarian a vorbit la Academie despre Șincai/.
992. Politica. Traian, I, 58 (20 sept. 1869), p. 229–230. /Călătoria domnitorului peste graniță/.
993. Politica. Traian, I, 59 (23 sept. 1869), p. 235. /Despotism și libertate; un nou „3 august“?/.
994. Politica. Traian, I, 60 (25 sept. 1869) p. 241–242. /Contra lui Alex. Crețescu, ministrul Instrucțiunii publice/.
995. Politica. Traian, I, 61 (27 sept. 1869) p. 245–246. /Filipică împotriva lui Alex. Crețescu, educația femeilor/.
996. Politica. Traian, I, 61 (27 sept. 1869), p. 249 /Studiul dreptului și epocile lui de înflorire Lahovary-Crețescu/.
997. Politica. Traian, I, 63 (2 oct. 1869) p. 63. /Călătoria domnitorului în străinătate/.

998. Politica. Traian, I, 64 (4 oct. 1869) p. 257. /Notă la articolul lui Maniu despre atitudinea austro-ungară/.

999. Politica. Traian, I, 65 (7 oct. 1869) p. 261–262. /Dreptul de a bate monedă și a conferi decorații/.

1000. Politica. Traian, I, 66 (9 oct. 1869). p. 265–266. /Modificarea constituției; logodna domnitorului/.

1001. Politica. Traian, I, 67 (11 oct. 1869) p. 269–270. [Bărnuțiu despre domn stoein și domn nemș].

1002. Politica. Traian, I, 68 (14 oct. 1869) p. 273–274. /Loteria pentru împrumutul german, încurajarea industriei româno-latine/.

1003. Politica. Traian, I, 69 (16 oct. 1869) p. 277–278. /Loteria e neconstituțională, călugării de la Neamț închiși de mitropolitul Calinic Miclescu la Iași/.

1004. Politica. Traian, I, 70 (18 oct. 1869) p. 281–282. /Antidinașticismul miniștrilor, revoluția din Dalmația/.

1005. Politica. Traian, I, 71 (21 oct. 1869) p. 285–286. /Domnitorul să viziteze Roma; bățiile din satul Măcai jud. Argeș/.

1006. Politica. Traian, I, 72 (23 oct. 1869) p. 289–290. /Sechestrarea averilor mănăstirești din Bucovina/.

1007. Politica. Traian, I, 73 (25 oct. 1869) p. 293–294. /Despre Golescu, Iepureanu, :, Boerescu/.

1008. Politica. Traian, I, 74 (28 oct. 1869) p. 297–298.

1009. Politica. Traian, I, 74 (28 oct. 1869) p. 297–298 /Felicitări nunta domnitorului, împămîntenirea evreilor/.

1010. Politica. Traian, I, 75 (30 oct. 1869), p. 305. /Secularizarea averilor mănăstirești; situația din Transilvania/.

1012. Politica. Traian, I, 77 (4 noiembrie 1869) p. 309. /„Explicațiile” lui Kogălniceanu/.

1013. Politica. Traian, I, 78 (6 noiembrie 1869) p. 312–313. /Rezumatele guvernării Kogălniceanu–Ghica/.

1014. Politica. Traian, I, 80 (11 noiembrie 1869) p. 321. /Moartea lui Fălcoianu în pușcăria de la Dobrovăț/.

1015. Politica. Traian, I, 81 (15 noiembrie 1869) p. 325. /Fălcoianu victima lui Kogălniceanu/.

1016. Politica. Traian, I, 82 (18 nov. 1869) p. 329. /Moartea lui Asachi; discursul la mesagiu/.

1017. Politica. Traian, I, 83 (20 noiembrie 1869) p. 333–334. /Comparație între mesagiul domnitorului și al lui Cuza din 1864/.

1018. Politica. Traian, I, 84 (25 noiembrie 1869) p.337. /Presa guvernamentală susține dictatura și cenzura/.

1019. Politica. Traian, I, 85 (27 noiembrie 1869) p. 341–342. /Călătoria domnitorului și căsătoria cu Elisabeta/.

1020. Politica. Traian, I, 86 (29 noiembrie 1869) p. 345–346. /Kogălniceanu și cheștiunea israelită/.

1021. Politica. Traian, I, 87 (2 dec. 1869) p. 349. /Cazul liniei ferate Iași-Prut/.
1022. Politica. Traian, I, 88 (4 dec. 1869) p. 353-354. /Școala de medicină reformată în facultate, nu e bine/.
1023. Politica. Traian, I, 89 (6 dec. 1869) p. 356-357. /Israelii vor forma clasa mijlocie românească/.
1024. Politica. Traian, I, 90 (9 dec. 1869) p. 361. /Libertatea presei/.
1025. Politica. Traian, I, 91 (11 dec. 1869) p. 365. /Politica zilei, comentarii banale/.
1026. Politica. Traian, I, 92 (13 dec. 1869) p. 369-370. /Pentru o asociație industrială și comercială românească/.
1027. Politica. Traian, I, 93 (16 dec. 1869) p. 373-374. /Împrumutul-loterie; rebeliune de la Cuca-Măcăi/.
1028. Politica. Traian, I, 94 (18 dec. 1869) p. 377-378. /Instrucția =publică, „inaugurarea” universității, regulamentul Arhivelor Statului/.
1029. Politica. Traian, I, 95 (20 dec. 1869) p. 381-382. /revolta ploieștenilor împotriva primejdiei străine/.
1030. Politica. Traian, I, 96 (23 dec. 1869) p. 383. /Linia ferată să se la Sculeni/.
1031. Politica. Traian, I, 97 (31 dec. 1869) p. 389. /Bilanțul unui an; declarația de principiu a lui „Traian“/.
1032. Politica. Traian, I, 1 (3 ian. 1870) p. 1-2. /A fi dinastic și antidinastic; linia ferată spre Rusia/.
1033. Politica. Traian, I, 2 (6 ian. 1870) p. 5-6. /Situția lui Napoleon III, să învețe pe monarhi/.
1034. Politica. Traian, II, 3 (10 ian. 1870) p. 9-10. /Balul de la palat; invitații au murit de sete/.
1035. Politica. Traian, II, 3 (13 ian. 1870) p. 13-14. /Alianța Ion Ghica și Nicoale Ionescu/.
1036. Politica. Traian, II, 5 (15 ian. 1870) p. 17. /Linia ferată de la Sculeni/.
1037. Politica. Traian, II, 6 (17 mai 1870), p. 21-22. /Doctrina ziarului Traian/.
1038. Politica. Traian, II, 7 (20 ian. 1870) p. 25. /Dinastie și națiune/.
1039. Politica. Traian, II, 8 (22 ian. 1870) p. 29. /Demisia lui Ion Brătianu/.
1040. Politica. Traian, II, 9 (24 ian. 1870) p. 33-34. /Dreptul de a înzestra pe doamna prințului/.
1041. Politica. Traian, II, 10 (27 ian. 1870), p. 37-38. /Ministerul a căzut fiindcă Kogălniceanu și Boerescu ajunseseră prea tari/.
1042. Politica. Traian, II, 11 (29 ian. 1870) p. 41. /Cum ar trebui să se întărească dinastia/.
1043. Politica. Traian, II, 12 (5 febr. 1870) p. 45-46. /Noul minister cu Cantacuzino la Finanțe/.
1044. Politica. Traian, II, 13 (7 febr. 1870) p. 49. /Scrisoarea lui Crémieux; bugetul/.

1045. Politica. Traian, II, 14 (10 febr. 1870) p. 53. /Cum poate dinastia să devină românească; terorismul maghiar/.

1046. Politica. Traian, II, 15 (11 febr. 1870) p. 57. /Votarea bugetului; 11 februarie/.

1047. Politica. Traian, II, 16 (14 febr. 1870) p. 61. /Dotarea armatei cu postav românesc respinsă de ministrul de război George Manu/.

1048. Politica ColTra, I, (2 martie 1870) p. 1. /Programul Columnei lui Traian/.

1049. Revista ziarelor. ColTra, I, 1 (2 martie 1870), p. 4 /Bibliografia/.

1050. Politica ColTra, I, (1870). /Desființarea armatei naționale și generalul Florescu/.

1051. Politica ColTra, I, 1 (2 martie 1870). /A. I. Cuza nu primește candidatura de deputat/.

1052. Revista politica ColTra, I, 2 (5 martie 1870) p. 2 /Tratat de extrădare cu Serbia/.

1053. Revista Politica ColTra, I, 2 (5 martie 1870) p. 1-2. /Legea Bisericii române și Patriarhia de Constantinopole/.

1054. Revista politica. ColTra, I, 3 (9 martie 1870). /Confecționarea timbrului poștal/.

1055. Revista politică, ColTra, I, 5 (15 martie 1870). /Banchetul dat beizadelei Ghica; Strussberg-Ambron/.

1056. Revista politică, ColTra, I, 6 (18 martie 1870). /Campania de presă este exagerată, lucrurile se vor îndrepta/.

1057. 11 februarie. ColTra, I, 6 (18 martie 1870). /Comentează un articol al lui Ioan Brătianu/.

1058. Revista politică, ColTra, I, 7 (22 martie 1870). Napoleon III propune reforma/.

1059. Revista politică, ColTra, I, 8 (25 martie 1870). /Anticarliștii sînt persecutați; schimbarea guvernului/.

1060. Revista politică, ColTra, I, 9 (30 martie 1870). /Războiul civil de la Ploiești/.

1061. Revista politică, ColTra, I, 10 (1 aprilie 1870). /Greu de cunoscut cauzele demisiei guvernului/.

1062. Revista politică, ColTra, I, 11 (5 aprilie 1870) /Vehement împotriva domnitorului/.

1063. Revista politică, ColTra, I, 12 (8 aprilie 1870). /Va sprijini un eventual guvern Ion Ghica, deși e cosmopolit/.

1064. Revista politică, ColTra, I, (18 aprilie 1870) /Plebiscitul de la 1866, Domnul strein și S. Bănuț/.

1065. Revista politică, ColTra, I, 14 (19 aprilie 1870). /Instigarea mișcării antisemite, ciocnirea de la Tecuceni/.

1066. Revista politică, ColTra, I, 15 (23 aprilie 1870). /Pelerinaj la mormîntul lui Ștefan cel Mare, scrisoarea studenților de la Paris către cei din Viena/.

1067. Revista politică, ColTra, I, 16 (30 aprilie 1870). /Alegerile municipale/.
1068. Revista politică, ColTra, I, 17 (3 mai 1870). /Guvernarea Carp-Iepureanu și dizolvarea inutilă a Camerei/.
1069. Revista politică, ColTra, I, 18 (6 mai 1870). /Critică întârzierea cu care ia atitudinii Ion Brătianu/.
1070. Revista politică, ColTra, I, 19 (10 mai 1870). /Boierii și ciocoi, nu e împotriva domnului/.
1071. Revista politică, ColTra, I, 20 (13 mai 1870). /Obscuritatea programelor politice; cum se prezintă parlamentele românești/.
1072. Revista politică, ColTra, I, 21 (17 mai 1870). /Impămintenirea israeliților și programul împotriva „sreinelor”/.
1073. Revista politică, ColTra, I, 22 (24 mai 1870). /Comentarii pe marginea prezicerilor sale mai vechi/.
1074. Revista politică, ColTra, I, 23 (27 mai 1870). /Boierii au ieșit la Colegiul I datorită bîtei; comentariu la scrisoarea lui Ion Ghica/.
1075. Revista politică, ColTra, I, 24 (3 iunie 1870). /Cu tot regimul de bătauși independenței au obținut un număr important de locuri în noul parlament/.
1076. Revista politică, ColTra, I, 25 (7 iunie 1870). /Guvernul Iepureanu va avea în Cameră opoziția independenților/.
1077. Revista politică, ColTra, I, 26 (10 iunie 1870). /Pозиția neîngăduită a boierilor tineri care nu se găsesc la poporul nostru/.
1078. Revista politică, ColTra, I, 27 (14 iunie 1870). /Guvernul să nu mai apeleze la zvonuri de invazie/.
1079. Revista politică, ColTra, I, 28 (18 iunie 1870). /Schingiuirile de la Pitești; comemorarea lui Ștefan cel Mare la Putna/.
1080. Revista politică, ColTra, I, 30 (26 iunie 1870). /Leopold Hohenzollern rege în Spania și Leopold I. Buchner consul american la noi/.
1081. Revista politică, ColTra, I, 31 (30 iunie 1870). /„Plebiscitul” din Spania nu va aduce rege pe Leopold de Hohenzollern/.
1082. Revista politică, ColTra, I, 32 (4 iulie 1870). N. Ionescu atacat pentru atitudinea ciocofilă/.
1083. D. N. Ionescu și d-l Iepureanu. ColTra, I, 32 (4 iulie 1870).
1084. Revista politică, ColTra, I, 33 (8 iulie 1870). /Neutralitatea noastră în războiul franco-german; armarea/.
1085. D. Nicolae Ionescu și Ieremia Pîrcălabul. ColTra, I, 34 (12 iulie 1870). /Școala autoritară și școala independentă/.
1086. Revista politică, ColTra, I, 35 (16 iulie 1870). /Pозиția politică a unor independenți și atitudinea domnitorului/.
1087. Revista politică, ColTra, I, 36 (18 iulie 1870). /Pозиția politicienilor români; cosmopolitismul ziarului Țara/.
1088. Revista politică, ColTra, I, 37 (22 iulie 1870). /Strat semnează pașapoarte românești pentru spioni prusaci în Franța/.

1089. Revista politică, ColTra, I, 38 (24 iulie 1870). /Războiul franco-german; victoria germană ne e fatală/.
1090. Revista politică, ColTra, I, 39 (29 iulie 1870) /Războiul franco-german și o eventuală împărțire a Austriei/.
1091. Revista politică, ColTra, I, 40 (10 august 1870). /Arestarea lui Hasdeu și revoluția de la Ploiești/.
1092. Buletin interior. ColTra, I, 40 (20 aug. 1870). /Revoluția de la Ploiești și arestările din București/.
1093. Revista politică, ColTra, I, 41 (23 august 1870). /Capitularea armatei franceze și Napoleon III prizonier/.
1094. Buletin interior. ColTra, I, 41 (23 august 1870). /Sporește teroarea în România în raport cu succesele prusace/.
1095. Revista politică, ColTra, I, 42 (27 august 1870). /Succesul german se datorește spiritului naționalist iar înfrângerea Franței cosmopolitismului său/.
1096. Revista politică, ColTra, I, 42 (27 august 1870). /Se desminte teroarea de la Ploiești; C. A. Rosetti fuge din țară/.
1097. Revista politică. Congresul pan-latin. ColTra, I, 43 (1 sept. 1870).
1098. Buletin interior. ColTra, I, 43 (1 sept. 1870). /Războiul franco-german; complotul de la Jilava/.
1099. Revista politică. Arborii în România și pe aiuri. ColTra, I, 44 (6 sept. 1870).
1100. Buletin interior. ColTra, I, 44 (6 srpt. 1870). /Comparația celor trei cabinete: Brătianu, Kogălniceanu, Iepureanu; ploieștenii închiși pentru nebunia lui Candiano/.
1101. Revista politică. Fatalitatea referințelor între slavi, germani, și latini. ColTra, I, 45 (10 sept. 1870).
1102. Buletin interior. ColTra, I, 45 (10 sept. 1870). /Expulzarea colonelului Giuseppe Bidischini, cuscrul lui Garibaldi/.
1103. Buletin interior. ColTra, I, 46 (13 sept. 1870). /Presa ponegrește pe colonelul Bidischini/.
1104. Revista politică, ColTra, I, 47 (17 sept. 1870). /Franța învinsă prin cosmopolitismul său, Italia ar trebui să ia conducerea latinității/.
1105. Buletin interior. ColTra, I, 47 (17 sept. 1870). /Concesiunea Strussberg îmbogățește pe cei expropiați/.
1106. Buletin interior. ColTra, I, 48 (22 sept. 1870). /Primejdia zvonului răspicat cu privire la ruși/.
1107. Domnie ori republică? ColTra, I, 49 (25 sept. 1870).
1108. Buletin interior. ColTra, I, 49 (26 sept. 1870). /Absurditatea zvonurilor de anexiune la Ungaria/.
1109. Diverse. ColTra, I, 50 (30 sept. 1870). /Limbă ridiculă la Trompeta Carpaților; revistă bulgară la București/.
1110. Buletin interior. ColTra, I, 50 (30 sept 1870). /Stilul vulgar al comunicatelor guvernului/.
1111. România în fața resbelului franco-german. ColTra, I, 51 (4 oct. 1870).

1112. Buletin interior. ColTra, I, 51 (5 oct. 1870). /„Sămănătorul“ foaie independentă la Bîrlad; germanizarea țării prin teatru/.

1113. Diverse. ColTra, I, 51 (4 oct. 1870). /Subscriitorii la capela de la Azilul Elena Doamna sînt evrei în majoritatea/.

1114. Suveniri de actualitate. ColTra, I, 52 (19 oct. 1870).

1115. Buletin interior. ColTra, I, 52 (19 oct. 1870). /Prea mulți bani pentru repararea palatului/.

1116. Buletin interior. ColTra, I, 53 (25 oct. 1870). /În România nu e nevoie de o lovitură de Stat, căci guvernul tot poate face ce vrea/.

1117. Buletin interior. ColTra, I, 54 (2 noiembrie 1870). /Domnitorul e rău sfătuit să nu vorbească cu țărani, cum s-a întîmplat la Tecuci/.

1118. Buletin interior. ColTra, I, 55 (9 noiembrie 1870). /Comentează propunerea lui Vasile Boerescu să nu se mai plătească tributul către Poartă/.

1119. Armarea națională. ColTra, I, 56 (16 noiembrie 1870).

1120. Buletin interior. ColTra, I, 56 (16 noiembrie 1870). /Ministrul Instrucțiunii se bucură de prea puțină importanță/.

1121. Buletin interior. ColTra, I, 57 (23 noiembrie 1870). /Comentează mesagiul domnitorului/.

1122. Buletin interior. ColTra, I, 59 (7 dec. 1870). /Comentează răspunsul la mesagiul domnitorului/.

1123. Buletin interior. ColTra, I, 60 (14 dec. 1870). /Succesul lui Vernescu atacînd la Cameră prusofilia guvernului/.

1124. Buletin interior. ColTra, I, 61 (21 dec. 1870). /Împotriva lui Nicolae Ionescu, numit de el Ieremia Pîrcălabul/.

1125. Buletin interior. ColTra, II, 63 (7 ianuarie 1871). /Nu vrem republică, dar domnitorul să fie român/.

1126. Buletin interior. ColTra, II, 3/64 (11 ian. 1871). /De ce Ion Ghica primește atît de mulți greci în comerțul românesc/.

1127. Buletin interior. ColTra, II, 3/65 (20 ian. 1871). /„Roșii“ lui Ion Ghica nu sînt onești; va proba cu acte/.

1128. Colegiul III din București. ColTra, II, 4/66 (25 ian. 1871).

1129. Buletin interior. ColTra, II, 5/67 (31 ian. 1871). /Dosarul afacerii Strussberg; abdicarea domnitorului/.

1130. Buletin interior. ColTra, II, 6/68 (8 febr. 1871). /Discuțiile Senatului sînt neresioase/.

1131. Buletin interior. ColTra, II, 7/69 (15 febr. 1871). /Proiectul pentru stingerea datoriei flotante e absurd/.

1132. Buletin interior. ColTra, II, 8/70 (22 febr. 1871). /Nu se știe cînd se va discuta dosarul afacerii Strussberg–Ambron; de ce testul în franzezește cînd avem și noi o limbă proprie?/.

1133. Buletin interior. ColTra, II, 9/71 (1 martie 1871) /De ce colonelul Ursu din Ardeal nu a putut obține o audiență la domnitor/.

1134. Buletin interior. ColTra. II, 10/72 (8 martie 1871). /Problema desființării armatei permanente/.

1135. Buletin interior. ColTra. II, 11/73 (15 martie 1871). /Alegerile comunale au dat membri mai independenți și mai naționaliști; motivele demisiei cabinetului Ion Ghica/.

1136. Buletin interior. ColTra. II, 12/74 (22 martie 1871). /Inutilitatea actualei Camere/.

1137. Buletin interior. II, 13/75 (28 martie 1871). /Nu discută Cabinetul actual /.

1138. Buletin interior. ColTra. II, 14/76 (5 aprilie 1871). /Agonia lui Bolintinea-nu și vinderea la loterie a mobilierului său/.

1139. Ce este noul „Manifest-eunuc“ al Coalițiunii? ColTra. II, 14/77 (5 aprilie 1871). /Semnat: Român-Verde/.

1140. Buletin interior. ColTra. II, 15/77 (12 aprilie 1871). /Exequatura lui B. Peixotto; comunicatul sever cu privire la chestiunea Strussberg/.

1141. Buletin interior. ColTra. II, 16/78 (19 aprilie 1871). Guvernul nu trebuie criticat cu orice preț când nu face nimic rău/.

1142. Buletin interior. ColTra, II, 17/79 (26 aprilie 1871). /Demascarea „Confederației orientale“ a lui Rosetti/.

1143. Buletin interior. ColTra. II, 18/80 (10 mai 1871). /Liberalii nu au realizat programul preconizat la 1865 de Dumitru Brătianu/.

1144. Buletin interior. ColTra. II, 19/81 (17 mai 1871). /Situția politică în comentariul fabulei „Racul, broasca și o știucă“/.

1145. Buletin interior. ColTra. II, 20/82 (24 mai 1871). /Asupritorii țărănimii sînt și reprezentanții săi, ca Ghica, Blaremburg, Sturdza și mai ales cel mai „popular“ Titu Liviu Maiorescu/.

1146. Buletin interior. ColTra. II, 21/83 (31 mai 1871). /Ironizează laudele aduse domnitorului de către V. Boerescu/.

1147. Buletin interior. ColTra. II, 22/84 (9 iunie 1871). /În Cameră s-a cerut excluderea lui Kogălniceanu, Chițu și Stolojanu în timp ce Konakis-Vogorides e primit cu dispensă de vîrstă/.

1148. Buletin interior. ColTra. II, 23/85 (16 mai 1871). /Greșelile lui Cuza față de ale guvernanților de azi; exploatarea moșiilor Statului/.

1149. Pater familias. ColTra, II, 25/87 (28 iunie 1871). /Polemică cu Dr. Auerbach/.

1150. Buletin interior. ColTra, II, 26/88 (5 iulie 1871). /Moțiunea lui Gh. Brătianu la Cameră în chestiunea Strussberg și atacul nepotrivit al lui T. Maiorescu împotriva lui S. Bărnăușu/.

1151. Buletin interior. ColTra. II, 28/90 (21 iulie 1871). /Criza ministerială și afacerea Strussberg/.

1152. O conversare. Familia, nr. 30 (25 iulie/6 aug. 1871), p. 356-357.

1153. Buletin interior. ColTra, II, 29/91 (29 iulie 1871). /Sanctionarea legii căilor ferate/.

1154. Buletin interior. ColTra, II, 30/92 (11 aug. 1871). /Din nou chestiunea congresului pan-latin/.

1155. Buletin interior. ColTra, II, 31/93 (23 aug. 1871). /Sărbătorirea lui Ștefan cel Mare la Putna de către „Convorbiri“/.

1156. Buletin interior. ColTra, II, 32/94 (30 aug. 1871). /Cosmopolitismul școalei lui Maiorescu/.

1157. Buletin interior. ColTra, II, 33/95 (6 sept. 1871). /Congresul ziariștilor; chestiunea evrească nu e religioasă, ci politică/.

1158. Buletin interior. ColTra, II, 35/97 (20 sept. 1871). /Întărirea curentului naționalist/.

1159. Buletin interior. ColTra, II, 36/98 (27 sept. 1871). /Coalitiile politice românești nu sînt constructive/.

1160. Buletin interior. ColTra, II, 39/101 (18 oct. 1871). /Congresul ziariștilor; Hasdeu motivează de ce a propus formula „Naționalitatea mai presus de toate“/.

1161. Buletin interior. ColTra, II, 41/103 (1 noiembrie 1871). /De ce s-a retras din Comisia congresului presei/.

1162. Buletin interior. ColTra, II, 43/105 (15 noiembrie 1871). /Cosmopolitismul majorității din Congresul presei/.

1163. Buletin interior. ColTra, II, 44/106 (22 noiembrie 1871). /Comentarii despre Congresul presei/.

1164. Buletin interior. ColTra, II, 45/107 (29 noiembrie 1871). /Concesiunea Bleichröder, mai rea decît Strussberg/.

1165. Ungro-Vlachia și d. Papiu, Românul, XV, 5 decembrie 1871.

1166. Replica la răspunsul d-lui Papiu. Românul, XV, 11 decembrie 1871.

1167. Buletin interior. ColTra, II, 47/109. (15 decembrie 1871). /Concesiunea Bleichröder/.

1168. Legea de instrucțiune publică. Românul, XX, 23 ianuarie 1876.

1169. Purecii de la „Adevărul“. Timpul, XV, nr. 283 (3 ian. 1893).

1170. Un trecut îndepărtat și un apropiat viitor. O cugetare. LitARom, IV (martie-aprilie-mai) 1900, p. 281.

1171. Un cuvînt înainte. ApNaț. III, 1-3 (1, 3 și 4 ian. 1902).

1172. Mitropolitul Partenie și Basarabia. ApNaț. III, 37 (17 februarie 1902).

1173. Carliștii, ApNaț. III, 66 (23 martie 1902).

XIV. MISCELLANEA

1174. Discursul d-lui Hîjdeu ținut în sala Slătineanu duminică 23 octombrie 1866. Cu o scrisoare de introducere. Românul, 26 oct. 1866, p. 770-771.

– O programă politică din primul an al dinastiei. ColTra, I, 26 (10 iunie 1870). /Reproduce cu comentarii discursul din 1866/.

1175. Discurs la Societatea Transilvania, 3 ianuarie 1868. Românul, 18 februarie 1868.

- Din actele societății „Transilvania” pentru ajutorul studenților români din Transilvania și părțile ei, discurs. Transilvania, I, 19 (15 septembrie 1868) p. 449–454.
1176. Serviciul sanitar al comunei București, de Dr. I. Felix, Traian, I, 16 (1869) p. 64 (Bibliografia).
1177. Carte de gimnastică de G. Moceanu. Traian, I, 29 (4 iulie 1869) p. 116 (Bibliografia).
1178. Elemente de mineralogie de Ștef. C. Michăilescu. Traian, I, 54 (23 sept. 1869) p. 239–240 (Bibliografia).
1179. Discursul d-lui B. P. Hasdeu privind președința Societății „Românismul” în ședința din 15 noiembrie 1869. Traian I, 82 (18 noiembrie 1869) p. 330. – FoSocRom., I, 3 (iunie 1870) p. 97–101. – Oltenesele, 1884, p. 3–10, sub titlul: Națiunea și umanitatea.
1180. Tratat elementar de anatomie descriptivă de G. Romniceanu, t. I. Osteologia. ColTra, I, 25 (7 iunie 1870). (Bibliografia).
1181. Itinerariul funcționarilor administrativi de Ioan M. Bujoreanu, ColTra, I, 41 (23 august 1870). (Bibliografia).
1182. Abecedar ilustrat pentru copii începători de I. V. Adrian. ColTra, I, 46 (13 sept. 1870). (Bibliografia).
1183. Isidor Vorobchievici, Manual de armonie muzicală, Cernăuți 1869. ColTra, I, 53–54 (25 pct. – 2 noiembrie 1870). (Bibliografia).
1184. Dimitrie Frunzescu, Geografia fizică și politică a României, ColTra, I, 55 (9 noiembrie 1870). (Bibliografia).
1185. Colonel Slăniceanu, Manualul ostașului milițian. ColTra, II, 2/64 (11 ian. 1871). (Bibliografia).
1186. Influența luminii asupra vieții de Ștefan C. Michaelescu. ColTra, II, 37/99 (4 octombrie 1871).
1187. D. Frunzescu, Dicționar tipografic și statistic al României. ColTra, II, 48/110 (22 dec. 1871).
1188. Fondul „Iulia Hasdeu”. Act de donațiune. Mon. Ofic. nr.18 (20 aprilie 1896). – Sarcasm și ideal, 1897, p. 219–226.

XV. ACTIVITATE ACADEMICĂ

După AnAR–Mem. s. I, t. X–XI (1877–1878) și AnAR–Desb., s. II, t. I–XXX (1879–1908).

1189. La 13 sept. 1877 B. P. Hasdeu este ales membru activ al secției filologice: X (1877) p. 95. La 6 aprilie 1883 își prezintă demisia și părăsește ședința; demisia e respinsă; V (1883), p. 102–103.

1190. Alcătuire și revizuire de statute și regulamente: I (1879), 45–47, 49, 55, 57–60, 72, 80, 86–87, 116, 174, 177, 215. II (1879–80) p. 20. VI (1883–84) p. 64. XVI (1893–94) p. 192. XX (1897–98) p. 110.

1191. Baladele lui Novac: V (1882–83) p. 69. VI (1883–84) p. 50, 55, VII (1884–85). p. 76–77.

1192. Chestiunea Dobrogei: III (1880–81). p. 28. VIII (1885–86), p. 132. IX (1886–87), p. 19, X (1887–88) p. 11.

1193. Chestiunea jubileului: XII (1889–90) p. 92, XIII (1890–91) p. 21–24).

1194. Comunicări și lucrări citite: II (1879–80) p. 36 (Cărțile poporane ale românilor); p. 51 (Cucul și turturica); p. 38–39 (Epistolie a domnului Hristos); p. 42 (Domnița Roxandra); p. 48 (Sărmane turturică); p. 79 (Manuscrisul român din biblioteca episcopului Dionisie de la Buzău; elementul bulgar în Basarabia); III (1880–81) p. 7 și 14 (Conspectul științelor filologice); p. 41 (Evangheliarul slav de la biserica Feleacu, jud. Cluj). IV (1881–82) p. 66 (Evangheliarul român din 1574). V (1882–83) p. 7 (Arhivele orașului Lemberg); p. 11–12 (Praporul de la biserica Sf. Mihail, Transilvania); p. 61 (Origina vorbelor „facă” și „făclă”). VII (1884–85) p. 20 (Cuvîntul „ariciu”), X (1887–88) p. 4 (Sigiliul municipiului București); p. 21 (Cuvintele „bucea” și „căpășină”); p. 31 (Orașul Argeș și fundarea bisericii de acolo). XII (1889–90) p. 4 (Cîntece poporane publicate în limba germană); p. 8 („Notice sur la Roumanie”); p. 25–26 (Revista ruteană de la Lemberg); p. 73 (darul trimis Papei). XIII (1890–91) p. 6 (Arhivele de la Sibiu); p. 36–37 (Monumentul de la Adam-Klissi). XVI (1893–94) p. 20 (Basarabii), p. 21 (Ceremoniile domnești din Moldova); p. 24 (Vlahii din Moravia); p. 40 (Statu-palmă-barbă-cotă). XVII (1894–95) p. 33–34 („La médecine moderne”); p. 27 (Dumnezeu); p. 35 (Cheile Bîcului din Transilvania); p. 184 (Dialectul reto-romanilor din Elveția). XVIII (1895–96) p. 47 (Sonata la Kreutzer). XIX (1896–97) p. 139, 151, 182 (Negru-Vodă). XX (1897–98) p. 34 (Cronica Basarabilor). XXV (1902–03), p. 103 (O nevastă româncă).

1195. Cîntări de procese-verbale: II (1879–80) p. 429–430. III (1880–81) p. 118–126, 140, 164.

1196. Discuții asupra localului și a bibliotecii: III (1880–81) p. 46. IV (1881–82) p. 3, VI (1883–84) p. 47–48. XXI (1898–99) p. 139.

1197. Discuția ședințelor solemne: I (1879), p. 31, 162, 201.

1198. Discuția testamentului Zăpă: I (1879) p. 20, III. (1880–81) p. 9.

1199. Discuții asupra ortografiei: I (1879) p. 28; II (1879–80) p. 403. (Ortografia adoptată de Academie), p. 434 (Vocala obscură), p. 426–429 (y, ph, th, qu, k și la duplicarea literelor în genere). p. 407 (d, l) XVII, 256–257, p. 431–432. (s). p. 410 (z, d, Ț, șt și y). p. 407, 409, VI (1883–84), p. 65, VII (1884–85), p. 97–100, XVI (1893–94), p. 195 (u final). III (1880–81) p. 177 (i, apostrof). p. 198 XVII, p. 250. (diftoנגli ou și ea). p. 229 (î și b). XVI (1893–94) p. 141, XVII (1894–95), p. 258 (d. p. 187–188, 258, XXVI, p. 124 (sc. șt), XXVI, (1903–84) p. 139 (é, ô). p. 147–148 (st, z).

1200. Donația Fătu: X (1887–88) p. 78, XI (1888–89) p. 78–82, 85, 90.

1201. Donații: II (1879–80) p. 102 (Hrisov de la Iancu Voevod Sasul). III (1880–81) p. 166 (20 documente istorice referitoare la familia Hasdeu); p. 167 (2 foi de evangheliar, o fotografie după portretul Mariei soția lui Ștefan cel Mare, VIII (1885–86) p. 78 (Diploma regelui Ioan III Sobieski, o copie oficială a acesteia și o copie oficială după prescriptul acestuia) XII (1889–90) p. 69. (Diploma împărătesei Ecaterina II). XVI (1893–94) p. 25 (Portretul lui Ioan Vodă cel Cumplit); p. 198 (Extrakte din Magnum

Etymologicum Romaniae). XXII (1899–1900) p. 248 (Un autograf litografiat al lui Odobescu). XXIV (1901–02) p. 82 (O cupă de argint).

1202. Evangheliarul de la Humor: IV (1881–82) p. 34–37, 60–65, 94–97.

1203. Fondul Iulia Hasdeu: XVII (1895–96) p. 163–64; XXI (1898–99), p. 30, 31–34, 37, 161–162. XXII (1899–1900) p. 31; XXIII (1900–01) p. 102, 160.

1204. În comisia bibliotecii: I (1879) p. 68; II (1879–80), p. 233–235; III (1880–81), p. 258–260; V (1882–83) p. 66–67.

1205. În comisia pentru traduceri din limba elină: XI (1888–89) p. 13.

1206. În delegații și comisii diferite: I (1879) p. 12 (Mulțumește lui N. Densușianu pentru activitatea depusă); p. 144 (Studierea Gramaticii române din 1757); II (1879–80) p. 275 (Studierea lucrării lui Marienescu, Serbătorile și datinele române vechi). III (1880–81) p. 161 (Expoziția de bele-arte). IV (1881–82), p. 154 (Cercetarea lucrărilor „Tipografia” și „Istoria românilor”... VII (1884–85) p. (Un memoriu al lui Marienescu). VIII (1885–86) p. 158 (Manuscrisul predicilor lui Antim Ivireanul). IX (1886–87) p. 21 (Recenzia lucrării lui Van dom Gheyn, Les populations danubiennes). XI (1888–89) p. 14 (Cercetarea lucrărilor cu subiectul „Tierranului romanu”). XII (1889–90) p. 72 (Redactarea adresei prin care se face cunoscut regelui alegerea sa ca membru onorar). XIII (1890–91) p. 114 (Delegat să prezinte regelui o medalie comemorativă). XVIII (1895–96) p. 196 (Comisia premiilor anuale pe 1897). XIX (1896–97) p. 19 (Delegat să reprezinte Academia la înmormântarea lui I. V. Sococ); p. 42, 183 (Delegat să examineze niște reproduceri ale lui G. M. Tătărescu). XXIII (1900–1901) p. 52 (Delegat să răspundă la discursul de recepție al lui I. Pușcariu).

1207. Însărcinări academice: Secretar al Secției Literare I (1879) p. 198. Vicepreședinte al Sec. Lit. VIII (1885–86) p. 114; XIII (1890–91) p. 125. Președinte al Sec. Lit. X (1887–1888) p. 107, 120; XXIII (1900–01) p. 205, 222, Vice-președinte al Academiei: VII (1884–85), p. 133; XI (1888–89) p. 108; XII (1889–90), p. 134. Prezidează ședințele: VII (1884–85) p. 134; VIII (1885–86) p. 3, 114, 127; IX (1886–87) p. 191, X (1887–1888) p. 1, 6, 13–17, 24, 26, 29, 31, 65–66, 68–69, 72, 89, 91, 109, 118–120, XI (1888–89) p. 124–126. XII (1889–90), p. 4–5, 7, 10–15, 25, 30, 68–69, 76, 84, 104, 108. XIII (1890–91) p. 1, 4–5, 7, 9–13, 17, 25–26, 28, 41, 86–87, 92, 100–102, 118, 120, 126–128, 130, 135, 141, XVI (1893–94), p. 270. XX (1897–98) p. 152–153. XXIII (1900–01), p. 20. XXIV (1901–02), p. 242.

1208. Lucrarea dicționarului Magnum Etymologicum Romaniae: Dări de seamă relative la mersul lucrului: VII (1884–85) p. 2, 78, 79–82, 146, 229–257. VIII (1885–86) p. 101–108, IX (1886–87) p. 94, 110, XII (1889–90) p. 28, XIII (1890–91) p. 28, 110. XV (1892–93) p. 123. XVII (1894–95) p. 193. XIX (1896–97), p. 151, 153–155, 158, 163–164. Lecturi din Mag. Etym. Rom.: VIII (1885–86) p. 17 („Adorn și aduc”). IX (1886–87) p. 18 („Alivanta, alivancă, alivenci”); p. 101 (verbul am ca activ și auxiliar); p. 148 („An”). X (1887–88) p. 6 („Antina”). XII (1889–90) p. 71 („Ascult”). XIII (1890–91) p. 10 („Arsenică, Codrii–Arșinilor și ars”).

1209. Raport general asupra lucrărilor executate în cursul anului de la sesiunea 1878 pînă la sesiunea generală din martie 1880, II (1879–1880) p. 91–101.

1210. Premiul Adamachi: Discuții, XVI (1893–94) p. 19. Propuneri de subiecte. XIX (1896–97) p. 208. În comisia pentru acordarea premiului, XXII (1899–1900), p. 221, XXIII (1900–1901) p. 113.

1211. Premiul Alexandru Boldescu. Discuții, XI (1888–89) p. 70–71; În comisia pentru acordarea premiului, XX (1897–98) p. 94.

1212. Premiul Cuza. Discuții: IX (1886–87), p. 112, 198; XVIII (1895–96) p. 167–168. În comisia pentru acordarea premiului, VIII (1887–88), p. 78; XII (1889–90), p. 105; XVII (1894–95), p. 190.

1213. Premiul Eliade Rădulescu. Propuneri de subiecte: VII (1884–85) p. Discuții și citiri de rapoarte. IX (1886–87) p. 154; X (1887–88) p. 91; XV (1892–93) p. 138–139. În comisia pentru acordarea premiului, VII (1885–86) p. XII (1889–90) p. 105. XIII (1890–91) p. 100; XVII (1894–95) p. 190. XIX (1896–97) p. 192.

1214. Premiul Gh. Lazăr. Discuții și critici de rapoarte. VIII (1885–86), p. 144; XIII (1890–91), p. 90; XVI (1893–94) p. 242–244. În comisia pentru acordarea premiului, IX (1886–87) p. 141; XI (1888) p. 113; XII (1889–90) p. 105; XIII (1890–91) p. 100.

1215. Premiul Năsturel-Herescu. Discuții și citiri de rapoarte, VII (1884–85) p. 118; VIII (1885–86) p. 144; XVI (1893–94) p. 249–250. În comisia pentru acordarea premiului IX (1886–87) p. 141; XI (1888–89) p. 113; XII (1890–91), p. 105; XIII (1891–92), p. 100; XV (1892–93) p. 250.

1216. Premiul Neuschotz, XXII (1899–1900) p. 184.

1217. Pentru premiera lucrării „Tatăl nostru” a lui I. Nenițescu, XVII (1894–95) p. 216–217.

1218. Pentru nepremierea lucrărilor: „Istoria românilor” de Xenopol, XV (1892–93) p. 129–130, 132–133. „Țara noastră” de Moldovanu, XVII (1894–95) p. 210. „V. Alecsandri” de Petrașcu, XVII, p. 232–233.

1219. Propune alegeri de membri: români, N. Quințescu, X (1877) p. 101; streini: Dieffenbach și Miklosich, II (1878–80) p. 402.

1220. Publicația Humuzaki: VI (1883–84) p. 59–60; IX (1886–87) p. 211–213; XXII (1899–1900) p. 35, 258.

1221. Retipărirea Psaltirei lui Coresi: I (1879) p. 101–102, 203–307; II (1879–80) p. 2–4, V (1882–83) p. 95; XI (1888–89) p. 218.

1222. *Premieri de lucrări*. Hasdeu prezintă la premiere „Cuvente den bătrâni” XI (1878) p. 9; lucrarea e respinsă, p. 166. I se premiază „Cărțile poporane ale românilor”, II (1879–80), p. 363. Dicționarul româno-german al dr. Polizu V (1883–84) p. 64. Marienescu, Mitologia romană și română, p. 71–73. Arii populare VI (1883–84) p. 44–46. Studiul cărților propuse spre premiere p. 77–79. Membrii Acad. să nu se prezinte la concursurile ei. VIII (1885–86), p. 111. Meitani, Studii asupra Constituțiunii XII (1889–91) p. 135–136. Dissescu, Curs de drept public român, p. 137. P. N. Papahagi, Jocuri copilărești XVI (1893–94). p. 12. Léon Lamouche, La Péninsule Balcanique XXII (1899–1900), p. 172. Acordarea premiilor, p. 227. Ionescu-Gion, Istoria Bucureștilor, p. 234–235. Lucrarea lui Barwinski XXIV (1901–2) p. 32–33.

1223. *Notițe bibliografice*. Cercetare. I (1879), p. 14. Publicarea călătoriei lui N. Milescu în China IX (1886–87) p. 15. Publicarea operelor lui Obedenaru IX (1886–87)

p. 111. Istoria lui Mihai Viteazul de N. Bălcescu X (1887–1888) p. 148. Valoarea lucrărilor lui Weigand XVII (1895–96) p. 15. D. Cantemir, Istoria hieroglică, p. 175. Traducerea cărților bisericești vechi (1897–98) p. 11.

1224. *Arhive și documente*. La Ragusa I (1879) p. 119. Doc. dăruite de Sturdza V (1883–84), p. 52–53. Doc. vechi prezentate la Tribunale VIII (1885–86) p. 19. Doc. din 18 iulie 1668 (7176) X (1887–88) p. 20. Doc. istorice interne XVII (1894–95), p. 198. Doc. culese de D. A. Sturdza, p. 240–241.

1225. *Manuscrise*. Ms. de la 1656. II (1879–80) p. 48. Pomelnicul m-rii Bistrița, p. 50. Mss. moldovene la British Museum și Oxford III (1880–81) p. 12. Evanghelia și codicele de la Măhaci V (1883–84) p. 17. Codicele voronețean p. 44. Cronica lui Ureche, p. 71. Poeziile lui Văcărescu VIII (1885–86) p. 3. Importanța ms. 449 al Academiei X (1887–88) p. 62–63.

1226. *Biblioteci*. Bibl. Mitică Sturdza II (1879–80) p. 88. Bibl. publică de la Geneva III (1880–81) p. 21. Concentrarea Bibliotecii Statului, a Muzeului Național și a Arhivelor Statului la Academie, p. 49.

1227. *Despre membrii Academiei*. Situația anormală a unora, (1879), p. 119. Solidaritatea Acad. față de operele publicate sub numele ei. VII (1884–85) p. 19. Trecerea membrilor dintr-o secție în alta XXI (1898–99) p. 130, 137.

1228. *Societăți științifice*. Soc. ist. din Paris II (1879–80) p. 5–7. Invitația Universității din Montpellier XII (1889–90) p. 71. Institutul din Lipsca XVII (1894–95) p. 20.

1229. Portretul lui Ștefan cel Mare IV (1881–1882) p. 56. Răspunde lui Marian, p. 132. Panegiricul lui Ștefan cel Mare XXIV (1901–02) p. 8–9. Serbarea de la Putna XXVI (1904–05) p. 24.

1230. *Cereri din străinătate*. Meyer de la Berlin V (1883–84) p. 74–75. Propunerea lui I. U. Iarnik VII (1884–85) p. 72.

1231. *Donății*. Oteteleșanu XVI (1893–94) p. 3–4. I. Agarici XVIII (1895–96), p. 156–157.

1232. Românii din Macedonia II (1879–80) p. 65. Legătura dintre români și bulgari III (1880–81) p. 62.

1233. *Congrese*. Antropologie, arheologie și preistorie VII (1884–85). p. 3. Științe etnografice XII (1889–90) p. 17.

1234. Identificarea Vidin-Bodonia-Dium X (1887–88) p. 6.

1235. *Statui*. V. Alecsandri XIII (1890–91) p. 14. (Panteon) p. 15. Inaugurarea statuei lui Asachi, p. 15. Alina Știrbei și D-na Turnescu XVII (1894–95) p. 186.

1236. *Ajutoare*. Lui P. Ispirescu. IX (1886–87) p. 94. Lui Papahagi XVII (1894–95) p. 191. Lui Densușianu XIX (1896–97) p. 136.

1237. Aranjarea în Școli a trei copii ai răposatului Hodoș (III 1880–81) p. 228. Propunere a Secției Literare XIII (1890–91) p. 88–89. Serbarea de la Bacău XIX (1896–97) p. 11. Se retrage dintr-o comisie XXI (1898–99) p. 41.

1238. În ședința de la 31 august 1907 Dr. C. Istrati anunță moartea lui B. P. Hasdeu întâmplată la 25 august 1907 la Cîmpina, XXX (1907–1908) p. 27.

XVI. POSTUME

1239. *Din manuscrisele inedite ale lui Hasdeu*. Flacăra, 17 ianuarie 1913.

1240. Lucian Predescu, *Un articol inedit al lui B. P. Hasdeu*, Moldova literară III (1929) nr. 3-4, p. 13-14. /Fragm. din ms. 51 Bibl. Univ. Iași: Despre organizarea și completarea Bibliotecii Naționale/.

1241. Barbu Teodorescu, *Discursul lui B. P. Hasdeu pronunțat la Craiova în întrunirea electorală de la 13 aprilie 1883*. Arhivele Olteniei VIII (1929) nr. 43-44 p. 374-376.

1242. C. D. Fortunescu, *B. P. Hasdeu, Epigrame*. Arhivele Olteniei IX (1930) nr. 47-48 p. 76.

1243. *Din ineditele lui Hasdeu*, Arhivele Olteniei, X (1931) p. 58. /poesie compusă „probabil spre sfârșitul lui 1889” notează editorul C. D. Fortunescu/.

1244. Bogdan P. Hasdeu, către Iacob C. Negruzzi, I. E. Toroușiu, și Gh. Cardaș, *Studii și documente literare*, I București, 1931, p. 145-146. /2 scrisori/.

1245. *Un studiu necunoscut al lui Hasdeu despre traducerea cărții „De imitatione Christi” în 1647*, de Eufrosina Dvoicenco. RevIst. XVIII (1932) p. 315-329.

1246. E. Dvoicenco, *Începuturile literare ale lui B. P. Hasdeu*. Jurnalul lui intim și alte opere rusești. Cu un studiu introductiv. București, Fundația pentru literatură și artă, 1936, 270 p. (Biblioteca documentară).

/Cuprinde: I. *Poezii lirice*: – Cîntec popular moldovenesc. – Un oarecare om. – Și la noi veac de aur a fost. – Ștefan cel Mare. – Doină. – Moldova. – Sînt dac! – Sînt roman! – melodii românești. Domol trec valurile vieții pieritoare. – La țărmul mării am stat... Gîndire. – II. *Arbore*. Fragment de roman istoric. – III. *Arbore*. Fragment din schița dramatică. – IV. *Domnița Roxana*. Fragmente dramatice. – *Domnița Voichița*. – Poem. – VI. *Jurnalul intim al lui B. P. Hasdeu, 1852-1856*, – VII. *Fragmente autobiografice*. Sfîntul Gheorghe purtător de biruințe în Moldo-Valahia – Introducere la „Nicolae Milescu”].

XVII. LUCRĂRI ATRIBUITE NESIGUR

1247. Balamîș-balmoș de la Eși. Lumina, II (1863), p. 66-69. (Foiletonistica). [Semnat: Quis].

1248. Varietăți. ColTra, I, 4 (11 martie 1870). [Senatorul de la Putna Ioan Pastia e cartofor; semnat: Un cetățean].

1249. Independența bisericească a României, ColTra, I, 8 (26 martie 1870). [Semnat: Civis].

1250. Of în cap și of în coadă. Încă un cuvînt asupra Convențiunii de la Livadia. ColTra, I, 9 (30 martie 1870). [Împotriva concesiunii Strussberg-Ambron; semnat: Civis].

1251. Abraham Albuzzi, Noua direcțiune. Convorbiri literare de la 1 martie. ColTra, V, 3 (1874) p. 65-68.

1252. Zilele babei. Conv. Lit. XVIII (1884) p. 290.

1253. Sic cogico. Ce e viața? – Ce e moartea? – Ce e omul? Ed. V. București, Alcalay, 1908, IX + 380 [-389], p. (Biblioteca pentru toți, Nr. 389–392).
– Altă ed. Biblioteca pentru toți [1937], 362 [-367] p.
1254. Răzvan și Vidra. București, Cultura, 1909.
1255. Știința sufletului. Dumnezeu. București, Ed. Lumen [1910], 30 p. (Biblioteca Lumen).
1256. Ursita. Roman istoric. București, Minerva, 1910, 211 p. Ed. 2, 1915, 208 p.
1257. Trei crai de la Răsărit. București, Alcalay /1915/. /Pe copertă: Cu o prefață de Iuliu Dragomirescu/ (Biblioteca pentru toți, No. p. 947).
1258. Talmudul ca profesiune de credință a poporului israelit. București. Ed. At. Nițeanu, 1916, 40 p. (Studiu asupra judaismului).
1259. Micuța. București, Edit. Biroului Al. I. Nițeanu, 1923, 54 p.
1260. Răzvan și Vidra. Părți alese tipărite de Petre V. Haneș. București, Edit. soc. Coresi, f.a. 16 p. (Biblioteca Basarabiei No. 7).
1261. Ion Vodă el Cumplit, Chișinău, Tip. Cartea Românească, 1926, XVII – 18 – 254 p.
1262. Sic cogico, Știința sufletului. Viața, moartea, omul. București, Ed. Eminescu, [1927], 80 p.
1263. Gh. din Moldova. (George Kernbach. Scînteii. Cu o prefață de B. P. Hasdeu [București, 1930], 180 p. (vezi și nr. 288).
1264. Răzvan și Vidra. Ediție îngrijită de Ion Pilat, București, /1934/, 112 p. (Pagini alese).
– Altă ed. București, Cartea Românească /1940/, 112 p., (Pagini alese, serie nouă, No. 8–9).
1265. Cărțile poporane. Cu un studiu introductiv și note de Petre V. Haneș. Volum autorizat de Onor. Minister al Instr. Publ. cu ord. No. 11 din 18 ianuarie 1936 ca lectură particulară pentru clasele IV, V, VII și VIII. București, Ed. Tip. rom. unita, (1936), 82 p.
1266. Cuvente den băufni. Texte alese cu o introducere și note de J. Byck. București, Cultura Națională, 1937, 373 p.
1267. Hasdeu povestind copiilor. Povestea crinului. Apoteozarea lui Eminescu. Iulia. – Bradul. – Darul Dunării. – Dorul de țară. – Haiducii. – Mater Dolorosa. – Legea străbună. – Frunzele. – Dumnezeu. – Copilul din Codrul Cosminului. – Cei trei mușchetari. București, Socec, f.a., 129 p. (Colecția clasicilor români și străini pentru copii și tineret, întemeiată și îngrijită de Octav Minar).
1268. Bogdan Petriceicu-Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*. Ediție critică cu note și variante, de Mircea Eliade, cu trei planșe afară din text. București, Fundația pentru literatură și artă. 1937. 2 vol. LXXX + 473 p.; 413 p.
[Vol. I cuprinde: I. *Poezii*: Muja. – Ionașcu Vodă. Baladă, 1574. – Femeia înneacă. Fabulă. – Adevăratul poet. – Ștefan Vodă și Vornicul Ion Moșoc în prinsoare la Leopole, 1564. Bradul. – Tabloul flamand. Baladă. – Lui N. Nicoleanu. – Odă la ciocoi. – Complotul

bubei. – Sărăcia. – Vornicul Iancu Moțoc. Baladă din secolul XVI. – Ștefan și Radu. Cîntec bătrînesc, 1474. – Dorul. – Luntrea. – Muntele și valea. – Frunzele. – Femeia cu căjelul. Fabulă. Cîinii și lupii. Fabulă. – Viersul. Ovidiu la gurile Dunării. Tristia, lib. III, eleg. 10. – Darul Dunării. Din Ovidiu, Pontice, III, 8, – Ciocîrlia. – Mater dolorosa. – Alb și negru. – Multiplicamini. Baladă burgheză. – Așteptînd. – La casa de nebuni. – Gaudeamus. – Table d'hôte. La jubileul de 25 ani ai revistei „Familia”. – Dumnezeu, II. – *Proză literară*: Duduca Mamuca. Din memoriile unui student. – III. *Dramă*: Răzvan și Vidra. Poemă dramatică în cinci cînturi. IV. *Addenda*: 1. *Poezii*: Elogiul castrașului. – Un vis. – Evlavia. – D. Cogălniceanu. O doină postumă. – Drumul de fier. – Odă la plecarea d-lui Botez Florescu, supranumit „Tololoi”. – Treisprezece: O baladă în genul lui Schiller. – Conjurațiunea lui Fiasco. Epopeie în 156 de versuri. – Să vorbim românește! – Alexandrinae nugae. – 2. *Proză*: Apărarea lui B. P. Hasdeu în procesul de presă al nuvelei „Duduca Mamuca”. – Micuța. – Trei zile și trei nopți din viața unui student unui student. V. *Note și variante*.

[Vol. II cuprinde: I. *Esseu și cultură*: Filosofia portretului lui Tepeș.

Schiță iconografică. – Dicționare și dicționare. – Fondul basmului. II. *Pamflete și cronici*: Mișcarea literelor în Egi. – Gamenul de Paris. – Ziarele în România. – Amorul în cronicile române. – Teatrul român. – Senatul. – Domnul Nae. – Egoarchistul. – Eminescu. Necrolog. III. *Morală și profetism românesc*: Cauzele și rezultatele cosmopolitismului. Discurs președențial la inaugurarea anului III al Societății „Românismul”, rostit în ședința publică din 24 genariu 1871. – Noi în 1892. Conferință ținută la 9 februarie pentru inaugurarea „Ateneului Român”. – Noi și voi. Conferința rostită pentru inaugurarea sesiunii Ateneului Român la 20 decembrie 1892. – Papa de la Neva. – Conferință ținută la Ateneul Român în ziua de 7 decembrie 1901 pentru Societatea „Tinerimea Română”. – IV. *Articole politice*: Unirea. – Caracterul naționalității române ca baza legislațiunii sale. – Patriotism și neîncredere – [Parlamentul d-lui Cogălniceanu]. – [Răspuns la mesagiu]. – Pentru „Adunarea Națională”. – [Complotul contra d-lui Kogălniceanu]. – [Un congres pan-latin la Paris]. – [Franța și România]. – [Examenul slavilor]. – [Zvon despre călătoria domnitorului în Crimeia]. – Popa tache... influența teutonă. – [Numiri ilegale]. – [Călătoria domnitorului]. – Principiile ziarului „Traian”. – [Despotism și libertate]. – [Un ministru al Instrucțiunii publice]. – [Călătoria domnitorului]. – Dreptul de a bate monedă. – [„Traian” e dinastic]. – Pentru d. Cogălniceanu. – [Bilanțul guvernării d-lui Kogălniceanu]. – [Cuza-Vodă și domnitorul Carol]. – [Facultatea de medicină]. – [Bilanțul unui an]. – [Interesele României]. – [Retragerea d-lui Kogălniceanu]. – [Între tron și națiune]. – [Despot Vădă]. – [Franț Joseph și Napoleon III]. – [O demisie cu tîlc]. [10 mai și adevărata revoluție]. – [Parlamentul românesc]. – [Un nou parlament]. – [Zvon de invazie]. – [Războiul franco-german și problema României]. – [Războiul franco-german și o eventuală împărțire a Austriei]. – [Arestarea lui Hasdeu]. – [Influența germană și o lege istorică a desnaționalizării...]. – A 6-a epistolă deschisă către d-l Nicolae Ionescu. – [D-l Titus Livius Maiorescu]. – [Congresul ziariștilor]. – Carliștii. – V. *Addenda*. [Linia ferată Iași–Odesa]. – [Revoluția de la Ploiești]. – [Cum e judecată lupta politică a lui Hasdeu]. VI. *Contribuții la bibliografia scrierilor lui Hasdeu*].

1269. Ion Vodă cel Cumplit [București]. Tip. românesc, 1942, 250 p.

1270. Ion Vodă cel Cumplit. Ediție comentată de Ion Const. Chișimă, Craiova, Scrisul românesc, 1942. 4 f. + CXLII + 244 p. + 11 pl. (Clasicii români comentați. Sub îngrijirea d-lui N. Cartoian).

1271. Ion Vodă cel Cumplit. [București], Cartea Românească f.a., 48 p. (Paginile alese din scriitori români. Publicațiune periodică. No. 109–110) [Cuprinde 2 frag.].

1272. Victor Slăvescu, *Economistul Bogdan Petriceicu Hasdeu*. București. Cartea Românească, 1943, 171 p. (Institutul economic românesc. Cercetări și material documentar privitor la istoria economică a României, V).

[Reproduce: I. Ce este concurența. Români, străini, jidovi. – II. Agricultura și manufactura. III. Oțele în România. – IV. Recenzie: Tratat complet de economie politică sau simplă expunere a modului cum se formează și se distribuie și se consumă bogățiile, de Ioan Strat, vechi Profesor de Economie Politică la Universitățile din Iași și București. București, Imprimeria Statului, 1870, în-8, pagini 412. Moșiile Statului român. Emfiteoză. Sat model. Asociațiunea Agricolă. – VI. Ceva întrecut despre colonizarea Germaniei. VII. Cronică: Bateria monetelor de aur și argint].

1273. B. P. Hasdeu. *Răzvan și Vidra, Poezii, Magnum Etymologicum*. Ediție îngrijită de Mircea Eliade. București, [1944], 255 p. (Scriitorii clasici români – Cugetarea – cu comentarii).

[Cuprinde: I. *Răzvan și Vidra*. – II. *Poezii*: Oda la ciocoi. – Femeia și cățelul. – Cîinii și lupii. – Ovidiu la gurile Dunării – Darul Dunării, – Mater dolorosa. – Alb și negru. – Ștefan și Radu. – Așteptînd. – Gaudeamus. Dumnezeu. III. Din *Etymologicum Magnum Romaniae*: – Dicționare și dicționare. – Fondul basmului].

1274. *Etymologicum Magnum Romaniae*. Ediție îngrijită de D. Murărașu. București, Cartea Românească [1954], 57 p. (Pagini alese, Serie nouă, nr. 59).

1275. Cuvenite den bătrîni (Cărțile poporane). Ediție îngrijită de D. Murărașu. București, Cartea Rom. [1946], 32 p. (Pagini alese. Serie nouă, no. 61).

1276. B. P. Hasdeu, *Pagini alese*. /București/, Edit. de Stat pentru lit. și artă, (1953). 380 p. + 1 portret de Marcela Cordescu (Biblioteca pentru toți).

/Cuprinde: Introducere. I. *Poezii*: Ionașcu Vodă. Baladă. 1574. – Bradul. – Un Vis. – O doină postum. – Doina mea. – Odă la Ciocoi. – Vornicul Iancu Moșoc. Baladă din sec. XVI. – Ștefan și Radu. Cîntec bătrînesc, 1474. – Dorul. – Muntele și valea. – Frunzele, – Femeia cu cățelul. Fabulă. – Viersul. După bătălie, Fragment. – Multiplicamini, Baladă burgheză. – II. *Teatru*: Răzvan și Vidra (Cîntul I și II). – Trei crai de la răsărit. – III. *Scrieri istorice*: Ioan Vodă cel Cumplit (Fragmente – Rezumat despre mitul lui Negru Vodă, (Din Istoria critică, vol. I). – IV. *Scrieri ligvistice*: Originile agriculturii la români. – Zglobiu. – Din *Etymologicum Magnum Romaniae* (:an, arendaș, avînt). – V. *Scrieri folcloristice*: Ochire asupra cărților poporane (Din Cuvinte den bătrîni, vol. II). – VI. *Articole politice*: Trei măsuri. – Ciocoismul. – Aritmetica și chimia parlamentară. – Diagnostica și farmacopeea parlamentară. – Ziarele în România. – Senatul. – Egoarchistul. – Boierii în fața poporului. – Confesiunile boierismului. – În jurul unei călătorii domnești. – Demisia cabinetului, – Domnitorul. – Despre Titu Maiorescu. Note/.

1277. Răzvan și Vidra. Ilustrații de Zoltan Andrasi /București/. Edit. Tineretului 1954. 160/164/p. Biblioteca școlară. Cuvînt înainte de Viorica Huber. Ed. a II-a, 1956, 164 p. /167/ p. Ambele ediții au omisiuni importante.

1278. B. P. Hasdeu, *Opere alese*. Ed. îngrijită de Vera Pamfil și N. Romanenko, Chișinău, 1956, 582 p.

1279. Hasdeu, Bogdan Petriceicu, *Scrieri alese*. Ediție îngrijită, note și prefață de Nicolae Sorin. București, Edit. Tineretului. 1959, p. (Biblioteca școlară, 3).

/Cuprinde: *Poesii* (1873): Prefață. Frunzele. Viersul. Muntele și valea. Complotul bubei. Oda la ciocoi. Dorul. Sărăcia. Bradul Ionașcu Vodă. Multiplicamini. Ștefan și Radu. Table d'hôte. Muza. Ștefan Vodă Tomșa și Vornicul Ion Moțoc. Adevăratul port. O doină postumă. – *Proză*: Ursita (roman istoric) – *Critică literară*: Mișcarea literelor în Iași (fragment). Teatrul român. Eminescu (necrolog). – *Folclor*: Ochire asupra cârților poporane (fragment). – *Lingvistică*: Limba în circulațiune. – *Teatrul* Răzvan și Vidra. Trei crai de la răsărit. – *Aprecieri asupra operei lui B. P. Hasdeu* /L. Săineanu, II. Chendi, N. Iorga, Pompiliu Constantinescu, G. Călinescu, C.I. Chițimia, D. Macrea, Perpessicius/.

– Idem. Ediția a II-a îngrijită și prefața de Nicolae Sorin. Edit. Tineretului, 1964. 296 p. (Biblioteca Școlară, 72).

/Același cuprins omițîndu-se: Ursita (roman istoric) și Trei crai de la răsărit/.

1280. Hasdeu, B. P., *Scrieri literare*, I, Poezii. Micuța, Ursita. /II. Răzvan și Vidra. Trei crai de la răsărit. Ion Vodă cel cumplit /Fragmente/. București, Edit. lit. și artă, 1960. XL + 218 + 368 p. (Biblioteca pentru toți, 41–42). Îngrijită de Andrei Rusu. Prefață de George Munteanu/.

/Poeziile reproduse: Ionașcu-Vodă (1574) – Baladă. Ștefan Tomșa vodă și vornicul Ion Moțoc în prinsoare la Leopole (1564). Bradul. Un vis. Evlavie. O doină postumă. Lui N. Nicoleanu. Odă la ciocoi /Fragmente/. Complotul bubei. Sărăcia. Vornicul Iancu Moțoc. Baladă din secolul XVI. Ștefan și Radu (1474), Cîntec bătrînesc. Dorul. Muntele și valea. Frunzele. Femeia cu cățelul. Fabulă. Viersul. După Lăutarii (fragment). Al și negru. Multiplicamini. Baladă burgheză. Alexandrinae Nugae/.

1281. Hasdeu, B. P., *Articole și studii literare*. Prefață, texte alese și îngrijite, note de C. Măciucă. București, Edit. p. literatură, 1961, 240 p. (Mica bibliotecă critică).

/Cuprinde: Literatura. Răposatul postelnic (Introducere). A propos de scrierea d-lui C. Negruzzi. Mișcarea literelor în Iași. „Gamenul de Paris“. Amorul în cronicile române. Ziarele în România. Prefață /la „Răzvan și Vidra“/. Literatura populară. Elementul monarhic în cele „101 fabule“ de d. George Sion. „Cronicele României“ de Kogălniceanu. Frunză verde. O pagină pentru istoria literaturii române. Ochire asupra cârților poporane. Scrisoare către Gheorghe din Moldova. Eminescu – Necrolog. „Noi în 1892“ (fragment). O restaurațiune. Noi și voi (fragment). Fondul basmului (fragment). Lecca/.

1282. B. P. Hasdeu, *Scrieri alese* I. Ediție de prof. J. Byck. Cu un studiu introductiv de George Munteanu, București, Editura p. Literatură, 1968. LI + 443 p.

[Cuprinde: Versuri din volumul *Poezie*: Prefață. Frunzele. Craniul lui Mihai cel Viteaz. La Iulia. Viersul. Femeia cu cățelul (Fabulă). Muntele și valea. Portretul (Baladă).

Complotul bubei. Lilica. La Ciocoi. Dorul. Sărăcia. Vornicul Iancu Moțoc (Baladă din secolul XVI). Luntrea. Tablou Flamand (Baladă). După bătălie (Fragment). Bradul. Femeia înecată (Fabulă). Ionașcu-Vodă (Baladă). În aprilie (Fragment). Lui N. Nicoleanu (1866). Din volumul *Sarcasm și ideal*: Alb și negru. Multiplicamini (Baladă burgheză). Cerebrajiunea. Mater dolorosa. Ștefan și Radul (cîntec bărbătesc /sic/). Poezia. Gaudeamus. Așteptînd. La casa de nebuni. Table d'hôte. Dumnezeu. *Din periodice*: Muza. Ștefan Tomșa-vodă și vornicul Ion Moța. Un vis. Evlavia. O doină polumă. Să vorbim românește. *Traduceri*: Ovidiu la gurile Dunării (tristia, III, Eleg. 10), Ovidiu, Darul Dunării (*Pontice*, III, 8). Ovidiu către soția sa. Iulia Hasdeu. *Cîntec de leagăn*. *Proză*. Micuța (trei zile și trei nopți din viața unui student). Ursita (nuvelă istorică). Ioan Vodă cel Cumplit].

1283. B. P. Hasdeu, *Pagini alese*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Mihai Drăgan. Edit. Tineretului, 1968, 275 p. (Lyceum 39).

Cuprinde: *Poezie*, Prefață. Adevăratul poet Bradul. Ștefan Tomșa Vodă și Vornicul Ion Moțoc. Complotul bubei. Oda la Ciocoi. Dorul. Ștefan și Radu. Muntele și Valea. Frunzele. Viersul. Gaudeamus. – *Teatru*, Răzvan și Vidra. *Proză literară*: Ursita. *Teotie literară*: Răposatul postelnic (Introducere). A propos de scrierea d-lui C. Negruzzi. Mișcarea literelor în Eși (fragmente). Prefață la *Răzvan și Vidra*. Eminescu – *Despre folclor*: Literatura populară (fragmente).

1284. B.P. Hasdeu, *Ioan Vodă cel Cumplit*. Ediție și cuvînt înainte de C. Monanu. București, Editura Militară, 1969, 205 p.

1285. B. P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*. *Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor*. (Pagini alese). Ediție îngrijită de Andrei Rusu. Studiu introductiv de Paul Cornea. 2 vol. București, Editura Minerva, 1970. LXXIV + 472 p. (Biblioteca pentru toți 554–555).

C. CE AU SCRIS ALȚII DESPRE B. P. HASDEU

1. Bibliografii

1286. *Bibliografia română. 1874–1876*. Trei ani de literatură română. Indicele bibliografic al cărților publicate românește în România sau de români, în anii 1874, 1875 și 1876. ColTra. VII, (1876) p. 570–571.

1287. *Indicațiuni bibliografice pentru literatura română. Sec. XVI–sec. XIX*. București, Minerva, 1912, p. 57–59.

1288. Gheorghe Adamescu, *Contribuțiune la Bibliografia românească*, 3 fasc. București, 1921–1928, p. 108–111, 137–139 și 103–107.

1289. Liviu Marian, Bogdan Petriceicu-Hasdeu. *Schiță biografică și bibliografică*, București, Cartea românească, 1928, 27. p. (Așezămîntul cultural Ion C. Brătianu, III).

1290. Liviu Marian, *Activitatea publicistică a lui B. P. Hasdeu*, Chișinău, 1932, 16 p.

1291. A. Sacerdoțeanu. *Periodice*, RevArh. III, 2 (1939) p. 402–417 (Arhiva Istorică a României); Iv I (1940), p. 185–193). Foaie de storia română; Foaia Societății

Românismul); iv, 2 (1941), V, 1 (1942) p. 277–288 (Aghiuță). /Cuprinde tabla de materii a acestor reviste/.

1292. Opera istorică a lui B. P. Hasdeu. RevArh. V, I (1942) p. 254–264.

1293. *Bibliografia literaturii române. 1948–1960*. Sub redacția Acad. Tudor Vianu, București, Edit. Acad. R.P.R., 1965, p. 508–511. (Biblioteca Acad. R.P.R.).

2. Biografii, studii, note, recenzii

1294. C. Hrisoscoleo, *Întîmpinare contra articolului d-lui B. P. Hasdeu „Perit-au Dacii”*. Fôie pentru inimă și minte, 1860, p. 302, 311, 323.

1295. V. A. Urechia, *O vorbă despre literatura desfrînată ce se încearcă a se introduce în societatea română*. Anuarul general al Instrucțiunii publice din România pe anul școlar 1863–1864, p. IX–XV. – Și broșură, Iași, 1863, 16 p.

1296. *Nichipercea*, revistă umoristică, 1863. /Are atacuri împotriva lui Hasdeu ca redactor al lui Aghiuță/.

1297. *Trompeta Carpaților*, 15 aprilie 1865 /Notiță despre Ion Vodă cel Cumplit/.

1298. P. Bătăușu (= P. P. Carp), *Scrisoare către Hasdeu cu privire la Ion Vodă cel Cumplit*. Cugetarea, 22 oct. 1865, P. P. Carp, *A doua epistolă deschisă către d. Petriceicu Hasdeu*. Revista Dunării, nr. 2, ianuarie 1866, p. 28.

1299. *Cursul d-lui Hajdău*. *Trompeta Carpaților*, 23 și 27 sept. 1866. /Istoria dreptului nostru constituțional/. C. D. Aricescu, Cf. și Concordia, Pesta, 27 oct. 1866.

1300. D. Casacovici, *Scrisoare către Hasdeu*. Românul. 20 noembrie 1866.

1301. Iacob C. Negruzzi, *Teatru: Răsvan Vodă*. ConvLit. I (1867) p. 6.

1302. P. P. Carp. *Cronica teatrală: Răsvan Vodă*, dramă istorică în cinci acte de B. P. Hasdeu. ConvLit. I (1867) p. 245–248.

/Critica domnului Petru P. Carp la piesa Răzvan și Vidra. Precedată de o prefață a d-lui Hasdeu. Craiova, Răzvan-Samica, 1866, 10 p.

1303. I. C. Fundescu, *Critica literară: Răsvan Vodă*. Românul, 21 dec. 1867 – 15 ian. 1868.

1304. Iosif Vulcan, *Despre Hasdeu*. *Bibliografii*. Familia, Iv, 1868, p. 121, 133.

1305. Încheierea Consiliului de instrucție pentru îndepărtarea lui Hasdeu din învățămînt. Presa. 2 martie 1869.

1306. Iosif Vulcan, *B. P. Hasdeu*, Panteonul român, Pesta, 1869 p. 137–142. [Biografia lui Al. Hasdeu a fost republicată de Hasdeu în ColTra, II 16/78 (19 aprilie 1871) c aprefață la nuvela lui Al. Hasdeu, *Domnia arnăutului*, și în broșură separată].

1307. C. Boliac, *Istoria critică a românilor* (de Hasdeu: recenzie). „*Trompeta Carpaților*“ X (1872) nr. 985.

1308. G. Panu, *Istorie critică a românilor* de d-l B. P. Hajdău. ConvLit. Vi (1872) p. 397–405; 451–465.

1309. G. Panu, *Iarăși Istoria critică a d-lui Hajdău*. ConvLit. VII (1873) p. 19–29, 101–102, 189–195, 229–246, 383–396, 454–467.

1310. Gr. G. Tocilescu, *Un nou istoric și un critic al d-lui B. P. Hasdeu*. Pressa, 16 febr. 1873 [g. Panu]/.
1311. + Recunoștința națională făcută d-lui Hasdeu, Transilvania, VI, nr. 24 (1873).
1312. A. Laurian, *Tablete bibliografice*. Revista contemporană, 1873, p. 732.
1313. Fr. Damé, *Annuaire général officiel de Roumanie*, București, 1874, 135 p. /Cu note istorice după Hasdeu, o Hartă a româniei și planul Bucureștilor/.
1314. Budilowicz, *Jurnalul de Instrucție publică al Rusiei*, dec. 1874, p. 17 (despre Hasdeu savant).
1315. I. Negruzzi, *Satira III lui B. P. Hasdeu*, ConvLit. VIII 1874–75) p. 118.
1316. I. Vulcan, *Hasdeu. Biografie*. Familia, X (1874) p. 523.
1317. Vasile Burlă, *Un Exemplu de cunoștința filologiei comparative a d-lui B. P. Hasdeu*. ConvLit. IX (1875) .35–39.
1318. Vasile Burlă, *Replădă la răspunsul d-lui B. P. Hasdeu*. ConvLit. IX (1875) p. 73–80, 109–118.
1319. A. Cihac, *Cîteva cercetări etimologice ale d-lui Hasdeu*. Columna lui Traian, 1874: Originile agriculturii la români: Originea păstoriei la români. ConvLit. IX (1875) p. 3–50, 345–348–349, 350–359.
- 1320 A. Cihac, *Răspunsul meu d-lui Hasdeu*. ConvLit. IX (1875) p. 474–478.
1321. Hugo Schuchardt, *Litteratisches Centralblatt*, 1875 nr. 12 p. 379. /Rec. Istoria critică, Principii de filologie, Columna lui Traian/.
1322. Vasile Gr. Popp, *Conspect asupra literaturii române și literaților*, 2 vol. București, 1875–1876.
1323. M. C. Florențiu, *Noțiuni de istoria românilor*. Ed. VII revizuită. București 1876, 112 p. /Urmează pe Hasdeu/.
1324. L. Léger, *Revue critique d'histoire et de littérature*, 1876, nr. 52, p. 410–411. /Rec. Studiul Baudouin de Courtenay/.
1325. H. Schuchardt, *Zeitschrift für romanische Philologie*, I, Halle, 1877, p. 481–484. /Recenzii/.
1326. Fr. Damé, *Biografie în Hasdeu, Histoire critique des roumains*, édition entièrement refondue, trad. par f. Damé, Bucharest 1878.
1327. G. Barițiu, *Raport asupra scrierii d-lui Hasdeu /Cuvente den bătrîni“*. AnSAR-Mem (1878) p. 170; AnAR-Desb. s. II, t. II (1879) p. 351, t. III (1882) p. XVII (anexe).
1328. Budilowicz, *Jurnalul Ministerului Instrucțiunii Publice al Rusiei*, 1878, p. 401–418. /Hasdeu ca slavist/.
1329. N. Caix, *Giornale di filologia*, I (1878) p. 55–56. /Despre articolul lui Hasdeu, Ghiu/.
1330. H. Meltzl, *Zeitschrift für vergleichende Litteratur*, nr. 6 (1878) p. 535. /Hasdeu ca slavist/.
1331. E. Picot, *La République française*, 14 juin 1878, nr. 2397. /Despre Hasdeu ca slavist/.

1332. România liberă, 4 ianuarie 1879. /Note despre „Trei crai de la Răsărit” de Hasdeu/.

1333. Fr. Neumann, Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung. Vol. 24 (1879) p. 181. /Rec. și despre lucrări ale lui Hasdeu/.

1334. Cihac, *B. Petriceicu-Hasdeu și Cuvente den Bătrâni*. ConvLit. XIII (1879) p. 81–98, 135–155; XIV (1880) p. 115–123, 125–134.

1335. Le Temps, Le Rappel, L’Intransigeant, ziare din Paris, reproduc și comentează elogios Cuvîntarea lui Hasdeu ținută la desvelirea statuei lui Jules Michelet, în 13 iulie 1882.

1336. N. Ionescu, *Raport despre notițe etimologice*. AnAr-Desb V, (1882–83) p. 153.

1337. A. D. Xenopol, *Iuga și Mircea după Hasdeu...*, ConvLit. XVII (1883) p. 398–399.

1338. *Genealogia și biografia d-lui B. P. Hasdeu*, propus de deputat la Colegiul al II-lea de Cameră din Craiova. (Publicată de cetățeni craioveni). Craiova, Tip. F. Lazăr, 1884, 16 p. + 1 pl.

1339. Hasdeu. Marș compus în onoarea alegerii de deputat a lui B. P. Hasdeu. Craiova. România liberă, 18 ianuarie 1885.

1340. N. I. Soimescu, *Domnul B. P. Hasdeu și Radu Negru*. București 1885.

1341. I. Russu. Familia, XXII (1886) p. 204. /Despre „Răsvan și Vidra”/.

1342. T. Codrescu, Uricarul, XIII, Iași 1889, p. III (prefață despre Hasdeu la Iași), XV, Iași, 1890, p. 141–142.

1343. Th. D. Speranția, *Tadeu Hasdeu, Schiță biografică*. Rev-Nouă, II, nr. 7 (1889) p. 241.

1344. A. D. Xenopol, *Originea Argeșului după Hasdeu*. Arhiva Iași, II (1890), p. 64.

1345. Nicolau Putnoky, *Etymologicum Magnum Romaniae și filologia comparată din Rumârio în prezente*. Ungaria – Cluj, I, nr. 3 (1892) p. 118–121; nr. 4 și 5 (p. 150–156, 186–195 /critică teoria circulației cuvintelor/.

1346. N. Putnoky, *Ceva limbistic* (I. Sufixul os în limba română; polemică cu Hasdeu. II. Sufixul enigmatic și Hasdeu). Ungaria – Cluj, I, nr. (1892) p. 369–373.

1347. I. L. Caragiale, Moftul român, I (1893) publică versuri și proză spirituală împotriva lui Hasdeu: Doi academicieni (nr. 6, 14 febr.); Magnum pophtologicum (nr. 10, 15); Olga și spiriduș (16) Scandal academic (18, 28 martie); Ruga spiritistului (39, 23 iunie). Cf. Opere, Iv, ed S. Cioculescu, 1938, p. 316–318, 366–369.

1348. U/rechia Alecu/, *De unde „Petriceicu”*, Viața, I nr. 39 (1894).

1349. A. Philippide, *Hasdeu și istoria limbii române*. ConvLit. XXIX (1895) p. 846–869.

1350. *Istoria filologiei române cu o privire retrospectivă asupra ultimelor decenii (1870–1895)*, Studii critice de Lazăr Șăineanu. A doua edițiune. București, Socec, 1895, 356 p.

1351. Gh. Gheorghiu. *B. P. Hasdeu, Etymologicum Magnum Romaniae*. ConvLit. XXX/I (1896), p. 52–972.

1352. I. L. Caragiale, *O vizită la castelul „Julia Hasdeu”*, Epoca, 27 iunie – 1 iulie 1897 – Opere, III, ed. Paul Zarifopol, 1932, p. 166–178.
1353. N. Petrașcu, *Hasdeu, Studiu critic*. LitARom. II, (1897) p. 5–24, 99–112.
1354. Ang. Demetrescu, *De la banchetul dat d-lui Hășdeu*. LitARom. III, 4 (1898) p. 257–260.
1355. Al. Davilla, *Teatrul Național. Răsvan și Vidra... Dare de seamă critică*. LitARom, 5 (1898) p. 325–330.
1356. N. I. Apostolescu, *Filologia comparată. Elementele dacice în limba română. Cursul d-lui Hasdeu la Facultatea de litere din București*. LitARom, III (1898) p. 363–366.
1357. Al. Davilla, *Hasdeu, Femea la Teatrul Național. Dare de seamă*. LitARom. III (1899) p. 715.
1358. D. R. Rosetti, *Dicționarul contemporanilor*. București, 1898, p. 96–97.
1359. Z. C. Arbure, *Basarabia în secolul XIX*, București, 1899.
1360. N. Iorga, *Opinions sincères. La vie intellectuelle des Roumaines en 1899*. Bucarest, 1899.
1361. Gr. Pișculescu, *Julia Hasdeu*. LitARom. IV (1899–1900) p. 41–48.
1362. A. Philippide, *Specialistul român. „Omagiu lui Titu Maiorescu”*. București 1900, p. 107.
1363. N. Iorga, *Pentru d-l B. P. Hasdeu*, ConvLit. XXXV (1901), p. 384.
1364. *O carieră filologică, 1885–1900*. I, Istoricul unei împămînteniri. Memoriu autobiografic de Lazăr Șăineanu. București, Storck, 1901, 96 p.
1365. N. Iorga, *Carlismul d-lui B. P. Hasdeu și adversarii acestei politice*. RevRom. I nr. 9, 1 mai 1902, p. 196–198.
1366. P. Missir, *Pentru D-l Hasdeu*, RevRom, I, nr. 7, 1 mai 1902 p. 196–198.
1367. Caion, *Oameni și lucruri: B. P. Hasdeu*, Românul – anale literare și politice, 24 mai 1904.
1368. Pavel Constantin, *Hasdeu-Petriceicu Bogdan mint nyelvész*. Tanulmány a román philologiatörténet köréből. Irta Pavel Constantin, Oradea Mare, 1904, 109 p.
1369. Caion, *Soarele cînd apune nu mai încălzește*. Românul literar, 1905, p. 444.
1370. N. Iorga, *Doi bătrîni senini și venerabili: Hasdeu și Xenopol*. Semănătorul, IV (1905) p. 241.
1371. Compté Angelo de Gubernatis, *Dictionnaire international des écrivains du monde latin*, Roma-Florența, 1907, p. 796.
1372. N. I. Apostolescu, *B. P. Hasdeu, Studiu*, LitARom. 1906, p. 67, 591.
1373. Mihail Dragomirescu, *B. P. Hasdeu, Răsvanu și Vidra*. „Epoca” XII nr. 50, 22 februarie 1906.
1374. G. Panu, *Despre „Răsvan și Vidra”* Săptămîna, VI, nr. 12, 15, 17, 19, 21, 57 (1906), p. 123, 164, 188, 213, 237, 663.
1375. *Lupta pentru limba românească*. Acte și lămuriri privitoare la faptele din martie 1906, publicate de N. Iorga. București Minerva, 1906. p. 104.
1376. N. Iorga, *Hasdeu și Panu*, Neamul românesc, II, 1907, p. 579–580.
1377. A. N. B. *Hasdeu, Viața literară și artistică*, nr. 1, 1907.

1378. P. V. Haneș, *B.P. Hasdeu*, revista idealistă, V, vol. IV (1907), p. 51.
1379. + *Moartea lui B. P. Hasdeu*. Voința națională, 26 august 1907.
1380. D. Onciul, *Discurs la înmormântarea lui B. P. Hasdeu*. AnAR-Desb XXX (1907-1908) p. 29-31.
1381. + *Moartea lui B. P. Hasdeu*. (Testamentu. În mormântarea. Cuvântări: Onciul, Bărbulescu, Voința națională, 28 august 1907.
1382. G. Donu, *Hasdeu*, Voința națională. 28 august 1907.
1383. P. Locusteanu/, În mormântarea de cl. II-a. Voința națională. 29 august 1907. – Cincizeci figuri contemporane. Desenuri de Iser. Text de P. Locusteanu, seria I, București (Flacăra) 1913.
1384. + *Amintiri despre Hasdeu*. Voința națională, 29 august 1907.
1385. Dr. C. I. Istrati, *La moartea lui Hasdeu*. AnAR-Desb. XXX (1907-1908), p. 27.
1386. D. A. Sturdza, *Hasdeu*, AnAr-Desb. XXX (1907-1908). p. 89.
1387. D. Lugoșianu, *Bogdan Petriceicu-Hasdeu*. Voința națională, 31 august 1907.
1388. N. Iorga, *B. P. Hasdeu. Florea darurilor*, II (1907) p. 352-355. Calendarul Ligii culturale pe 1908, p. 114-116. – Oamenii cari au fost, I. Amintiri și comemorări (Articole care pot să rămîie). Vălenii de Munte, Tip. Neamul Românesc 1911, p. 221-224. Oameni cari au fost, (București 1916) [Scriitorii români, publicație săptămînală, Nr. 4, Director A. Vlahuță]. – Lamira, 1921, p. 817-818. – Oameni cari au fost, I, București, 1934, p. 211-214.
1389. + *B. P. Hasdeu. Necrolog*, Viața literară și artistică nr. 34, 1907.
1390. G. Panu, *B. P. Hasdeu, Săptămîna*, VII, nr. 49, 51 (1907) p. 558, 579.
1391. A. D. Xenopol, *B. P. Hasdeu. Necrolog*. Arhiva-Iași, XVIII, (1907) p. 367, 372, 420. – românul literar, I (1907), p. 249.
1392. M. Craiovan, *B. P. Hasdeu*, Mercure de France, Paris, 16 novembre, 1907.
1393. V. Cernovici, *Amintiri din trecut: ec li i P. P. F'andou por tite de clasi și, 1852-1857*. Sămănătorul, VI (1907) 25 noembrie, p. 984-989.
1394. Caion, *B. P. Hasdeu*, Românul literar. (VI (1907), p. 288.
1395. Gustav Weigand, *Hasdeu ca filolog*. ConvLit. XLI (1907) p. 1169-1173.
1396. Dr. I. Lupaș, *Bogdan Petriceicu-Hasdeu*, Luceafărul, VI, (1907) o. 384-387.
1397. C. Făgeței, *Hasdeu*, Ramuri, II (1907) p. 248.
1398. Isabela Sadoveanu, *B. P. Hasdeu*, Viața românească nr. 9, (1907), p. 377.
1399. Mihail Dragomirescu, *Grigorescu și Hasdeu*. ConvCrit. I 1907, nr. 18, p. 701.
1400. M. Dragomirescu, *Despre „Răsvan și Vidra“*. ConvCrit. I, nr. 20 (1907) p. 814.
1401. Ovid Densușianu, *Hasdeu*, Vieța nouă, III (1907-8) p. 366.
1402. D. Teleor, *B. P. Hasdeu*, Revista idealistă, VI, 2 (1908), p. 75.
1403. G. Panu; *Amintiri de la Junimea*, 2 vol. București, 1908-10 (în diverse locuri).

1404. N. Iorga, *Vasile Cosmovici*, în *Oameni cari au fost*, I, București, 1934, p. 318–319. /Datat: ianuarie 1909/.
1405. C. Bogdan – Duică, *Despre „Răsvan și Vidra”*. Luceafărul VIII (1909) p. 556.
1406. N. I. Apostolescu, *L'Influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris, 1090. p. 336.
1407. *Bogdan Petriceicu-Hasdeu*, Discurs rostit la 13 mai /26 iunie (sic!) 1090, de Nicolae Gane, cu răspuns de Iacob C. Negruzzi. București, 1909. AR. Discursuri de recepțiune. XXXII).
1408. N. Gane, *Despre Hasdeu*. Vieața nouă. V (1909–1910) p. 171. (Recensie).
1409. N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, III. Vălenii de Munte, 1909, p. 296–300, 315–317. – Fragn. XVI „Răsvan și Vidra al lui Hasdeu” reprodus în *Neamul românesc literar*, 1921, p. 71–74, 353, 369.
1410. *Encyclopedie Britannica*, XIII, Cambridge, 1910, p. 49. /Despre Hasdeu/.
1411. P. V. Haneș, *Studii de literatură română*, I, București, 1910, p. 81 /B. P. Hasdeu/.
1412. B. P. Hasdeu, *Ursita, roman istoric*; rec. de Stănescu ConvLit. XLVI, 2 (1910) p. 488–489; de Il. Chendi, Luceafărul IX (1910) p. 444.
1413. B. P. Hasdeu, *Dumnezeu*; Rec. ConvCrit. IV, nr. 12 (25 dec. 1910) p. 818.
1414. C. Sp. Hasdeu, *B. P. Hasdeu*, Flacăra I, (1911–12) p. 393.
1415. N. I. Apostolescu, *Hasdeu și Tocilescu*. Conferință rostită la Societatea istorică română în seara de 18 februarie 1912, RevIAF XIII (1912) p. 24–25. Ed. separată, 1913.
1416. Iuliu Dragomirescu, *Ideile și faptele lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*. RevIAF. XIII (1912) p. 234–271 + 9 pl. (Conferințele publice din 1911. Ed. separată, 1913, Rec. în Flacăra, II (1912–13), p. 150.
1417. Gh. Adamescu, *Istoria literaturii Române*. București, Alcalay, (1913); ed. II, 1920; ed. III (1923) p. 408–416. (Biblioteca pentru toți).
1418. Sever Zotta, *Spîța neamului Hasdeu*. Arhiva genealogică. II (1913) p. 139–176.
1419. N. I. Apostolescu, *Amintiri despre Hasdeu*, Flacăra, III 91913–14) p. 362.
1420. + *Cum a fost înmormîntat marele savant* (B. P. Hasdeu). Flacăra III, nr. 36, 1914.
1421. N. Iorga. *B. P. Hasdeu, Talmudul*, București, 1916. Rec. RevIst, II (1916) p. 216.
1422. + *Hasdeu*. Însemnări literare, Iași, 1919, nr. 16.
1423. N. Iorga, et Septime Gorceix, *Anthologie de la littérature roumaine des origines au XX-e siècle...*, Paris, Delagrave, 1920, p. 146–153.
1424. Iacob C. Negruzzi. *Amintiri de la Junimea*, București, Viața românească, 1921.
1425. Barbu Lăzăreanu, *Hasdeu umorist*. Adevărul literar, 6, 8, 20 febr. 1921.

1426. B. Lăzăreanu, *Destituirea lui Hasdeu*. Adevărul literar, 11 decembrie 1921.
1427. B. Lăzăreanu, *Hasdeu înaintea curții criminale*. Adevărul literar, 8 decembrie 1921.
1428. B. Lăzăreanu, *Aga Teodor Codrescu și prințul Petriceicu Hasdeu*. Adevărul literar, 25 decembrie 1921.
1429. B. Lăzăreanu, *Războaiele dintre Hasdeu și Xenopol*. Adevărul literar II, nr. 60 (1922).
1430. B. Lăzăreanu, *Rămășagul lui Hasdeu*. Adevărul literar II, nr. 62 (1922).
1431. B. Lăzăreanu, *Hasdeu la Văcărești*. Adevărul literar II Nr. 64 (1922).
1432. B. Lăzăreanu, *Ineditele lui Hasdeu*, Adevărul literar 5 martie 1922.
1433. Paul I. Papadopol, *Un mare reprezentant al culturii: B. P. Hasdeu*. Adevărul literar, 6 august 1922.
1434. Paul I. Papadopol, *B. P. Hasdeu, dramaturg, istoric, filolog și polemist*. Adevărul literar și artistic, IV, nr. 146 (9 sept. 1923).
1435. Th. Speranția, *Nu uitați de B. P. Hasdeu*. Tinerimea română, 1923, nr. 3-4 p. 73-74.
1436. Al. Busuioceanu, *Figuri și cărți*. București, Cartea românească, 1923, p. 166.
1437. P. V. Haneș, *Istoria literaturii românești*, București 1924.
1438. Maria Kasterska, *Tadeusz Hyżdeu, pisarz, poeta i tłumacz – rumin, szlachcic polski z XVIII wieku* (Tadeu Hîjdeu, scriitor, poet și traducător – român nobil polon din sec. XVIII). Pamiętnik literacki, XXI Varșovia 1924-25 p. 241-246; ed. separată, 1924, 6 p. Un rezumat și trad. testamentului lui Tadou se dă de P.P. Panaitescu în RevIst. XI (1925) p. 318-321.
1439. Liviu Marian, *B. P. Hasdeu și Rusia*, Chișinău, 1925.
1440. Liviu Marian, *Ortonerozia de Hasdeu*. Adevărul literar, 22 noiembrie 1925.
1441. Calinic Istrati, *Prin satul Hăjdăilor*. Junimea literară, nr. 5-7, Cernăuți, 1925.
1442. B. Lăzăreanu, *Hasdeu și C. A. Rosetti*. Adevărul 14 martie 1926.
1443. Teodor Bălan, *Noi documente privitoare la familia Hăjdeu*. Analele Dobrogei, VII (1926) p. 115-132.
1444. Liviu Marian, *B. P. Hasdeu bănuț de rusofilie*. România nouă, nr. 101, 30 sept. 1926.
1445. Liviu Marian, *Cînd și cum a trecut B. P. Hasdeu Prutul*. Adevărul literar, 19 decembrie 1926.
1446. Ion Negrescu, *B. P. Hasdeu*, în monografia „Basarabia îngrijită de St. Ciobanu, 1926.
1447. Ion Simionescu, *Oameni aleși*, II, României. București, Cartea Românească, 1926: Un uitat: B. P. Hasdeu.
1448. Gh. Adamescu, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, Conferință pentru comemorarea lui ținută în seara de 4 decembrie 1927 la Ateneul Român, București, 1929. 24 p. (Extras din „Anuarul” Ateneului pe 1927).

1449. G. Bogdan Duică, *B. P. Hăjdău*. (Ceva despre piesele lui). *Cele trei Crișuri*, VIII (1927) p. 130–131.

1450. N. Iorga, *Cuvîntare la desvelirea busturilor lui D. Onciu și B. P. Hasdeu la Arhivele Statului*. *Neamul românesc*, nr. 176, 1927.

1451. N. Iorga, *B. P. Hasdeu, cu prilejul comemorării lui la Cîmpina*. *RevIst. III* (1927) p. 201–210. – Din conferința ținută la Ateneul de acolo (28 august 1927). *Vălenii de Munte* 1927, 14 p. (Biblioteca de vulgarizare „Cuvîntul“ nr. 3). *Neamul românesc*, nr. 126, 127 (1927).

1452. – Alex. I. Lapedatu, *Cuvîntare despre B. P. Hasdeu și D. Onciu, la desvelirea busturilor lor la Arhivele Statului din București, 10 noembrie 1927*. *Universul*, XLV (1927) nr. 264 (12 noembrie).

1453. Liviu Marian, *Începuturile teatrale ale lui B. P. Hasdeu*, în *Contribuțiuni la istoria literaturii române din veacul al XIX-lea*, Chișinău, 1927.

1454. Liviu Marian, *Din copilăria și tinerețea lui B. P. Hasdeu*. *Adevărul literar și artistic*, nr. 351, 1927.

1455. Liviu Marian, *B. P. Hasdeu și M. Eminescu*, Chișinău, 1927. 31 p.

1456. Liviu Marian, *Hasdeu și Heliade*. *Junimea literară XVI* (1927) p. 253–159.

1457 B. Lăzăreanu, *Bogdan Petriceicu Hasdeu, Umorul farsele și poezia lui*, București, 1927, 159 p. (Pe copertă: Umorul lui Hasdeu). /Cuprinde articolele precedente nr. 134–135/.

1458. Stanislaw Wedkiewicz, *Z dziejów polonistyki w Rumunji* (Din istoria polonisticii în România): Bogdan Petriceicu Hasdeu, Warszawa (Obditka z „Prac Polonistycznych“ ofiarowanych Prof. Janowi Losiowi). w Krakowie, 1927, p. 474–488.

1459. Liviu Marian, *Data și locul nașterii lui B. P. Hasdeu*. *Junimea literară XVII* (1928) nr. 1–3.

1460. Luca Vornea, *Lazăr Șăineanu*, București, 1928.

1461. Zamfir C. Arbore, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*. *Viața Basarabiei*, I; nr. 3, 1932.

1462. V. G. Madan, *Din amintirile unui basarabean despre Bogdan Petriceicu Hasdeu*. *Viața Basarabiei*, I, nr. 8, 1932.

1463. Liviu Marian, *Alexandru Hasdeu și Academia Română*, AR. MSL, s. III, t. VI, 1932.

1464. B. P. Petriceicu, *Diploma bîrlădeană din 1134 și hrisovul lui Iurg Koriatovici din 1374*. *Falsurile patriotice ale lui B. P. Hasdeu*. *RevIstRom. II* (1932) p. 46–58.

1465. I. Pelivan, *Tadeu Ivanovici Hajdeu, 1769–1822*. *Viața Basarabiei*, I, nr. 3, 1932.

1466. Lucian Predescu, *B. P. Hasdeu*. *Adevărul*, vineri 26 august 1932.

1467. /E. Bucuța/. *Hasdeu omul*. „Boabe de grîu“ III (1932), p. 298–299.

1468. D. Murărașu, *B. P. Hasdeu*. *Tinerimea română*. LI, nr. 1 (1932) p. 16–18.

1469. N. Gane, *A. T. Hasdeu, primul slavist român*. *Viața Basarabiei*, nr. 204 din 22 iulie 1933.

1470. N. Iorga, *B. P. Hasdeu ca istoric*. AS. MIS. s. III, t. XIII /București, 1933/, –Portrete și comemorări, /1936/ p. 141–150, (Biblioteca pentru toți, nr. 1454–1456).
1471. Sextil Pușcariu, *B.P. Hasdeu ca lingvist*. AR.MSL. s. III, t. VI, /București/ 1933.
1472. N.S.Dumitrescu, *B.P.Hasdeu și „Tinerimea română”*. Tinerimea română. LI (1933) p. 185–187.
1473. + *Comemorarea lui B.P. Hasdeu*. Tinerimea română. LI (1933) p. 187–188.
1474. Mihail Dragomirescu, *B. P. Hasdeu*, Tinerimea română LI (1933) p. 188–197.
1475. Dr. Ioan Zaiplachta, *Bogdan Petriceicu Hasdeu și Polonia*. ConvLit. vol. 66 (1933) p. 603–610.
1476. G. Bogdan-Duică, *Un cuib dacoromân* /rev. Traian/. Hyperion, II, nr. 3, 1933.
1477. Ion Nistor, *Opt scrisori inedite de la Tadeu Hasdeu*. Codrul Cosminului, VIII (1933), p. 473–480.
1478. Dan Simonescu. *Epitaful autograf al lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*. Tinerimea Română, LI (1933) p. 273–275.
1479. I. Pelivan, *Corespondența dintre C. Chiriac și B. Petriceicu Hasdeu*. Arhivele Basarabiei, 1933, nr. 2.
1480. E. Dvoicenco, *Dintre relațiile lui Alexandru Hasdeu cu fiul său Bogdan*. Două scrisori inedite. Adevărul lit. XII, nr. 643, 1933.
1481. E. Dvoicenco, *Două note dintr-o revistă rusească despre A. Hasdeu*. Revist. XX (1934) p. 9–11.
1482. N. Iorga, *Iulia Hasdeu*, Neamul românesc, nr. 278, 1934.
1483. N. Iorga, *Istoria literaturii românești contemporane*, 2 vol. București, Adevărul, 1934. /I. Crearea formei. II. În căutarea fondului/.
1484. I. Minea, *Cîteva date despre B.P. Hasdeu ca profesor la Iași și ceva despre T. Maiorescu* *Arhivele Daciei*, XVI (1935) p. 296–305.
1485. E.N., *B. P. Hasdeu, și problema evreiască*. Universul, 20 iulie 1936.
1486. Stelian N. Cucu, *Bogdan Petriceicu Hasdeu* (Aristocratismul vieții și operei lui). R. Sărat, Tip. Poporul (1936) 29 p. (Conferință ținută sub auspiciile „Casei culturale” R. Sărat în 16 februarie 1936).
1487. Iuliu Dragomirescu, *Comemorarea lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*. Tribuna Basarabiei, 30 martie 1936 /Publică și fragm. din scrisori ale lui Hasdeu sau ale fiicei sale/.
1488. Iuliu Dragomirescu, *Opera postumă a lui Hasdeu*. Tribuna Basarabiei , 27 aprilie 1936.
1489. E. Dvoicenco, *Alexandru Hasdeu și literatura română populară*. RevIst. XXII (1936) p. 23–37.
1490. N. Iorga, *În jurul comemorării lui Hasdeu*. Oamenii care au fost, IV, București 1939, p. 149–150/. Datat: 28 februarie 1936/.
1491. Maria Magdalena Rai, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, Tinerimea română, LIX (1936) p. 278–279.

1492. I. Veverca, *B. P. Hasdeu ca economist*. „Independența economică”. 1936, p. 89.
1493. Iuliu Dragomirescu /Correspondență și acte privitoare la Hasdeu/. Tribuna Basarabiei, 9 februarie 1937.
1494. Mih. Popescu, *B. P. Hasdeu și Titu Maiorescu (Un anunț și un comentariu)*, ConvLit. 70 (1937) p. 396–397.
1495. Gh. Cardaș, *Istoria literaturii românești de la origine pînă în zilele noastre*. București 1938 p. 270–273.
1496. Lilla Giușcă Speranția, *Amintiri din Casa lui B. P. Hasdeu. În dorul Iuliei*, Adevărul lit. nr. 917 din 3 iulie 1938.
1497. D. Murărasu, *Hasdeu*. Edițiunea Mircea Eliade. București, 1938. 67 p.
1498. Th. Capidaru, *B. P. Hasdeu ca lingvist, indo-europenist și filolog*, Revista clasică, VIII (1937).
1499. *Comemorarea Iuliei Hasdeu – Statul și școala*, VIII1–2, sept.–oct. 1938, p. 59.
1500. N. Iorga, *O umbră a trecut (Iulia Hasdeu)*. Oameni care au fost, IV, București 1939, p. 275–276. /Datat: 1 noiembrie 1938/.
1501. Pompiliu Constantinescu, *Figuri literare*, Buc. 1938, 10 67–68: B. P. Hasdeu.
1502. Pan. Halippa, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*. Chișinău, 1939, 19 p. (Conferința ținută în sala eparhială din Chișinău în ziua de 30 octombrie 1939). /Extras din Viața Basarabiei, nr. 11–12, 1939/.
1503. C. Manolache, *Scînteietoarea viață a Iuliei Hasdeu* București, /1939/, 402 p. + 10 pl.
1504. Ion Aurel Manolescu, *Iulia Hasdeu*, București 1939 112 p.
1505. Dr. Victor Vasiliu, *Der Einfluss Fr. Lists auf dem rumänischen Wirtschaftlichen Gedenken im 19. Jahrhundert*, Düsseldorf 1939, p. 58–68.
1506. Gh. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*. București, 1941, p. 320–332 și 901–902.
1507. Corneliu Crăciun, *B. P. Hasdeu și ideologia naturală stă în istoriografie*. București 1941. 44 p. /Extras din Revista Fundațiilor Regale. Nr. 8–10 Aug.–Oct. 1941/.
1508. Ciprian Doicescu, *Iulia Hasdeu*. Cu tălmăcirii din poeziile ei. București / 1941/. 127 p. + pl.
1509. Tr. Ionescu-Nișcov, *Alexandru Hasdeu. Contribuții la cunoașterea familiei Hasdeu*. Revista istorică, XXVII (1941) p. 6–90.
1510. Aurelian Sacerdoțeanu, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, 26 febr, 1838–25 aug. 1907. RevArh. V, 1 (1942) p. 1–10.
1511. A Sacerdoțeanu, *Acte de stare civilă ale familiei Hasdeu*. RevArh. V, 1 (1942) p. 221–226.
1512. A Boldur, *O calomnie la adresa lui B. P. Hasdeu*, „Studii și cercetări istorice” – Iași, XVIII (1943), p. 490–492.
1513. Aurelian Sacerdoțeanu, *„Împămintenirea” lui Hasdeu*. Studii și cercetări istorice, XVIII (1943) p. 127–135.

1514. T. Sauciuc-Săveanu, *O scrisoare a lui B. P. Hasdeu din 19 februarie 1878*. „Studii și cercetări istorice” Iași, XVIII (194, p. 105–118.
1515. G. Bezviconi, *Mormîntul lui Hasdeu*, „Preocupări literare” 1943, nr. 1–2, p. 67.
1516. Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Tudor Vianu, *Istoria Literaturii române moderne*, I /București/, Casa Scoalelor, 1944, 384 p.
1517. Gh. Vrabie, *B. P. Hasdeu*. Comunicare făcută la Societatea „Prietenii istoriei literare”, martie 1946. /Cf. Gh. Vrabie, *Folclorul*, București, 1947, p. 413 nu cunosc dacă a fost tipărită.
1518. Camil Baltazar, *Hasdeu antidinastic*. „Flacăra” I, nr. 15 (1948) p. 9 /Reproduce: Odă de ciocoi/.
1519. Sanda Diaconescu, *Elemente progresiste în opera lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*. „Contemporanul” 1949, nr. 153, p. 9.
1520. Ion Const, Chițimia, *B. P. Hasdeu și Problemele de folclor*, Studii și cercetări de istorie literară și folclor, I. (1952) p. 161–191.
1521. D. Macrea, *Opera lingvistică a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*. „Limba română” III (1954) nr. 3 p. 5–21. Reprodus: In: *Lingviști și filologi români*. București, Edit. St. 1939, p. 81–104.
1522. V. și Grigore Botez, *Biblioteca „N. Bălcescu” din Iași*, „Călăuza bibliotecarului”, 8 nr. 10, 1955, p. 30–31.
1523. A. Costa-Foru, *Hasdeu și problemele teatrului*. Studii și cercetări de istoria artei. II. 1–2 (1955). p. 257–272.
1524. Al. Dima, *Preocupări de critică și teorie literară în perioada ieșeană a activității lui Hasdeu*. Studii și cercetări Științifice. Seria III. Științe sociale. Acad. R.P.R., Filiala Iași VI (1955) nr. 1–2, p. 77–93.
1525. *Istoria literaturii române*. II. Redactat de: Ion Viner, Ov. S. Crohmălniceanu... (București), ESPLA, 1955., p. 54–73.
1526. I. M. Alden. *Cronica dramatică*. Despre premiera piesei „Răzvan și Vidra” de B.P. Hasdeu. „Făclia” Clujm 18 martie 1956, p. 2.
1527. Ion Breazu, *Considerațiile unui istoric literar*. (Pe marginea piesei Răzvan și Vidra de B.P. Hasdeu). „Făclia” Cluj, 26 februarie 1956, p. 2.
1528. G. Călinescu, *La porțile Academiei*. „Contemporanul”, Vineri 6 iulie 1956, nr. 27 (509). (Cronica optimistului).
1528. Vera Panfil, *Opera literară a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu* (120 de ani de la Ziua nașterii). „Octombrie”. Chișinău, 1956, nr. 2, p. 80–87.
1530. P. Panaitescu-Perpessicius, *Viața și opera lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*. Acad. R.P.R. 90 de ani de viață academică în țara noastră. Lucrările sesiunii științifice a Acad. R.P.R., 2–6 iulie 1956, București, Edit. Acad. R.P.R., 1956, p. 105–128. Cf. și Studii IX, nr. 6 (1956), p. 150. Reprodus. In: *Mențiuni de istoriografie literară și folclor (1948–1956)*. Edit. pt. lit. și artă, 1957, p. 525–553.
1531. Lucia Pop, *Preocupări lingvistice la revistele lui Hasdeu în perioada ieșeană*, Studii și cercetări șt. – Iași-Filologie VII, 2 (1956) p. 51–61.

1532. Pompiliu Constantinescu, *Salonul lui Hasdeu*, în *Scrieri alese*, ESPLA (București, 1957) p. 376–382.

1533. A.S. *Un monument uitat. Notă*. Informația Bucureștiului, 19 noiembrie 1957.

1534. Const. C. Angelescu, *Procesul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu pentru nuvela „Duduca Mamuca” (1863)*, Studii și cercetări Științifice. Filologie. Acad. R.P.R., Filiala Iași, VIII (1957) Fasc. 2 p. 265–292.

1535. V. și Grigore Botez, *B. P. Hasdeu bibliotecar la Iași*, Călăuza bibliotecarului; 10, 1957, nr. 8 p. 10–11 și 1957, nr. 9, p. 26–29, 31.

1536. Ion Breazu, *Hasdeu și patrimoniul popular*. Tribuna, I, nr. 28, Cluj, 18 august 1957.

1537. J. Byck, *Formația spirituală a lui Hasdeu*. Veac Nou IV (1957) nr. 34 p. 2.

1538. J. Byck, *50 de ani de la moartea lui B. P. Hasdeu*. Gazeta literară IV, nr. nr. 35, joi, 29 august 1957.

1539. J. Byck, *Permanențe românești; B. P. Hasdeu*. Viața studențească II, nr. 8, august 1957, p. 7.

1540. S. Dumitrescu și D. Teodoru, *Concepțiile economice ale lui B. P. Hasdeu*. Probleme economice X, 1, ianuarie 1957, p. 115–127.

1541. Eugen Luca, *B. P. Hasdeu*. „Contemporanul”, 1957, nr. 35, p. 2.

1542. Aurel Martin, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, Scînteia, XXVI nr. 3994, Miercuri 28 august 1957.

1543. Modest Morariu, *50 de ani de la moartea lui B. P. Hasdeu*. Scînteia tineretului, XII, nr. 2581, Marți 27 august 1957.

1544. Augustin Z. N. Pop, *Istoricul literar rus Aleksandr Veselovski și B. P. Hasdeu*. „Tînărul scriitor” VI (1957) nr. 5, p. 15–98.

1545. Șerban Răzeșul, *B. P. Hasdeu despre Mitropolitul Varlaam*. Cu prilejul comemorării lor. Mitropolia Olteniei, IX, 9–10 (1957) p. 673–674. (Reproduce și doc. de sub nr. 626).

1546. Ștefan Rîmniceanu, *B. P. Hasdeu*, „Steaua” VIII (1957) nr. 8 p. 53–57.

1547. Aurelian Sacerdoteanu, *Concepția istorică a lui B. P. Hasdeu*, „Studii” X (1957) nr. 5, p. 141–160.

1548. N. Romanenko, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*. Viața și opera (1836–1907). Chișinău, Editura de Stat a Moldovei, 1957. 193 /–196/ p. + 3 f. ilustr. + 1 portret.

1548. Teodor Vărgolici, *B. P. Hasdeu și romanul istoric*. „Scrișul Bănățean” VIII (1957) nr. 3, p. 74–76.

1550. V. și Grigore Botez, *Cînd a fost înființată Biblioteca „Mihail Eminescu” a Universității din Iași*. (Din istoria bibliotecilor noastre), „Călăuza bibliotecarului”, 11, nr. 4, 1958, p. 20–21.

1551. Dvoicenko-Markova, Iz perepischii B. P. Hasdeu s ruschimi ucenimi (1852–1853). „Limba și literatura moldovenească” Chișinău, 1958, nr. 2, p. 67–68.

1552. Traian Ionescu-Nișcov, *Grigore Skovoroda și scrierile filosofice ale lui Alexandru Hasdeu*, Romanoslavica II (1958) p.

1553. Barbu Lăzărescu, *B. P. Hasdeu, în Glose și comentarii de istoriografie literară*. Culegere întocmită de Ion Crișan și George Baiculescu. București, Edit. pentru Literatură și artă, 1958, p. 197–269.

/Cuprinde: Miracolul. De la Cuvențe den bătrâni la Marele Etimologic al României. Pentru versurile lui Hasdeu. Ortonerozia. Poezie, aritmetică și epigraf. Alb și negru. Bunătățile și neajunsurile unei trupe. Pe marginea lui Aghiuță. N.O.U. Nou. Etimologia în serviciul politicii și cupletele inconsecvenței. P.P. Carp contra lui Hasdeu. Cuvinte vii, 14, 7 și 19. Bondarul. A morfoli și a molfăi. B.P. Hasdeu și V. A. Urechii.

1554. Augustin Z. N. Pop, *Hasdeu în Ardeal*. „Tribuna” II nr. 15 (62) 12 aprilie 1958. Cluj, p.6–7 /Cu 3 scrisuri de la Păl Hemfaivy/.

1555. Rozalia Rosemberg, *Catalogul corespondenței lui B. P. Hasdeu* (Fondul de la Arhivele Statului-București. Lucrare de diplomă la Fac. de Istorie-București. Sesiunea iunie 1958, XV + 85 (manuscris).

1556. I. Varticean, Bogdan Petriceicu Hasdeu și cultura rusă au în vol. Ctrpraniț drujbă, Chișinău 1958, p. 197–204.

1557. Viorica Botez, *O poezie inedită în limba franceză a lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*. Studii și cercetări științifice. Filologie. Acad. R.P.R., Filiala Iași, X (1959) nr. 1–2, p. 144–149.

1558. Viorica și Gr. Botez, *Rezolvarea unui deziderat al bibliotecii publice din Moldova în primii ani după unirea țărilor române*. „Iașul literar”, X (1959) nr. 1, p. 99–102. /Un proiect al lui B. P. Hasdeu/.

1559. Géza Cseke, *Bogdan Petriceicu Hasdeu: Rázvan és Vidra*, 1959. „Igaz Szó”, Tg. Muraș, VII (1959) nr. 5, p. 763–765.

1560. Ecaterina Dvoicenco, B. P. Hașdeu și A. A. Potevnia în „Nistru” nr. 8, 1959, p. 148–151. [Scrisoare din 22 noiembrie 1878 către Potebnea despre cîntecul privitor la Ștefan cel Mare. Îi va trimite texte române din sex. XVI, ultima sa lucrare.

1561. Lidia Bote, *Reactualizarea lui Hasdeu*, „Tribuna”, Cluj, IV (1960) nr. 47, p. 3.

1562. Ecaterina Dvoicenco Markova, *Din istoria raporturilor culturale ruso-moldovenești*. Trei scrisori ale lui A. Hasdeu adresate unor oameni de știință ruși. (1856). „Limba și literatura moldovenească” nr. 2, 1960.

1563. D. Vatamaniuc, *B. P. Hasdeu și „Junimea”* (Scriitori și curente). „Viața românească”, XIII 1960, nr. 7, p. 78–90.

1564. Traian Ionescu-Nișcov, *Scrisorile lui Boleslav Hasdeu în limba rusă*. Romanoslavica, V (1962) p. 53–68.

1565. P. P. Panaitescu, *Rolul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu în slavistica românească*, Romanoslavica, VI (1962) p. 235–248.

1566. Al. Dima, *B. P. Hasdeu-scriitorul*, „Gazeta literară” X, nr. 32 (491) – joi 8 aug. 1963.

1567. V. Efimiu, *B. P. Hasdeu*, România liberă, 1963, 13 aprilie.

1568. Gaspar P. Hașdeu, *Bogdan P. Hașdeu, 125 de ani de la nașterea marelui clasic*. Foaia noastră. Organul Uniunii democratice a românilor din Ungaria”, VII, nr. 4,

vineri, 15 februarie 1863, p. 6. [Despre Călătoriile lui B. P. Hasdeu în Ungaria, 1867, 1871, 1874, 1883. Publică o scrisoare a lui Pál Hunfalvy către B. P. Hasdeu mulțumindu-i pentru lucrările trimise și cerându-i Istoria critică. Datată: Budapesta în aprilie 1875.

1569. Vasile Maciu, *Activitatea istoriografică a lui B.P. Hasdeu*. Studii XVI (1963) nr. 5, p. 1021–1031.

– L'activité d'historien de B. P. Hasdeu, *Revue roumaine d'Histoire*, III 1964, nr. 1, p. 51–66.

1570. George Munteanu, *B. P. Hasdeu*, București, Edit. pt. literatură, 1963, 144 p. (Mica bibliotecă critică).

1571. C. Poghirc, *B. P. Hasdeu, indoeuropenist*. Limba română, XII (1963) nr. 5, p. 467–477.

1572. M. Regleanu, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, *Rev. Arh.* VI (1963) nr. 2, p. 232–239. /Figuri de arhiviști români/.

1573. Al. Rosetti, *Bogdan Petriceicu Hasdeu și studiul limbii române*. Limba română XII (1963) nr. 5 p. 459–463.

1574. Lucia Wald, *Hasdeu și problemele de teorie a limbii*. Limba română XII (1963) nr. 5, p. 464–468.

1575. Dan Zamfirescu, *Hasdeu și lupta pentru universitate* Luceafărul VI, nr. 7, 30 martie 1963.

1576. J. Byck, *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, *Revue Roumaine*, 1964, nr. 1, p. 94–98.

1577. Magdalena Lazló, *B. P. Hasdeu, despre folclorul ucrainean*, X (1964, p. 101–117).

1578. Lector, *Hasdeu și studiile de cultură veche românească*, „Glasul Bisericii”, XXIII (1964) nr. 7–8, p. 745–748.

1579. George Munteanu, *B. P. Hasdeu*, *Gazeta literară*, XI, nr. 42 (553) – joi 15 oct. 1964, p. 7.

1580. Al. Rosetti, *B. P. Hasdeu*, *Contemporanul*, vineri 16 oct. 1964, nr. 42 (940), p. 3.

1581. Ion Nicola, *Eftimie Murgu și Bogdan P. Hasdeu*, „Mitropolia Banatului” XV (1965), nr. 4–6, p. 420–424.

1582. Teofil Moreta, „*Arheologie*” *hasdeiană în Oltenia*, *Ramuri*, II, nr. 2 (7), februarie, 1965, p. 13. /Despre originile Craiovei și Basarabi/.

1583. Ion Vlad – Gh. Stancoveanu, *O, tempora...* *Ramuri* II (1965) nr. 4 (9) 15 aprilie 1965, p. 23. /D. A. Sturdza despre B. P. Hasdeu, atitudini ostile. Reproduce două scrisori ale lui Sturdza către Hasdeu, de A.S.R. Fond Hasdeu, pach. 380 nr. 1274 și 1268/.

1584. Magdalena Laszlo, *B.P. Hasdeu și Giambattista Vico*, *Revista de Filozofie*, tom. 13 nr. 3 1966, p. 363–374.

1585. P. Strihan, *Juristul Bogdan Petriceicu Hasdeu și contribuția lui la istoria dreptului*. – Studii 19 (1966) nr. 4, p. 723–743.

Tabla materiei la primele reviste ale lui B. P. Hasdeu

**I. ROMÂNIA
1858–1859**

1586. [Hasdeu] Alexandru Hotineanu, Epistole către românii. D-un român din Basarabia. I, 1 (18 nov. 1859), p. 3–5 (Politica).
1587. Hasdeu, Bogdan Petriceicu, Convenciunea și țara. I 1 (18 nov. 1859) p. 1–2.
1588. Adunarea și candidaturile la domnie. I, 1 (18 nov. 1858), p. 2–6.
1589. Despre Io în titlul domnilor români ai Moldo–Valahiei și ai Bulgariei. Cercetare filologică și diplomatică. I, 1 (18 nov. 1858), p. 6–8, 2 (25 nov.), p. 12–16, 3 (2 dec.) p. 20–22 și 4 (9 dec.) p. 31–32.
1590. Revista jurnalelor din țeară. I, 1 (18 nov. 1858) p. 8. [Despre noul ziar „Constituționalul” și programul său].
1591. [Situatiunea: Afif–Bei și instituirea comisiei interimare; principiile constituționale după „Constituționalul” și „România”], I, 2 (25 nov. 1858), p. 9–11.
1592. [Revista jurnalelor: „Zimbrul” și „Vulturul”]. I, 2 (25 nov. 1858), p. 16.
1593. Principatele dunărene. Din „Călătorii în Orient” de D. M. S. Girardin. I, 3 (2 dec. 1858) p. 17–19, 4 (9 dec. 1858), p. 27–31. [traducere semnată K. G.].
1594. Însemnări bibliografice pentru istoria României. I, 3 (2 dec. 1858) p. 22–23. [Collectate de Senkovski cuprinzând documente otomane].
1595. Uricarul I, 3 (2 dec. 1858) p. 23 [Zapisul Alexandrei, fata cronicarului Grigore Ureche, din 8 dec. 1670].
1596. Misce, I, 3 (2 dec. 1858) p. 23–24. [Culegere de maxime].
1597. [Revista jurnalelor: „Bondariul”]. I, 4 (9 dec. 1858), p. 25.
1598. Istoria modernă a patrioșilor români alcătuită după documentele și actele oficiale cuprinse în coloanele repozatei Gazeta de Moldavia, I, 4 (9 dec. 1958) p. 25–27. [Dialog. satiric].
1599. Vechile așezări romane în Lodomiria, I (1859) nr. 1, p. 5–7, nr. 2, p. 9–11, nr. 3, p. 21–23 și nr. 4, p. 29–30. (Etnografia). [Despre românii din Polonia, extrase din Volumina legum, în care se vorbește despre ei și despre jus valachium].
1600. Craiul Marco-n-țera română. Cânticul bulgar I (1859) p. 7–9. (Poezia populară).
1601. Alegerea Domnului. I, 1 (1859) p. 9 (Cronica zilei).
1602. Uricele române aflătoare la Sfetigora. I, nr. 2 (1589), . 11–13, nr. 3, p. 17–21 și nr. 4, p. 29 (Archeografia). [Liste de documente aflate de Porfirie Uspenski].
1603. Mandatele-imperative-n privirea propășirii. I, 2 (1859) p. 13–14 (Politica).
1604. O carte de giudecată de la mitropolitul Varlaam din 1646. I (1859) nr. 2, p. 15–16, nr. 3, p. 24 (Diplomatica).

1605. Studiul limbelor romane I, 3 (1859) p. 23 (Înștiințările). [Recomandă lecțiile florentinului Giuseppe Pescel].

1606. Cîntecul muntencei. Doină bănățeană I, 3 (1859) p. 24 (Poezia populară). [Reproducere după Eftimie Murgu].

1607. Țăriile moldovenești de la Cetatea Albă. I, 4 (1859), p. 25–28 (Înscrierile). [Publică și comentează inscripții publicate de Murzakevici și Paleolog].

II. FOAE DE STORIA ROMÂNĂ

1859.

1608. Hasdeu, B. P., Legislațiunea; Negoțul moldovan sub Alexandru Bunul [6916 oct. 8], I, 3–9, 17–29, 33–39 și 49–57.

1609. Diplomatica: O tocmală de împărțală din 1670 [oct. 15, a lui Toader Murguleț amintind pe Tudosie Dubău]. I, 9–10.

1610. O carte românească din 1682 [aprilie 26, de la Duca Vv.], I, 10–11.

1611. O ȕidulă de la Ioan Sobieski [căt-re Ilieș Moșoc și Neculai Murguleț]. I, 11–13.

1612. Un zapis de domnie din 1702 [april 2]. I, 13–14.

1613. O adeverință din 1720. I, 14.

1614. Numismatica: Banul al lui Istrat Vodă Dabija. I, 14–16.

1615. Nă-răveala între craiul Sigismund al 3-lea și domnul Eremi Movilă din 1597. I, 29–31.

1616. Poezia naciunală: Grecoicele, româncele și bulgăroicele, cîntecul bulgar. I, 31–32.

1617. Literatura storiei: Ioann Schiltberger și călătoriale sale I. Răsăritul I, 39–43, 57–61.

1618. Pomelnicul Domniilor Moldovei de Mitropolitul Dosoftei. I, 43–48, 61–62.

III. FOIȚĂ DE ISTORIE ȘI LITERATURĂ

1860.

1619. Bastiat, Fr., Sofisme economice (Trad. B. Hăjdău), I, 87–92, 113–117, 156–159 [va urma]. [Subtitluri: I. Bielșug și lipsa. II. Pedeca-isvoru].

1620. Bobolinski, L. Ivonia cel viteaz [Fragment din analele căzăcești a lui Leontin Bobolinski]. (Trad. B. Hăjdău). I, 8–16, 33–39.

1621. Comitetul Seminarului Central. Raport [căt-re Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice]. I, 33 [Să aprobe plata a zece abonamente la revistă].

1622. Gogol N., Scrisorile unui nebun (Trad. A. Holban). I, 77–82 (Literatura). [Va urma].

1623. Hasdeu, Alexandru, *Notițiă asupra duoru opere a lui Cantemiru Vv. I. I, 69.*
 [Historia moldo-valachica și Descrierea Moldovei unde sînt manuscrisele originale].
1624. Hăjdău, Bogdan Petriceicu, *Istoria I, 1–3.*
1625. Cîntece ostășești ale Moldovei, I, 3–4.
1626. Caracteristica bulgară a macedo-românilor. I, 4–5.
1627. Uric românesc din 1604 [Dedic. D-lui V. Ureki-Alesandrescu]. I, 5–7.
 [De la Ieremia Movilă].
1628. Cîteva deduceri din glossariul latiniei mizlocie de Du Cange. I, 7–8.
 [Bulendre, coif, cucur (cucurum), mamaliga (melica), cărare (carrera)].
1629. Literatura. I, 16–18 [Lelewel despre literatură].
1630. Cronica. I. 27–32 [Istoria predată de N. Ionescu, 27–28. Apariția rev. Instrucțiunea publică din Moldova, 28. Comisia redijerii hărții vechii Dacii, 28–29. Trad. lui Fotino de G. Sion, 29. Calendarul pentru români pe anul 1860 al Albinei, 29–30. Instrucțiunea publică din Valahia, 30. P. Barbera, *Kalendarium romano-julianum pro anno 1860* [Goldner], 30–31. Dacia Literară și D. A. Hăjdău, 31–32. „Foiță” e considerată continuarea Foi de istorie română, din care au apărut 8 coale, 32].
1631. Un raport din suta a 17-a. I, 39–40 [Neculai Murguleț].
1632. Univ. de la Iuga Vv din 1374. I. 41–42.
1633. Vlad Drăcu Vv. [Povestirea unui contemporan eniceriu, de neam leahu și părtașiu în împrejurările]. I. 42–45.
1634. Perit-au Dacii? I, 46–52, 70–73, 95–105, 138–152 [Va urma].
1635. Cronica. I, 61–64 [Spătarul Milescu la Peking, 61–64. Recomandă cărți Minist. Instrucțiunii pentru organizarea și completarea bibliotecilor, 64].
1636. Bulgarismele limbei române. I, 66–67.
1637. Uric din 1134. I, 67–68. [Diploma bîrlădeană].
1638. O poruncă din 1658 (mai 28), I, 68.
1639. Mosaice de la Zarnizegetuza I, 74–76 + 1 planșă.
1640. Versurile Mitropolitului Dositeu către Ioachim, patriacu de Moscova, din 1681. I, 76–77.
1641. Cronica. I, 92–96. [Cuparencu, *Învățătura practică a medicinei* 92. C. Dacciadi. *Proces giudecătoresc*, 92–93. N. Vitlimescu, *Cultura mătăsei*. 93. N. Istrati, *Papa și Congresul. Amicul copiilor. Babilonia românească*. 93–94. F. B. Montenegro, *Reorganizația articolului 46 din Convenție*. R. Rosetti, *Alegătorilor săi*. 94. G. Asachi – Pius IX, *Adaos literar*, etc. 94–95. Lascar, Bogdan, *Memoriu în proces*, 95. *Anecdota din Boufflers*, 95–96. *Un poet către Hăjdău*, 96].
1642. Muza, I, 117 [Versuri].
1643. Incunabilele Movileștilor, I, 117–123.
1644. Bibliografia, I, 124–126. [I. Montagari, *Anul nou după închipuirea israiliteană*, I, 124–125, N. Istrati. *Chestia mănăstirilor închinat din Moldova și hrisovul Doamnei Safta, 4 martie 1687 (7195)*, 125–126].
1645. *Cercări ortografice*, 1, Ua. I, 134–137.
1646. Cătră I, 137, [Versuri].
1647. Nuaptea tuată. I. 159–160. [Versuri].

1648. Bibliografia, I, 160–166. [Arh. Melchisedec. *Introducere în sfintele cărți*. 160–166 [va urma]. V. Plage, *Quelques mots sur la doctrine agraire*. 166].
1649. Ieronim, Ierodiacon (de la Socola). Un document din suta a 18-cea. I, 65 [Calistru, episcop de Rădăuți].
1650. Melidonu, G. *Geniul României*, I, 26 [Versuri].
1651. Tăutu, G. Berkea. Dramă istorică în patru acturi. I, 18–26, 52–60, 82–87, 106–113, 127–133. [Va urma].
1652. Petru Rareș – Baladă. I, 152–156. [Versuri].

IV. DIN MOLDOVA = LUMINA 1862–1863

1653. Adrian, I, V. Mîni [Versuri] II (1863) p. 8–9. (Poezia).
1654. Alecsandri, V., Visul lui Petru Rareș zis Majă. Balada. II (1863) p. 82–84. (Poezia).
1655. Hristos a învieat! III (1863), p. 21–22 (Poezia).
1656. [Alexandrescu] V. U [reche], La Luiza [Versuri]. II (1863), p. 9 [Poezia].
1657. O guriță prețuește [Versuri]. II (1863) p. 9 [Poezia].
1658. Amfilochie, Episcopul Hotinului, Din scrierile lui... III (1863) p. 58–62 (Bibliologia). [Cuprinde: Despre origina romană a palmei domnești din Moldova. Pentru măsurile care să obicinuesc în gheometria practică].
1659. Beldiceanu, N., O lacrimă pe ruinele Baiei [Versuri]. III (1863) 22–23.
1660. Costin, Miron, Descrierea Moldovei și a Munteniei în versuri polone de Miron Costin, de pe manuscriptul autograf din 1684, tradusă și comentată [de B. P. Hăjdău]. III (1863), 81–85 și 7–11 (nr. 19). [Cuprinde: Precuvîntarea traducătorului – I – Traducerea. Despre poporul Moldovei și-al Țării Românești].
1661. [Despot Vodă]. Scurtă și adevărată povestire despre luarea Terovanei ș-a Hesdinului, despre lupta de la Renty și despre toate cele cu schimbări de noroc petrecute între Imperiali și Franci pînă la acest an 1555. De marchezele Iacob Basilic, Despota Samosului. [Text. lat. și trad. Petru Rașcan, elevul Colegiului Superior]. II, (1863), 20–32. [Comentariu de B. P. Hăjdău], II, 45–48, 73–76, III (1863), 37–42. (Bibliologia).
1662. Hîjdîu, B. P., Precuvîntare, I (1862), p. 1.
1663. Un uric de la Vladislav, regele polono-ungar, din 1444, în Urbea Mare, hărăzind ardeleanului Iancu Românul locul pustiu Ternowepola, în Galiția. I (1862) p. 2–6 [Text lat., trad. și comentar]. (Diplomatologia).
1664. Două documente de la regele anglu Enric VI, din 1427 și 1434, despre Radul, ban de Craiovă, acordîndu-i o pensiune anuară de 40 marce de argint, I (1862), 7–11. [Cuprinde: I. Traducerea, II. Comîntarul].
1665. Ionașcu-Vodă (1674) [Versuri]. I. (1862), 12 (Poezia).
1666. Desfășurarea lui Petru Vodă Rareș (1538–1541) I (1862). 13–16, 29–32, 46–48, 61–64, 79–80; II (1863) 63–66, 85–88 [va urma]. (Istoria). [Cuprinde: I. Zvoana.

II. Pornirea la tabără. III. Trăptatul de la Urbea Mare. IV. Moldova și Ardealul. V. Fireșul Moldovean și bastardul venețian].

1667. Cercularea polonă a lui Petru Vodă cel Schiop despre oarecare treburi neguțitorești și despre izgonirea jidovilor, din 1579. I (1862) 17–26. (Dreptul comercial). [Cuprinde: I. Traducerea. II. Textul. III. Comintarul: 1. Descrierea arheografică și analitică a uricului. 2. Caracteristica lui Petru cel Schiop. 3. Anticitatea comercială a Botosienilor. 4. Lenjiesții și Șipenișul. 5. Politica hotinenilor. 6. Notiță mumismatică despre valoarea groșilor, talerilor, zloților și a banilor în a doua jumătate a secolului XVI. 7. Postavul de Lund. 8. Chestiunea jidovilor din România].

1668. Femeia înecată (Fabulă). I (1861), 27–28. (Poezie).

1669. Conspectul studiilor arheologice în legătură cu istoria universală și a Românilor. (Din cursul meu de istorie la Colegiul Superior de Iași). I. (1862) 33–40, II (1863), 33–37 [va urma]. (Arheologia).

1670. Apendice la articolul d-lui Papadopol–Calimah despre regatul Moldovei. I (1862). 42. (Bibliologia).

1671. Portretul. I (1862). 43 (Poezie).

1672. În memoria Răisei Chod...ska [Versuri] I (1862), 43. (Poezie).

1673. Rîvna-Băietul [Versuri]. I (1862), 45. (Poezie).

1674. Rugăciunea Domnului scrisă românește cu litere latine, în 1593 de către vel-logofătul moldovean Luca Stroici, adnotată și publicată la 1594 în Cracovia de către Stanislav Samicki, I. (1862), 49–59 (Glosologia).

1675. Facsimilele lui Iacov Eraclide Despotă și marelui logofăt Luca Stroici. I (1862) 59–60, (Isografia).

1676. Legenda sîntei Parasceve, patroanei Eșului, de mitropolitul Dositeiu. I (1862), 65–68. (Bibliologia).

1677. La deschiderea Reuniunii Române de Lectură de la Cernăuți [Versuri]. I (1862). 74–76 (Poesia).

1678. (Corespondență rusofilă și românofilă. I (1862) p. 80. [Răspunsul redacției la scrisoarea lui Andrei Pretorian].

1679. Reposatul Postelnic. Tragedia istorică într-un act. I (1862). 81–96 (Literatura). [E vorba de postelnicul Șerpe].

1680. Legenda sîntei Parasceve, patroanei Eșului, de mitropolitul Varlaam. II (1863), 1–7 (Bibliologia).

1681. Adeveratul poet [Versuri]. II (1863), 9–10 (Poezie).

1682. Testamentul poetului [Versuri]. II (1863). 10–11 (poezie).

1683. [Răspunsul redacției la scrisoarea lui A. Pretorian privitoare la ortografie]. II (1863), p. 16.

1684. [Răspunsul redacției la scrisoarea lui C. Negruzzi, privitoare la ortografie]. II (1863), p. 16.

1685. O preîntîmpinare. II (1863), 17–18. [Sistemul ortografic al revistei].

1686. Mappa explicatoare scrierei lui Despot vodă despre resbelul franco-german deîntre 1553–1555. II (1863) 18–20 (Odoponica).

1687. Facsimilele Mitropolitului Varlaam. II (1863), 37–38 (Isografia).

1688. Duda Mamuca (Din memoriile unui student) II (1863), 38–44, 49–55, 76–81; III (1863), 28–32, 42–46, 85–95 și 1–7 (Nr. 19) (Literatura).
1689. A propoz de scrierea d-lui C. Negruzzi. II (1863), 57–59. (Polemica). [Va urma].
1690. Idealul poetului [Versuri]. II (1863), 61–63.
1691. La Leonora [Versuri]. II (1863), 63.
1692. Prelecțiuni filosofice populare, relative la familie și educație. [Ținute de T. L. Maiorescu]. II (1863), 69–71.
1693. Bibliografia. II (1863) 71–72. [De l'enseignement public et des réformes sociales en Roumanie, par un ami des Roumains, Iassy, Bermann, 1862, în 8, pag. 36; se spune că autorul ar fi Henri Mathieu, dar este „Galli-Mathiae”; Răspuns relativ la articolul „Deșteptarea lui Petru Rareș“].
1694. Corespondență cu cetitorii și abonații. II (1863), p. 72.
1695. Ștefan Tomșa Vodă și vornicul Ion Moțoc, în prinsoare la Leopole (1564). [Versuri]. II (1863), p. 84–85.
1696. Mișcarea literelor în Eși. II (1863), 89–104, III (1863), p. 1–16, 50–58 [va urma]. (Literatura).
1697. Dragostea (La Clara W-berg). [Versuri]. III (1863), 23–26.
1698. Ștefan cel Mare și hatmanul Arbure. [Versuri]. III (1863), p. 27.
1699. La Victoria [Versuri]. III (1863), p. 27.
1700. Rapsodii gramaticale. III (1863), 33–37 (Filologia).
1701. Tutti frutti (Răspuns la adresa din 18 aprilie 1863 a Comitetului de Inspecție al școalelor din România). III (1863) 47–48.
1702. Post-scriptum la Dialogul lui Despot Vodă despre resboiul franco-german deîntre 1553–1555. III (1863), 49–50 (Bibliologia).
1703. Portretul lui Vlad Vodă Dracu. III (1863) 62–64, 75–79, 95–96 (Iconica).
1704. Apărarea redactorului, în procesul de presă intentat „Luminii” de către d. procuror al Curții criminale, pentru epizodul Emilii, înșirat în romanțul „Duda Mamuca”, pronunțată în 3 iunie 1863. III (1863), 65–74.
1705. Nota. III (1863), p. 74. [Protest împotriva destituirii lui Hasdeu din postul de profesor, deoarece justiția l-a cunoscut de nevinovat].
1706. Un tablou flamand. [Versuri]. III (1863), p. 80.
1707. Bradul. [Versuri]. III (1863), p. 80.
1708. Uricul cel mai căutat de la Roman Vodă din 1392: testul, traducerea și comentarul, III, nr. 19 (1863), p. 11–16. [va urma].
1709. Heine, H., Din Heine. [Versuri. d. A. Pileski]. III (1863), p. 28.
1710. Lachambaudie, P. Rosa umeda (Fabule din Lechambaudie). [Trad. V. Pogor]. III (1863), p. 79.
1711. Maiorescu, T. L., O. Teodori, G. Mărzescu. Tutti frutti. Comitetul de inspecție a școalelor din România de dincolo de Milcovu. Iassy, în 18 aprilie 1863. N-ul 57. Domnului B. P. Hâjdău prof. la Gimnasiul din Iassy. III (1863), p. 46.
1712. Morarul, Vlad, Moara de vânt [Versuri]. III (1863) p. 22.

1713. Negruzzi, C., Studii asupra limbei române. I (1862), 76–79, II (1863) 11–15, 55–57). (Literatura).
1714. [Scrisoare privitoare la ortografie]. II (1863), p. 16.
1715. Papadopol-Calimah, Alexandru, Martin Crusius despre Principatele Române. I, (1862), p. 40–42. (Bibliologia):
1716. Originile dreptului în România. Introducerea, III (1863) 16–21 (Jurisprudența). [Va urma].
1717. Pogor, V., Dialog între Horatius și Lydia. (Hor. Carm. II, 9). [Versuri], II (1863), 59–60. (Poezia).
1718. Norul și Sultan-Ahmet (Orientalia din T. Gautier). [Versuri]. II (1863), 60–61, (Poezia).
1719. Pretorian A., [Scrisoare către Hâjdâu, despre rusofobia sa]. I (1862), p. 80.
1720. Domnului Hâjdâu, redactor foi „Din Moldova” [Împotriva literelor latine]. II (1863), 15–16 (Tutti-frutti). [În tablă Hasdeu intitulează: „Secunda epistolă, antiromână”].
1721. Quis. Balamîș-balmoș de la Eși. II (1863) 66–69 (Foiletonistica).
1722. Virgoliciu, Ștefan, O noapte [Versuri], I (1862) p. 41 (poezie).
1723. Calugherul, I (1863), p. 69–73 (Poezia).

V. AGHIUȚĂ 1863–1864

1724. Bourdon, Căjelul tărcat. Roman în două tomuri. II, 105–107. [Prelucrarea de Hasdeu].
1725. Hasdeu, Bogdan Petriceicu, Levassor și D. Rosetti, I, 1–2.
1726. D. Rosetti e temut și iubit. I, 2.
1727. Coalițiunea. Un mister politic în câteva scene. I, 3–5.
1728. Ceva despre vineri. I, 5–6. [Se ocupă de „Independența”, „Reforma”, „Convențiunea” și „Românul”, apărute toate într-o vineri].
1729. Toate vrutele. I, 6–7. [se ocupă de cursul de Epopeică al D. Vaillant; articole din „Nichipercea”, „Românul”; ciocoism; Telebi Iacovache. Unchiul lui Rosetti; Colaboratorii lui Rosetti la ziarul „Românul” și de o poezie apărută în „Convențiunea”]. I, 14–15 [Redactorul „Independenței” Pantazi Ghica; C. A. Rosetti, „Românul” și „Buciumul”; singele amestecat al familiilor noastre boierești. I, 23 [Suma acordată lui T. L. Maiorescu de Ministerul Instrucțiunii pentru vizitarea școalelor din Germania; firme și intrigi bucureștene]. I, [38–39] – [Publicațiile „Tîntamare”, „Reforma”, „Românul”, „Nichipercea” și „Monitorul comunelor”]. I, 61–63 [Discursul în Cameră al lui Boerescu relativ la neviolabilitatea domiciliului; numele fetei unui patriot bucureștean; jocul de cuvinte făcut de Hippolyte Briollet; mutarea lui Maiorescu din postul de director al gimnaziului din Iași; relațiile dintre Caragiale și Millo; legarea unor cărți ale Camerei]. I, 70–71 [Pagina întâia din „Amicul Familiei”; cuvinte pronunțate în Cameră de principele Dimitrie Ghica; mutarea Curții de Casație la Iași; boala lui Rosetti].

1730. O comedie în doe acte. I, 8 [Caricaturi în peniță].

1731. [Răspuns la o învinuire adusă de ziarul „Nichipercea“, I, 9.

1732. Cronica adunării ne-legiuitoare. I, 9–11.

1733. Consiliul superiore poreclit în glumă „de Instrucțiune publică“, I, 11–12

[semnat: „Un grieriu din salonul consiliului superiore“].

1734. Linisces-te Bunicule! I, 12–13.

1735. Crucea și icusarul, sau demonstrarea socială a neputinței de a se constata legea unui reposat. I, 13–14, 29–30, 45–46.

1736. [Două caricaturi în peniță relative la publicațiile „Reforma“, „Românul“ și „Independența“] I, 16.

1737. O curiozitate botanică. I, 17–19.

1738. Urmarea ne-legiuirilor Camerei. I, 19–20.

1739. Ceva despre Ministeriul de Financie, I, 20–21. [Semnat „Un grieriu din Batistea“].

1740. Lupii, oile și cîinii, I, 21–23. [Versuri]; [semnează „Ghimnescu“].

1741. [Două caricaturi în peniță: una ridiculizează pe deputații moldoveni și munteni, cealaltă Consiliul superior de instrucție publică], I, 24.

1742. [În legătură cu împlinirea unei luni de la apariția ziarului] I, 25.

1743. Votul universale. O scenă obscenă. I, 26–27 [Teatru].

1744. D. Panu în București, I, 28–29.

1745. Rîs-p'Unsl proiectat din partea Adunării legi-uitătoare la Mesagiul Tronului. I, 30–31.

1746. [Două caricaturi în peniță ridiculizînd sosirea fetei unui zaraf din Viena și efectul cuvintelor lui Napoleon asupra neorînduieilor din România]. I, 32.

1747. Bibliografia. I [33]. [Relativ la trei păreri deosebite asupra personalității lui Hasdeu].

1748. Camera și Gazeta de Transilvania. I, [34–35].

1749. Resboiul germano-danese, I, 35–36. [Traducerea unui articol din „The Punch“].

1750. Buletinul amoriului. I, [37–38]. [Se ocupă de „Gazeta Tribunalelor“ redactată de Aristide Pascal].

1751. [O listă de abonați noi din Brăila pentru ziarul „Aghiuță“]. I, [39].

1752. Din Propertius, I [39]. [Versuri].

1753. [Două caricaturi în peniță în legătură cu dezbaterile din Cameră pentru introducerea votului universal]. I, [40].

1754. Cum se fac descoperirile. I, 41–43.

1755. Politica exterioară, I, 43–44 [Reproduce din „The London Charivari“ două parodii în legătură cu evenimentele politice europene].

1756. Un poet de la Ploești, I, 46–47.

1757. [Două caricaturi în peniță ridiculizînd răspunsul Camerei la Mesajul Tronului], I, 48.

1758. Scumpilor lectori! I, 49 [Scrisoare către abonați, rugîndu-i să-și plătească abonamentul].

1759. Constrângerea corporale. O istorie de tot nouă deși de mult cunoscută. I, 49–51. [Teatru].
1760. Cercularea d-lui D'a-vita către toți medicii din România. I, 51–52.
1761. Ceva despre Ministeriul de resboiu. I, 54.
1762. O doleanță asupra sănătății d-lui Rosetti, I, 54–55.
1763. Mode pentru Opera. Străjerii sătesci. I, 56. [Două caricaturi în peniță].
1764. Neviolabilitatea domiciliului și asigurarea libertății personale. I, 57–58 [Teatru].
1765. D. Aricescu – umorist! I, 61.
1766. Almanachiada I, 63. [Trei extrase din „Almanach de la littérature et des beaux arts“, „Almanach lunatique pour 1864“ și „Almanach du Charivari pour 1864“].
1767. Zinca, I, 63. [Versuri].
1768. Carnavalul. Monastirile grecești înainte și în urma votului Camerei de la 13 decembre, I, 64 [Două caricaturi în peniță].
1769. Modeluri cu felicitări cu anul nou I, 65–66.
1770. Proiectul legii rurale da Chinesi. I, 66–68.
1771. Apocalipsul Caimatei. I, 68–70.
1772. Cestiunea Congresului. Din „Norma“, ca efect fisic. I, 72. [Două caricaturi în peniță].
1773. Stilul cu două fețe. II, 73–74. /semnează Moerbikoko București/.
1774. Să vedeți cine sum eu! II, 74–75.
1775. Studii financiare. Corespondența particulară a „Românului“. Anunciuri. II, 75–76.
1776. Ceia ce-mi place. II, 76–77.
1777. Cum m-am însurat eu (Nuvela de modă). II, 77–79. [Extras din „Umoristul“].
1778. Satisfacțiuni. II, 79.
1779. Elogiul castrațiunii. II, 79. [Versuri].
1780. Plimbarea la șose. Scene parlamentare. II, 80 [Două caricaturi în peniță].
1781. Anchete. Un vis. II, 81–82 [Versuri].
1782. Ceva despre ornice. II, 82.
1783. D. Rosetti și Polonii, II, 83.
1784. Epitaful D-lui Oteteleşeanu. II, 83 [Versuri].
1785. Un agă turubagiu. II, 83–84.
1786. Cilibi-Moise, II, 84.
1787. Mai iată unul! II, 85.
1788. Poezia ce face un napoleon! II, 85.
1789. Politică în versuri. II, 85–86.
1790. Arcul lui Cupidone prefăcut în tunuri ghintuite! II, 86.
1791. Năpasta. II, 86–87.
1792. Coaligiunea. Leicuța. II, 88. [Două caricaturi în peniță].
1793. O revistă atât de interioară încît se atinge chiar de Intestine. II, 89–90.

1794. Floricele culese din desbaterea cestiunii Gardei naționale în ședința de la 20 a Adunării ne-Generale, care totuși e și mai puțin Speciale. II, 90–92.
1795. [Cîteva observații relative la teatrul german din sala Bossel], II, 92.
1796. Ziaristica de peste Milcov. II, 92–93.
1797. Pro și contra. II, 93.
1798. Scufiica de mărgăritar. II, 93–94.
1797. Și adevărul își are antipozii. II, 94–95.
1800. [Fluierarea părintelui Ghenadie în biserica Sft. Gheorghe; luarea în dezbateră Adunării a legii înmormîntărilor; Nichipercea; balurile mascate de la Operă; științele nemorale]. II, 95.
1801. Petrecerea din Cismegiu. II, 96.
1802. Administrațiunea. Avis. II, 97. [În legătură cu abonamentele la „Aghiuță“].
1803. [O înștiințare pentru: Focșa, căpitan Algiu, A. Basarabescu, M. Marghiloman și Vellison]. II, 97.
1804. Fulavia. II, 97–98. [Versuri].
1805. Bacon și ministeriul. II, 98.
1806. Un castel afurisit. II, 98–99.
1807. [Cîte ceva despre: apele din București; străzile pe care locuiesc Cogălniceanu și Rosetti și agitatea ciocoilor], II, 99.
1808. Studii indiane. II, 99–101.
1809. [Cîte ceva despre: felul cum scrie D-ra Dunca; cartea XII din legile indiene; „Convențiunea“ și Ovreei; garda națională și aducerea rămășițelor pămîntești ale lui N. Bălcescu], II, 101–102.
1810. Lumea aristocratică. II, 102–103.
1811. Serviciul particulariu al lui Aghiuță. II, 103.
1812. [Trei caricaturi în peniță în legătură cu Garda națională]. II, 104.
1813. Știri vesele și știri triste. II, 107–108.
1814. Berlicoconiada, sau analiza critică a frumuseților logice ale ziarului comercial Românul, espuse în ordinea cronologică, după stilul vechi. II, 108–110.
1815. O profesoară de limba franceză. II, 110.
1816. Amabilitatea superlativă, II, 110.
1817. Cum am încăput eu în sistema solariă. II, 110–111.
1818. Avantagiul impolitico-economic al importățiunii. II, 111.
1819. D. Cogălniceanu, II, 111 [Versuri].
1820. [Trei caricaturi în peniță în legătură cu: balurile mascate și D. Rosetti]. II, 112.
1821. O doină postumă. II, 113. [Versuri].
1822. [Cîte ceva despre: o invitație la nuntă; un izvod de catagrafie și pretențiile unei cuconișe]. II, 114.
1823. [Ceva în legătură cu lucrarea lui C. D. Aricescu, „Misterele căsătoriei“]. II, 114.
1824. Studii engleze. II, 114–115.

1825. După citirea articolului d-lui Pano „Dreptul întrunirii“. Românul de la 18 februarie. II, 115–116. [Versuri].
1826. Micuța. (Trei zile și trei nopți din viața unui student). II, 116–119, 124–127, 131–135, 139–143, 150–152, 157–160, 160–164.
1827. Din fabulele lui Esop. II, 120. [Caricaturi în peniță].
1828. Dialogul Minții cu Camera, urmat de monologul Minții în capul d-lui Cogălniceanu, ambele stenografiate de Aghiuță. II, 121–122.
1829. [Cîte ceva despre predicile părintelui Isaia de la Iași, defectul de vorbire al lui Rosetti; întrebarea părintelui catihet de la Sf. Sava; întâlnirea cu un amic; jocul d-nei Constantinescu; felul de a fi al d. de Marsillac; un june moldovean și foaia părintelui Musceleanu]. II, 122–123.
1830. Pentru biografia lui Berlicoco. II, 123–124.
1831. Către o doamnă de 39 ani. II, 124. [Versuri].
1832. [Cîte ceva despre Bălănescu-Rosetti și jucarea pe scena Operei a lucrării „Maria din Rohan“. II, 124.
1833. 2 perioade din viața d-lui Grigorie Heliade, II, 128. [Caricaturi în peniță].
1834. Drumul de fer, II, 129 [Versuri].
1835. Cine poate intra în Garda națională? II, 129–150.
1836. Oda la plecarea d-lui Botéz-Forescu, supranumit „Tololoi“, II, 131 [Versuri].
1837. Ceva pentru Iașeni, II, 135–136.
1838. [Cîte ceva despre: anunțurile noastre; o poezie a lui Bolintineanu; cameristul lui Oteteleşanu și călătoria în țările noastre a lui Raicewich]. II, 136.
1839. [Un anunț în legătură cu abonații ziarului]. II, 137.
1840. Fragment din ședința nocturnă din 5 martie, II, 137 [Versuri].
1841. Apărarea națiunii ovreești, descântată de avocatul seu fără plată Aghiuță. (Dedic. d-lor Moise-Cilibiu și Costafor). II, 138. [Versuri].
1842. [Cîte ceva despre: firmele magazinelor noastre; foaia bulgaro-română a d. Racovsky; un număr din „Românul“ și numirea prefectului de Ilfov]. II, 138–139.
1843. Către T... (Parodiă după Alexandri). II, 138–139. [Versuri].
1844. Extract din albumul unei cățelușe. (Din „Romisches Declamatorium“, II, 139. [Versuri].
1845. Trei-spre-zeci! O balladă în genul lui Schiller. II, 143–144. [Versuri].
1846. Gazeta Tribunalului. II, 144.
1847. [Cîte ceva despre: ziarele: „La France“, „Berlingske Tidende“, „Gazeta de Hamburg“ și „Gazeta de Colonia“; contradicția în care cad austriacii; căderea ministerului Bulgaris din Atena prezentarea în Cameră a legii rurale și legii electorale și despre personalitatea lui Iancu Docan]. II, 145–148.
1848. Conjurațiunea lui Fiasco. Epopeă în 156 de versuri. II, 148–150.
1849. [Despre destituirea lui Dionisie vlădică de Buzău]. II, 150.
1850. Aritmetica și chimia parlamentaria. II, 153–154.
1851. Apelul lui Aghiuță în persoana d-lui Ulisse de Marsillac, II, 154–156.
1852. Iearta nouă greșalele noastre. II, 156. [Versuri].

1853. [Deosebirea dintre boeri și țărani]. II, 156.

1854. O nouă apărare a națiunii ovreești. II, 156–157 [semnează Abar-Assab].

1855. Diagnostica și farmacopea parlamentare. II, 161–163.

1856. [Noile condiții pentru abonament la ziarul „Reforma“]. II, 164.

1857. Doina mea. II, 169. [Versuri].

1858. Un articol grav despre lucruri frivoli. II, 169–171.

1859. [Relativ la legea rurală]. II, 171.

1860. Dragostea, II, 171–173 [Versuri].

1861. [Relativ la articolul „Societatea dramatică“ publicat în „Românul“, și altele tot în legătură cu acest ziar]. II, 173.

1862. Bravo grecii! II, 173–174.

1863. Noutăți importante, II, 174–175.

1864. [O așezare a ȕiganilor la Băneasa; Întoarcerea în țară a lui Botez Forescu], II, 175.

1865. [Articol în legătură cu împlinirea a 6 luni de la apariția lui Aghiuiță]. II, 176.

1866. Un typ bucureștean. II, 176–177.

1867. [Anunțul ce ar trebui să pună un otel; spiritul unui tânăr; vindecarea bolnavilor; posturile ocupate de boieri; legea înmormîntării; epitaful lui C. A. Rosetti; maica stareță de la M-reă Ciorogîrla și un articol din „Românul“], II, 177–178.

1868. Ce vrea Caimata? II, 179–180, 183–186, 187–188.

1869. [O scrisoare relativă la o intrigă petrecută la Craiova]. II, 180–181.

[Semnează: Farfara].

1870. [O scrisoare relativă la cele petrecute cu izlazul din com. Domnești, jud. Ilfov]. II, 181. [Semnează: Caracangia].

1871. Un tablou de familia. II, 181 [Versuri].

1872. [Schimbarea ministerului], II, 181.

1873. Bradul. II, 182. [Versuri].

1874. o poesiă în stylul d-șoarei Dunca. II, 182.

1875. [O ședință agitată a Camerei]. II, 182.

1876. [Publicarea în „Reforma“ a unui articol al lui Vaillant; apariția ziarului „Bukarest“ Allgemeine Deutsche Zeitung“; o conversație în Pasagiul Român și Ziarul Nichipercea]. II, 185–186.

1877. Critica literară. II, 188–189.

1878. Da? sau Nu? II, 189–190.

1879. Avis de import. II, 191.

1880. Revista interioară. II, 191–194.

1881. [Suspendarea ziarului „Românul“; o farsă repetată de Rosetti]. II, 194.

1882. Huart, Adrian. O politică fotografică. I, 52–54.

1883. Pretorian, St., Progresul contabilității în România, I, 44–45.

1884. Tiradali, Amicul meu Florian (Istoriă pe jumătate adevărată). I, 47. [Extras

din „Umoristul“ de la Pesta].

1885. Tiridala, Pentru tine, II, 164. [Reproducere din „Umoristul“].

1886. Urtimud, Cum a făcut Napoleon III și cum trebuie să facă Alessandru Ioann I? II, 163–164 [Reproduce din broșura grecească „Η φωνή των σικελιτών”].
1887. V[ellis]son, Epistola amoroasă a unui sergent major, I (36–37).
1888. Școala bulgară de la Bolgrad, I, 52.
1889. Veron, Petru, Croitorul. O istorie tragică. , 59–60. [Extras din „Almanach pour rire“].

VI. ARHIVA ISTORICĂ A ROMÂNIEI 1864–1868

1890. AVRIL, PHILIPPE D', Petrecerea sa în Iași la Constantin Cantemir, din „Voyage entrepris pour découvrir un nouveau chemin à la Chine”. Paris. 1692. I, 2 (1865), 12–18. [text, fr. și trad. Hasdeu].
1891. BALTIMORE, Lord, [Călătorie în Moldova, 1764]. I, 1 (1865), 183–184. [Trad. Hasdeu].
1892. BIELSKI, Joachim, [Descrierea morții boierului moldovenesc Bruttii], I, 1 (1865) 175 [Trad. Hasdeu].
1893. BIELSKI, Martin, (Arta militară la popoarele moderne), I, 2 (1865) 161–184. [Trad. Hasdeu].
1894. CABBINI, ANDREEA, Libro della origine de Turchi et imperio delli Ottomani. Firenze 1537. I, 2 (1864). 55–59. [Lupta de la Chilia și Cetatea Albă cu Baiazid II. (Text ital. și trad. Hasdeu)].
1895. Charrière, [Négociations de la France dans le Levant, t. 2 și 3], I, 1 (1864) 145–152. [Trad. Hasdeu].
1896. CÎRJE, Luca, [Discurs către regele polon Sigismund I, 1523, Cracovia]. I, 1 (1864), 9–13. [Trad. Hasdeu].
1897. COSTIN, MIRON, Descrierea moldovei și a Țării Românești în trei cînturi în versuri poloneze..., I, 1 (1865) 159–172. [Despre poporul Moldovei și al Țării Românești. Ierarhia senatorială și districtuale a Moldovei și a Țării Românești. Trad. Hasdeu].
1898. [Cronica moldo-polonă]. Cronica cea mai veche a Moldovei redactată ex-officio de călugării de la mănăstirea Putna în intervalul dintre anii 1466–1552, tradusă în 1566 în limba polonă, adusă cu narațiunea evenimentelor petrecute între 1552–1566 și însoțită de o notiță statistică asupra Moldovei. III (1867) 5–34 – [Text pol., trad. și comentariu de Hasdeu].
1899. DESPOT, VOEVOD, Opusculul latin al lui Despota, mai în urmă domn moldovenesc, asupra rebelului franco-german, la care luase el însuși parte între generali, Bruxella, 1555, II (1865) 70–76. [Luarea Terovanei și a Hesdinului. Trad. Petru Rășcanu, corectată de Hasdeu].
1900. ESSLER, J., – G. UBELIN, Tabula moderna Sarmatie... et Valachie 1513. I, 1 (1865) 178–179. [Trad. Hasdeu].

1901. GAVRIIL, PROTUL, Vieața și traiul sfinției sale părintelui nostru Nifon, Patriarchul Țarigradului, care a strălucit în multe patime și ispite în Țarigrad și în Țara Muntenească, I, 2 (1865) 132–150 [Ed. Hasdeu].
1902. GORSKI, STANISLAV, [Tratatul dintre Moldova și Polonia din 1509]. I, 2 (1865) 184–187. [Text lat. și tard. Hasdeu].
1903. HASDEU, BOGDAN PETRICEICU, Introducerea I, 1 (1864), p. 1–3.
1904. Documente inedite în limbe străine. I, 1 (1864), 3–8, 17–22, 27–31, 37–40, 42–47, 49–55, 66–70, 73–78, 84–86, 101–104, 110–112, 113–118, 121–128.
1905. Documente inedite române, I, 1 (1864), 8, 13–16, 22–24, 31–32, 35–37, 47–48, 56, 60–64, 70–72, 78–80, 86–88, 92–96, 105–110, 119–120, 128, 135–136, 139–140.
1906. Fragmente documentali. I, 1 (1864). 8, 16, 40, 48, 64, 88, 96, 104, 120–130, 137–139, 145, 188. I, 2 (1865), 1–170.
1907. Documente publicate în limbe străine. I, 1 (1864) 9–13, 24, 25–26, 33–35, 41–42, 55–56, 59–60, 65–66, 81–84, 92, 97–100, 130–132.
1908. Documente publicate române. I, 1, (1864), 16, 56, 57–59, 88, 100–101, 118–119.
1909. Dare de seamă din partea redactorului pentru primul semestru al publicațiunii „Archiva istorică a României”. I, 1 (1865) p. III–VIII:
1910. Istoria monastirii catolice de la Tergoviște începînd de la timpii cei mai depărtați și pînă la jumătatea secolului trecut, redevă după documente scrise și monumentale. I, 2 (1865). 46–54. [Protocollum Provinciae Bulgariae et Walachiae. Conventus Tergovestiensis ad S. Franciscum S. stigmatibus insignitum. Text lat. și trad. Hasdeu].
1911. Prefață, II (1865), 3.
1912. Prima scrisoare a nunțului papal în Polonia despre propaganda catolicismului în Moldova [Varșovia, 1587, Monsignor Annibal di Capua]. II (1865), 21–22. [Text pol. și trad. Hasdeu].
1913. Scrisoare a domnului muntenesc Grigoraș Ghica către hatmanul polon Ion Sobieski (Zlocgow, 21 sept. 1672). II (1865) 22–23. [Text pol. și trad.].
1914. Răspunsul lui Ion Sobieski la scrisoarea lui Grigoraș Ghica (Uchan, 28 sept. 1672). II (1865) 23–24. [Text pol. și trad.].
1915. Relațiunea rabinului ovreesc Beniamin despre românii din Macedonia, către 1170. II (1865), 25. [Text ebraic și trad.].
1916. Relațiunea lui Paul Giovio despre aventurile domnului moldovenesc Petru Rareș, înainte de 1547. II (1865) 26–43. [Text lat. și trad.].
1917. Epistola lui Ferdinand, regele austriac, către domnul moldovenesc Ștefan (Praga, 28 decembrie 1551). II (1865) 43–44. [Text lat. și trad.].
1918. Conferința ambasadiorilor lui Michaiu cel Viteaz cu ambasadorii țarului moscovit. Pilsen (Boemia), 20 noiembrie 1599. II (1865) 47–48. [Text rus și trad.].
1919. Confirmățiunea metropolitană asupra cumpărăturii unui țigan, 2 mai 1571. II (1865). [Text slav și trad.].
1920. Din călătoria ierodiaconului rusesc Zosima către Sănteles locuri prin Moldova, 1420. II (1865) 49. [Text rus și trad.].

1921. Inventariul oficial de documentele depuse în castelul din Cracovia și relative la români. 1682. II (1865) 49–65. [Text. lat. și trad.].

1922. Viața lui Maxim, mitropolitul Munteniei. După 1516. II (1865) 65–68. [Text. sîrb. și trad.].

1923. Înălțarea unui ambasador român la demnitatea de cavaler-aurat venețian, Veneția, 7 mart. 1518. II (1865) 69–70. [Ambasadorul lui Neagoe Băsarab. Text. lat. și trad.].

1924. Colonelul căzăcesc Dimitrie Raicia înștiințează pe boerul moscovit cneaz Trubetzkoi despre mișcările turco-polone la hotarele Moldovei (Boryszewke, 17 sept. 1673). II (1865) 76–80.

1925. Un document relativ la invasiunea lui Constantin Șerban în Moldova contra lui Ștefan Lupu (Iași, 20 aprilie 1665). II (1865) 80–81.

1926. O scrisoare de filosofie morală în limba română. Adrianopole, înainte de 1698. II (1865). 81–170. [D. Cantemir, Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea... Ediție adnotată].

1927. Așezămîntul comercial inedit al lui Ștefan cel Mare. Suceava. 3 iulie 1460. II (1865). 171–176. [Text slav și trad.].

1928. Registrul analitico-cronologic al tuturor documentelor cuprinse în tomurile I și II ale „Arhivei istorice a României”. XLIV p. [Ed. separată].

1929. Prefața. III (1867) 3. [Votul Camerei din 14 februarie 1867; noul program al revistei; redactarea unei alte reviste paralele].

1930. Cîteva epistole extrase din arhivele familiei principilor Sapiieha și relative la istoria Movileștilor și a lui Mihai cel Viteaz. III (1867) 35–84. [Text pol. și trad.].

1931. Resturile unei cărți de donațiune de pe la anul 1348, emanată de la împăratul sîrbesc Dușan și relativă la starea socială a românilor de peste Dunăre. III (1867). 85–196. [Text sîrb. trad. și comentar].

1932. Archivul inedit al familiei române Murguleț emigrate de duoi secoli în Polonia [=Acta Murguleț]. III (1867) 197–283. [75 acte slavone cu trad. în rom. în cirilică; urmarea și comentariul se anunță pentru tom. IV]. [Nr. următoare 1916–1990 sînt subtitluri ale acestui titlu].

1933. O autorizațiune de urmărirea țiganilor de la Petru Rareș din 1514. III (1867). 197.

1934. Hrisov de la Iancu Sasul din 1580, iscălit cu litere latine de către Logofătul Stroici III (1867). 198.

1935. Testamentul Mariei Șeptelici din 1592. III (1867) 199.

1936. Privilegiu de cumpărătură de la Aron-Vodă din 1592. III (1867), 200–201.

1937. Privilegiu de cumpărătură de la Ieremia Movilă din 1599. III (1867). 202.

1938. Mărturia Pîrcălabului despre un act de adopțiune din începutul secolului XVII. III (1867). 203.

1939. O obligațiune ipotecară de pe la începutul secolului XVIII. III (1867). 204.

1940. Un zăpis de mărturie de la mai mulți orășeni din Suceava, boeri și burgesi din 1610. III (1867). 205–208.

1941. [Constantin Movilă Vv. confirmă lui Vasile Șeptelici stăpînirea satului Văscăuți, 1610]. III (1867). 207–208.
1942. Un act de vinzare din 1610. III (1867). 209–210.
1943. O confirmațiune domnească din 1617. III (1867). 211.
1944. O altă confirmațiune domnească din 1617. III (1867). 212–213.
1945. Un act de mărturie din 1618. III (1867). 214.
1946. Un act de mărturie de la un cap districtual din 1621. III (1867). 215.
1947. Un ordin domnesc către un funcționar polițienesc din 1621. III (1867). 216.
1948. Ștefan Tomșa confirmă ipotecarea unor teritorii în 1622. III (1867). 217.
1949. O confirmațiune domnească din 1625. III (1867). 218.
1950. O altă confirmațiune domnească din 1625. III (1867). 219.
1951. Raportul unei comisii de anchetă către Marele Cancelariu din prima jumătate a secolului XVIII. III (1867). 220.
1952. O confirmațiune domnească din 1637. III (1867). 221–222.
1953. Un act de cesiune din 1638. III (1867). 223.
1954. Un act relativ la zestre din secolul XVII. III (1867). 224.
1955. O obligațiune din 1644. III (1867). 225.
1956. Un act de împăcare din 1646 scris întreg cu mîna mitropolitului Varlaam. III (1867). 226.
1957. O sentință de la capii districtuali din 1647. III (1867). 227.
1958. Rînduirea unei comisii de anchetă în 1650. III (1867). 228.
1959. Un testament scris în dialectul rutean din Bucovina din 1650. III (1867). 229.
1960. Istoricul unui proces din 1656. III (1867). 230.
1961. O instrucțiune domnească către capii districtuali din 1655. III (1867). 231.
1962. O instrucțiune domnească către capii districtuali din 1656. III (1867). 232.
1963. Verdictul juraților din 1656. III (1867). 233.
1964. O mărturie municipală din 1656. III (1867). 234.
1965. Un act de vînzare din 1656. III (1867). 235.
1966. O confirmațiune domnească din 1657. III (1867). 236–237.
1967. O mărturie de la divan din 1657. III (1867). 238–239.
1968. Un ordin domnesc din 1661. III (1867). 240.
1969. Domnul rînduiește o comisiune de anchetă în 1659. III (1867). 241.
1970. Un act de împăcare fără data anului. III (1867). 242.
1971. O sentință domnească din 1662. III (1867). 243.
1972. O hotărîre domnească într-o chestiune testamentară din 1662. III (1867). 244.
1973. O confirmațiune domnească din 1669. III (1867). 245.
1974. O mărturie de răscumpărare fără data anului. III (1867). 246.
1975. Un act administrativ de la capi districtuali fără data anului. III (1867). 247.
1976. Un act de împărțeaală din 1670. III (1867). 248.
1977. Un act de donațiune între soți din 1674. III (1867). 249.
1978. O poruncă domnească din 1675. III (1867). 250.

1979. Un act de donațiune din 1677. III (1867). 251.
1980. Un act de danie din 1678. III (1867). 252.
1981. Un ordin domnesc din 1679. III (1867). 253.
1982. O sentință domnească din 1680. III (1867). 254.
1983. O poruncă domnească din 1681. III (1867). 255.
1984. Un ordin domnesc din 1682. III (1867). 256.
1985. Un act de vânzare din 1683. III (1867). 257.
1986. O garanție din 1682. III (1867). 258.
1987. O adeverință din 1683. III (1867). 259.
1988. O țidulă domnească din 1683. II (1867). 260.
1989. Un ordin domnesc din 1691. III (1867). 261.
1990. O epistolă de la regele Ioan Sobieski către doi boieri emigrați din 1695.

III (1867) 252–263.

1991. Un act de vânzare din 1698. III (1867). 264.
1992. Un act de vânzare din 1699. III (1867). 265.
1993. Un act de vânzare din 1699. III (1867). 266.
1994. O schiță fără dată. III (1867). 267.
1995. Un act de împăcare din 1703. III. (1867). 268.
1996. Un zapis din 1703. III (1867). 269.
1997. Un ordin domnesc din 1706. III (1867). 270.
1998. O autorizațiune domnească de colonizare din 1708. III. (1867). 271.
1999. Un act domnesc din partea văduvei lui Petriceicu-Vodă din 1705.

III (1867) 272–273.

2000. Un act de împărțeală din 1710. III (1867). 274.
2001. O împărțire de clăcași din 1707. III (1867). 275.
2002. Un contract de zestre din 1715. III (1867). 276.
2003. O chitanță din 1719. III (1867). 277.
2004. O narațiune din viața socială a țăranilor de pe la începutul secolului XVIII.

III (1867). 278.

2005. Un ordin domnesc din 1725. III (1867). 279.
2006. Un certificat fiscal din 1740. III (1867). 280.
2007. Enumerarea satelor ereditare a trei dintre copii lui Miron Costin din 1742.

III (1867). 281–283.

2008. Materialuri pentru istoria coloniilor române în Galiția. Disertațiuni și documente. IV (1868). 3–120.

2009. JERLICZ, IOACHIM, 1640–1673. Extrase din cronica polonă a lui. II (1965). 11–17. /10 fragm. text pol. și trad. Hasdeu/.

2010. LANGUET, HUBERT, Arcana seculi XVI. Huberti Langueti Epistolae secretae ad Augustum Saxoniae ducem. Halae 1699. I, 2 (1865) 29–31. /Text lat. și trad. Hasdeu/.

2011. LANNOY, GUILLEBERT de, Voyages et ambassades de Messire Guillebert de Lannoy en 1399–1450. Mons. 1840. I, 1 (1864) 129–130. /Trad. Hasdeu/.

2012. LOWENKLAV, JOHANN. /Ioannes Leunclavius despre moartea lui Despot Vodă/. I. (1865) 179–180. [Text lat. și trad. Hasdeu].
2013. MIECHOWSKI, MATEI/ Povestește faptele lui Ștefan cel Mare/. I, 2 (1865). 35–46. [Text lat. și trad. Hasdeu].
2014. MIHALOVICZ de OSTROVIȚA, Constantin, /Despre expediția lui Mohamed II împotriva lui Vlad Țepeș/. I, 2 (1865). 8–11. [Text. pol. și trad. Hasdeu].
2015. MUNTANER, RAIMUND, [Din cronică lui despre Imperiul româno-bulgar]. I, 2 (1865) 170–184. [Text span. și trad. de V. Alexandresco [=Urechia]].
2016. NEAGOE BASARAB Voevod, [Învățători către fiul său Teodosie], I, 2 (1865). 111–116. /Ed. Hasdeu].
2017. NEUVILLE, De La, *Rélation curieuse et nouvelle de Moscovie...* Paris 1698. I, (1864) 137–139. [Text fr. și trad. Hasdeu].
2018. PAUL DE ALEPP, Arhidiaconul.[Călătoria Patriarhului Macarie al Antiohiei în țara noastră], I, 2. (1865). 59–111. [Trad. după ed. Belfour, de Hasdeu].
2019. PRILUSIUS (PRZYLUSKI). *Leges seu statuta a Privilegia Regni Poloniae*, 1553, I, 2 (1865) 23–26. [Text. lat. și trad. Hasdeu].
2020. RESMI-AHMED-EFENDI [Călătorie în Moldova la 1763]. I, 1 (1865) 183. [Trad. Hasdeu].
2021. RUGIERO, Abbate, *Relatione copiosissima del Regno di Polonia*, 1568, I, 2 (1865) 116–117. [Text. ital. și trad. Hasdeu].
2022. SAAD-AD-DIN, Hodja-Efendi, [Despre lupta de la Valea Albă]. I, 2 (1865) 31–35. [Text. ital. și trad. Hasdeu].
2023. SKRZYNECKI, Rafaele, Iesuit, [Povestește încercările Vistiernicului Brutti de a introduce catolicismul în Moldova], I, 1, (1865) 174–175. [Trad. Hasdeu].
2024. SOMMER, *Vita Iacobi Despota Moldavorum reguli*, Witeberge 1587. [Genealogia Eraclizilor]. I, 1 (1864) 98–100. [Trad. Hasdeu].
2025. STADNICKI, ALEXANDRU, *Dissertațiunea contelui Alexandru Stadnicki despre satele române în Galia*, IV (1868) 3–35. [Text pol. și trad. Hasdeu].
2026. *Codicele diplomatic al coloniilor române din Galia*, ca appendice la *disertațiunea contelui Alexandru Stadnicki*, IV (1868) 37–120. [Text lat. și pol. și trad. Hasdeu].
- [Cuprinde: Swiniacz sau Zwiniacz, Rowien pe Okolisczce, Revisiunea fiscală. Ternowa de sus și Ternowa de jos, Korosno, Koroscienska Wola, Boberka, Dwernik și Polana, Nanowa, Berchi, Polowa, Ustryzyzi sau Strwiazek].
2027. [STRYKOWSKI, MATEI], Între 1540–1580. *Estracte din cronică polono litvană a lui Matei Strykowski*, II (1865) 5–11. [15 fragm. Text. pol. și trad. Hasdeu].
2028. URECHIA, VASILE ALEXANDRESCU, *Articolii propuși de generalul Castaldo, capul armatei austriace în Transilvania, asupra mijloacelor de a conserva această provincie, urmași de rezoluțiunea regelui Ferdinand*, 1551, aprilie. II (1865) 44–47. [Text. lat.].
2029. VELIAMINOW, Michail și Atanasie VLASIEW, *Relațiunea ambasadurilor moscoviți în Austria despre începutul revoltei Transilvanilor, Muntenilor și Moldovenilor contra Turciei* [1595]. II (1865) 18–21. [Text rus și trad. Hasdeu].

NOTĂ BIBLIOGRAFICĂ

„B. Petriceicu-Hăjdău, Archiva istorică a României. Sub auspiciile Ministerului Justiției, Cultelor și al Instrucțiunii Publice. Colecțiune critică de documente asupra trecutului român, începînd de la timpii cei mai depărtați și pînă la anul 1800“, se spune pe foaia de titlu a tom. I, partea 1 și 2. La tom. II dispăre subtitlul, la tom. II pe copertă menționează „sub auspiciile Ministerului de Culte și de Instrucțiune Publică“, iar pe foaia de titlu numai „sub auspiciile Ministerului Instrucțiunii Publice“, iar la tom. IV lipsește orice titlu. Fiecare fascicolă de 8 pagini din tom. I partea 1 are frontispiciu în care se dă numărul de ordine al fasciculelor, data apariției și următoarele indicații: „Abonamentele se fac la Tipografia Statului. Ese o dată pe săptămînă cu prețul de un galben pe an, Anul I. Redactor: B. Petriceicu-Hăjdău, ex-profesor superior de istorie și statistică, ex-bibliotecar, ex-membru al Comisiunii documentali“. Tomurile I–III s-au tipărit în București, Imprimeria Statului, La tom. IV lipsește orice indicație.

Ordinea apariției:

Tom. I partea 1. 1864–1865. 184 p. Fasc. nr. 1–19 între 8 aug. 1864 (p. 1–152) și nr. 20–23 între 5–23 ian. (p. 153–184).

*Tom. I partea 2. 1865. 192 p. Broșat în fascicule pe cîte două luni, fără frontispicii dar pe coperta primei fascicule, februarie – martie. Hasdeu pune această notă: „Broșura e cartonată deodată pentru două luni din cauza întîrzierii ordinului ministerial asupra cartonagiului, cu toate astea, coalele separate eșiau regulat în fiecare săptămînă, precum bunăoară, coala în care este călătoria lui Avril în Moldova, eși la 14 februarie și chiar atunci fu dată la Ministeriul de Interne, la cel al Cultelor, la d. redactor al *Tesaurului de monumente* etc.“*

Tom. II, 1865–1866, 176 p. Pe copertă și foaia de titlu este anul 1865, prefața e datată 20 august 1865, dar siglele de la coalele nr. 2–13 dau date între 15 sept., și 20 dec. 1865 (p. 1–104), la coala nr. 14 apare 10 ian. 1866, iar coalele nr. 15–22 dau numai „tom. II“ (p. 105–176). Înseamnă că acestea, respectiv pentru opt săptămîni, nu au mai apărut regulat. De altfel, în prefața tom. III, datată 20 aprilie 1867, spune că revista a fost suprimată „acum opt sau nouă luni“. Deci prin august–septembrie 1866. Pe ultima pagină a tom. II suprimarea e anunțată nedatată, cu litere mari, negre, în acești termeni: „Aci publicațiunea s-a suprimat din ordinul domnului ministru de Instrucție Publică C. A. Rosetti“.

Tom. III, 1867, 283 p. Pe copertă și foaia de titlu poartă anul 1867, iar prefața 20 aprilie același an. Are 35 coale și jumătate care, repartizate pe săptămîni, umplu tot restul anului.

La acest tom se adaugă Registrul analitico-cronologic al tuturor documentelor coprinse în tomurile I și II ale Arhivei istorice a României“ de XLIV p. Siglele la coalele I–V arată „Tom. III“. Cuprinde rezumatele și 351 documente clasate sub rubricile:

Pînă la anul 1399 –	14 dec.
Secolul XV	58 doc.
Secolul XVI	134 doc.
Secolul XVII	125 doc.
Secolul XVIII	12 doc.
Fără dată precisă	12 doc.

Cel mai vechi document „fără dată precisă” e de la Mircea cel Bătrîn. Probabil că s-a tipărit paralel cu tom. III și de aceea nu cuprinde și documentele publicate în acesta.

Tom. IV (1868) 120 p. Nu are nici copertă, nici foaie de titlu. Doar sigla coalelor „B. P. Hâjdeu. Tom. IV” arată că e vorba de continuarea acestei reviste trebuie datat cu anul următor, adică 1868. Numărul mare de exemplare aflate în depozitul Arhivelor Statului și nelegarea lui de către nimeni împreună cu celelalte trei tomuri ne face să credem că n-a circulat. De altfel Hasdeu însuși multă vreme nu-l anunță împreună cu celelalte tomuri pe coperțile publicațiilor sale. „4 tomuri” apar abia pe coperțile vol. IX (1882) din *Columna lui Traian*.

Prefațele volumelor ne arată cum gîndea Hasdeu să publice documentele. Între altele, extragem din una promisiunea de a da următorii indici:

„1. Un indice limbistic, cu enumerațiunea cuvintelor române din documentele slave;

2. Un indice onomastic, cu enumerațiunea tuturor numilor proprie personali și locali;

3. Un indice etnografic (*index rerum*) cu enumerațiunea tuturor instituțiunilor, obiceielor, evenimentelor istorice;

4. Un indice cronologic, prin care se va corege neadjunsul de a se publica documente fără ordinea datelor...” (I, 1, p. 3).

La încheierea primului volum nu avem însă decît această semnare: „Registrurile, promise în introduțiune, se publică în broșuri separată, astfel încît broșurile pe zece ani să formeze un tom”. (I, 2, p. 192). Ce a dat e numai repertoriul arătat mai sus.

Mai extragem două note privitoare la chestiuni nerealizate: „Aici se încheie prima călătorie a lui Paul de Alepp; secunda sa călătorie, la întoarcere din Moscva, se traduce și în curînd se va publica și ea în *Archiva noastră*” (I, 2, p. 111 n.). Același lucru, sub altă formă reapare pe coperta fasciculei aprilie-mai (I, 2): „Broșura viitoare va cuprinde încheierea călătoriei lui Paul de Alepp și va începe publicațiunea condiceii inedite a monastirei Vieroșu”. Continuarea călătoriei lui Paul nu a mai avut loc, iar din condica mănăstirii Vieroșu au apărut numai cîteva documente.

VII. SATYRUL

1866

2030. A-g-ki, Pietate filială. I, nr. 10 (10 aprilie 1866) – [interesat numai la moștenire].

2031. [Anonim]. [Desființarea monopolurilor, chetă pentru moldoveni și Pantazi Ghica], I, nr. 7 (20 martie 1866).

2032. Depărățeanu, Alexandru, Vara la țară (Poesie postumă). I. nr. 4 (27 februarie 1866).

2033. Gang-liang-ki, Diplomatul, I, nr. 10 (10 aprilie 1866). [Caracterizare satirică].

2034. Hiang-tseu-ki, Instrumentele, I, nr. 10 (10 aprilie 1866). [Schimbarea regimului nu aduce nici o schimbare].

2035. Licitațiile. I, nr. 11 (17 aprilie 1866). [Libertatea comerțului].

2036. Municipality și stradele: duo lucruri ce n-au a face unul cu altul. I, nr. 13 (1 mai 1866).

2037. Specialitățile. I, nr. 14 (10 mai 1866). [Alergăm după specialități – vezi Ion Ionescu – și nu facem nimic].
2038. Hîrtia. I, nr. 14 (10 mai 1866). [Afacerea cu hîrtia].
2039. Politicul (cantonetă). I, nr. 15 (22 mai 1866). [Foiletonul Satyrului].
2040. Sacrificiile. I, nr. 16 (5 iunie 1866). [Hoji, trădări].
2041. Iao-tseu-ki [=St. Velleseu], Jupînul Moise. I, nr. 1 (6 februarie 1866). (Foiletonul Satyrului. Scene din pasagiu).
2042. Conferințele internaționale. I, nr. 2 (13 februarie 1866). (Foiletonul Satyrului. Scene di pasagiu).
2043. Cuibul inimilor seci. I, nr. 3 (20 februarie 1866). (Foiletonul Satyrului. Scene din Pașagiu).
2044. Pentru ce? iac-așa! I, nr. 5 (6 martie 1866). (Foiletonul Satyrului).
2045. Bucureștenii la masă. I, nr. 6 (12 martie 1866). [Boerul, funcționarul]. (Foiletonul Satyrului).
2046. Prînzurile bucureștene. I, nr. 7 (20 martie 1866). [Avocatul, jurnaliștii, meseriașul și într-o mahala]. (Foiletonul Satyrului). [Urmarea articolului precedent, satira moravurilor și paralelă între avuți și săraci].
2047. O aducere aminte. I, nr. 15 (22 mai 1866). (Foiletonul Satyrului). [Căderea frunzelor. Traducțiune din „Millevoeye” de la decedatul Dimitrie Peșicu].
2048. Teatrul național. I, nr. 15 (22 ai 1866). [*Dorința împlinită* de Pantazi <Ghica> jucată de Pascaly în prezența domnitorului].
2049. K. (Societatea). Profesiunea de credință. I, nr. 1 (6 februarie 1866), p. 1 [Semnează]:

– Puang-hon-ki
 – San-Huang-ki
 – Iao-tseu-ki
 – Ki-chiu-ki
 – Ta-Tun-ki
 – Se-ma-ki
 – Kiu-Tschin-ki
 – Vai-Ki-ki
 – Vu-tschin-ki

2050. Muvementul juridico-medical. I, nr. 1 (6 februarie 1866). [Avocații Brăiloiu, Pantazi Ghica și Th. Veissa, așa de bine și-au apărât clienții Marin Mocanu, Ioan și Zaharia Mititelul și Iacomî Politis, încît au fost condamnați la respectiv 5, 8 și 3 ani muncă silnică].

2051. Muvementul juridico-medical, I, nr. 2 (18 februarie 1866). [Moartea spițeresei Henig, curant Dr. Auerbach].

2052. Ki-Kiu-ki și Puang-hon-ki. Năbădăi dramatice. Iadeșul (caricaturi de Ki-Kiu-ki și cuplete de Puang-hon-ki). I, nr. 1 (6 februarie 1866). (Ilustrațiuni). [8 scene cu cuplete despre piesa Iadeș de Pantazi Ghica].

2053. Istoria unui inspector agricol la ultima expozițiune de la Peking (caricature de Ki-Kiu-ki și cuplete de Puang-hon-ki), I, nr. 2 (13 februarie 1866). (Ilustrațiuni). [7 desene pentru 6 secțiuni și apoteoza].

2054. Curiosități (caricature de Ki-Kiu-ki, cuplete și inscripțiuni de Puang-hon-ki). I, nr. 3 (20 februarie 1866). (Ilustrațiuni). [Cămătarul, director ce nu-și plătește salariului, Millo și actorii săi „îngrășați și înțolipi“, lecturile de la Ateneul Român și oamenii de acțiune din 11 februarie].

2055. Istoria unui ovreiu extrasă din cărțile rabinilor (caricature de Ki-kiu-ki și cuplete de Puang-hon-ki). I, nr. 4 (27 februarie 1866). (Ilustrațiuni). (1. Debutul în lume. 2. Cărciumarul. 3. Zaraful. 4. Bancherul. 5. Moartea. 6. Posteritatea, cu referire la Hillel. Desen semnat. 105.K.ALEX).

1056. (Piramida monopolurilor, tablou de Ki-kiu-ki și cuplete de Puang-hon-ki). I, nr. 5 (6 martie 1866). (Ilustrațiuni). Pe piramidă e scris: Monopolul pentru fumături armată – Monopolul măsurilor și greutateilor. Monopolul băncei. – Concesia de fer – Concesia drumului de fer (Giurgiu – București) – Concesia pentru înfrumusețarea Capitalei).

2057. Istoria unui avocat (caricature de Ki-kiu-ki și cuplete de (caricature de Ki-kiu-ki și cuplete de Puang-hon-ki). I, nr. 6 (12 martie 1866). (Ilustrațiuni). /6 schițe privind parvenitismul unui fecior de croitor de mahala. Aluzie la carierismul lui Boerescu/.

2058. Candidații la domnie în China (caricature de Kai-kiu-ki (sic) și cuplete de Puang-hon-ki), I, nr. 7 (20 martie 1866). (Ilustrațiuni). (Unul propus de națiune nu erea, de candidatul neamț ne e teamă, pentru rus e „slut la Prut“, deci să se voteze unul chinez).

2059. Serbările naționale. Schițe de moravuri (caricature de Ki-kiu-ki și inscripțiuni de Puang-hon-ki), I, nr. 8 (24 martie 1866) [Ouăle de Paști. Vasilica].

2060. Kiu-tschin-ki, Musculițele, comediă în trei acte de D-nul V. Sardou. I, nr. 1 (20 februarie 1866). (Societatea dramatică. Teatrul Bossel). [Critică aspră].

2061. Visul unui român [de Costinescu]. Tablou în două părți cu muzică și cu foc bengal, recitat de D. Sufflioru al Companiei dramatice. I, nr. 4 (27 februarie 1866). (Teatrul Bossel).

2062. Dama cu camelie, drama în 5 acte de A. Dumas-fiu. I, nr. 5 (6 martie 1866).

2063. Compania dramatică. I. nr. 6 (12 martie 1866). (teatrul). [Murger, *Bunul odinioară*, bine judct de Millo și soții Pascaly].

2064. Cronica teatrală. I, nr. 8 (24 martie 1866). [Șaterton, Baba Hîrca].

2065. Kiu-tsin-ki, Din București la Peking (Epistola către un amic asupra artelor în România). I, nr. 16 (5 iunie 1866). [Foiletonul Satyrului]. [La sumar: *Artele în București*].

2066. Ma-mu-ki, Zapciul, cançonetă, I. nr. 5 (6 martie 1866). (Foiletonul Satyrului).

2067. Ma-mu-ki, Păjitul, cançonetă. I, nr. 8 (24 martie 1866). [Foiletonul Saryrului].

2068. Ngai-uen-ki, Corespondența din Viena. I, nr. 6 (12 martie 1866). [Certuri la medicină între studenții evrei și nemți].

2069. O greșeală de copist. I, nr. 12/23 aprilie 1866). [Într-un calendar „Albina“ de la Iași și a unui funcționar de la Ministerul Instrucțiunii Publice].

2070. Peng-miu-ki, Echourile Bucureștiului. I, nr. 9 (3 aprilie 1866). [Avril la București. Millo și piesa Potopul. Bergmann și concesiile].
2071. Stella, poesiă, I, nr. 9 (3 aprilie 1866), [Versuri].
2072. Echourile Bucureștiului. I, nr. 12 (23 aprilie 1866). [Reapariția în piesă a lui Marsillac și Titu Maiorescu care se pronunță pentru prinț străin].
2073. Primul Aprilie la români, I, nr. (23 aprilie 1866). [Gravitatea glumei de 1 aprilie: alegerile].
2074. Suspinul. Imitațiă (poesiă). I, nr. 12 (12 aprilie 1866). [versuri].
2075. Po-pu-ki, Impresiunile unui nou venit din China. I, nr. 10 (10 aprilie 1866). [Moravurile josnice și lipsa industriei].
2076. Muntenii și moldovenii. I, nr. 11 (17 aprilie 1866). [Fabula acvila cu două capete].
2077. Din viața amploiaților. I, ne. 11 (17 aprilie 1866). (Foiletonul Satyrului).
2078. Puang-hon-ki./Hăjdeu), Appendice [la San-huang-ki, Ișadeu, Comedia originală într-un act de D. Pantazi Ghica]. I, nr. 1 (6 februarie 1866).
2079. Gamenul de Paris. Comedia în 2 acte de D-nii Bayard și Vanderburch, tradusă din franțuzește. I, nr. 2 (13 februarie 1866). (Societatea Dramatică. Teatrul Bossel).
2080. Întrebări și răspunsuri. I, nr. 2 (13 februarie 1866). [Ateneul Român și Alex. Lahovary, Emanuil Crețulescu, Pantazi Ghica și C. Millo].
2081. Favorita sau o noapte din februarie descris[de D. Bolintineanu. I, nr. 3 (20 februarie 1866). [La sumar e intitulată „Revista politică” și se compune din 15 fragmente luate din diferite poezii ale lui D. Bolintineanu arătate anume și de aceea semnează: „Conform cu originalul“].
2082. Cugetări chineze. I, nr. 4 (24 februarie 1866). [Cu apropouri politice și la moravuri].
2083. O lacrimă între rîsuri . I, nr. 4 (27 februarie 1866). (Foiletonul Satyrului). [Nuvele pentru Al. Depărțeanu, economistul Marțian și N. Filimon].
2084. Limba română [. I, nr. 4 (27 februarie 1866). [Contra principiilor filologice ale lui Circa și Laurian; prezintă interes pentru începuturile filologice ale lui Hasdeu].
2085. Amicului meu San-huang-ki [Nicoleanu], I, nr. 5 (6 martie 1866). [Versuri].
2086. Mithologia, I, nr. 5 (6 matie 1866). [La sumar: „Sacrificiul a cinci jurnaliști”; săgeți contra directorilor dēla *Dezbaterile* N. Blaremburg, I. A. Cantacuzino, P. Carp, Pantazi Ghica și Al. Lahovary].
2087. Iarăși evrei! I, nr. 6 (12 martie 1866). [Evreii și libertatea religioasă].
2088. Situațiunea. Proverbele române explicate pentru înțelegerea chinezilor. I, nr. 6 (12 martie 1866). [La sumar: „revista politică... a proverbului”; atacuri politice încadrate în proverbe].
2089. Societatea actorilor români. I, nr. 6 (12 martie 1866). (Teatrul). [E lăudată piesa *Pasagiul* de Iorgu Carageali].
2090. Alegătorii municipali. I, nr. 7 (20 martie 1866). (N. Blaremburg membru al municipalității).
2091. Marți în 15 martie. Puritanii în Londra. Dramă în 5 acte, tradusă din franțuzește. I, nr. 7, (20 martie 1866). (Societatea actorilor români).

2092. O nouă religie. I, nr. 7 (20 martie 1866). [Bugetarismul și misterele sale].

2093. Bibliografia. I, nr. 7 (20 martie 1866). [Poemele lui Romulus Scriban, foaia volantă a lui Th. Paschides tipărită de C. Dimadi și „Aureola zilei de 10/23 februarie 1866“].

2094. Arderea școlei militare. I, nr. 8 (24 martie 1866). [Incuria cu închiderea cișmelelor].

2095. Caracterul poporului român din punct de vedere chinezesc. În nr. 8 (24 martie 1866). [Românii nu au un caracter special].

2096. Duplicitatea echoului. I, nr. 8 (24 martie 1866). [Disolvarea Camerei și Senatului].

2097. Bibliografia. I, nr. 8 (24 martie 1866). [Iorgu Carageali, N. Blarenberg cel cu „prea multă economie de spirit“].

2098. Proverburile române. I. Fata mamei. I, nr. 15 (22 mai 1866) [Cu „va urma“].

2099. Quousque? I nr. 15 (22 mai 1866). [Ulysse Crețeanu și necesitatea începerii spectacolelor teatrale la ora anunțată].

2100. Materiale pentru istoria contimporanilor. D. Nicu Mavrocordat, I, Nr. 16 (5 iunie 1866). [Foiletonul Satyrului]. [E trădător al armatei].

2101. Istoria unui om mare (caricature și inscripțiuni) I, nr. 16 (5 iunie 1866). [Critica parvenitului].

2102. San-huang-ki, [= N. Nicolescu], Iadșeu. Comedie originală într-un act de D-Pantazi Ghica. I, nr. 1 (6 februarie 1866). (Societatea dramatică. Teatrul Bossel/. [Se critică piesa și societatea care o gustă. Arată că teatrul trebuie să înfățișeze gusturile și tendințele unei clase].

2103. În carnaval. Poesiă. I, nr. 2 (13 februarie 1866). [Versuri].

2104. Situațiunea. Scrisoare la amicul Kao-tseu, la Peking. I, nr. 4 (27 februarie 1866). [La sumar: „Revoluțiunea din 11 februarie“].

2105. Suspiniul unui chinez. Închinat unei dame române. I, nr. 6 (12 martie 1866). [Versuri].

2106. Dor și jale. Poesiă. I, nr. 7 (20 martie 1866). [Versuri].

2107. Femeie. [Epistolă la amicul meu Mi-Sang, La Peking]. I, nr. 7 (20 martie 1866). [Cochetărie femeilor române].

2108. Se-ma-ki /=I. Fundescu/. Pasagiul Român. Poesiă. I, nr. 3 (20 februarie 1866). [Versuri].

2109. Corespondență particulară a Satyrului. I, nr. 5 (6 martie 1866) [În sumar: „Juriul din Iași“. Procesul d-nei Ana Balș care a bătut un judecător în tribunal, fiindcă a dat o hotărâre care nu-i convenea; Mîrzescu apărător al unui criminal].

2110. Se-pu-ki, Cronica spectacolelor afișate. I, nr. 11 (17 aprilie 1866). [Moravuri actricești: d-na Flechtenmacher se îmbolnăvește când să dea reprezentația].

2111. Hamlet, principele Danemarcei, tragedie în 5 acte de W. Shakespeare, I, nr. 9 (3 aprilie 1866). [Un succes teatral al lui Pascaly].

2112. Cronica spectacolelor. I, nr. 13 (1 mai 1866). [Millo, D-na Popescu, concert Ed. Wachman].

2113. Ta-tun-ki, Visul unui membru în adjunul lecturii sale. I, nr. 1 (6 februarie 1866). [Suvenir din istoria răposatului Ateneul Român]. [În sumar: „Visul unui atenean”; critică lecturile salonului].

2114. Vorba vorbeii. I, nr. 2 (13 februarie 1866). [Glume și aluzii].

2115. O predică în post. I, nr. 3 (20 februarie 1866). [Marsillac, doamnele bucureștene în carnaval imitatoare ale parisienelor și asistența săracilor].

2116. Vanitatea. I, nr. 6 (12 martie 1866). [Sarjă la adresa celor ce cred că românii nu pot avea domn din neamul lor].

2117. Provincialisme. I, nr. 8 (24 martie 1866). [Neînțelegerea de către popor a unor cuvinte-ca eregi, considerațiuni].

2118. Tschao-wan-ki, Apel la alegătorii din Tîrgoviște de D. Pantazi Ghica. I, nr. 9 (8 aprilie 1866).

2119. Spune-mi de ce ai plecat? Poesia. I, nr. 10 (10 aprilie 1866). [Versuri].

2120. Modul și mijloacele de a câștiga 29.862 galbeni dintr-o antrepriză de lucrări publice, contractată și subvenționată de guvern cu suma de 31.112 galbeni. I, nr. 12 (23 aprilie 1866). [În sumar „Un articol de lucrări publice”].

2121. Oameni cinstiți, I, nr. 12 (23 aprilie 1866). [Vorbele să fie de acord cu faptele].

2122. Revenirea. Poesia. I, nr. 13 (1 mai 1866). [Versuri].

2123. O meditație Poesia, I, nr. 14 (10 mai 1866). [Versuri].

2124. Tiranii trec, patria rămîne. I, nr. 16 (5 iunie 1866). [Versuri].

2125. Tout va mal. I, nr. 16 (5 iunie 1866). [I. Ionescu ar fi spus aceste cuvinte la palat].

2126. Tschung-tac-ki, o nedumerire. I, nr. 15 (22 mai 1866) [Semnat Ki marchise de Tschung-tao; Scarlat Rosetti și Jurnalul „Ecclesia”].

2127. Vai-ki-ki. Echourile Bucureștilui. I, nr. 1 (6 februarie 1866). [Săgeți adresate lui Millo și Alecsandri].

2128. Echourile Bucureștilui, I, nr. 2 (13 februarie 1866). [Comitetul filantropic din Galați. De Marsillac, Millo și piesele lui Alecsandri].

2129. Echourile Bucureștilui. I, nr. 3 (20 februarie 1866). [Pantazi Ghica cu piesa „Sterian Păitil”. Pascaly și actorul Velescu; Negri și Arăpila diplomați la Constantinopol].

2130. Echourile Bucureștilui. I, nr. 4 (27 februarie 1866). [Marsillac și „La Voix de la Roumanie” după 11 februarie; Pantazi Gh. ca la Ateneu].

2131. Echourile Bucureștilui. I, nr. 6 (12 martie 1866). [În legătură cu alegerea prințului, chetă pentru săraci și pregătirea luptei cu turcii].

2132. Echourile Bucureștilui. I, nr. 7 (20 martie 1866). [Compania dramatică a lui Pascaly, cheta pentru moldoveni. etc.].

2133. Nasul. I, nr. 7 (20 martie 1866). [Din proverbele române despre nas, comentate].

2134. Ochelarii muzei mele. I, nr. 8 (24 martie 1866).

2135. Corespondența particulară a Satyrului. I, nr. 9 (3 aprilie 1866). [În sumar: „O profesiune de credință”; Pascaly și C. A. Rosetti].

2136. Vu-tschin-ki. Muvementul Juridic. I, nr. 4 (27 februarie 1866). [Procese pierdute pledate de G. Petrescu, Danieleanu și B. Boerescu].

2137. Muvementul juridic, I, nr. 5 (6 martie 1866). [Procese pierdute pledate de B. Boerescu și Deșliu].

2138. Wang-pon-ki [= Hasdeu]. Amorul în cronicile române. I, nr. 9 (3 aprilie 1866). (Foiletonul Satyrului).

2139. Stîlplul României. Prim Aprilie, Caricature și cuplete, I, nr. 9. (3 aprilie 1866). [E necesară unirea; alegerea de la 1 aprilie 2 schițe].

2140. Ziarele în România. I, nr. 9 (3 aprilie 1866). [Formează literatura cea mai abundentă în țară].

2141. Morile. I, nr. 10 (10 aprilie 1866). [Pe motivul că inundă terenurile vecine din București au fost închise morile Obrenov și Larisch, dar nu Florescu, Lahovary și Ghica].

2142. La Julie. Poesiă. I, nr. 10 (10 aprilie 1866). [Versuri].

2143. Prima pagină din istoria gardei orașenești din București, caricature și inscripțiuni. I, nr. 10 (10 aprilie 1866). [6 schițe între care figurează și a unui mitropolit vivandieră].

2144. Cele mai vechi poezie satirice în limba română (scoase din manuscris). I, nr. 10 (10 april. 1866). [Din Miron Costin, *Viața lumii*].

2145. Săptămîna (Revista politică), I, nr. 10 (10 aprilie 1866). [Împotriva nounioniștilor și pentru Carol I].

2146. Caruselul deputaților. Cumpăna gardei naționale, caricature și inscripțiuni. I, nr. 11 (17 aprilie 1866). [„Amonia“ între *Trompeta Carpaților* și *Libertatea!* În gardă *grășii* sînt ofițeri].

2147. Revista politică. I, nr. 11. (17 aprilie 1866). [Primirea principelui ales].

2148. Banchetul de duminica trecută în onoarea gardei naționale, caricature și inscripțiuni. I, nr. 12 (23 aprilie 1866). [Risipa].

2149. Corespondența particulară a Satyrului. I, nr. 12 (23 aprilie 1866). [Moara lui Florescu de la Boteni].

2150. Cronica. I, nr. 12 (23 aprilie 1866). [Garda națională, Constituanta, Pantazi Ghica, Heliade, Pascaly și Velescu].

2151. Nicolae Milescu-Spatar. I, nr. 12–13–14 (23 aprilie, 1 și 10 mai 1866). [Foiletonul Satyrului]. [E privit mai mult negativ neterminat, încheindu-se cu „va urma“].

2152. Din cărțile regimului trecut; distribuția decorațiunilor din partea Satyrului. Caricature și inscripțiuni. I nr. 13 (1 mai 1866). (Ilustrațiuni).

2153. O meditație. I, nr. 13 (1 mai 1866). [Pompierilor se distribue medalii după 18 ani, dar alții le obțin îndată pentru fapte penale ca Nu-Nu Rosnovanu, Mitropolitul Calinic și Ceaur Aslan].

2154. Teatrul român. I, nr. 14 (10 mai 1866). (Matei Millo, Pascaly și necesitatea unei școale a teatrului român).

2155. Revista politică. I, nr. 13 (1 mai 1866). [Alegerile și aleșii națiunii; recunoașterea prințului Carol].

2156. Camera și d. Kogălniceanu. I, nr. 14 (10 mai 1866). [Se caută invalidarea lui Kogălniceanu].

2157. Depeșe telegrafice ale Satyrului. I, nr. 14 (10 mai 1866). [Turcii amenință cu intervenția: venirea principelui Carol].

2158. Istoria unui guardist. (Garda națională și Camera caricature și inscripțiuni) I, nr. 14 (10 mai 1866). [Kogălniceanu nu încapă în Camera și altele].

2159. Istoria resbelului turco-român (caricature și inscripții). I, nr. 15 (22 mai 1866). [Turcii nu mai pot veni la București]. (Ilustrațiuni).

2160. Noul Cabinet. I, nr. 15 (22 mai 1866). [Cabinetul Lascar Catargiu în parte e tot cel vechi].

2161. Panorama impresiunilor. I, nr. 15 (22 mai 1866). [Pregătiri teatrale la sosirea principelui. Boliac, Pantazi Ghica, Heliade, Tacu, Pascaly].

2162. Senatul. I, nr. 15 (22 mai 1866). [Ședința de la 9 mai].

2163. Domnul Nae. I, nr. 16 (5 iunie 1866). [Tipul bucureștean al d-lui Nae].

2164. Egoarchistul, I, nr. 16 (5 iunie 1866). [Cei care doresc puterea pentru ei înșiși sînt ego-archiștii].

2165. Justificare. I, nr. 16 (5 iunie 1866). [Satyrul n-a apărut săptămîna trecută din cauza zvonului că vin turcii și opt redactori ai gazetei se pregăteau să-i înîmpine în luptă la Giurgiu].

2166. Revista politică. I, nr. 16 (5 iunie 1866). [Turcii sînt periculoși pentru guvern, Evreii pentru popor; acestora să li se acorde numai toleranță religioasă].

2167. Yao-fong-ki, Amorul de azi. Poesiă. I, nr. 11 (17 aprilie 1866). [Versuri].

2168. Fii a mea. Poesiă. I, nr. 15 (22 mai 1866). [Versuri: semnează Ya-fong-ki/

VIII. FOAIA SOCIETĂȚII ROMÂNISMUL 1870-1871

2169. Alexi, A. P., Dușmanii, Doina. I, 482 (Versuri pop.).

2170. Ciobanul cu zmeii. Balada I, 525-527 (Versuri pop.).

2171. Economu, Ciru, Bucegiulu și Baltica. Dedicat întrunirii austro-pruse de la Gastein. II, 150-151. [Versuri].

2172. Eleuterescu, Elena C., Lăsați-mă să plîng. I, 500 [Versuri].

2173. La poetul D. Bolintineanu, II, 26-27 [Versuri].

2174. Veghierea. II, 27-28 [Versuri].

2175. [Foaia Soc. Românismul]. Extras din Regulamentul interior al Foi. I, 2.

2176. Prospect. I, 3-4.

2177. Balada [Buruleanu. Doina]. I, 41-45.

2178. Prefață, II, 3.

2179. Hasdeu, B. P., Psalmul 77 din Coressi. I, 62-68.

2180. Discursul Domnului Bogdan Petriceicu Hasdeu, primind președinția societății „Românismul” în ședința din 15 noembrie 1869, I, 97-101.

2181. Cosmopolitism și naționalism, discurs președintial de deschiderea ședințelor societății Româanismul, ținut în ședința din 26 septembrie 1870. I, 303–305.

2182. Cetatea Neamțului. I, 327–331.

2183. Cauzele și rezultatele cosmopolitismului. Discurs președintial la inaugurarea anului III al societății Româanismul, rostit în ședința publică din 24 genariu 1871, I, 415–418.

2184. Severin. Podul lui Traian – Turnul lui Sever. Corul de pe un vas-a Abur italian. Închinat națiunii italiene pentru ziua intrării M. S. Regelui Victor–Emanuelle în Roma. Dialog. II, 19–26 [Versuri].

2185. Discursul de deschidere al președintelui societății „Româanismul” la serbarea pe câmpia Cotrocenii în memoria lui Tudor Vladimirescu, II, 49–50.

2186. Legile și statutele Românilor, 1570–163). II, 131–147.

2187. La craniul lui Mihai cel Viteaz. II, 147–148. [Versuri].

2188. Astăzi, II, 148–149. [Versuri].

2189. Frunzele, II, 149. [Versuri].

2190. Femeia cu cățelul [Fabula/, II, 154. [Versuri].

2191. Femeile române. Domnița Elena. II, 155–173.

2192. Marian, Simeon Fl., Sania și vremea. Satiră din Transilvania. I, 44.

2193. Plugușorul. Colindă de anul nou. I, 475–481.

2194. Descântice din Bucovina. II, 38–44, 183, 186.

2195. Descântice din Ardeal. II. 186–189.

2196. Satire din Bucovina. Paștele țiganilor, II, 189–192.

2197. Minescu I., Colinde [I. A Păstorelui. II. A Boierilor. III. A Tînărului], I, 162–164.

2198. Missail G., Dunărea și România. I, 227–239, 282–293.

2199. Vechile relațiuni ale Românilor cu Englezii I, 376–385, 439–454,

2200. Timpul trecut și timpul nostru. II, 4–19.

2201. Mișcarea din 1821. Discurs citit pe câmpia Cotroceni cu ocasiunea serbării naționale în memoria lui Tudor Vladimirescu. II, 51–72.

2202. Ollanescu, Dem. C., Doine, I, 38–39.

2203. Păun, Vasile D., La junime, I, 499–500 [Versuri].

2204. Poppovici, N. Ath., Discurs pronunțat în ședința de inaugurare a Societății Româanismul din 6 aprilie 1869, I, 49–53.

2205. Rădulescu, Basiliu P.,., Industriile indigene. Disertațiune citită în societatea Româanismul, II, 116–130.

2206. Rădulescu, Tudor P., Simțimîntul de naționalitate la Români. I, 240–253. [Neterminat].

2207. Doina. I, 254. [Versuri pop.].

2208. Scurtescu, N. V., Martirii Daciei (Sonete). I. Gregoriu Ghica. II. Horea, Crișan, Cloșca. III. Tudor Vladimirescu. I, 33–38.

2209. Mișcase la mormînt. Drame în cinci acte. I, 130–146, 203–226, 269–282, 313–322.

2210. Unei orfane. I, 137–149. [Versuri].
2211. Studii asupra teatrului. I. 306–313, 351–361, 419–426.
2212. La un copil. I, 372–375. [Versuri].
2213. La Români. I, 435–438. [Versuri].
2214. Păunii și gaița. I, 501–503. [Fabulă].
2215. Un suspin. II, 152. [Versuri].
2216. La un mormînt. II, 153. [Versuri].
2217. [Societatea Românismul, Comitetul]. Statutele Societății Românismul, I, 5–7.
2218. Dare de seamă din partea Comitetului despre starea și progresul societății, conform art. VIII, din statute, către membrii societății, citită de președinte în ședința generală de la 13 septembrie 1869. I, 298–302.
2219. Dare de seamă a comitetului Societății în ședința sa de la 26 ianuarie 1870. II, 45–48.
2220. Stadnicki, Alessandro, Disertațiunea contelui Alessandro Stadnicki despre satele române în Galiția (O wsiach tak zwanych woloskiech. Lwow 1848. II, 75–116. [Tradus din limba polonă de B. P. Hasdeu].
2221. Tacitu, Ion C., Nunta la poporul român în comparațiune cu nunta la Eleni și la Romani. I, 17–31, 54–61.
2222. Theodorescu, G. Dem., Discurs pronunțat în ședința solemnă de inaugurare a Societății Românismul din 6 aprilie 1869. I, 9–16.
2223. Monumentele străbune. I, 35–37. [Versuri].
2224. Despre idila și despre Alexandru Depărățianu, I, 69–80, 102–111, 165–181.
2225. Zeii locali. Genii. Șerpilor de casă. I, 426–434, 483–499.
2226. Tocilescu, George G., Instrucțiunea publică în România, I, 343–349, 386–393, 454–462, 518–525.
2227. Tocilescu, Gr. G., Documente istorice inedite. (Fragmente documentali). I. 46–48, 88–92, 150–161, 294–297, 332–342, 394–399, 473–474, 516–518. II. 28–37, 108–173, 178–183. [I. Tîrgoviște, 1511 decembrie 27; II. 1568 septembrie 9; III. 1657 decembrie 25; IV. Tîrgoviște 1500 martie 16; V. București 1569, aprilie 16; VI. București, 1579 noiembrie 17; VII, 1620 aprilie 23; VIII. 1618, mai; IX. 1656 august 10; X, 1551 mai 6; XI. 1557 aprilie 6; XII. 1494 martie 16; XIII, 1437 august 13. XIV. 1437 august 23. Din Charrière: XV, Veneția 10 aug. 1551; XVI, Constantinopole 1553; XVII, Cluj, 10 februarie 1458; XVIII, Fără loc. mai 1558; XIX, Constantinopole, iulie 1558; XX, 1502, februarie 17; XXI, 1526 august 16; XXV, 1600 decembrie 21; XXIII, 1599 aprilie 18; XXIV, 1609 septembrie 1-iu; XXV 1388 mai 20; XXVI, 1388 mai 20; 1430 septembrie 16; 1573 iunie 6; XXIX. 1603, aprilie 23; XXX, 1577, decembrie 12; XXXI, 1577 decembrie 28; XXXII, 1578 ianuarie 22, XXXIII. 1578; XXXIV, 1578 martie 20; XXXV, 1578 aprilie 15; XXXVI 1578 iunie 3; XXXV (sic) 1578 august 20; XXXVI (sic) 1578 septembrie 4, octombrie 25 și decembrie 31.
2228. La Romani, I, 81–87. [Versuri].
2229. Descîntece, I, 93–96.

2230. Poesia populară a Românilor. I, 111–129, 182–202, 255–268, 362–371. [neterminat].

2231. Zapciul și grădinarul: I, 349–350. [Literatură populară].

2232. Vieța lui Preda, Radu și Stroia Buzescu, I, 399–414.

2233. Juriul la Români, I, 463–473, 503–516.

2234. Vucici, C. D., Amorul, I, 326. [Versuri].

2235. Zamfirescu M., Palatul Muntelui. I, 323–324. [Versuri].

2236. Balada Nebunilor, I, 325–326. [Versuri].

*
* *

1. AIFTINCĂ, Marin. *B. P. Hasdeu. Orizonturile filozofice*. „Contemporanul”, 31, nr. 3, 1988, p. 9.
2. BRÂNCUȘ, Grigore. *Problemele dialectologiei în opera lui B. P. Hasdeu*. „Limba Română”, București, 36, nr. 6, 1987, p. 471–484.
3. BRÂNCUȘ, Grigore. *Substratul limbii române în opera lui B. P. Hasdeu*. Cu ocazia împlinirii unui secol și jumătate de la nașterea sa. Thraco–Dacica, București, 9, nr. 1–2, 1988, p. 9–14.
4. BERINDEI, Dan. *Personalitatea istoricului B. P. Hasdeu*. „România Literară”, 21, nr. 41, 1988, p. 13.
5. BRÂNCEANU, Lidia. *Documente de arhivă referitoare la elaborarea „Istoriei critice a Românilor” de B. P. Hasdeu*. RMMI, Seria Muzee, nr. 9, 1988, p. 51–55.
6. BRÂNCEANU, Lidia. *B. P. Hasdeu – director general al Arhivelor Statului (1876–1900). Documente*. RA, 65, nr. 2, 1988, p. 178–201.
7. BRÂNCEANU, Lidia. *B. P. Hasdeu. La Arhivele Statului. Corespondență (1867–1879). „Manuscriptum”*, București, 19, nr. 1, 1988, p. 122–123.
8. BULAT, T. G. *Banatul în preocupările academicienilor români* (Bogdan Petriceicu Hasdeu și Nicolae Iorga). „Mitropolia Banatului”, Timișoara, 24, nr. 1–3, 1974, p. 90–96.
9. CHIȚIMIA, Ion C. *B. P. Hasdeu și relațiile româno-bulgare moderne*. Anal. Univ. București, seria Lb. Lit. Științe, 29, nr. 1, 1980, p. 25–30.
10. CHIȚIMIA, Ion C. *B. P. Hasdeu, promotor al cercetării moderne în științele filologice*. Istros, Revista Muzeului județean Galați, 1981–1983, 2–4, p. 587–591.
11. CORDUN, Miron. *Văzînd eternitatea. B. P. Hasdeu 150 de ani de la naștere*. Argeș, 23, nr. 2, 1988, p. 7.
12. CORNEA, Paul; PIRU, Elena; SORESCU, Roxana. *B. P. Hasdeu. Documente și manuscrise literare*. Vol. III; *Correspondența B. P. Hasdeu – Iulia Hasdeu*. București, Edit. Academiei, 1976, 474 p.
13. DIACONESCU, Mihail. *B. P. Hasdeu*. Transilvania, 17, nr. 3, 1988, p. 22–24.
14. DRĂGAN, Mihai. *B. P. Hasdeu*. (Monografie). Iași, Edit. Junimea, 1972, 312 p.

15. DRĂGAN, Mihai. B. P. Hasdeu. Anal. St. ale Univ. Al. I. Cuza, Seria Literatură, Iași, 34, 1988, p. 67–76.
16. FIROIU, V. Lui B. P. Hasdeu. Studii și Materiale, Prahova, 2, 1969, p. 193–196.
17. FRUNZA, Maria. Începuturile publicisticii lui B. P. Hasdeu („România”, 18 noiembrie 1858–26 ianuarie 1859). Anuarul de Lingvistică și Istorie, Literatură, Iași, 20, 1969, p. 151–167.
18. GRIGURTU, Gh. Hasdeu poetul. Viața Românească, 83, nr. 5, 1988, p. 12–17.
19. ELIADE, Mircea. Despre Eminescu și Hasdeu. Ediție îngrijită și prefăcută de Mircea Hondoca. Iași, Edit. Junimea, 1987, 111 p.
20. GOIA, VISTIAN. B. P. Hasdeu și discipolii săi. București, Edit. Minerva, 1987, 218 p.
21. HASDEU, Bogdan Petriceicu. Ioan Vodă cel Cumplit. Ediție și cuvânt înainte de C. Mohanu. București, Edit. Militară, 1969, 205 p.
22. HASDEU, Bogdan Petriceicu, *Ethymologicum Magnum Romaniae*, Vol. I–II, Ediție îngrijită de Andrei Rusu, Studiu introductiv de Paul Cornea. București, Edit. Minerva, 1970, 421 p. (vol. I); 472 p. (vol. II).
23. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri istorice*. Vol. I–II. Ediție îngrijită, prefăcută și bibliografie de Aurelian Sacerdoțeanu. București, Edit. Albatros, 1973, 232 p.
24. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Etymologicum Magnum Romaniae*. Dicționarul limbii istorice și poporane a românilor. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș. Vol. I–II. București, Edit. Minerva, 1972, 1974, 775 p. (vol. I); 728 p. (vol. II).
25. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Studii de folclor*. Ediție îngrijită și note de Nicolae Bot. Prefăcută de Ovidiu Bîrlea. Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1979, 288 p.
26. Bogdan Petriceicu Hasdeu și contemporanii săi români și străini (Correspondență primită). Vol. I. Coordonate și studiu introductiv: Al. Săndulescu. București, Edit. Minerva, 1982, 403 p.; vol II, 1983, 333 p.; vol. III, 1984, 333 p.
27. HASDEU, Bogdan Petriceicu, *Cuvențe din beștri*. Tom. I. Limba vorbită între 1550–1600. Studii paleografice lingvistice, Observații filologice de Hugo Schuschardt. București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1983, 603 p.
28. HASDEU, Bogdan Petriceicu, *Istoria critică a românilor*. Vol. I–II. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș. Studiu introductiv și note de Manole Neagoe. București, Edit. Minerva, 1984, 662 p.
29. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri filozofice*. Ediție îngrijită, selecția textelor, studiu introductiv, note și comentarii însoțite de terminologie filozofică hasdeană de Vasile Vetișanu. București, Edit. Științ. și Enciclop., 1985, 305 p.
30. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Coloniile romane din Dacia*. Un studiu pentru un concurs. Manuscris din anii 1859–1860. Cuvânt înainte de N. Romanenko. Manuscriptum, 17, nr. 2, 1986, p. 86–93.
31. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Opere*. Vol. I: *Poezii*. București, Edit. Minerva, 1986, 532 p.

32. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Studii de lingvistică și filologie*. Vol. I-II. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Grigore Brîncuș. București, Edit. Minerva, 1988, vol. I: (333 p.); vol. II: 589 p.
33. HASDEU, Bogdan Petriceicu. *Scrieri literare*. Postfață și bibliografie de Paul Cornea. București, Edit. Minerva, 1989, 360 p.
34. HASDEU, Iulia. *Versuri. Proză. Corespondență*. Ediție îngrijită și prefață de Crina Decuseară-Bocșan. București, Edit. Minerva, 1976.
35. HASDEU, Iulia. *Scrieri alese*. Ediție îngrijită și prefață de Crina Decuseară-Bocșan. București, Edit. Minerva, 1988, p. 311.
36. ILIN, Stancu. *B. P. Hasdeu, Despre organizarea și completarea Bibliotecii Naționale*. Manuscriptum, București, 13, nr. 4, 1982, p. 81.
37. ILIN, Stancu. *O „dinastie” de cărturari și „sacra cauză a unirii”*. Memoriile secției de științe filologice, literatură și arte a Acad. București, 1986, 8, p. 145-153.
38. ISAC, Virginia. *B. P. Hasdeu la arhivele din Cracovia*. RA., 3, 1978, p. 363-364.
39. MACIU, Vasile. *B. P. Hasdeu și unitatea națională a românilor*. Studii, Rev. de Istorie, 22, nr. 6, 1969, p. 1047-1063.
40. MECU, Nicolae. *Probleme ale literaturii române vechi în corespondența primită de B. P. Hasdeu*. Rev. de Istorie și Teorie Literară, București, t. 30, nr. 2, 1981, p. 263-269.
41. MIHĂILĂ, George. *Date noi despre copilăria și tinerețea lui B. P. Hasdeu*. Viața Românească, 77, 1982, nr. 6, p. 21-35.
42. MIHĂILĂ, George. *Din activitatea lui B. P. Hasdeu la Arhivele Statului. Cuvente den bătrîni* (t. I). RA., 59, nr. 4, 1982, p. 344-352.
43. MIHĂILĂ, Gelu. *Preocupările filologice și istorico-literare în scrierile lui B. P. Hasdeu din anii 1857-1877*. Rev. de istorie și teorie literară, București, 31, nr. 3, 1982, p. 281-289.
44. MOGA, Valer. *Bogdan Petriceicu Hasdeu și Transilvania. Alba-Iulia în cadrul turneului documentar din 1874*. Apulum, 24, 1987, p. 293-303.
45. ONEA, Octavian. *Bogdan Petriceicu Hasdeu un savant în conștiința contemporanilor și a urmașilor săi*. Tribuna României, 14, nr. 285, 1985, p. 10.
46. OPRÎȘAN, Ionel. *B. P. Hasdeu, modelul formativ patern*. Memoriile Secției de Științe Filologice, Literatură și arte a Academiei, București, 8, 1986, p. 155-160.
47. OPRÎȘAN, Ionel. *„Aripa morții celei neîndurătoare”*. Viața Românească, 83, nr. 5, 1988, p. 20-28.
48. OPRÎȘAN, Ionel. *B. P. Hasdeu. „În vechea patrie a străbunilor”*. Rev. Ist. Teorie Literară, 36, nr. 1-2, 1988, p. 330-334.
49. OPRÎȘAN, Ionel. *Romanul vieții lui Bogdan Petriceicu Hasdeu*, București, Editura Minerva, 1990, 647 p.
50. PASCU, Ștefan. *B. P. Hasdeu, „geniu romantic”*. Tribuna, Cluj, nr. 28, 1988, p. 22; nr. 29, p. 2; nr. 30, p. 2.
51. PECICAN, Ovidiu. *Contribuția lui Bogdan Petriceicu Hasdeu la publicarea documentelor slavo-române*. Comunicări ale cercurilor științifice studențești, Istorie, Cluj-Napoca, II, 1984, p. 129-138.

52. PETRESCU, Aurel. B. P. Hasdeu în lumina postumelor. Rev. de Istorie și Teorie Literară, 28, nr. 4, 1979, p. 591–599.
53. PLATON, Maria; KLEWEK, Grażyna. *Din istoria relațiilor culturale și literare româno-polone. Bogdan Petriceicu Hasdeu și cultura polonă, în vol. 80 de ani de slavistică la Universitatea din Iași*. Iași, Univ. „Al. I. Cuza”, Fac. de Filologie, 1987, p. 132–160.
54. POGHIRC, Cicerone, B. P. Hasdeu, lingvist și filolog. București, Edit. Științifică, 1968, 247 p.
55. REGLEANU, Mihai. *Bogdan Petriceicu Hasdeu director general al Arhivelor Statului între anii 1876–1900*. În: *Figuri de arhiviști*, București, DGAS, 1971, p. 177–197.
56. SANDU, Vasile. *Hasdeu în Academia Română*, An. Univ. București, Filol., 1967, 16, p. 59–70.
57. SANDU, Vasile. *Publicistica lui B. P. Hasdeu*. Rev. de Istorie și Teorie Literară, 19, nr. 2, 1970, p. 303–310.
58. SANDU, Vasile. *Hasdeu și spiritul antimonarhic*. A. Univ. București, Lb. și Literatură Română, 22, nr. 1, 1973, p. 55–62.
59. SANDU, Vasile. *Publicistica lui Hasdeu*. București, Edit. Minerva, 1974, 255 p. (Bibliografia lucrărilor lui Hasdeu în special din domeniul publicisticii: p. 199–254).
60. SĂNDULESCU, Al. *Din arhiva epistolară hasdeiană. Elevi ai lui B. P. Hasdeu*. Rev. de Istorie și teorie literară, București, t. 29, nr. 4, 1980, p. 621–630.
61. SORESCU, Roxana. *Debutul jurnalistic al lui B. P. Hasdeu*. (Activitatea sa la ziarul „Zimbrul” și „Vulturul”). Rev. Istorie și Teorie Literară, 19, 1970, nr. 1, p. 109–112.
62. SORESCU, Roxana. *Mică istorie literară hasdeiană*. Rev. de Istorie și Teorie Literară, 34, nr. 4, 1986, p. 103–104.
63. SORESCU, Roxana. *B. P. Hasdeu, gazetarul*. Viața Românească, 83, nr. 2, 1988, p. 5–6.
64. VÂRGOLICI, Teodor. „Ursita” – după 125 de ani. Viața Românească, 83, nr. 5, 1988, p. 17–20.
65. VELCULESCU, Cătălina. *Hasdeu și cercetarea cârșilor populare*. Rev. Ist. Teorie Literară, 34, 1986, nr. 2–3, p. 23–26.
66. VETIȘANU, Vasile. *Filozofia istoriei la B. P. Hasdeu*. RI., t. 27, 1974, nr. 7, p. 1049–1063.
67. VETIȘANU, Vasile. *Hasdeu et l'idée des origines de la culture*. În: *Ethnologica*, București, nr. 2, 1979, p. 101–105.
68. VEVERCA, I., *Bogdan Petriceicu Hasdeu (1838–1907) și rolul industriei naționale*, „Probl. Econom.”, 1967, 20, nr. 9, p. 69–78.
69. VOINEA, Radu, B. P. Hasdeu. *Prezența academicianului*. Contemporanul, nr. 31, 1988, p. 8.
70. ZUB, Al. *Fragmentarism și sinteză*. Rev. Literară, 21, nr. 9, 1988, p. 55.

GENEZA UNEI LUCRĂRI: „ISTORIA CRITICĂ A ROMÂNILOR“ DE CĂTRE B. P. HASDEU. DOCUMENTE DE ARHIVĂ

Arhivist principal LIDIA BRÂNCEANU

Cîteva documente de arhivă revelatoare pentru posibilitatea oferită de a pătrunde în laboratorul de creație al celui asemănat de Mircea Eliade¹, pentru erudiția sa, cu Pico de la Mirandola și considerat de George Călinescu² drept un Al. Dumas al istoriei și Edgar Poe al filologiei, m-au determinat să urmăresc cu atenție fazele de lucru urmate de B. P. Hasdeu la elaborarea „Istoriei critice a Românilor“.

Și cum orice început își are un anume resort care te obligă în luarea unei hotărîri, acesta, pentru B. P. Hasdeu, l-a constituit apariția în anul 1867 la Viena și în anul 1871 la Leipzig a două lucrări intitulate: „Die Anfänge des Valachischen Fürstenhumes“ și respectiv „Römanische Studien“, sub semnătura aceluiași autor³, în care se contesta permanența și continuitatea românilor pe meleagurile strămoșești.

Tulburarea produsă printre intelectualii români este greu de reprodus. Atenția și speranța de a se infirma asemenea aserțiuni vădit tendențioase, s-a îndreptat spre B. P. Hasdeu, personalitate marcantă a timpului, care se impusese deja prin vastitatea cunoștințelor sale și prin experiența cîștigată în ceea ce privește publicarea documentelor din arhivele și bibliotecile din țară și străinătate. În revistele pe care le scosese la Iași: „România“ (1858–1859), „Focea de storia română“ (1859), „Foiția de istoria și literatura“ (1860), „Din Moldova“ (1862–1863) și, mai ales, în cea apărută la București în 1864 din însărcinarea dată de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice și intitulată „Arhiva istorică a României“⁴, B. P. Hasdeu folosisese documente în limbile slavă, greacă și latină, limbile romanice și limba germană, în scopul luminării unor aspecte nestudiate ale istoriei începuturilor românilor.

¹ B. P. Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*. Ediție critică cu note și variante de Mircea Eliade, tom. I, București, Fundația pentru literatură și artă, 1937, p. XL.

² G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1940, p. 367.

³ R. Roessler.

⁴ Lidia Brâncănu, *B. P. Hasdeu și revista „Arhiva istorică a României“*, în „Manuscriptum“, nr. 1, 1988.

Avînd deja o bogată documentație adunată cu acribie, B. P. Hasdeu a început elaborarea lucrării „Istoria critică a Românilor”. Personalitățile culturale ale timpului erau gata să sprijine materialmente pe B. P. Hasdeu pentru ca lucrarea care urma să dea ripostă cuvenită teoriilor neștiințifice susținute să vadă mai repede lumina tiparului.

În iunie 1872, ziarul „Columna”, preluînd știrea, scria: „Am auzit cu multă satisfacțiune că are să se instituie o societate de bărbați influenți și cu valoare științifică, care să susțină întreprinderea d-lui Hasdeu: Istoria critică a Românilor. Așteptăm cu încredință constituirea acestei societăți pentru a depune cu toții obolul nostru”⁵. În continuare ziarul arăta că ideea îi aparținuse „cu o generoasă expansiune” d-lui Ion Brătianu.

Totuși, B. P. Hasdeu se va opune categoric temîndu-se „că orice specie de patronaj organizat, presupunînd necesarmente un raport de îndatorire și obligațiune, îi va putea înălța, mai mult sau mai puțin, deplina libertate a cugetării, fără care piere sau lîncezește veritatea istorică”⁶.

Chiar fără sprijinul material al vreunei societăți, din „Istoria critică a Românilor” au apărut în aprilie și august 1872, primele două fascicule intitulate „Pămîntul Țării Românești – Întinderea teritorială” și „Nomenclatura”⁷.

Pentru a avea o imagine asupra conținutului acestora, enumerăm cîteva din problemele pe care le-a avut în atenție autorul și anume: Hotarul muntenesc pînă la Marea Neagră; Epoca scăderii hotarului oriental al Munteniei; Ducatul Făgărașului; Modalitatea cuprinderii Făgărașului de către Basarabi; Făgărașul între munteni și unguri; Ducatul Amlașului; Dobrogea–Vidin–Hajeg etc.

Impresia produsă de apariția primului volum a fost atît de mare încît – mărturisirea autorul – „primul punct singur, întinderea teritorială foarte amplificat, a fost publicat în limba franceză, în 1878 și prezentat de Ion Brătianu Congresului de la Berlin, prilej cu care se recunoaște Independența României.

În fascicola II intitulată Nomenclatura, B. P. Hasdeu analizează originea termenului „Vlah”; Țara Românească; Basarabia în izvoarele polone, moldovene, sîrbe, maghiare și italiene; Personificarea originilor naționale în istoria universală; importanța unei nomenclaturi teritoriale.

În ianuarie 1873 va apare cel de al treilea fascicol intitulat „Acțiunea naturii asupra omului” în care B. P. Hasdeu arătînd importanța relației dintre om și mediul înconjurător, face un întreg excurs în legătură cu istoria popoarelor care au locuit în spațiul daco-trac sau au fost în vecinătatea acestora. Dovedind o erudiție neobișnuită, B. P. Hasdeu analizează opera lui Herodot despre Dacia, ceea ce îl va determina pe Mircea Eliade să îl înscrie, alături de Dimitrie Cantemir, în rîndul celor care au urmat tradiția enciclopedică europeană. În continuare, arată importanța lui Ovidiu pentru istoria Daciei; Motivele lui Traian de a descăleca în Oltenia; coloniile romane în Dobrogea; Călăreții geți pe Columna Traiană; Etnografia României în Apoloniu de Rodos.

⁵ B. P. Hasdeu, *Scrieri literare, morale și politice*, cit., p. XL.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*.

Interesul stîrnit de incontestabilele merite științifice ale lucrării care, așteptată cu nerăbdare, era publicată și citită pe fascicule, a făcut ca, la 3 februarie 1873, cu cîteva luni înainte de apariția ultimului fascicol al primului volum, să i se acorde lui B. P. Hasdeu, de către Academia Română, marea medalie de aur, drept recompensă pentru alcătuirea „Istoriei naționale” iar la 10 februarie 1873, Parlamentul la propunerea lui Dimitrie Ghica, Vasile Boerescu, Gh. Chișu și Titu Maiorescu să voteze un premiu de 4000 lei, pentru continuarea operei sale.

Prin apariția în mai 1873 a celui de al patrulea fascicol, referitor la limba română în care se arată importanța filologiei în istorie pentru „limpezirea perioadelor celor obscure”, rezultatele filologice asupra formării națiunii române, lipsa de dialecte la românii din Dacia, modernitatea slavismelor și germanismelor în limba română, dînd răspuns la întrebarea dacă dl. Rösler știe românește, primul volum al Istoriei critice a Românilor era încheiat⁹.

Pentru susținerea argumentării, B. P. Hasdeu desfășurase o minuțioasă, vastă și obositoare cercetare în bibliotecile și arhivele din țară și străinătate, de unde adunase documente inedite, cumpărase cărți, cheltuisese sume mari de bani pentru editarea volumului. Se simțea recunoscător tuturor celor care îl ajutaseră.

În prefața volumului, B. P. Hasdeu recunoscînd că, „succesul operei a întrecut cu mult așteptările autorului”¹⁰ aduce mulțumirile sale celor care l-au sprijinit în publicarea lucrării—miniștrilor Chr. Tell¹¹, Gh. Chișu și Titu Maiorescu¹² cît și în răspîndirea acesteia; dr. C. Davila, dr. N. Kreşulescu, iar librarului Socek pentru că „s-a grăbit din proprie inițiativă, a oferi hîrtia în condițiunile cele mai înlesnitoare”.

Ministerul Instrucțiunii Publice socotind că Istoria critică a Românilor era, „în privința cunoștinței istoriei țării noastre de cea mai mare importanță pentru fiecare

⁹ Arh. St. București, fond B. P. Hasdeu, vol. XXXVI/1756–1757, f. 70.

¹⁰ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a Românilor*, vol. I. *Pămîntul terrei Românești. Întinderea teritorială. Nomenclatura. Acțiunea naturei*. București, Imprimeria statului, 1873, 311 p.

¹¹ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a Românilor*, ed. 1875.

¹² Christiane, Tell, (1807–1884, n. Brașov) general și om politic român. Împreună cu N. Bălcescu și I. Ghica a întemeiat societatea secretă revoluționară „Frăția” (1843). Participant la revoluția română de la 1848 din Tara Românească (membru al Guvernului provizoriu și al Locotenenței Domnești) și la lupta pentru Unirea Principatelor. Ministru în timpul lui Al. I. Cuza pe care l-a susținut. Mai tîrziu în cadrul guvernului condus de Lascăr Catargiu, C. Tell a fost ministrul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, în perioada 14 martie 1871–8 ianuarie 1874.

¹² Titu, Maiorescu (1804–1917, n. Craiova), critic literar, estetician și om politic român, academician, prof. univ. de filozofie și logică la Iași și București. De mai multe ori ministru în cabinete conservatoare; a fost ministrul cultelor și instrucțiunii publice în perioada 7 aprilie 1874–29 ianuarie 1876 în guvernul condus de Lascăr Catargiu; prim-ministru (1912–1914). Mentor spiritual al „Junimii” a combătut superficialitatea și pseudo-cultura introducînd criteriul estetic în judecarea valorii poetice; a contribuit la afirmarea unor valori reprezentative ale literaturii românești ca: Eminescu, Creangă, Caragiale, Slavici. Remarcabil logician și orator („Discursuri parlamentare”), memorialist („Însemnări zilnice”), etc.

cețean care are nobila aspirațiune de a cunoaște clar și verace trecutul istoric al țării sale“, o recomandă Ministerului de Interne, prefecturilor și primăriilor urbane invitându-i să încurajeze cumpărarea ei¹³.

La rîndul lor Gr. C. Tocilescu în „Românul“, D. A. Laurian în „Tranzacțiuni literare“, George Bariț în „Transilvania“ și Cezar Bolliac în „Trompeta Carpaților“, aduc elogii volumului lui B. P. Hasdeu. Cartea solicitată tot mai mult, impune reeditarea ei. Cu rigoarea și meticulozitatea științifică caracteristică, B. P. Hasdeu hotărăște să-și revizuiască modul de alcătuire și de prezentare a volumului I dîndu-i o formă mai accesibilă conținutului, prin împărțirea subdiviziunilor capitolelor în mai multe paragrafe scurte ajutînd astfel, „pe lector de a putea fără oboseală să-și concentreze atențiunea“¹⁴.

În paralel cu revizuirea volumului I, B. P. Hasdeu continuă activitatea de elaborare a celui de al doilea volum, așteptat deja cu nerăbdare.

Se simțea îngrijorat și nărușit nu numai cu privire la imensele dificultăți materiale pe care le avea de depășit, dar și de timpul necesar pentru adunarea și transcrierea documentelor la care nu voia să renunțe avînd ferma convingere că „izvoarele în limba originală, sînt cheazășia unei bune reușite“.

Dăruindu-se muncii cu întreaga sa capacitate B. P. Hasdeu reușește să termine și să se editeze, în ianuarie 1874 – primul fascicol din vol. II. „Reacțiunea omului contra naturii“, în care atenția se îndreaptă spre elucidarea unor probleme ca: Providența în istorie; Wallace și Darwin; Gințile alese și liberul arbitru; Un alfabet mongoloid în Dacia; Alfabetul dacic al lui Dekeneu; Diferența între originea unei națiuni și originea culturii naționale; Dacia sub Ptolomeu; Statistica ruinelor în Muntenia; Ce însemna dăva la Traci etc.

Ca de fiecare dată cheltuielile făcute cu editarea depășiseră sumele de bani permise.

În martie 1874¹⁵ B. P. Hasdeu se adresase ministrului instrucțiunii publice pentru a i se elibera suma de 4000 lei ce i se cuvenea de drept, prin votul dat de Parlament, încă din 1873, pentru „încurajarea autorului Istoriei critice a Românilor, spre continuarea operei sale“, iar în aprilie 1874¹⁶ arătînd că datorează librarului Socek suma de 1000 lei, cere ministrului un mandat pe numele librarului.

Titu Maiorescu, în calitatea sa de ministru al instrucțiunii, îi aprobă suma de 1000 lei. Și totuși, pentru ducerea la bun sfîrșit a planului pe care și-l propusese să-l urmărească în cadrul volumului II, și care urma să studieze problematicile referitoare la istoria domnilor și a boierilor, istoria militară, religioasă, juridică, economică, literară și artistică îi mai erau necesare documente, ceea ce însemna, în fapt, bani și timp pentru cercetarea arhivelor.

În mai 1874 hotărîndu-se să facă o călătorie în Transilvania și Germania de Nord unde să cerceteze arhivele și bibliotecile din Sibiu, Cluj, Alba-Iulia, Berlin și Dresda etc.,

¹³ Arh. St. București, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 2695, 1874, f. 1–4.

¹⁴ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a Românilor*, vol. II, p. 511.

¹⁵ Arh. St. București, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 2695, 1874, f. 7.

¹⁶ *Ibidem*, f. 9.

solicită ministrului instrucțiunii suma de 2400 lei, obligându-se la întoarcere să facă o dare de seamă amănunțită asupra cercetărilor sale. Titu Maiorescu este de acord să-l sprijine pe B. P. Hasdeu în condițiile în care acesta va face dovada banilor cheltuiți și va depune, eventual, copii de pe documentele descoperite¹⁷.

După o lună și jumătate de la plecarea din țară în iulie 1874, B. P. Hasdeu aflat la Alba-Iulia, comunică ministrului Titu Maiorescu la București faptul¹⁸ că se simte fericit de a fi descoperit peste „două sute de documente și relațiuni inedite de cea mai mare importanță, pentru istoria politică, diplomatică, socială, economică, ecleziastică, artistică și literară a românilor”¹⁹.

Mai cere suma de 2000 lei, sugerînd ca, în caz de a nu se mai afla bani, în paragraful excursiunilor științifice, să i se acorde „un credit extraordinar”, fiind convins că îl va răscumpăra pe deplin prin „însemnătatea fontanelor istorice ce mă așteaptă în arhivele și bibliotecile pe care nu le-am cercetat încă”.

Titu Maiorescu îl mai aprobă doar 1000 lei, dar nici acești²⁰ bani nu-i sînt suficienți.

În tot acest timp, după propria sa mărturisire, se simțea îngrozit și de gîndul „ca nu cumva munca și voința să fie covîrșite prin sărăcia puterii”.

Ideea că teoriile pe care le susținea în opera ce urma să o elaboreze erau comentate, cîntărite și evaluate de oameni de știință ai timpului și în special de cei de peste hotare, îl făceau să cîntărească cu altul mai mult, și să se documenteze asupra fiecărei teorii susținute. Nevoia de documentare îl obliga pe B. P. Hasdeu să treacă peste neplăcerea pe care o încerca ori de cîte ori cerea bani, adresîndu-i-se din nou ministrului instrucțiunii la 22 august 1874: „...sînt silit a vă ruga totodată că spezele excursiei au întrecut cu una mie două sute lei și celelalte treimi ce ați binevoit a-mi acorda. Față de importanța rezultatelor dobîndite, cutezînd a crede că este just ca aceste excedente pe care le-am luat cu împrumut și care constituie o sarcină prea grea pentru poziția mea materială, să mi se restituie din partea statului, iau libertatea de a vă ruga, Domnule Ministru, să binevoiți a-mi încuviința acea sumă suplimentară de una mie două sute lei”²¹.

Dar, de data aceasta, Titu Maiorescu nu mai poate sau nu mai simte nevoia să răspundă afirmativ cererii înaintate. Nu-l refuză categoric, dar în rezoluția pusă arată că „rămîne a se decide asupra cererii, în anul viitor”.

Nu știm dacă de această primă rezoluție a lui Titu Maiorescu a aflat și B. P. Hasdeu. Cert este faptul că la 30 august 1874 revine cu aceeași cerere, solicitînd

¹⁷ *Ibidem*, f. 11.

¹⁸ Sugerăm ca pe casa în care a locuit B.P. Hasdeu în eventualitatea în care aceasta mai există să se prevadă, de organele de resort, o placă comemorativă pentru acest geniu al culturii românești.

¹⁹ Arh. St. București, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 2695, 1874, f. 14.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*, f. 16.

totodată reproducerea în „Monitorul Oficial“ a raportului privind excursia sa științifică din Transilvania. De data aceasta, impresionat poate de revenirea solicitării și de tonul mai mult decât polițicos întrebuițat, Titu Maiorescu avizează favorabil menționînd să se mandeze pe numele d-lui Hasdeu din paragraful corespunzător²² suma solicitată.

Recunoscător față de sprijinul primit din partea oamenilor de cultură din Transilvania în adunarea documentelor, face cunoscut public, prin intermediul ziarului „Columna“, scopul călătoriei științifice din vara anului 1874 și rezultatele la care a ajuns, datorate unor importante personalități ale timpului, unele dintre ele de limbă maghiară și germană.

„Excursiunea mea în Transilvania avea trei ținte: întâi de a intra într-o legătură mai de aproape cu bărbaii de știință sași și unguri; al doilea, de a cerceta bibliotecile sub raportul acelor publicațiuni pe care nu poate cineva să le procure în București; al treilea și mai presus de toate, de a utiliza avutele archive și colecțiuni de manuscrise de acolo, rămase pînă acum cu desăvîrșire străine istoricilor noștri.

Relațiunile personale cu Dl. dr. T. Teutsch, apoi cu dl. Bielz, dr. Traunschenfels, Reissenberger, Seifert, Wenrich, în fine cu dl. Caroli Szabo și dl. canonic Francisc Kovacs, care toți se grăbiră cu o extremă amabilitate a-mi înlesni investigațiunile, au satisfăcut pe deplin prima din cele trei ținte. Ziarele din Transilvania, atît germane, precum și cele maghiare, nu puțin au concurs și ele a-mi face mai ușoară străbaterea, sub prăfuitele bolți ale bibliotecilor și arhivelor, prezentînd publicității scopul călătoriei mele sub culorile cele mai simpatice“.

Și totuși, B.P. Hasdeu nu-și va duce la îndeplinire planul propus. Din Volumul II nu se va publica decît „Reacțiunea omului asupra naturii“.

În prefața volumului II, B.P. Hasdeu consideră necesar să specifice că „scrierea noastră se bazează pe patru specii de fontane, fără cari este imposibil a fi cineva istoric în secolul al XIX-lea: texturile, știința naturală, filologia și economia politică“.

Nu știm care au fost considerațiile care l-au determinat pe B.P. Hasdeu să se oprească cu lucrarea aici, față de planul de început mult mai vast.

Să fi considerat că documentele adunate nu erau îndeajuns iar timpul și lipsurile materiale nu-i mai îngăduiau să stăruie asupra acestora? Sau gîndul că problemele puteau fi tratate și cu prilejul altor lucrări pe care mintea luminată le întrevedea? Nu am descifrat care a fost motivația ce a stat la baza luării unei asemenea decizii.

Fapt este că B.P. Hasdeu a ținut să menționeze că „și după apariția Istoriei critice a Românilor, n-a încetat a mă preocupa aceeași teorie, căutînd a o completa, și a perfecționa anume cele trei elemente esențiale: dîntîi continuitatea naționalității române în Dacia lui Traian, apoi originea Basarabilor, în fine epoca și modalitatea formațiunii statului Țării Românești“²³.

²² *Ibidem*, f. 17.

²³ B. P. Hasdeu, *Istoria critică a Românilor*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brăncuș; studiu introductiv și note de Manole Neagoe, Ed. Minerva, București, 1984, p. XLIII.

Solicitată, lucrarea s-a reeditat în 1875, începându-se totodată și pregătirea unei traduceri în limba franceză de Fr. Damé²⁴, care va fi publicată în 1878.

În prefața lucrării, Fr. Damé își motiva astfel strădania: „În momentul în care grație vitalității și energiei sale progresiste, România intră definitiv în concertul european, necesitatea de a publica Istoria critică a Românilor nu poate fi contestată”²⁵.

B. P. Hasdeu însuși își aprecia atât de mult lucrarea încât în Introducerea la tomul IV a lucrării monumentale „*Etymologicum Magnum Romaniae*” împărțea studiul în trei părți: 1. Literatura înainte de Istoria critică a Românilor. 2. Literatura după Istoria critică a Românilor. 3. Întemeierea Țărilor Românești.

Menționând scopul pentru care a scris Istoria critică a Românilor, B. P. Hasdeu reamintește lucrările tendențioase la adresa istoriei românilor de Roesler: „După cum pentru istoria Romei antice era necesară critica cea negativă a lui Niebuhr, tot așa de necesar e Roesler pentru perioadele cele mai obscure din istoria românilor. Închipuiți-vă un peisagiu ale cărui elemente constitutive abia se zăresc la o distanță prea depărtată. Este o pădure, zic unii: este o insulă sau un lac, zic alții, este un oraș pe un munte, zic o seamă. Niebuhr și Roesler răspund: nu se vede și ei demonstrează că nu se vede. Acela care demonstrează că nu se vede, nu demonstrează prin aceasta că nu este, dar împinge pe ceilalți de a cerceta ce este. Fără negațiunea cea foarte serioasă a lui Roesler, eu n-aș fi simțit imperioasa datorie fără a mai amina, de a întreprinde „Istoria critică a Românilor”, urmată apoi de lucrarea d-lui Onciul și²⁶ de opera lui Xenopol²⁷ eu, cel dintâi în această cruciadă pentru dobândirea sfântului mormînt”²⁸.

²⁴ Fr. Damé (1849–1907), n. Tonnere, Franța, publicist, istoric și lexicograf român de origine franceză. A colaborat și a condus mai multe ziare, printre care „*L'Independance Roumaine*” (1877–1887). Opere istorice: *Histoire de la Roumanie contemporaine* (1822–1900) și lexicografice (un mare dicționar român francez și o lucrare consacrată terminologiei populare românești).

²⁵ B. P. Hasdeu. *Histoire critique des Roumains, La Valachie Jusqu'en 1400. Extension territoriale*. Edition entièrement refondue. Traduit du roumain sous les yeux de l'auteur, par Frederic Damé, professeur de littérature française, Bucharest, Librairie J. Szollosy editeur, Calea Mogoșoaii 46, Place du Theatre, 1878, 120 p.

²⁶ Dim. Onciul (n. 26 oct. 1856 Straja, Suceava, 20 martie 1923). Studiile la Cernăuți apoi la Universitatea din Viena și Berlin, profesor de istoria românilor la Universitatea din București, de la 1 aprilie 1900 ocupă și postul de director al Arhivelor Statului; ales membru apoi președinte al Academiei Române (11 aprilie 1905), membru în Senatul universitar 1900, 1903 și 1906. Decan. Opera: *Zur Geschichte der Bukovina, Czernowitz* 1887; *Originile Principatelor Române*, București, 1899; *Din istoria Arhivelor Statului* 1903; Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, 1904; *Din Istoria României*, 1906; Mihail Kogălniceanu, 1918; *Ideea Latinității și a unității naționale*, 1919; *Fazele dezvoltării istorice a poporului român*, 1920. Lucian Predescu, *Enciclop. Cugetarea*, 1940.

²⁷ A. D. Xenopol, (n. 23 martie 1847 Iași). Doctor în Drept și Filozofie la Berlin (1871), Întors în țară intră în magistratură apoi procuror la Curtea de Apel din Iași. Din 1833, profesor de Istorie la Universitatea Iași, apoi rector al Universității (1892). 1893 ales membru al Academiei Române 1903 – ales membru corespondent al Institutului din Franța. Președinte al Societății științifice și literare din Iași și directorul revistei „*Archiva*”, profesor onorific la Sorbona. Opera: *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Iași, 1888–1893/6 vol. *Les Roumains et les Hongrois* 1896; Mihail Kogălniceanu, Buc., Noțiunea valorii în istorie, Buc., 1910, Nicolae Krețulescu, Buc., 1912, etc. Lucian Predescu, op. cit., p. 918.

Simțind nevoia să se mai explice încă odată asupra intenției care a stat la baza elaborării lucrării, B. P. Hasdeu în Prefața de la „Cuvente den bătrâni” preciza „Intențiunea autorului a fost de a pune o serioasă temelie analitică pentru filologia și diplomatica română, după cum pe un teren diferit, dar tot prin analiza cea mai minuțioasă, ne încercasem altădată de a limpezi, mergînd din disecțiune în disecțiune, trecutul nostru național prin Istoria critică a Românilor”.

Istoria critică a Românilor a fost prima ripostă științifică dată teoriilor lui Roësler.

Și nu numai atât! Parcurgînd prin intermediul documentelor etapele de elaborare a istoriei naționale, întrevezi în fiecare cuvînt scris omul Hasdeu, cu neliniștile și bucuriile pe care le-a traversat, cu sușurile și coborîrea dură la realitatea materială a lumii, impunîndu-și un program de lucru sever la capătul căruia își găsea satisfacția în aflarea documentelor care aduceau o nouă lumină în întunecata istorie a începuturilor românilor.

Fericirea, nădejdea și echilibrul lui Hasdeu a constatat în perpetua speranță ca prin muncă să atingă desăvîrșirea spirituală. Vastitatea erudiției îl va înscrie pe B. P. Hasdeu, alături de Dimitrie Cantemir în tradiția enciclopedică a românilor, impunîndu-l printre oamenii de cultură europeni.

5392
28. Aug. 1904.
Ce sarcină motivatională
are de a da pe lângă
patriei prezenta, anti-sens
cheltuielile făcute cu acest
în adunarea materialului necesar
la elaborarea cu care se ocupă
Românii cu o critică a
Domnului de vorbă pentru
a îndrepta sumele de
14583
aug 29
5

Stimată Titulară critică a "Românului" a publicat în
și se continuă, a "Românului" în care parte
lui, pe care l'am primit din partea Onor. Minister
Instrucțiunii Publice, în a publicare altele de
de care nu numai prin cheltuieli de tipar, nu numai
prin angajarea de cârți etc., dar și prin necesitatea de a
face colecții științifice pentru adunarea și compilarea
materialului, după cum este și colecția pe care l'am
de unde mi s'au trimis acum, astfel că am trimis în
me de documente prețioase, dar îngrijite totuși de
invențiale dificultăți materiale, alte întârzieri multe.

Pentru în aceste condiții, domnule Mi-
nister, de a recurge și de astă dată la comanda Onor. Mi-
nisterului Instrucțiunii Publice, solicitând ca mi se
prin procurare pentru prima colecție de
—

Domnulele

Domnului Minister al Instrucțiunii Publice

1874. Într-un număr de exemplare din Ediția II, pe
care mi-o voi îndărua, ca și în prezenta, a te regăsi ne-
grijit până la 1 iunie 1874.
Bine-înțeles, Domnule Ministre, aș putea încredința
fără nici o îndoială această muncă de încredințare.

M. P. Hardouin

16 august 1870.

**B. P. HAȘDEU – EDITOR AL REVISTEI
„ARHIVA ISTORICĂ A ROMÂNIEI“**

Arhivist pr. dr. ADINA BERCIU DRĂGHICESCU

În cei 160 de ani care s-au scurs de la înființarea Arhivelor Statului din București, la 1 mai 1831, la conducerea lor s-au perindat numeroase personalități reprezentative ale culturii românești care au contribuit la dezvoltarea acestei instituții¹ și a arhivisticii în general, ca știință auxiliară a istoriei. Printre aceștia s-a numărat și ilustrul savant B. P. Hasdeu (1831–1907) care aproape un sfert de veac, între 1876–1900 a condus Arhivele Statului din București, îmbinând erudiția sa fenomenală cu pasiunea și dăruirea muncii de administrator al acestei instituții. Una dintre cele mai cuprinzătoare caracterizări i-a făcut-o Mircea Eliade: „Geniu de o înspăimântătoare vastitate, Hasdeu și-a cheltuit puterile sale creatoare cu o nepăsare pe care numai un prinț, un romantic și un erou ca el și-o poate îngădui. Din tot ce ar fi putut crea, au rămas multe șantiere și foarte puține monumente. Dar planul acestor șantiere sînt suficiente să acorde semnificație istorică unei întregi epoci. Descoperit cel din urmă dintre toate figurile mari ale secolului XIX, Hasdeu va fi anevoie de asimilat total de cultura românească. Destinul lui de abia acum începe“².

Și într-adevăr, contemporanii au fost copleșiți de forța sa creatoare; a trebuit să treacă mai multe decenii pentru a se putea descoperi toate fețele creatoare ale acestui titan al culturii românești.

Una dintre laturile predilecte ale activității sale dar și destul de contestată a fost aceea de editor de izvoare istorice, cu alte cuvinte aceea de arheograf. A desfășurat-o atît înainte de a fi director al Arhivelor, cu predilecție în perioada directoratului și apoi pînă la moartea sa în 1907. Pasiunea pentru izvoarele istorice și pentru arhive în general a mărturisit-o chiar el, în noiembrie 1884, cînd, fiind ales deputat de Craiova, declara: „Jurnalele au publicat că mi-am dat demisia de la arhivă pentru a rămîne deputat. E minciună. De arhivă nu mă las o dată cu capul. Mîine mă duc la Cameră, fac un discurs și-mi dau demisia din deputat. Dacă Camera va refuza, atunci rămân și deputat și arhivist“.

¹ Lidia Brăncănu, *B. P. Hasdeu director al Arhivelor Statului*, „Manuscriptum“, 1, 1988 p. 128.

² Mircea Eliade, *Despre Eminescu și Hasdeu*, Iași, Junimea, 1987, p. 104.

Interesul și pasiunea pe care a manifestat-o Hasdeu încă de la începutul activității sale științifice pentru publicarea izvoarelor istorice referitoare la trecutul românesc, au făcut ca în 1864, Ministerul Cultelor și al Instrucțiunii Publice, mai precis N. Kretzulescu avînd „prevăzută o sumă pentru publicarea unui jurnal în care să se cuprindă documentele relative la Istoria Românilor“, prin adresa nr. 22728 din 14 iulie 1864 „a făcut întrebarea D-lui B. P. Hasdeu dacă D-sa ar primi să se însărcineze cu redacțiunea acestui jurnal“. Ministerul urma să-i dea un beneficiu de 2.000 de lei pe lună din care „avea de suportat toate cheltuielile de administrațiune“. Hîrtia și tiparul erau furnizate de Stat³. Peste o săptămînă Hasdeu răspundea afirmativ la solicitare. A urmat încheierea la 22 iulie 1864 a unui contract prin care se „angaja către Ministerul Justiției, Cultelor și Instrucțiunii Publice să redacteze revista (cu documentele din Arhivele Statului și de aiurea) și de asemenea să scoată o coală tipografică săptămînală sau „patru coli pe lună“. Pentru toate acestea, Ministerul îi plătea „cîte 2.000 lei la începutul fiecărei luni“. Expedierea jurnalului și abonamentele rămîneau în sarcina lui B. P. Hasdeu. Se mai stabileau titlul: „Arhiva Istorică a României“⁴ precum și începutul publicării ei la 1 august 1864.

Ministerul de Interne era solicitat de Ministerul Instrucțiunii Publice ca să ordone Direcțiunii Tipografiei Statului ca să se procure „hîrtia trebuitoare și mediile tiparului“ necesare publicării revistei. Tipografia statului urma să se despăgubească din banii adunați pentru abonamente. Costul unor broșuri s-a fixat la 14 sfanți.

Revista urma să fie administrată în felul următor:⁵

1. Exemplarele se păstrează în depozitul central al Imprimeriei și să nu se elibereze de acolo „decît numai cîte vor trebui pentru abonați și pentru autoritățile cărora acest Minister (al Instrucțiunii Publice) vor găsi de cuviință a se da gratis“.

2. Abonamentele să se facă la Imprimeria Statului unde să se încaseze bani spre despăgubirea Casei tesaurului public pentru costul hîrtiei și tiparului.

3. În afară de particulari care vor avea dorința să se aboneze „Ministerul Instrucțiunii Publice trebuie să facă în așa fel încît să se aboneze la jurnal“ toți superiorii mănăstirilor și ai așezămintelor de binefacere precum și profesorii și înștitutorii de toate gradele⁶.

În 24 august 1864 apărea primul tom care avea scris pe foaia de titlu următoarele: „Arhiva istorică a României. Sub auspiciile Ministerului Justiției, Cultelor și al Instrucțiunii Publice. Colecțiune critică de documente asupra trecutului român începînd de la timpii cei mai îndepărtați și pînă la anul 1800“. Iar în partea de introducere, Hasdeu preciza și modalitatea de publicare a documentelor: „Așa dară, a doua îngrijire principală a redacțiunii trebuie să fie, firește comentatiunea documentelor supuse publicării. Însă, tocmai aici este și greutatea cea mai mare. Insista-vom edițiunea noastră prin nesce note benedictine, făcînd disertațiuni asupra fiecărei virgule? Dară atunci nu numai că se vor

³ Arh. Șt. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 591, 1864, f. 1.

⁴ *Ibidem*, f. 3.

⁵ *Ibidem*,

⁶ *Ibidem*, f. 2.

perde economia spațiului, ci mai ales atunci persoana redactorului, cu toată faibilitatea sa, va suplanta monumentele epocelor: pentru o pagină de document veți căpăta șapte pagini de observațiuni individuale”⁷.

Noua revistă apărută în București se alătură altei publicații și anume „Tesaurului de monumente” editată de Alex. Papiu Ilarian deosebindu-se totuși în unele privințe. Interesantă este paralela pe care o face chiar B.P. Hasdeu între cele două publicații. Astfel, în *Darea de seamă din partea redactorului* din nr. I pe anul 1865 se spune:

„Două publicațiuni periodice concerg, în momentul de față, pe calea de a grămădi și a limpezi materialul, din care se va clădi o dată, mai târziu, doritul edificiu al istoriei române: Tesaurul de monumente al D-lui Papiu Ilarian și această a noastră Arhivă istorică. Ambele publicațiuni apar în București, Ambele oferă lectorilor săi câte patru coale pe lună, ambele scot la lumină rămășițe inedite sau rare ale trecutului național... toată diferența constă numai în deosebitul punct de vedere individual al fiecărui redactor în parte. Istoria română e plină de povești și de lacune: pentru a îndrepta unele și a astupa pe celelalte, se cere un studiu bazat pe documente, iară de loc pe compilațiuni. epistole, acte oficiale, călătorii, memorii adică lucruri descrise sub impresiunea evenimentului, acesta e programul „Arhivei istorice” pe când în Tesaurul de monumente s-au admis pe lângă documentele cele mai prețioase, mai multe piese lipsite de valoarea istorică, precum bunăoară: De Thou, Bissel etc. (. . .) Arhiva istorică adună mai cu seamă, unele așa misterioase revelațiuni ale românilor despre ei înșiși, pe când Tesaurul de monumente în cea mai mare parte, urmează a reproduce narațiuni foarte interesante, dar totuși externe. Nu mai vorbim nimic despre preferința sistemului nostru de a însoți fiecare document de câte un sumariu detaliat, pentru a înlesni lectorului căutarea și înțelegerea documentelor, ceea ce lipsește cu desăvârșire Tesaurului de monumente; Pe lângă caracterul său documental și mai cu seamă intern, pe lângă (...) registrele sale, Arhiva istorică mai are meritul de a înfrăți în sine toate epocile istoriei române din toate punctele de vedere, încât chiar în acest prim volum, pe circa 200 de pagini lectorul găsește 300 de piese din care nu este nici una, care să nu posedă, măcar unul din următoarele aspecte: politic, social juridic, administrativ, ecleziastic, militar, comercial, topografic cronologic, limbistic, biografic, eraldic, etnografic, literar, artistic. Știind vreo zece limbi antice și moderne aveam cheile cele mai necesare pentru a înțelege și a alege tot ce poate arunca vreo lumină asupra trecutului român”⁸.

Publicarea revistei a durat doar doi ani, până la 8 iulie 1866, când „d-l Ministru titular suspenda editarea Arhivei istorice, bugetul statului nemaiputînd să o subvenționeze”.

B. P. Hasdeu a fost nemulțumit și a ținut să facă publică supărarea sa, scriind la sfîrșitul tomului II, cu litere mari și negre: „Aci publicațiunea s-a suprimat din ordinul Domnului Ministru de Instrucțiune Publică – C.A. Rosetti”.

⁷ „Arhiva Istorică”, I, 1, 1864, p. 2. Introducere.

⁸ *Ibidem*, I, 1, 1865, p. III–IV.

În aprilie 1867, B. P. Hasdeu a intervenit la Minister, solicitînd printr-o nouă cerere, autorizația pentru reînceperea „publicării acestei foi periodice” cum numea el, Arhiva Istorică a României⁹.

În ședința din 24 februarie 1867 privitoare la discutarea bugetului, M. Kogălniceanu cerea 24.000 de lei anual pentru subvenționarea revistei redactată de Hasdeu: „Nu e pensiune ceea ce se dă d-lui Hasdeu – spune Kogălniceanu –, e un contract și dl. Hasdeu s-a ținut de contract și ar fi de dorit ca toți să păzească contractele cu religiozitatea cu care dl. Hîjdeu a îndeplinit pe al său... E în pozițiune (cu sens de situație n. ns.) să ne facă să cunoaștem multe documente din istoria noastră”¹⁰. La această propunere s-a alăturat și profesorul Nicolae Ionescu apreciind că cele două volume publicate „au fost gustate, nu de națiunea întreagă, ci de puținii români care se ocupă cu studiul patriei”.

După această acțiune, Ministerul a aprobat în 11 aprilie 1867 cererea lui B. P. Hasdeu de a se relua tipărirea. Apoi, Ministerul Instrucțiunii Publice se adresa directorului general al Arhivelor, lui Grigore Manu, rugîndu-l „să satisfacă cererile ce i le va adresa dl. B. P. Hasdeu, relative la documentele și alte informațiuni ce va avea trebuință a lua din Arhivă” și erau necesare retipăririi Arhivei Istorice. Simultan a fost înștiințată și Tipografia Statului pentru a-i acorda din nou sprijinul¹².

Cu ocazia reluării tipăririi, B. P. Hasdeu a simțit nevoia unei îmbunătățiri a conținutului revistei în comparație cu primele tomuri. Astfel el adresa în martie 1867 o scrisoare ministrului Instrucțiunii Publice în care se scuza că în „Publicațiunea trecută a Arhivei (...) documentele n-au fost publicate în ordine sistematică și cronologică, lucru care nu se va mai repeta de acum înainte”. Informa în continuare că „prima serie, cu care vom începe acum sînt documente asupra istoriei Românilor de peste Dunăre, Macedo-români, Morovlaci, Istriani, etc. începînd de la împăratul Aurelian și pînă la anul 1800 (...). În loc de introducție la această serie vom publica prețioasele disertațiuni, una nemțească de Thunmann și alta engleză de Martin Leake, asupra istoriei și limbii românilor de peste Dunăre. Actele și scriitorii ce vor intra în această importantă serie sînt în limbile greacă, latină, ebraică, slavă, ecleziastică, bulgară, sîrbă, engleză, franceză, spaniolă, italiană, germană etc. Fiecare document va fi publicat în textul original, tradus și însoțit de un comentariu și de note, sau chiar în unele cazuri, de articole explicative. Seria va avea un titlu general: Archiva istorică a României”, pentru anii III și un titlu special „Archiva Istorică a Românilor de peste Dunăre”. Ministerul nu a acceptat această „programă” a lui B.P. Hasdeu și prin scrisoarea de răspuns din 11 aprilie 1867, ministerul îi făcea „oarecari observațiuni” și îl ruga să le aibă drept regulă și să se conformeze lor. Și anume: „Adevăratul scop al publicațiunii Arhiva Istorică a României a fost și este a publica

⁹ Arh. St. București, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 591, 1864, f. 2.

¹⁰ Arh. St. Buc., fond Aurelian Sacedoșeanu, dosar 507, 1957–1974, ms. dactilo, B. P. Hasdeu *Biobibliografie*, p. 12–13.

¹¹ Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 476, 1876, f. 5.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, f. 2.

documente care n-au apucat încă a ieși la lumină, care sînt necunoscute în arhive, și cu deosebire în arhiva noastră, documente vechi, manuscrite în limba română, iar mai vechi în limba slavonă. Necunoașterea acestor documente este cauza lacunelor care există în istoria noastră (...) guvernul s-a hotărît a lua asupra sa cheltuielile tipăriturii acestor documente și acesta este adevăratul scop pentru care s-a înființat publicațiunea „Arhiva Istorică a României”. Această arhivă n-are a fi un tratat de istorie, căci acesta se putea face și de particulari. Arhiva trebuie să fie o colajune de documente și anume o colajune de documente necunoscute, nepublicate (...) și mai cu seamă cele scrise în limbile slavonă (...). Ne-am abate însă cu totul de la scopul pentru care s-a înființat această Arhivă dacă în loc de a publica documente archivale încă necunoscute, ea ar publica tratate istorice sau ar reedita autori sau documente cunoscute și publicate (...). Spre a mă rezuma, ministerul vă invită:

1. A alege și publica din Archiva Statului documentele cele mai vechi și pe care le veți găsi mai importante pentru istorie, cu deosebire cele scrise în limba slavonă (...).

2. De a publica, afară de documentele din arhiva noastră și alte documente nepublicate ce cu stăruință dvs. veți ști să găsiți aiurea.

3. A explica și lumina documentele (...) prin note și comentarii după scriptori și documente deja publicate.

4. A urma, după cum declarați, în publicarea documentelor, o ordine sistematică și cronologică.

Iată programa Ministerului, lăsîndu-vă toată latitudinea în alegerea documentelor nepublicate, ar dori să urmați această programă¹⁴.

La rîndul său Hasdeu a trebuit să recunoască „justeja observațiilor” angajîndu-se să depună „toată stăruința pentru a realiza cu plăcere și scrupulozitate planul” ce i-a fost propus¹⁵. Așadar, – se angaja în cele din urmă B. P. Hasdeu – Arhiva Istorică va cuprinde: „Documente române inedite, și tot felul de documente slave, nepublicate încă sau netraduse pînă acum în limba română atît acte propriu-zise; precum și diferite genuri de relațiuni importante pentru istoria Românilor: care vor fi ilustrate cu prefațiuni, comentarii sau note”¹⁶.

Imediat Hasdeu a trecut la reluarea publicației sale căci „tare prin sprijinul și aprobarea Reprezentațiunii Naționale, Arhiva Istorică a României va păși înainte, fără a mai tremura, cugetînd la vicisitudinile lucrurilor omenești și amenințată de perspectiva unor exigențe economice imperioase”, după cum spunea singur la 20 aprilie 1867.

Însă cu tot votul Adunării Deputaților profesorul de istorie Alex. Crețulescu, ajuns ministru al Instrucțiunii Publice, suprimă din nou subvenția. De data aceasta definitiv.

În februarie 1869 prin adresa nr. 1155 din aceeași lună, Hasdeu era înștiințat că „publicarea acestui jurnal încetează (...) urmînd a se publica de către Direcțiunea Arhivelor Statului”¹⁷.

¹⁴ *Ibidem*, f. 3, 3 v, f. 8.

¹⁵ *Ibidem*, f. 4.

¹⁶ *Ibidem*, f. 7.

În consecință, „contractul din 1864 (...) ce aveți încheiat fără termen, cu acest Minister, pentru sus-zisa publicațiune (...) a încetat în finalul lui ianuarie trecut”¹⁸.

Întristat și nemulțumit de faptul că nu va mai răspunde de publicarea revistei pentru care muncise și se străduise atîta B. P. Hasdeu trimite ultimele copii, spre publicare, lui C. D. Aricescu, directorul Arhivelor Statului (1869–1870) și care urma să se îngrijească și de publicațiile bazate pe documente.

Deși la început acesta a protestat¹⁹, pînă la urmă a acceptat să corecteze colile și să ducă astfel la bun sfîrșit lucrarea. În continuare Arhiva Istorică nu a mai apărut cu toate insistențele chiar ale lui C. D. Aricescu²⁰.

Dispariția Arhivei Istorică a României a fost o pagubă pentru tînăra noastră istoriografie. De altfel ceva mai înainte încetase să apară chiar și *Tesaurul de monumente*. De acest lucru și-au dat seama nu numai istoricii vremii ci întreaga societate, punîndu-se la scurt timp, în discuție reluarea publicației.

Un alt aspect al activității lui B. P. Hasdeu ca director al Arhivei Istorică, l-a constituit preocuparea sa constantă de a face cunoscută revista. Astfel în 1868 se adresa lui D. Gusti, ministrul Instrucțiunii Publice cerîndu-i să dispună eliberarea „a zece exemplare complete din cele trei tomuri ale Arhivei Istorică, pentru a le oferi la somitățile literare române din străinătate precum D-I. D. Hurmuzaki la Viena, d-I Mocioni la Pesta, etc.”²¹.

Revista a suscitat interesul și altor foruri contemporane. Spre exemplu: Ministerul Justiției, de Interne, de Război, Casa Scoalelor, redacția Monitorului Oficial, toate au solicitat revista²².

Interesul pentru Arhiva Istorică era încă viu și în 1877 cînd, Societatea Academică Română o cerea lui Hasdeu, director acum al Arhivelor Statului, pentru îmbogățirea bibliotecii²³.

Iar în 1882, Mihai Eminescu aprecia astfel activitatea lui Hasdeu: „Ceea ce dezgroapă prin aceste documente istorice și lingvistice nu sunt doar materialuri de interes arheologic, ci e România însăși, e geniul poporului românesc de pe care se înlătură păturile suprapuse de ruine și de barbarie”. Pasul înainte „se face aici în înțelesul reconstruirii naționalității române și pentru ca ea însăși să se recunoască pe sine, să-și vie în fire”. Iar cercetătorii de pe „terenul istoriei și al lingvisticii, bucurați de aceste rezultate ale unei munci naționale, rezultate greu de cîștigat în comparare cu deprinderea mecanică a formelor exterioare ale unei civilizații străine”²⁴.

¹⁷ *Ibidem*, dosar, nr. 194, 1869, f. 2; cf. *ibidem*, dosar 591, 1864, f. 3.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 194, 1869, f. 2.

¹⁹ *Ibidem*, f. 3.

²⁰ Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., dosar 520, 1874, f. 2.–2 v.

²¹ Arh. St. Buc., fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 611, 1868, f. 35.

²² *Ibidem*, f. 1–2, 45, 19–20, 48.

²³ Arh. St. Buc., fond D.G.A.S., f. 5., dosar 573, 1877.

²⁴ Arh. St. Buc., fond Aurelian Sacerdoțeanu, dosar 526, f. 62.

În concluzie, B. P. Hasdeu, prin activitatea stăruitoare depusă la revista Arhiva Istorică a României și-a îndeplinit „o sacră datorie“, înscriindu-se pe direcția acțiunii începute cu câteva decenii mai înainte, aceea de a se publica izvoarele istorice necesare scrierii istoriei naționale.

Într-adevăr, așa după cum spunea în 1934, N. Iorga în lucrarea sa celebră „Oameni care au fost“, B. P. Hasdeu: „A dat culegerilor noastre de izvoare „Arhiva Istorică“, cea dintâi carte a slavisticii la români, a strâns în „Cuvente din bătrâni“ probe într-ales din vechea limbă, lucru ce nu se mai făcuse de alții; a grăbit dezvoltarea studiilor istorice, aruncând în circulație, mai ales pentru „vremile mai vechi, prin „Istoria critică“ o uriașă mulțime de informație nouă; a cutezat să viseze o mare Enciclopedie națională, încercată prin „Magnum Etymologicum“. În atâtea ramuri ale științei: istorice și filologice, el a fost un deschizător de cale, care, ce e drept, s-a mulțumit adesea să arate numai drumul“²⁵.

²⁵ N. Iorga, *Oameni care au fost*, I, 1934, p. 212.

VALOAREA DOCUMENTARĂ A FONDULUI DE CARTE DIN BIBLIOTECA B. P. HASDEU DE LA D.G.A.S. BUCUREȘTI

Arhivist pr. ELENA DIMA

Între personalitățile de seamă care au ilustrat cultura românească în a doua jumătate a veacului trecut, Bogdan Petriceicu Hașdeu ocupă un loc aparte. Asemeni lui D. Cantemir, Ion Heliade-Rădulescu, M. Eminescu, N. Iorga sau George Călinescu, B. P. Hașdeu este un geniu universal care impresionează prin vocația creatoare în multiple domenii.

Impunător ca personalitate culturală, înzestrat cu o bogăție intelectuală deosebită, stăpîn pe o cugetare și o metodă proprie și sigură, încălzit de un puternic patriotism, Hașdeu este înzestrat de natură cu o inteligență uimitoare și cu o neasemuită putere de muncă.

Așa cum arăta marele istoric român, Nicolae Iorga, Hașdeu „a grăbit dezvoltarea studiilor istorice, aruncînd în circulație, mai ales pentru vremile mai vechi..., o uriașă mulțime de informații noi”¹.

Cum era și firesc, pentru a sprijini cultura neamului cu informațiile înmagazinate în documentele Arhivelor, Hașdeu s-a îngrijit să-și organizeze o bibliotecă personală pe care și-a purtat-o, precum melcul propria-și cochilie toată viața, îmbogățind-o în permanență cu tot ceea ce era mai bun și folositor studiilor sale.

Fiind custode la biblioteca națională din Iași, numit cu sprijinul lui Al. Ioan Cuza în anul 1860, Hașdeu a știut cum să-și organizeze o asemenea bibliotecă din care să tragă toate foloasele.

Nu au lipsit din biblioteca lui Hașdeu cărțile provenite din familia cu tradiții culturale, nu au lipsit nici cărțile ce o pregăteau pe Iulia pentru muncă și creație.

Adăpostită mai întîi în locuințele proprii, mai apoi în clădirea Arhivelor și mai tîrziu în Castelul de la Cîmpina, după moartea lui Hașdeu, biblioteca s-a împrăștiat, o mare parte din fondurile ei au venit să întregască, prin conținutul lor, fondul bibliotecii documentare a Arhivelor Statului constituit încă din anul 1862.

¹ N. Iorgă, *Bogdan Petriceicu Hașdeu*. În: *Oameni care au fost*, București, 1910, p. 14.

Acest lucru este consemnat în anul 1919 de Dimitrie Onciul astfel: „În 1916, Castelul de la Cîmpina al lui B. P. Hașdeu fiind devastat de armatele invadatoare, biblioteca și unele lucruri ale lui Hașdeu au fost aduse la Arhivele Statului”².

Trup din trupul bibliotecii documentare a Arhivelor Statului, biblioteca Hașdeu a adăpat setea de cultură a multor generații de cercetători care au găsit în Arhive loc sigur de păstrare și valorificare a cunoștințelor umane.

Constituită din cărți și periodice românești și străine, în biblioteca Hașdeu s-a adunat de-a lungul anilor o multitudine de informații concretizate în dicționare, enciclopedii, lexicoane, bibliografii, monografii, tratate, manuale, studii, extrase, multe din ele cu note, însemnări, semnături autografe, dedicații, ex-librisuri, toate atestând erudiția savantului Bogdan Petriceicu Hașdeu sau a membrilor familiei începînd cu Tadeu și terminînd cu Iulia, fiica istoricului care a rămas în conștiința noastră ca model de pasiune și dăruire pentru studiu și creație.

Ramura din biblioteca Hașdeu ce se păstrează în Arhive este constituită din 541 titluri periodice cu 2448 numere și 3757 volume cărți începînd cu tipărituri românești vechi, cărți rare străine și lucrări de filologie și istorie contemporană.

Dintre cărțile românești vechi amintim: *Cazaniile* lui Ilie Miniati, tipărite la București în anul 1742. Originalitatea acestui exemplar constă în filele manuscris cu însemnări și ilustrații color. Însemnările sînt din anul 1850 și aparțin căminarului Matei Ciudin din satul Liteni și scriitorului Gheorghe Popovici din satul Bărești, ținutul Sucevei.

Un alt exemplar de carte românească veche: D. Cantemir *Istoria Imperiului otoman*, traducere germană, tipărită la Hamburg în 1745. Un alt exemplar din Dimitrie Cantemir *Descrierea Moldovei*, traducere în limba germană, tipărită la Frankfurt și Leipzig în 1771 provine tot din biblioteca lui Hașdeu. Pe foaia de titlu a unui exemplar din lucrarea: *Învățătura Ecaterinei II*, apărută la Iași în anul 1773 apare însemnarea de proprietate: „Noi Mihai Grigorie Sturza voevod”. Pe acest exemplar apare și ștampila de proprietate: Biblioteca Bogdan Petriceicu Hașdeu, Castelul Iulia Hașdeu – Cîmpina”.

Celelalte exemplare de carte românească veche sînt: *Evanghelie*, Sibiu, 1790, *Cuprindere în scurt a Bibliei*, Sibiu, 1791, Ioan Molnar, *Retorică*, Buda, 1789, Petru-Maior, *Istoria pentru începutul românilor în Dachia*, Buda, 1812, D. Tichindeal, *Fabule*, Buda, 1814 (din cărțile lui Dem. Peșacov), *Jucăria norocului*, Iași, 1816, ș.a.³

Ca periodice, semnalăm: „Almanach de Gotha”, anii 1862–1878, Godişnac, Beograd, 1890–1899, „Letopis na Bălgarskata cniјovno drujestvo na Sofia”, 1901–1906, „Bibliotheca philologica”, Göttingen, 1865–1875, „Revista Carpaților” (redactor G. Sion), București 1861, „Buciumul român”, editor Th. Codrescu, Iași, 1875–1881 ș.a. Firesc este ca din biblioteca personală a lui B. P. Hașdeu să nu lipsească, „Columna lui Traian” al cărui director a fost istoricul Hașdeu. Ca reviste mai rare menționăm: „Noul curier de ambe sexe” – 1893 cu dedicație, „Ateneul Român” pe anul 1895, „Transilvania”, edițiile pentru Brașov și Sibiu, prima pentru anii 1871–1878, și cea de-a doua pentru anii 1898–1906.

² Mihai M. Fănescu, Dimitrie Onciul. În: *Figuri de arhiviști*, București, 1971, p. 211.

³ Elena Dima, Gheorghe Buluță și Simona Ceaușu, *Cartea românească veche în bibliotecile documentare ale Arhivelor Statului*, București, 1985.

Revistele existente în biblioteca Hasdeu ilustrează aspectele privind istoria, filologia, lingvistica, critica literară sprijinindu-l în informare, documentare și multe i-au servit ca loc de publicare a studiilor personale și a documentelor de arhivă. Toate aceste reviste, în colecții unitar constituite dovedesc permanenta și continua folosire pentru lucrările personale realizate de B. P. Hasdeu în decursul vieții.

Un loc aparte l-au ocupat în cadrul bibliotecii bibliografiile, lexicoanele, enciclopediile, dicționarele de limbi, cataloagele.

Cărțile de istorie națională și universală, colecțiile de documente, monografiile de locuri și persoane, cursurile, manualele, tratatele în limbile: română, franceză, germană, rusă, sârbă, polonă, bulgară, italiană, au completat în mod util universul bibliotecii lui Hasdeu.

O bogăție spirituală a bibliotecii Hasdeu este reflectată și în cele 600 cărți cu semnături, însemnări, note, adnotări, ex-librisuri și autografele lui Gh. A. Dăbuleț, George Bengescu, Boduen de Courteney, Gheorghe Bibescu, Ioan Bogdan, Dimitrie Bolintineanu, C. I. Brătianu, Nic. Densușianu, N. Filipescu, M. Gaster, Ion Ghica, Tadeu, Alexandru, Bogdan și Iulia Hasdeu, Alex. Odobescu, Dimitrie Onciul, Pericle Papahagi, C-tin și Lazăr Șăineanu, Alex. Ștefulescu, G. Dem. Teodorescu, Gr. Tocilescu, V. A. Urechia, Alex. Vlahuță, Iosif Vulcan, A. D. Xenopol ș.a.

Valoarea documentară a fondului de carte din biblioteca Hasdeu reiese și din însemnările Iuliei Hasdeu pe lucrările din colecția familiei.

Minte iscoditoare și nestăpinită, călăuzită mai întâi de tatăl, a cărui cultură i-a fost leagăn și îndemn, Iulia, în scurta-i viață de nici 19 ani, a acumulat mult și a lăsat posterității versuri scrise cu o deosebită sensibilitate, piese de teatru cu o matură înțelegere pentru personajele sale, nuvele, schițe, cugetări, un număr însemnat de scrisori ce dau la iveală un suflet delicat, înclinat spre meditații creatoare⁴. S-ar părea la prima vedere că volumele editate postum de tatăl profund îndurerat de dispariția prematură a fiicei sale, survenită în toamna anului 1888, apoi cele apărute de curînd, să fi publicat tot ceea ce merita să vadă lumina tiparului din opera Iuliei, totuși unele contribuții la cunoașterea scriitoarei le pot aduce și însemnările ce ne-au rămas în manuscris pe filele cărților udate de lacrimile bunului ei tată pînă la sfîrșitul vieții.

Cărțile din biblioteca Hasdeu care poartă semnătura și însemnările Iuliei, s-au aflat mai întâi în Palatul Arhivelor – cetate de istorie, unde în liniștea profundă a zidurilor de mănăstire, Iulia și-a petrecut scurta-i copilărie, au însoțit-o o parte din ele în anii de studiu la Paris și s-au întors peste ani, acolo unde le era locul pe drept să dovedească prezentului și viitorului că valorile spirituale ale națiunii noastre sînt păstrate cu grijă și ocrotite cu pietate pentru a fi mărturie peste ani ale dragostei noastre pentru om și creația lui.

Desenele în peniță și creion, ce acoperă spațiile albe ale textului tipărit sau al hărților cu mult cîmp alb din atlasele și hărțile geografice, dovedesc și talentul în domeniul picturii manifestat de timpuriu de Iulia.

⁴ Elena Dima, *Însemnările Iuliei Hasdeu pe cărțile din biblioteca familiei*, în „Valori bibliofile”, II, București, 1983, p. 98–104.

Faptul că Iulia compunea și desena când învăța, sau în timpul orelor de școală ne-o dovedesc însemnările ce se păstrează nu pe caietele special destinate acestora, ci pe cărțile cele mai apropiate și cele mai ascunse vederii tuturor.

Cum era și firesc, Iulia a scris mai întâi în limba română, dovadă poezia păstrată pe prima filă a unui dicționar latin-francez, tipărit în anul 1874 și intitulată *Trandafirul meu*⁵.

Pe verso-ul unei hărți din istoria Europei tipărită la Paris în anul 1883 apare în peniță un portret cu semnătura Armand Camille, pseudonimul literar al Iuliei Hasdeu. Iulia își iubea cărțile de aceea și le semna și uneori scria pe prima pagină: „Dacă diavolul te ispitește să furi această carte, află că ești nedemn de a trăi, ești ca orice pungaș”⁶.

Însemnările Iuliei pe sutele de cărți din biblioteca familiei, notele, schițele, desenele, versurile, demonstrează preocupările-i multiple și încrederea nemăsurată în posibilitățile ei de desăvîrșire. Iulia a trăit puțin, a muncit mult, timpul a presat-o și forța ei a cedat; a murit demn, lăsîndu-ne imaginea unui poet de o rară sensibilitate, un poet al secolului său cu ochii ațintiți spre un cer senin de la care spera pînă-n ultima clipă o rază de viață.

Prin cărțile pe care le dețin în bibliotecile documentare, Arhivele Statului se înrudesesc cu cele mai de seamă personalități ale lumii.

Biblioteca Hasdeu din București deși păstrată aparte, întregeste colecțiile Arhivelor dar soarta cărților este tot atît de diversă ca și soarta oamenilor. Unele trăiesc mult, altele puțin.

Este în puterea noastră să păstrăm și să folosim cum se cuvine cărțile din biblioteca Hasdeu pentru ca informațiile lor să nu se piardă ci să fie transmise celor ce vin după noi înmulțite și îmbogățite de vreme.

⁵ Geoffroy J. Nouveau – *dictionnaire élémentaire latin-français*, f.a., VIII + 508 p.

⁶ H. Bos, *Géométrie élémentaire*, Paris, 1885; *Algèbre élémentaire*, Paris, 1885.

Si, tenté du démon,
Tu dérobes ce livre,
Apprends que tout frippon
Est indigne de vivre.

8008

GÉOMÉTRIE

ÉLÉMENTAIRE

Julia Haşdeu – Versuri

Lucrarea: N. Bas, Géométrie élémentaire
Paris, 1885, H. 644

82-31=4

48=4

199 Hender L. d. i.

PRÉFACE

Une préface! Qui est-ce qui lit une préface? Assurément ce ne sont pas les enfants; mais, quand on écrit pour eux, on doit compte aux parents de ses intentions et du but que l'on s'est proposé.

Mêler l'instruction religieuse aux moindres détails de la vie, en faire la base de l'éducation, la rendre attrayante et frappante par les préceptes et la pratique, revêtir cette morale pure et douce de formes enfantines et à la portée des plus jeunes esprits, développer surtout le dogme de la Rédemption et la doctrine d'expiation, sujets si importants et d'un si haut

Ștampila Castelului de la Cămpina.
Lucrarea: Grave et crai, Rax et Gris, H. 654, f. 1.

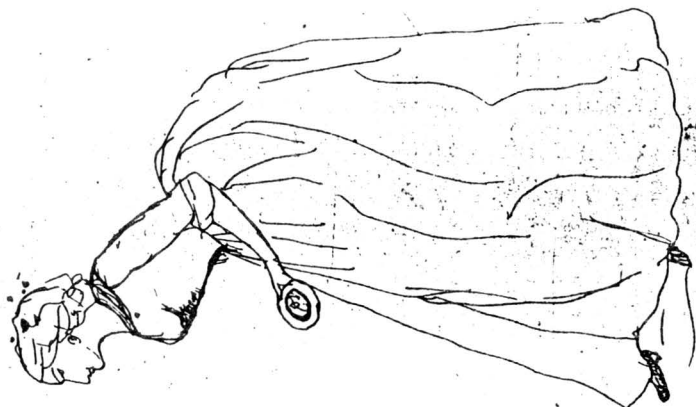

— Din păcate, frate? strigă, fumăcelul Mare; pentru
ce? Cine a murit?

— A murit Benetia. Dom' Marcos, și, ști
bine, că Benetia ește mama mea.

— Benetia! ce vorbe! O, Doamne, Doamne, este
nebună! ce idee!...

— Nu, Marcos, nu, nu; ea, una, mi iubește pătră;
eu port Dolu, pentru ea. A căzut în mână lui
Napoleon I! A! acum, ~~șirani~~, șirani, nu mi
va putea opri, de a purta Dolu totă viața
mea."

BOGDAN PETRICEICU HASDEU IN ARHIVELE IUGOSLAVE

EUGENIA IOAN

Animatorul, sufletul și mintea unor programe culturale ce urmau să ateste, la începutul veacului nostru, direcții de dezvoltare competitivă europeană, B. P. Hasdeu, din miezul unei ilustre generații, se ridică și croiește o cale nouă, cu mijloacele filologiei contemporane instrumentată științific, spre conceptul de ordonare concertată a creației, așa cum realitățile vieții o impuneau în epocă¹.

Descoperirea, selectarea și proiectarea valorilor culturale românești într-o lumină europeană a permis savantului conștientizarea demonstrată a continuității și a perenității lor, indicând asupra necesității și utilității cunoașterii cât mai aprofundate a mecanismelor de infuzare a vitalității. A conceput de asemenea intuiția Arhivelor Statului, pe care a condus-o devotat ca pe un sistem de baze de date pluridisciplinare, acoperind o gamă foarte largă de necesități. Adunarea cu răvnă și rară perseverență a documentelor reflectând complexitatea aspectelor cultivării formelor de viață românești, urmărite cu profesionalism în coerența lor cronologică și răspîndirea geografică, a condus la întemeierea istoriei naționale moderne. Este de înțeles că Hasdeu, pentru a-și pune în mișcare vastul său program cultural, s-a integrat cerințelor epocii în plan european, dar s-a preocupat de formarea unei școli istorice românești, deopotrivă. Programul său a fost urmat de o pleiadă de savanți în diferitele domenii ale culturii noastre. Ei l-au continuat în marile sale direcții și au întărit cu argumente noi și demonstrații adecvate intuiția genială a unității și continuității istorice românești, prin care programul hașdeian s-a afirmat, furnizînd occidentului european o bază de date specifice, rămase, pînă la el, neevaluate.

¹ Schuchardt, Hugo. Despre „Textele și glosarele vechi românești” ale lui B. P. Hasdeu: „Dacă ne închipuim disciplinele științifice nu ca pe niște cîmpuri pe o suprafață plană ci ca ramurile unui copac, atunci putem recunoaște în ceea ce ni s-a părut la început mai puțin, important un fapt de maximă însemnătate, anume vom căuta punctul central al unei astfel de discipline tocmai acolo unde se conectează cu alta sau rezultă din aceasta. Partea etnografică a filologiei romanice va fi din ce în ce mai apreciată de către romaniști: în aceeași măsură va trebui însă ca și limba română să iasă în prim plan”. Trad. Grete Ungureanu în: *Cuvențe den bătrîni*, Tom I, Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de G. Mihăilă, București, Editura didactică și pedagogică, 1983, p. 479.

Dezvăluirea culturii românești într-un permanent dialog și proces de comunicare cu alte culturi, diferite ca „arhitectură”, precum și complexitatea interconexiunilor au fost abordate de Hasdeu prin metode pe cât de rigurose articulate, pe atât de elastice în interpretarea datelor. Scopurile înalte ale umanizării individuale și a colectivităților, prin păstrarea și respectarea specificului național, i-au atras savantului recunoașterea științifică.

În lumina generoasă a programului hasdeean s-au întâlnit reprezentanți de frunte ai școlilor istorico-filologice europene occidentale și de sud-est. Mai ales după 1877 și dobândirea independenței statale absolute, moment crucial în istoria națională, marcat și cultural prin apariția în „Columna lui Traian” a unei serii de texte vechi inedite românești, sub titlul: „Limba română vorbită între 1560–1600”, sub semnătura lui Hasdeu, interesul pentru limba și cultura română sporește considerabil.

Aprofundarea fenomenului cultural românesc în concepția lui Hasdeu nu era posibilă fără cercetarea sistemică a legăturilor istorice cu vecinii. Datele legate de această problemă greu de antamat în epocă le va obține prin călătoriile sale de studii, întreprinse în 1868, când lucrează în bibliotecile și arhivele de la Viena (prilej cu care cunoaște pe slavistul J. Jireček), Ungaria, Serbia, Boemia și Franța; în 1869, în Serbia, la Mănăstirea Hopovo, unde lucrase Dositej Obradović, și 1871 la Belgrad și Pesta, când cercetează fondurile vechi ale Bibliotecii Naționale a Serbiei, cu sprijinul nemijlocit al lui Costa Magazinović, fost agent diplomatic al Serbiei la București, și al nepotului marelui slavist P. Šafarik, Janko Šafarik, președinte al Societății Sârbe de Știință, care întreținea legături cu Academia Română și cunoscuta corespondență cu Al. Odobescu. Al doilea președinte al societății savante sârbe, Ničifor Dučić, avea la rîndul său vii contacte cu agentul diplomatic român la Belgrad, I. A. Cantacuzino. În acest climat de înalt patronaj academic, relațiile culturale româno-sârbe s-au dezvoltat în concordanță cu sensul firesc și natural al istoriei, de sprijin și respect reciproc, de bună vecinătate. În studiile sale, Hasdeu va prelungi în cultura română acest statut relațional, intrînd la rîndul său în corespondență cu renumitul istoric sârb Stojan Novaković, alături de care va participa la editarea aproape simultană a textelor vechi, reciproc atenți la concluziile privind fiecare cultură națională în parte și evaluînd cu curaj contribuția specifică la civilizația medievală europeană².

Fructificarea cercetărilor proprii în arhivele iugoslave s-a completat fericit în opera lui Hasdeu cu menținerea legăturilor cu oamenii de știință ai epocii, între care și savanții iugoslavi, puternic implicați în transformările majore socio-culturale ale epocii.

Arhimandritul Nichifor Dučić și Stojan Novaković, începînd cu anul 1868, se angajează prin organizarea unui Comitet de sprijin cultural în Macedonia și Vechea Serbie,

² Se observă orientarea spre același sens a cercetărilor istorico-filologice și a oamenilor de știință iugoslavi, cei care pregăteau obținerea independenței popoarelor de care aparțin: D. Daničić (1825–1882), V. Jagić (1838–1923), T. Maretić (1854–1938) (cel care scrie prima gramatică a limbii literare unificate sârbe și croate), și istoricii Stojan Novaković (1842–1915) cu care va corespunda Hasdeu, Ilarion Ruvarac (1832–1905) și Ivan Kukuljević (1816–1889) în ale căror lucrări aflăm referiri la românii balcanici, Fr. Rački (1828–1894) care a scris despre români și în ale cărui scrieri teoretice găsim multe similitudini cu concepțiile hasdene – pentru a-i aminti numai pe cei care au creat școală în cultura modernă a slavilor de sud iugoslavi.

unde sub presiunea vecinătăților era pusă în pericol o entitate culturală specifică, ce lua naștere într-un mediu urban eterogen. O entitate în care se recunoștea rolul companiei macedo-românești despre care istoricul sârb Stojan Novaković va afirma că „s-a exprimat în limba poporului înaintea literaturii sârbe și bulgare”³. Cum tendința de sufocare a aspirațiilor acestei culturi va spori în deceniul următor, este de înțeles și efortul teoretic și aplicat în diferitele sale studii, făcut și de către Hasdeu pentru salvarea acesteia din direcția românească, pe care le publică în reviste de largă circulație⁴.

B. P. Hașdeu este primul savant român ales membru de onoare al Societății Sârbe de Știință la 18 februarie 1878, iar când aceasta a devenit Academia Sârbă de Științe și Arte este ales membru de onoare al acesteia la 10 februarie 1892. Acest titlu și-l va trece și în pagina de titlu a operei sale fundamentale, „Etymologicum Magnum Romaniae”⁵.

Din studiile întreprinse în 1868 și 1871 la Biblioteca Națională din Belgrad (pe care Hasdeu o numește astfel când aceasta încă nu purta acest nume) și care a fost distrusă în timpul celui de-al doilea război mondial, cu care prilej s-au înregistrat mari pierderi irecuperabile, și nu numai pentru istoria Serbiei. Din colecțiile acestei biblioteci provine textul care inaugurează culegerea editată de către Hasdeu, cunoscută sub numele de „Cuvente den bătrîni”, începînd din 1878. Pe lângă acest cel mai vechi text biblic în limba română descoperit pînă la Hasdeu⁶, în această bibliotecă se mai aflau și alte documente românești provenind din vremea lui Constantin Brâncoveanu, unul din ctitorii Mănăstirii Rakovița din apropierea Belgradului.

Călugării acestei mănăstiri obținuseră licența transportului sării din salinele Vîlcei, pentru folosul propriu și pentru comercializarea către crescătorii de vite de pe malul drept al Dunării, fapt înțeles și întărit de către Domnitorul român ca o necesitate vitală, cunoscută fiind lipsa sării în acele părți⁷.

Interesul lui Hasdeu pentru arhivele iugoslave era însă mai amplu dacă avem în vedere revenirea sa, în 1869, la Mănăstirea Hopovo unde, consultînd fondurile, putea găsi explicații la anumite etape istorice prin care a trecut scrierea slavă la slavii de sud⁸. Aceasta folosindu-i mai ales în cercetările întreprinse în vederea deschiderii cursului său de filologie comparată la Universitatea din București, în care materialul faptic, de limbă, trebuia însoțit de o cronologie a semnelor grafice prin care acesta s-a transmis, din generație în generație.

³ Vezi: Milorad Ekmecic: *Politicki razvoj 1860–1875*, 111, 26, în: *Istorija Jugoslavije*, Belgrad, ediția a 3-a, 1973, p. 278–279.

⁴ Începînd cu anul 1867, vezi *Bibliografia*: din lucrarea lui Cicërone Poghiric, *B. P. Hasdeu, lingvist și filolog*, București, Ed. științifică, 1968, p. 20 și urm.

⁵ Vezi: Radu Flora, *Prilozi za knjizevnost, jezik, istoriju i folklor*, Belgrad, XXXII, 1966, pp. 260–264.

⁶ Cap. XXVI din „Levitic”, verset 3–41 pe care Hasdeu îl publică în paralel cu fragmentul corespunzător din „Biblia de la București” a lui Șerban Cantacuzino la 1688. Hasdeu datează textul descoperit la Belgrad 1560 și îl localizează în Oltenia.

⁷ Vezi: Radu Flora, *Contribuție la cheștiunea originii mănăstirii Rakovița*, în: *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*, Novi Sad, XV, 1956, p. 69–80.

Nu întâmplător cursul său era deschis cu prelegeri pe care el le-a numit „Alfabetica“. Situația de pînă în secolul XVII și cea care a urmat prezenta, în cultura scrisă și tipărită a slavilor de sud, diferențe de substanță. În același an, Djuro Daničić publică „Scrierea lui Constantin Filosoful despre ortografie“, în seria de „scrieri vechi“ a Academiei Iugoslave de Științe și Arte din Zagreb, text asupra căruia va reveni și Stojan Novaković în 1877⁹.

În discuția asupra unor anume semne grafice slave este prins și Hasdeu, fapt care îl va plasa pe acesta între slaviștii angajați într-o mare polemică constructivă¹⁰. Fără a ne opri asupra amănuntelor de natură strict filosofică, dorim însă a sublinia faptul că Hasdeu a folosit documentul istoric de arhivă ca pe un multidisciplinar izvor de informație. Toate argumentele ce rezultau dintr-o asemenea complexă analiză erau îndepărtate spre construirea „triumghiului“, în care urmărea o proporționare europeană a culturii medievale românești; reproducem un citat semnificativ, evidențiat pentru prima dată de către prof. Gh. Mihăilă în amplul studiu cu care a deschis, după un răstimp de 50 de ani, reeditarea și reevaluarea operei hasdeene „Cuvente den băurini“. Intitulat „Opera lingvistică și filologică a lui B. P. Hasdeu“ este studiul în care se poate citi, de fapt, actul de cultură al geniului hasdeean: „De acum înainte îmi mai rămîne de tras numai o latură pentru a isprăvi triumghiul istoriei românilor în veacul de mijloc. Prima latură a fost „Genealogia popoarelor balcanice“. A doua este „Basarabii“. a treia latură va fi: „Bîrladul“¹¹.

Preocupat constant de structurarea celor „trei laturi ale triumghiului“ în „arhitectura“ fenomenului cultural românesc, Hasdeu, încă din 1878, începe a aduna date privind obiceiurile juridice la români. El se plasează într-o cercetare paralelă, ca și în celelalte domenii, cu învățatul iugoslav Baltazar Bogišić (1834–1908), cunoscut pentru studiile sale în dreptul cutumiar al slavilor de sud. Fiu de țaran din Dalmația, el nu numai că este unul dintre cei mai importanți cunoscători ai realităților dalmatice dar rămîne și legat de civilizația rurală a slavilor sudici. În anul 1868 el este numit inspector al școlilor din Banat și Srem, avînd sediul la Timișoara. În zona sa de control se afla și satul Srediștea Mică, din apropierea orașului Vîrșeț. Este localitatea din care provine și unul din corespondenții lui Hasdeu, care au răspuns la „Chestionarul lingvistic“ trimis de acesta învățătorilor și preoților sătești¹². Eșantionul de limbă și obiceiuri trimis lui Hasdeu este unul din puținele documente privind viața culturală a românilor bănățeni din acea perioadă.

⁹ V. Mošin. „Revolucije“ u istoriji srpskog pravopisa, Bibliotekar, Belgrad, XV, 1964, pp. 465–475.

¹⁰ Djuro Danicic: Knjiga Konstantina Filozofa o pravopisu, Starine, JAZU, I, 1869, 1–43; Stojan Novaković: Srpsko-slovenski iz vremena Stevana Lazarevica, Starine, JAZU, IX, 1877, pp. 1–47 /copia manuscrisă din sec. XVII descoperită în Biblioteca lui R. Bogišić la Cavtat/.

¹¹ Vezi: Cicerone Poghiric, op. cit., cap. „B. P. Hasdeu slavist“, pp. 150–166.

¹² Cit. din „Basarabii. Cine? – De unde? – De cînd? Bucureștii, Socec, 1894, p. 23.

¹³ Observăm că și B. Bogišić întreprindea anchete similare pentru studiile sale privind obiceiurile juridice la slavii de sud; în 1869 primind titlul de Doctor honoris causa al Universității din Odesa, ține prelegeri despre „Prelucrarea științifică a istoriei dreptului cutumiar al slavilor“.

Preotul Mihai Juică păstorește timp de 40 de ani Srediștea Mică, și la 1878 ridică o nouă biserică satului. În răspunsurile sale, el dovedește o bună cunoaștere a vieții culturale românești, trezind interesul savantului prin vechimea datelor cuprinse în răspunsul la întrebările formulate în „Chestionar”¹³.

Ele vor pătrunde și în „Dicționarul etimologic” al lui Hasdeu, la cuv.: baier, baieră. Deosebit însă este faptul că românii din această zonă etnico-geografică limitrofă, în contact cu sîrbii, au păstrat urme ale unor străvechi credințe: anume că Soarele este sfînt, la fel și Luna. Se crede în existența a trei Luceferi numiți Zorilă, Murgilă și Mezilă (cel care luminează în miez de noapte), și că acești aștri sînt de fapt transformați din trei frați, care au fost blestemați de către părinții lor să trăiască despărțiți.

Arhiva întocmită de către Hasdeu din răspunsurile la „Chestionar”-ul său este încă departe de a fi epuizată, ca tezaur de cultură.

Cu atît mai puțin par a fi epuizate arhivele iugoslave, unde se află încă documente ce nu au văzut lumina tiparului, privind forme de viață și cultură românească, deși munca de depistare a acestora a fost continuată și după Hasdeu de către istoricul de talie internațională care a fost Nicolae Iorga. Să nădăjduim, în acest sens, cu optimism, în împlinirea neîmplinită a visului marelui B. P. Hasdeu izvor nesecat de învățătură.

¹³ Mihai Juică, Ion Bălan, *Un corespondent bănățean al lui B. P. Hasdeu*, în: „Analele societății de limba română”, Panciova, 1973, 3-4, pp. 95-100.

170 DE ANI DE LA REVOLUȚIA ROMÂNĂ CONDUSĂ DE TUDOR VLADIMIRESCU - 1821-1991

INFORMAȚII DIN PRESA ITALIANĂ DESPRE REVOLUȚIA CONDUSĂ DE TUDOR VLADIMIRESCU

Arhivist pr. Dr. ADINA BERCIOU-DRĂGHICESCU

Informațiile din presa vremii, folosite tot mai des în ultimul timp, se dovedesc a fi un izvor prețios pentru completarea și clarificarea unor evenimente majore din istoria noastră. Să nu uităm că prin intermediul presei străine s-au cunoscut în Occident acțiunile militare și politice ale lui Mihai Viteazul, moartea tragică a lui Miron Costin, acțiunile diplomatice ale lui Constantin Brâncoveanu, uciderea sa și a fiilor săi, sfârșitul trist al lui Grigore Ghica al III-lea și multe alte importante evenimente printre care și revoluția română condusă de Tudor Vladimirescu căreia i s-a acordat un spațiu foarte larg.

Valoarea presei străine este cu atât mai mare cu cât primele ziare autohtone apar în Moldova și Transilvania la sfârșitul secolului al XVIII-lea iar în Țara Românească în primăvara anului 1829.

Presa italiană reprezintă în acea epocă prin: „Giornale del Regno delle due Sicilie“, „Gazetta Piemontese“ din Torino, „Gazetta di Genova“ și „L'Osservatore Triestino“, au publicat numeroase și ample relatări despre revoluția lui Tudor Vladimirescu. Mă voi opri doar asupra câtorva dintre ele. Mai întâi, Tudor, pe care toate gazetele italiene îl numesc Teodoro, este înfățișat ca un duce valah (il duce), ca un șef militar (il capo di valachi) și apoi (domn) „Signore di Bucarest“¹. Acțiunea sa este văzută și numită fie insurecție (insurrezzione), fie, foarte interesant și exact, revoluție (rivoluzione)². Astfel „Gazetta Piemontese“ din 12 mai menționează „la rivoluzione diretta da Teodoro“ considerînd-o „asemănătoare cu multe altele care izbucnesc din cînd în cînd în provinciile privilegiate ale Imperiului otoman“³. (A se înțelege, desigur, state autonome, vasale Imperiului otoman).

¹ „Giornale del Regno delle due Sicilie“ din 26 iunie 1821, microfilme, Italia, rola 30, c. 487; „Gazetta Piemontese“ nr. 66 din 2 iunie 1821 – Arhivele Statului, București, microfilme, Italia, rola 28, c. 32.

² „Gazetta di Genova“ din 15 aprilie 1821 – Arhivele Statului București, microfilme, Italia, rola 30, c. 85–86.

³ Arhivele Statului București, microfilme, Italia, rola 28, c. 13.

Tot ca o revoluție este văzută și de un martor ocular al evenimentelor, de episcopul catolic din București, Giuseppe Maria Molajoni, în raportul său către Propaganda Fide scris în 21 septembrie 1821 sub titlul: *Breve istoria della rivoluzione di Búcarest*³ (Scurtă istorie a revoluției din București).

La fel este calificată în diverse rapoarte diplomatice⁵.

După declanșarea acțiunilor eteriale de către Alexandru Ipsilanti în Moldova și după ce au început să circule știrile, corespondenții de presă le vor prezenta mereu împreună. Dar de la început, tot ei constatau deosebirile flagrante dintre cele două mișcări, deosebiri privind scopul fieceia, tactica și strategia armatelor lor și a celor doi conducători.

Pandurii înșiși, spun ziarele italiene, au luat atitudine față de revoluția greacă care „nu are nimic comun cu a lor”. Mai întâi presa a sesizat obiectivele diferite ale celor două mișcări.

„Gazetta Piemontese” publică în 12 mai următoarea știre din 24 aprilie preluată prin Observatorul Vinez: „Se pare că nu există nici o înțelegere între Teodoro, conducătorul românilor (capo di valachi) și Ipsilanti care ia titlul de general al grecilor. Proclamațiile publicate de ei la București la 17 și 18 martie exprimă intenții contrarii (intenzioni contrarie). Revoluția condusă de Tudor seamănă atitor alte revolte parțiale care s-au făcut din cînd în cînd în provinciile privilegiate ale Imperiului otoman pentru a se obține o favoare dar nu pentru a răsturna vreodată Imperiul. Această ultimă idee nu există decît în cîteva minți ale grecilor din Constantinopol și din insule (...) Ipsilanti folosește stilul europenilor crezînd că se poate regenera Grecia și se pot alunga musulmanii (...). El numește Valachia veche Dacia dar poporul de rînd nu înțelege ceea ce vrea să spună prin aceasta. Tudor nu s-a opus proclamațiilor lui Ipsilanti dar n-a trimis nici pe cineva care să-l laude pentru aceasta”. Și ziarul continuă scoțînd în evidență consecințele adversității Tudor-Ipsilanti: „adversitatea evidentă (la dis unione) dintre cei doi șefi ai revoltei diminuează cu mult importanța cuvenită acestui eveniment. Dacă Poarta se înțelege cu Tudor, dacă înfrîncăză avariția boierilor greci pe care poporul îi urăște mai mult decît pe pașalele turcești. „Valahia se liniștește și Ipsilanti se reduce la imposibilitatea de a se impune prin forțele slabe pe care le va putea avea din Moldova”⁶. „L'Osservatore Triestino” din 12 iunie nota și el obiectivele diferite ale celor două mișcări: „revolta lui Teodoro era îndreptată împotriva grecilor, mai ales împotriva acelor familii de greci care locuiau la Constantinopol, în Fanar și erau domni în cele două principate și dragomani ai Porții” (...). Ipsilanti patrona cauza pură a grecilor (...) iar „revoluția răspîndită în Grecia de societatea secretă a eteriștilor are drept scop renașterea (risurrezione) anticei Grecii. Revolta din Țara Românească nu numai că n-a fost în sensul eteriștilor dar chiar diametral opusă” (diametralmente oposta)”⁷.

⁴ Pentru aceasta vezi G. Găzdaru, *Orelatere manuscrisă italiană despre revoluția lui Tudor Vladimirescu*, în „Diplomatarium italicum”, 1934, p. 240–273; D. Bodin, *Tudor Vladimirescu în lumina izvoarelor italiene*, în „Revista istorică Română”, 1941–1942, vol. XI–XII, p. 45–62.

⁵ *Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, București, Editura Academiei, 1980, passim.

⁶ „Gazetta Piemontese”, nr. 57 din 12 mai 1821 – Arhivele Statului București, microfilm, Italia, rola 28, c. 19.

⁷ „Osservatore Triestino”, nr. 37 din 12 iunie – Arhivele Statului București, Italia, rola 37, c. 38–39.

„Gazetta Piemontese“ din 19 iunie face și la referiri ample și foarte tranșante la adresa scopurilor celor două revoluții. Astfel „primele mișcări au fost începute de Teodoro în Mica Valahie. Ele erau îndreptate împotriva grecilor și în mod precis împotriva fanarioșilor (...). Plîngerile aceluiași popor nu sînt împotriva turcilor ci împotriva principilor greci care guvernează și îi persecută după bunul lor plac (...) pentru a-și satisface propria lăcomie precum și a clienților lor. De aici rezultă diferența între declarațiile făcute Porții de Teodoro și proclamațiile lui Ipsilanti. Acest tînăr prinț apărut după aceea în Moldova ca apărător al cauzei pure a grecilor (...). revoluția greacă propriu-zisă este circumscrisă Peloponezului și insulelor grecești din Arhipelag (...) și are drept scop renașterea vechii Grecii“.

În acest context ziarul afirmă răspicat că „revolta Valahiei (...) este contrară planurilor eteriștilor (diametralmente contraria)”⁸. De aici încercările lui Ipsilanti a căruia mișcare avea foarte slabă aderență în rîndurile românilor, de a-l atrage pe Tudor spre planurile și interesele sale, „de care Teodor era străin”⁹, după cum remarcă „L'Osservatore Triestino” în 26 mai 1821. În aceste condiții, nu numai că nu a existat nici o înțelegere între cei doi, dar se va declanșa o puternică animozitate și antipatie pînă la ură chiar, aspecte sesizate de toate ziarele italiene ale vremii. „Între cei doi domnește puțină înțelegere (poca intelligenza)”¹⁰. Cei doi se urăsc reciproc (si odiano reciprocamente) alături înțit n-ar trezi nici o mirare șurea că ei s-ar fi încăerat”, scria „Giornale del regno delle due Sicilie” și „Gazeta Piemontese”¹¹. Aceasta din urmă afirmă Tudor “protesta mereu că nu vrea să lupte împotriva Porții ci numai împotriva puterii tiranice a boierilor”¹², dar „nu a încetat să ceară reintroducerea drepturilor Țării Românești”.

Aceste diferențe de idealuri și animozitate dintre cei doi vor avea consecințe nefaste asupra revoluției, lucru mărturisit de altfel chiar de Tudor.

În final, cei doi nu au ajuns la nici o înțelegere după cum menționa „Gazetta di Genova” în 15 aprilie: „Se zice că acești doi capi ai revoltei nu au ajuns la un acord între ei; Teodoro refuza să intre în subordinele lui Ipsilanti și se pare că în taină ar avea alte intenții decît rivalul său”¹³. Iar motivul refuzului l-a dezvăluit chiar Tudor cancelarului austriac Udrișki la întrevvedere pe care a avut-o în 22 martie /3 aprilie: „Și aceasta pentru motivul că eu nu sînt dispus să vârs sîngele românilor pentru Grecia și nu vreau ca printr-o măsură nesocotită și pripită să întreprind ceva în detrimentul poporului român”¹⁴.

Este cunoscut faptul că după izbucnirea revoluției lui Tudor, Poarta se pregătea să intervină în Principate cu scopul de a lichida mișcarea eteristă dar exista și teama unui

⁸ „Gazetta Piemontese”, nr. 73 din 19 iunie 1821 – Arhivele Statului București, microfilme, Italia, rola 28, c. 41–42.

⁹ „L'Osservatore Triestino” din 26 mai 1821, Arhivele Statului București, microfilme, Italia, rola 37, p. 183, c. 42–43.

¹⁰ „Giornale del Regno delle Due Sicilie”, nr. 50 din 21 mai 1821, Arhivele St. București, microfilme, Italia, rola 30, c. 460.

¹¹ „Gazetta Piemontese” nr. 73 din 19 iunie – Arhivele Statului, București, microfilme, Italia, rola 28, c. 42.

¹² „Gazetta Piemontese”, nr. 66 din 2 iunie 1821, Arhivele Statului București, microfilme, Italia, rola 28, c. 32.

¹³ „Gazetta di Genova”, din 15 aprilie 1821, Arhivele Statului București, microfilme, Italia, rola 30, c. 85.

¹⁴ *Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, p. 193–194.

conflict cu Rusia. În orice caz armatele otomane concentrare pe linia de la Dunăre au primit ordinul să treacă în Țara Românească. Tudor, deși luase măsuri să întâmpine armata otomană, s-a hotărât, la 27 mai, să părăsească Bucureștii pentru a nu fi distrus orașul și să se retragă în Oltenia, prin Pitești. În drum spre Pitești a intervenit arestarea și apoi asasinarea lui din ordinul lui Alexandru Ipsilanti.

Presa italiană relatează în totalitatea ei aceste acțiuni confirmate de altfel și de unele rapoarte diplomatice, Astfel „Gazeta Piemontese” relatează la 28 iunie, pe baza unei informații din 5 iunie, următoarele: „Un martor ocular raportează că Tudor, la puțin timp după sosirea lui la Pitești a fost luat de un căpitan de cavalerie din rîndurile rebelilor și condus în lanțuri la cartierul general al lui Ipsilanti de la Tîrgoviște”¹⁵. La 27 iunie știrea era deja cunoscută la Viena de unde Rossi, ministrul piemontez de acolo, scria și el că: „Înainte de a părăsi orașul Tîrgoviște, acest general (Ipsilanti) a dat dispoziție în 7 iunie să fie împușcat Tudor Vadimirescu, arestat mai înainte din ordinul său”¹⁶.

L'Osservatore triestino din 30 iunie menționa că: „Faimosul conducător rebel Teodoro (...) a fost surprins din ordinul lui Ipsilanti la Ploiești și dus prizonier la Tîrgoviște, a fost judecat de un tribunal de urgență pe 7 iunie și condamnat la moarte”¹⁷ (sentenziato e giustiziato). Îndoielnică însă această judecare la care nici nu aveau dreptul, Tudor nefiind omul lor. Același lucru era relatat la 7 iulie și de „Gazetta Piemontese”¹⁸, iar patru zile mai târziu, tot aici se publicau informații preluate din cîteva scrisori sosite din Brașov și care asigurau „că principele Ipsilanti l-a ucis pe Teodoro îndată ce a ajuns la Tîrgoviște, unde cartierul general al Prințului se găsea încă în ziua de 6” (il principe Ipsilanti ha fatto moschetare Teodoro)¹⁹.

Prin urmare, cînd eteriștii s-au convins că nu există nici o speranță de a și-l apropia pe Tudor și prin el a se folosi de români, au decis să-l ucidă.

Știrile din presa italiană sînt cu mult mai bogate decît am putut noi cuprinde aici și ele privesc o multitudine de probleme. Dintre acestea mai menționăm: date referitoare la efectivele armatelor lui Ipsilanti și Tudor, informații despre intervenția otomană în Principate, represiunile sîngeroase otomane împotriva tuturor celor care participaseră la revoluția lui Tudor, știri referitoare la poziția duplicitară a Rusiei, la soarta trupelor de panduri după asasinarea lui Tudor, la fuga Prințului Ipsilanti în Transilvania și dezastrul suferit de armata eteristă²⁰, etc.

Nu este lipsită de importanță nici relatarea din 24 iulie 1821 a „Gazettei Piemontese” despre pierderile suferite de Țara Românească în urma jafurilor făcute de eteriști și de armatele otomane – pierderile de recolte erau evaluate la suma de 50.000 de

¹⁵ „Gazetta Piemontese”, nr. 77 din 28 iunie 1821, Arhivele Statului București, rola 28, c. 49.

¹⁶ *Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu. Documente externe*, p. 348.

¹⁷ „L'Osservatore Triestino”, nr. 75 din 30 iunie 1821, Arhivele Statului București, rola 37, c. 47.

¹⁸ „Gazetta Piemontese”, nr. 81, 7 iulie 1821, Arhivele Statului București, microfilme, Italia, rola 28, c. 65.

¹⁹ *Ibidem*, nr. 83 din 12 iulie 1821, Arh. St. București, rola 28, c. 58.

²⁰ C. Serban, *Mișcarea revoluționară din 1821 în presa europeană*, în „Studii și Materiale de Istorie Modernă”, VI, 1973, p. 285.

pieștri și vor trebui să treacă două decenii pînă cînd „bogata Valahie își va reveni din nenorocirile în care se află”²¹.

În genere presa și actele diplomatice au prezentat știrile referitoare la evenimentele din 1821 corect și obiectiv, exceptînd „accentele de grijă și ostilitate” cu care a fost caracterizată reînnoirea națională românească de la 1821.

Spre exemplu, Simonetti, ministrul sard din Petrograd, vedea în revoluția lui Tudor un adevărat „uragan”, Rossi, ministrul, piemontez din Viena îi spune „ciumă levantină”, Chirico reprezentantul Sardiniei la Istanbul, o așază între manifestațiile „spiritului actual de revoluție care infectează o mare parte a guvernelor europene”. Iar Molajoni din București, se bucură de fapta ucigașă a lui Ipsilanti care „a tăiat pentru totdeauna voința (a lui Tudor) de a domni ca Principe la București”; dar tot el recunoaște că mișcarea lui Tudor a fost „foarte bine combinată și foarte întinsă” datorită faptului că s-a sprijinit pe foștii panduri ai corpului liber pe care tot Tudor i-a comandat în războiul din 1806–1812.

Acum dacă se compară această serie de știri cu cele ce se vor face publice în Italia după anul 1821 și pînă în 1940, despre Tudor Vladimirescu, situația se prezintă astfel, după concluziile istoricului Dumitru Bodin: „numai într-un caz și atunci incidental, o singură lucrare care judecă just pe eroul român; în trei cazuri îl prezintă fals; iar în majoritatea cazurilor îl ignoră complet”²². Statistica se oprește la 1940 dar nici după această dată lucrurile nu s-au schimbat substanțial.

Lucrarea care scrie cîteva rînduri dar adevărate despre Tudor este a Annei Nuzzo – „La rivoluzione greca e la questione d'Oriente nella corrispondenza dei diplomatici napolitani (1820–1830)” apărută la Salerno în 1930.

Explicația descrescîndului interes al istoriografiei italiene față de Tudor mergînd pînă la deformarea evenimentelor, a imaginii lui, nu este atît de greu de înțeles. Denaturarea lucrurilor trebuie pusă în legătură cu „bibliografia bogată grecească și, după ea, italiană, care a popularizat lupta eteriașilor, enorm în cercurile științifice și chiar în masele populare italiene, și apoi o dată cu acest aspect, figura lui Tudor, trecută prin critica și interesele grecești.

Nu trebuie scăpat din vedere că „dragostea pentru Elada” în jurul anilor 1821–1823 a devenit un subiect predilect în Europa și mai ales în Italia. „Presa, cercurile universitare, lumea politică întrețineau această atmosferă”. Așa se și explică de ce unitățile de voluntari în care italienii se aflau în număr foarte mare, s-au sacrificat în luptele din Grecia.

De la prezentare voit tendențioasă și pînă la ignorare nu a fost prea mare distanță; distanță care a fost micșorată pe de o parte de presiunea intereselor grecești și apoi de existența în număr restrîns a lucrurilor românești care să prezinte corect evenimentele și care să ajungă în Italia într-o limbă străină dacă nu chiar în italiană.

Rămîne așadar o obligație actuală aceea de a înfățișa în „straie accesibile străinătății” figurile de seamă ale istoriei românești. Iar Tudor a fost simbolul unei remarcabile biruințe românești.

²¹ D. Zaharia, *Presa din Italia despre mișcarea revoluționară condusă de Tudor Vladimirescu*, în „Carpica”, Bacău, 1971, p. 354.

²² D. Bodin, *op. cit.*, p. 62.

**DEMERSURILE ISTORIOGRAFULUI C. D. ARICESCU
PENTRU EXECUTAREA PORTRETULUI LUI TUDOR VLADIMIRESCU.
DOCUMENTE DE ARHIVĂ**

Arhivist principal LIDIA BRÂNCEANU

Așa după cum menționa G. Călinescu în „Istoria literaturii române de la origini până în prezent” prin activitatea desfășurată ca poet și romancier, Constantin D. Aricescu (1823–1886) nu a rămas înscris în istoria literaturii române printră novatorii vreunui gen literar¹.

Dar pasiunea cu care a studiat C. D. Aricescu trecutul istoric al țării sale îl va face să dea lucrări valoroase care îl vor înscrie în istoriografia românească.

Atenția noastră s-a îndreptat spre „Istoria revoluțiunii române de la 1821” publicată la Craiova, în 1874, în editura Gh. Chițu și I. Teodorian, pe care o însoțește cu o culegere de izvoare intitulate „Acte justificative la istoria revoluțiunii române de la 1821” pentru care, fapt notabil, se străduiește să găsească portretul lui Tudor Vladimirescu pentru a-l face cunoscut publicului interesat.

Studierea corespondenței din perioada 1872–1874, dintre Gh. Chițu, editorul craiovean și Constantin D. Aricescu, director, în acei ani, al Arhivelor Statului din București (1869–1870, 1871–1874), scoate în relief eforturile pe care C. D. Aricescu le-a făcut pentru strângerea documentelor originale referitoare la revoluția din 1821, rigorea și meticulozitate științifică dovedită la alcătuirea volumelor cât și greutatea survenite pe parcursul editării și pe care Gh. Chițu s-a străduit să le depășească. Pe lângă aceasta corespondența ni-l prezintă pe Constantin D. Aricescu ca un pasionat iconograf care s-a străduit să-și însoțească lucrarea cu imaginea figurativă a eroului principal, Tudor Vladimirescu, efort asupra căruia istoricii au stăruit prea puțin până acum.

În monografia dedicată lui Th. Aman, Radu Bogdan menționează că lipsesc informațiile cu privire la crearea unor anumite opere, dînd ca exemple și tabloul lui Tudor Vladimirescu. Investigațiile făcute au scopul de a suplini pe cît posibil golul resimțit

¹ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, 1941, p. 249.

² V. Maciu, *Activitatea istorică a lui C. D. Aricescu*, București, 1957, p. 46–47.

³ Arh. St. Buc., fond Saint-Georges, inv. 1126, dosar 14, pachet III.

C. D. Aricescu, pentru realizarea portretului lui Tudor Vladimirescu, care intrase, încă din acea vreme, în conștiința națională, și-a îndreptat atenția spre alegerea unui pictor care, prin talentul său să poată exprima cât mai sugestiv trăsăturile eroului înscris luptei pentru afirmarea idealurilor de neam și dreptate socială a poporului român.

Astfel, în contractul încheiat între Gh. Chițu și C. D. Aricescu pentru publicarea istoriei revoluțiunii române de la 1821, se prevedea să se execute „fotografierea portretului lui Tudor Vladimirescu, după originalul în ulci ce se încerca a se face de domnul Grigorescu, dacă va reuși a-l reproduce, după însemnările ce i s-au dat, cât se va putea mai natural”⁴.

Încântat de apariția în cuprinsul lucrării a portretului lui Tudor Vladimirescu, în execuția unuia dintre geniile picturii românești, Gh. Chițu din Craiova îi scrie, la 21 iulie 1872 lui C. D. Aricescu: „Este vorba de portretul lui Tudor la care jîn atît de mult încît dacă nu l-aș avea mi-ar strica toată iluziunea. Te felicit de ideea ce ai avut de a încerca pre domnul Grigorescu, unicul, după mine, de a efectua o asemenea idee”⁵. În continuare, Gh. Chițu îi cere lui C. D. Aricescu lămuriri referitoare la modalitatea pe care va trebui să o folosească pentru a putea stampa portretul eroului, atunci cînd va fi gata și la condițiile în care pictorul Nicolae Grigorescu le va da portretul.

Înainte de a răspunde la toate aceste întrebări, era necesar ca pictorul Nicolae Grigorescu să fie sprijinit cu descrierea cât mai apropiată a înfățișării reale a lui Tudor Vladimirescu pentru a putea efectua portretul.

De aceea, C. D. Aricescu caută printre rudele și cunoștințele lui Tudor Vladimirescu portretul acestuia: „V-am rugat cu cea din urmă epistolă a-mi trimite portretul de la dumneavoastră spre a înlesni domnului Grigorescu sarcina dumisale în facerea portretului în cestuine”⁶, scria C. D. Aricescu lui Ion Vladimirescu, ruda lui Tudor, din comuna Vladimir⁶.

Căutările lui C. D. Aricescu se dovedesc a fi infructuoase și nepractice.

Informat de faptul că la m-reă Polovraci⁷ din Gorj există „un tablou al lui Tudor, în culori, în ulci, de un desemn fără artă”⁸ și că, în comuna Prejna⁹, din plaiul Cloșani, în biserica făcută acolo de Tudor era portretul acestuia „pe o blană de lemn”¹⁰.

⁴ *Ibidem*, f. 124–125.

⁵ *Ibidem*, f. 25–26.

⁶ *Ibidem*, f. 31.

⁷ Polovraci – sat la munte în jud. Gorj pe Olteț. În apropiere mănăstirea Polovraci, zidită în prima jumătate a sec. XVI, refăcută la 1643 de boierul Danciul Părăianu vel postelnic și zugrăvită în timpul lui Constantin vodă Brîncoveanu la 1703. Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, p. 669.

⁸ *Ibidem*, p. 4.

⁹ Prejna, sat în Mehedinți, la munte. Biserică zidită de Tudor Vladimirescu în 1818.

¹⁰ *Ibidem*, f. 5–6. Prietenul lui C. D. Aricescu, G. Niculescu din Craiova care îi dă informația, menționează că „serviciul ce ȧra prin tine îmi impune”, îl face dezinteresat deoarece „dorinȧa ta care este și a mea, este a tuturor românilor celor buni”.

C. D. Aricescu își dă seama că avea de înfruntat atât greutățile deplasării cât și curgerea timpului, întrerupându-l din activitatea de întocmire și de redactare a manuscrisului lucrării.

Pe de altă parte, editorul Gh. Chițu insistă prin telegrame și scrisori, pe lângă C. D. Aricescu, să găsească portretul necesar pictorului Grigorescu „căci fără acesta se întârzie apariția lucrării”¹¹.

Este greu de înțeles motivul care l-a determinat pe pictorul N. Grigorescu să nu stăruie pentru culegerea informațiilor necesare executării portretului care i-ar fi legat numele de conducătorul revoluției de la 1821.

Editorul Gh. Chițu, văzând că executarea portretului lui Tudor de către pictorul Grigorescu nu înaintează, pentru a-l sprijini și pe C. D. Aricescu, credem că s-a adresat personal pictorului Th. Aman, cu care întreținea încă din 1852, elevi fiind la Liceul Sf. Sava din București¹², vechi legături de prietenie.

Și astfel, cel care va finaliza portretul lui Tudor Vladimirescu reconstituit după relatări scrise și orale ale contemporanilor eroului și, mai ales, ale fostului său secretar de cancelarie, Petrache Poenaru¹³, va fi pictorul Theodor Aman, craiovean, participant la evenimentele istorice contemporane lui și crescut în atmosfera de venerație a faptelor străbune.

Executarea portretului lui Tudor Vladimirescu de către Theodor Aman a sârmit interesul oamenilor de cultură și de stat, pînă într-atît, încît, ministrul instrucțiunii publice, Vasile Boerescu¹⁴ și-a exprimat dorința prin C. D. Aricescu de a-l vedea.

¹¹ *Ibidem*, f. 54–55.

¹² Arh. St. Buc., în *Biografia mea*, mss. 1230, f. 167, C. D. Aricescu menționează că a fost cu Gh. Chițu „amic la colegiul Sf. Sava”.

¹³ Poenaru, Petrache (n. 10 ian. 1799, Benești-Vîlcea, 2 oct. 1875, București). A învățat în lb. greacă și română la școala de la biserica Obedeauu din Craiova. La 1818 devine grămatic în cancelaria Episcopiei de Rîmnic. În 1819 este numit profesor la București, la școala Mitropoliei, în locul lui Eufrosin Potecă. În 1821, secretar al lui Tudor Vladimirescu. După revoluție pleacă pentru studii în Austria, Franța și Anglia. În 1832 este numit profesor de matematici și director al școalelor naționale, întocmind legea școlară. Sprijină înființarea colegiului național din București, Craiova și alte școli primare urbane și rurale. La 1841 a făcut parte din Obșteasca Adunare; director la Logofeția bisericească; director în Ministerul de Externe. Membru al Eforiei Școalelor. Pentru activitatea desfășurată a fost ales membru al Academiei Române în 1871. Împreună cu Nicolae Bălcescu a scos revista „Învățătorul satului”. Opera: *Geometria*, 1873; *Dicționar francez-român*, 2 vol. 1840 (cu P. Aron și Hill); Gh. Lazăr și școala română, 1871, etc.

¹⁴ Boerescu, Vasile (n. București, 1 ianuarie. 1830–10 nov. 1883, Paris). Studiile la Liceul Sf. Sava, cînd începe să scrie în „Pruncul român” – dir. C. A. Rosetti. Dreptul la Paris. La București înființează Facultatea de Drept. A făcut parte din Ministerul de Justiție (1860), interimatul Cultelor (1868–1869); Ministerul de Externe (1873–1875) în cabinetul lui L. Catargiu; în 1875 încheie prima convenție comercială cu Austro-Ungaria: 1879–1880 ministru de externe în cabinetul Ion Brătianu. A fondat la 1870 revista „Presa”, iar la 1857 „Naționalul” ziarul liberalilor moderați. v. Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea*, Buc., 1940, p. 109.

Th. Aman, riguros cu lucrările sale, îi răspunde lui C. D. Aricescu: „Aș fi consimțit cu plăcere la dorința Domnului Ministru însă după cum știți, portretul nu este definitiv terminat, aștept cadrul pentru acesta. Un tablou fără cadru nu-și are efect. Dorința domnului ministru, mă flatează și voi fi fericit a-l satisface cînd totul va fi în regulă”¹⁵. Portretul este trimis la începutul anului 1874 ministrului instrucțiunii publice care îl consideră reușit, adăugînd că este „făcut cu fantezie”¹⁶.

Plăcîndu-i tabloul și maniera în care Th. Aman pictase figura lui Tudor Vladimirescu, Vasile Boerescu caută apropierea renumitului pictor. Prietenia, prețuirea și stima pe care o simțeau unul pentru celălalt, se va concretiza în sprijinul dat de Vasile Boerescu¹⁷ lui Th. Aman pentru deschiderea Școlii de Belle Arte din București. Nevrînd să se lase mai prejos, Th. Aman va grava figura lui Vasile Boerescu, lăsînd-o moștenire generațiilor care i-au urmat.

În martie 1874 din Craiova, Gh. Chițu îi scria lui C. D. Aricescu despre intenția sa de a fotografia portretul lui Tudor executat de Th. Aman, cu scopul de a fi trimis apoi, la tipografia Socck ca să-l litografieze, după care îl roagă să îl expedieze îndată prin poștă, în contul său, pentru a nu se mai întîrzia apariția lucrării. Spre regretul nostru, din cercetările întreprinse n-am reușit să aflăm care a fost atelierul care a fotografiat tabloul lui Th. Aman la cererea lui Gh. Chițu și dacă acesta s-a și realizat.

Important este că Theodor Aman a reușit astfel, să îmbogățească galeria de tablouri ale unor personalități istorice, cu portretul lui Tudor Vladimirescu pe care l-a redat atît de sugestiv încît a rămas întipărit în mintea unui neam întreg așa cum l-a înfățișat pictorul în tabloul său.

Nevoia de a păstra figura lui Tudor Vladimirescu în conștiința generațiilor prezente și viitoare este desigur satisfăcută, înainte de toate, de lucrările elaborate apărute de-a lungul anilor cu referire la acest subiect dar și de celebrul portret executat în împrejurări a căruia istorie, aparent minoră, are darul să lumineze drumul dintre inițiativa lui C. D. Aricescu și realizarea lui de către Theodor Aman.

¹⁵ Arh. St. Buc., fond citat, f. 111.

¹⁶ *Ibidem*, f. 116.

¹⁷ *Ibidem*, f. 90.

1872 ianuarie 14, Rm. Vilcea. M. I. Vladimirescu îi scrie lui C. D. Aricescu despre incendiul din 1847 în care s-au distrus actele olografe de la Tudor Vadimirescu; regretul că nici boierul Golgoveanu nu a păstrat nimic; un portret al lui Tudor se află în mănăstirea Polovrași din Gorj; îl informează că sabia lui Tudor se află la C. A. Rosetti.

1872 ianuarie 14
Rîmnicu Vilcea

Onorabilul meu Domn și Amic,

Am primit cu mare mulțumire epistola ce mi-ați făcut onoare a-mi adresa prin care-mi arătați că vă ocupați a scrie Istoria revoluțiunii de la 1821 și-mi cereți, cu tot dreptul a vă transmite ca urmas al heroului vreun act olograf sau portretul lui, dacă le posedă familia noastră.

În adevăr, dacă tot bunul cetățean este dator respect și recunoștință bărbăților care-i sacrifică laboarea și știința lor pentru a pune supt ochii contemporanilor și a le transmite poatenității faptele glorioase ce au strălucit pe pământul Patriei cu atât mai mult familia noastră pentru această operă la care puneți aștiazel trebuie să vă fie și mulți recunoscătoare; fatalitatea au făcut să nu vă putem procura direct tezaurele ce reclamați, incendiul de la 1847 care au consumat cea mai mare parte a orașului ne-au ars și acele acte ce constituiau pentru noi titlul de cea mai înaltă noblețe cîștigată prin sîngele vărsat pentru cauza Patriei. Am urmărit după această nenorocire să dobîndesc de aurea scripte olografe d' ale heroului, și, pe cînd mă găseam membru la Curtea din Craiova, m-am adresat la bătrînul boer Glogoveanu în care speram mult, dar nici acesta nu posedă nimic; cîi pentru răposatul colonel Solomon cu care eram în intimitate, nu păstra decît chepchenurile și pitacele cu care îl onorase cămăcăniile: norocul au făcut să găsesc la dl. Hristodon Marghiloman din Craiova, un act olograf pe care îl conservă cutoată religiozitatea ce merită. Dl. Marghiloman este proprietar al muntelui din plaiul Cloșani unde heroul fusese numit vîtaf de plai, în interesul Istoriei vă asigur că dl. Marghiloman vi-l poate confia.

Despre portretul heroului, nici am posedat, nici am găsit vreo urmă, dar la mănăstirea Polovraci – din Gorj – trebuie să existe și astăzi un așa numit tablou cu culori de ulei de un deosebit fără artă, ce desigur va fi ieșit din penelul vreunui fanariot căci heroul se vede desemnat la sînga cu pandurii săi, iar la dreapta, deasupra emblema Maicii Domnului.

Acest așa numit tablou, desigur trebuie să existe și astăzi „banul rău nu să pierde”.

Eu l-am văzut, sunt acum 10 ani. Nupoci termina răspunsul meu fără să vă amintesc, pentru ce guvernul nu se grăbește a face să treacă în posesiunea Patriei, ca avere a ei, sabia heroului Tudor care se găsește la dl. C. A. Rosetti: destul sudoarea noastră se va vărsa în pungile străinilor; generalul Teil și dl. Costa-Foru fiii poporului, să nu se lepede ca Petru în ziua încercării.

Scuzați-mă dacă nepuținnd corespunde pe deplin cerinței dvs. v-am obosit cu această epistolă.

Binevoind a primi totdeauna asigurarea prea distinsei mele considerațiuni.

Al Domniei voastre amic devotat

M. O. Vladimirescu.

1872 februarie 6, Craiova. G. Niculescu îi scrie lui C. D. Aricescu în legătură cu trimiterea unor acte ce ar fi aparținut lui Tudor Vladimirescu. Îl informează că portretul lui s-ar găsi pictat în biserica din comuna Prejna, plaiul Cloșani, unde acesta a fost vătaf; îl sfătuiește să caute documente și în arhiva din Craiova.

6 februarie 1872,

Craiova

Frate Costache,

Dacă n-am răspuns îndată la scrisoarea ta n-a fost o neglijență din parte-mi, cauza este că am avut o nenorocire în familie, am pierdut un copilăș în etate de un an, și după ce m-am mai desmeticit am căutat parte din hîrțile rămase de la tata meu, însă n-am avut timp a le revizui pe toate ca să găsesc scrisorile lui Tudor pe care le trimisese tata meu, cari era unu din amicii săi intimi, și pe care le-am cetit însumi, în timpul Domnului Cuza. Acum mă întorc acasă la Severin de unde am venit de cîteva zile, și nu voi întârzia a veni aici, la Cameră și după ce voi reveni de la București, voi căuta toate hîrțile ce se găsesc pe acolo de care ai trebuință.

Asemenea m-am adresat la mai mulți amici și mi-au promis a căuta și a-mi aduce orice hîrtie voi găsi. Deocamdată poci să-ți aduc un răvaș al lui Tudor scris și subscris de dînsul. Mai amîna tipărirea istoriei sau vieții eroului martir, ca să am timp a căuta și a aduna mai multe acte.

Cît pentru portretul lui Tudor, dacă nu pot găsi mai curînd un bun pictor care să meargă cu mine a-l copia după cel ce se conservă, unic în toată țara, în comuna Prejna din plaiul Cloșani, în biserica ce este acolo făcută de dînsul, îl voi lua din biserică, fiind pe o blană de lemn și-l voi duce la un pictor bun ca să-l copieze și să litografeze mai multe cu cheltuiala mea și astfel, dorința ta care este și a mea, va fi satisfăcută, dar tocmai ca să pot mai cu succes serviciul ce țara prin tine îmi impune, te rog mai amîna tipărirea, și dacă pe vară poți să vii pe la noi ar fi bine să mergi însuși la cîteva comune pe plaiul Cloșani sau lasă-mi timpul a mă duce ca să adun din actele ce vor fi mai rămase pe la mulți din locuitori, de cînd era el vătaf (subprefect) al plaiului Cloșani. Caută și aici, în arhivă, unde poți găsi în dosare hîrtii de ale lui între anii 1812-1820.

* Arh. St. Buc., fondul Saint Georges, dosar 14, pachet III, 1872, f. 3-4.

Pentru două pachete cu cărți ce mi-ai dat, am dat una lui Ruptureanu căruia îi era adresată și pe cel către Frumușani l-am dat asemenea ca să îl trimită el la Tîrgu Jiului. Credeam că le va fi desfăcut, dar el le-a uitat și tocmai după ce am primit scrisoarea ta, le-a căutat și le-a găsit între cărțile sale. l-am zis să le păstreze ca să le dăruiască scolarilor la examene, iar cît pentru prețul lor, cînd vei veni aici îți-l voi răspunde.

Acum că cunoști cauza înîrzierii nu mă îndoiesc că ești convins că nu vei avea a te plînge de mine că sînt indiferent, nici că, prin urmare, de ghimpii ariciului, pînă la revedere, te îmbrățișez.

Al tău devotat amic și frate
Gr. Niculescu

/1872/. Th. Aman îi scrie lui C. D. Aricescu că nu-i poate trimite tabloul lui Tudor Vladimirescu solicitat de ministrul instrucțiunii publice V. Boerescu fără cadru deoarece „nu-și are efect”.

Domnul meu,

Aș fi consimțit cu plăcere la dorința domnului Ministru însă după cum știți portretul nu este definitiv terminat, aștept cadrul pentru aceasta.

Pe de altă parte un tablou fără cadru nu-și are efect.

Dorința Domnului ministru mă fletează și voi fi fericit a-l satisface cînd totul va fi în regulă.

Primiți, vă rog, salutăările mele.

Dsale Domnului Aricescu
Th. Aman

1872 august 19, București. C. D. Aricescu solicită de la o rudă a lui Tudor Vladimirescu un portret al acestuia; cu speranța că îl va trimite, îi promite că va rezolva problema pensiei.

București, 19 august 1872

Domnul meu,

V-am rugat cu cea din urmă epistolă a-mi trimite portretul Dv. spre a înlesni D-lui Grigorescu sarcina Dumisale în facerea portretului lui Tudor, te rog și prin aceasta a-l trimite, ca să aibe timp artistul a se ocupa cu portretul în cestiune.

Deasemenea aștept și actul relativ la pensia Dumitale.

Salutare

C. D. Aricescu

* Arh. St. Buc., fond Saint Georges, dosar 14, pachet III, 1872, f. 5-6.

** Arh. St. Buc., Fond Saint Georgescu, dosar 14, p. III, 1872, f. III.

*** Arh. St. Buc., fond Saint Georgescu, inv. 1126, dos. 14, p. III, 1872, f. 31.

/1872/. D. Ghidionescu îi scrie lui Th. Aman transmițându-i părerea ministrului Boerescu despre portretul lui Tudor Vladimirescu.

Ministerul Cultelor și al
Instrucțiunii Publice
Cabinetul Directorului

Onorate Domn,

Văzînd Domnul ministru portretul lui Tudor, a spus că este tînăr, tipul e ollenesc, și că e bun, adăugînd că e făcut cu fantezie.

Al Dumneavoastră amic

D. Ghidionescu

/1872/, Craiova. Gh. Chișu editor solicită lui C. D. Aricescu facsimile și portretul lui Tudor Vladimirescu.

Telegramă

D-lui C. D. Aricescu

Director, Arhivele Statului, Buc.

Comunică facsimile, dară te rog trimite îndată portretul tot gata.

Chitzu

* Arh. St. Buc., fond Saint Georges, inv. 1126, dosar 14, p. III, f. 116.

** Arh. St. Buc., Saint-Georges, dosar 14, pachet III, 1872, f. 54.

UN OM DE LA 1821 – NICOLAE POPESCU DIN MUȘETEȘTI (ARGEȘ)

Conf. dr. G. D. ISCRU

„Secretar“ (grămătic, fecior în casă timp de 10 ani¹) și confident al episcopului de Argeș, Ilarion Gheorghiadis (Vlădica Ilarion) – prim sfătuitor al lui Tudor Vladimirescu – Nicolae Popescu s-a născut în 1801, fiind originar din Oltenia și – potrivit tradiției păstrate în familie – văr cu Tudor Vladimirescu.

Nu știm în ce împrejurări a ajuns în serviciul Vlădicăi Ilarion, dar tinerețea sa (avea atunci 20 ani), entuziasmul cu care a trăit tumultuoasele evenimente din primăvara anului 1821 au făcut din Nicolae Popescu una din cele mai prețioase „surse vii“ de informații atunci când, prin 1872–1873, C. D. Aricescu și-a început adunarea materialului pentru *Istoria revoluțiunii române de la 1821*. Între altele, Nicolae Popescu – des amintit în lucrarea lui Aricescu – a furnizat informații prețioase asupra steagului revoluției lui Tudor: „Steagul cel mare al lui Tudor, asigură d. Nicolae Popescu de la Mușetești – scria C. D. Aricescu – era zugrăvit în București, cu măiestrie, de un călugăr de la /mănăstirea/ Antim, anume David“, informație foarte prețioasă căci, într-adevăr, la amintita mănăstire din București se afla un prapure (poate chiar steag), vechi, dar bine conservat, avînd pictați de-o parte și de alta, cei doi sfinți ostași de pe „steagul lui Tudor“ – Sf. Gheorghe și Sf. Teodor Tiron, cum semnalează și I.P.S. Nestor Vornicescu în lucrarea *Descătușarea. 1821*². După revoluție s-a căsătorit cu o fiică a „episcopului de Sibiu“ (amintire de familie) cu care a avut două fete (Anastasia și Marghioala) și doi băieți (Manole și Toma). Despre Toma Popescu s-a păstrat în familie tradiția că l-ar fi cunoscut pe Nicolae Bălcescu și că pentru a-l întâlni, făcea frecvente drumuri prin Mușetești, la Bălcești, pe Topolog. Nicolae Popescu a murit în 1876.

Multă vreme familia a păstrat o seamă de obiecte și documente rămase de la „tata-moșu“ – cum, cu dragoste este numit și acum de urmașii ce-i mai are (vezi mai jos mărturia d-nei Ioana Botez) – își amintesc strănepoatele sale – au poposit în cursul anilor diferite personalități politice și culturale: lui N. Iorga îi plăcea în chip deosebit să vină pe meleagurile luptătorului de la 1821.

La vremea cînd Aricescu îi solicita informații, Nicolae Popescu, bătrîn și bolnav nu mai putea redacta el însuși un text. Și totuși Aricescu îl citează frecvent în cartea sa – ceea

¹ C. D. Aricescu, *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, Craiova, 1874, p. 50.

² Nestor Vornicescu, *Descătușarea. 1821*, Craiova, 1981, p. 128.

ce înseamnă fie că s-a deplasat personal la el și și-a notat mărturisirile, fie că a angajat pe cineva în acest scop. Din păcate, asemenea însemnări (care s-ar fi transformat într-un prețios document al evenimentelor din 1821) nu s-au păstrat, ori n-au fost găsite încă.

Ne-a rămas totuși o foarte prețioasă scrisoare, dictată de Nicolae Popescu și purtând semnătura sa autografă, în care face o cutremurătoare descriere a ultimelor clipe ale lui Tudor, subliniind încă odată că aducându-le la cunoștință își îndeplinește o datorie patriotică, de onoare.

Dând publicității această scrisoare, țin să subliniez încă odată că adunarea tuturor documentelor relative la revoluția din 1821 – și publicarea lor, apoi, într-o ediție critică – prezintă pentru noi un interes deosebit.

O arată îndecajuns amintita scrisoare de răspuns a lui Nicolae Popescu către C. D. Aricescu al cărei conținut îl reproducem mai jos.

1872 augustu 4, din Pitești

Salutările noastre

Respectabile domn!

Primiind onorabila dv. epistolă cu data de 9 iulie și văzînd coprirea ei, nu puțin m-am bucurat că d-ta ești singurul dintre români care se ocupă cu istoria bravului și de strălucită memorie slugerul Tudor Vladimirescul. Crede, d-le, că a doa bucurie încă nu am avut în viață-mi ca aceasta, văzînd că pocu a vă servi pe dv. cu ceva, ba încă chiar patria mea română.

Istoria lui Tudor, în ceea ce vă poate lămuri deocamdată este ast felu. Aflîndu-mă în Brașov, ca persoană atașată lingă episcopul Ilarion Argeșiu, au venit, după moartea lui Tudor, în Brașov, Chiriac Popescu, care ocupa pe lingă Tudor funcțiunea de galatu <aghiotant>, spuînd episcopului și la toți chiar, că pe Tudor, din porunca lui Ipsilantu, l-au scos noapte <a> căpitanul Vasile Caravia din Mitropolia Tîrgoviști <i>, unde era arestat și l-au dus, împreună cu alți arnauți, pe iazul mori <i>, unde, din porunca lui Caravia, arnauți <i> au înfipt sulile în spatile lui Tudor, care au căzut în brînci zicînd aceste cuvinte: „Hoșilor și tilharilor, dacă sînteți oameni vrednici, duceți-vă și vă bateți cu turci <i> și-i scoateți din țară, dar nu cu mine un om desarmat. Și să știți că trupurile voastre o să le mînnce cîini <i>. Țări <i> Românești și păsările prin munți”. Dupe aceea Tudor a murit. Iar ei i-au aruncat trupul în puțul de lingă acest iaz care trecea pe lingă grădina lui Geartolu.

D-l meu! eu eram dator să fac aceasta <să răspundă solicitării lui Aricescu> ca unul ce am fost cu Tudor șapte săptămîni în Cotroceni, mîncînd din masa dînsului, și care făceam ciornile care mi le dicta episcopul Ilarion în secretu, tot în favorul acestii țări. Dar pozițiunea mea astăzi nu este așa de suficientă ca să pot face un asemenea lucru, căci, ca om, am suferit și sufăr chiar sumă de evenimente triste, din cauză că justiția astăzi la noi în țeară au adormit demult și nu se mai deșteaptă. Sînt încă multe lucruri de spus în viața lui Tudor, care n-ar trebui să le îngrop cu mine, dar ocazie n-am ca să mă pot înîlni cu dv.

Primiți, d-le, din parte-mi, călduroasele îmbrășiări de la un bătrîn care de astăzi înainte nute mai privește alt felu decît ca pe un adevărat fiu al patriei sale și care vrea să-i facă cel mai mare serviciu.

N. Popescu din comuna Mușetești³.

³ Arhivele Statului București, fond Saint-Georges, inv. 1126, pach. III, doc. 14, f. 30 r. v.

MĂRTURIA DOAMNEI IOANA BOTEZ*

„În casa părintească de la Curtea de Argeș, pe un perete, între fotografiile de familie era una mică înfățișând un bătrîn stînd pe un scaun, înconjurat de o pereche tîndră și o doamnă cu rochia înfioiată, neagră. Cînd se vorbea despre cei dispăruți, cu evlavie și dragoste, bătrînul acela era numit „tata moșu de la Mușetești”.

Povestirile despre „tata moșu” mi-au încîntat copilăria și tinerețea. Pribegind însi, o vreme, prin lume, le mai uitasem. În iunie 1975, la comemorarea a 400 de ani de atestare documentară a comunei Mușetești–Argeș, în muzeul organizat cu acest prilej prin grija profesorului Nicolae Teodorescu au fost expuse mărturii și despre activitatea „pitarului” Nicolae Popescu, uele din ele, păstrate în familie, fiind aduse de mine însămi, ca strănepoată a lui „tata moșu”.

În familie se conservase și se menține, cu venerație, amintirea celui care, în tinerețea lui, cînd avea circa 20 de ani, a participat la revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu iar apoi, prin 1872, a fost una din principalele „surse vii” pentru C. D. Aricescu, atunci cînd acesta își elabora cunoscuta sa carte despre evenimentul amintit, Istoria revoluțiunii române de la 1821 (Craiova, 1874); în carte, mărturiile lui Nicolae Popescu din Mușetești–Argeș sînt frecvent citate, cu deosebită încredere a autorului, căci veneau de la un martor ocular și participant la revoluție.

Cu cîțiva ani în urmă, lectorul univ. G.D. Iscru, autorul cărți Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu (Ed. Albatros, București, 1982), a avut amabilitatea să-mi pună la dispoziție o fotocopie a scrisorii lui Nicolae Popescu către C.D. Aricescu. La îndemnul d-sale și de comun acord, gîndind că scrisoarea și menționata fotografie de familie prezintă interes pentru istoria revoluției din 1821 în general, dăm publicității cele două importante documente.

Ioana Botez

Din scrisoare reiese locul și rolul lui Nicolae Popescu din Mușetești în revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. Dar tot de acolo mai reiese că emitentul scrisorii, bătrîn și bolnav în 1872, cînd C. D. Aricescu îi solicita informații, nu mai putea redacta el însuși un text. Și totuși, C. D. Aricescu îl citează frecvent în cartea sa. Aceasta înseamnă că ori Aricescu s-a deplasat personal la această prețioasă „sursă vie” și și-a notat mărturiile ori a angajat pe cineva în acest scop. N-am găsit încă aceste note. Preluate atent după

* Strănepoată a lui Nicolae Popescu din Mușetești.

C. D. Aricescu, mărturiile lui Nicolae Popescu din Mușetești mi-au fost de mare folos la redactarea lucrării apărută (menționată mai sus). Între cele mai importante mărturii reținem atenția asupra celei despre „steagul cel mare” al „Adunării norodului” și asupra acelor – am scris în lucrare, că putem numi – cuvinte ultime ale lui Tudor Vladimirescu, ucis de asasini ordinari. În bună parte, previziunile lui Tudor s-au adevărit.

Adunarea tuturor documentelor relative la revoluția din 1821 – și publicarea lor, apoi, într-o ediție critică demnă de acest nume – prezintă pentru istoriografia românească un interes deosebit. Aceasta, pentru că, pe de o parte, „1821” a fost, cu adevărat, un moment crucial în istoria modernă a românilor iar pe de altă parte arhiva lui Tudor și documentele deținute de alți participanți la evenimente au fost răzlețite, pierdute sau distruse. Multe se vor fi aflând încă prin arhive străine (turcești, rusești, austriece etc.), dar avem convingerea – și unele informații indirecte ori vagi – că multe mai sînt încă în țară, deținute de particulari. Este bine ca aceștia să înțeleagă și să le predea patrimoniului național. Altfel există riscul ca și aceste unicate să se piardă. Și ne sînt de mare folos!

Mai avansăm și aici sugestia înființării, deocamdată, a unui „centru de documentare” asupra revoluției din 1821 – sau, mai larg, asupra revoluției în istoria românilor –, centru care, apoi, ar putea deveni un veritabil institut de studiere a istoriei renașterii naționale, lăcaș de cultură și de suflet românesc, care ar putea primi numele marelui erou și martir al neamului – Tudor Vladimirescu.

Ranko Mandić, *Jugoslovenski katalog metalnog novca*, ediția a II-a revăzută, Beograd, 1988, 250 p., cu un Apendice de 13 p.

În 1987, Ranko Mandić a publicat, în sîrbo-croată, prima ediție a acestui catalog al monedelor iugoslave, cuprinzînd și emisiunile statelor moderne precursoare, Serbia și Muntenegru. În a doua ediție, datele esențiale sînt prezentate și în limba engleză.

După prefață (p. 3-4), sînt oferite explicații în legătură cu consultarea catalogului propriu-zis (p. 5-16): definirea termenilor principali, abrevieri, echivalențele engleze ale alfabetelor iugoslave ș.a. Catalogul (p. 17-208) are patru părți: I. Serbia (p. 17-54), II. Croația (p. 55-72), III. Muntenegru (p. 73-89) și IV. Iugoslavia (p. 91-208). În prima parte sînt descrise monedele principatului Serbiei (începînd cu 1868), cele ale regatului Serbiei (pînă în timpul primului război mondial), cele ale regimului ocupației din cel de-al doilea război mondial și, în final, probe și emisiuni discutabile. Partea a II-a cuprinde emisiunile Statului Independent Croația din vremea celui de-al doilea război mondial și alte piese (falsuri etc.) legate de acest stat. Sînt incluse aici și monedele de „5 Kuna” bătute în 1934 de emigrația din Ungaria horthistă, anticipînd crearea „Statului Independent”, și piesele jubiliare realizate după război de grupele de emigranți din Occident: „1 dukat” și „3 dukaji” – 1965, Italia, la 1040 de ani de la urcarea pe tron a regelui Tomislav (925-928), și „250 Kuna” – 1969, München, la 10 ani de la moartea lui Ante Pavelić (1889-1959). Emisiunile principatului și ale regatului Muntenegru din perioada 1906-1915, inclusiv probe ș.a., sînt cuprinse în partea a III-a a catalogului. Cea mai amplă, partea a IV-a, este rezervată emisiunilor iugoslave: Regatul Sîrbilor, Croaților și Slovenilor (p. 97-102), Regatul Iugoslaviei (p. 103-110), Republica Iugoslavia (p. 111-130), monedele comemorative, unele de mare valoare artistică, făcînd mîndria activității monetare a republicii (p. 131-170), probe ș.a. (p. 171-185). Urmează prezentarea seturilor-etalon sau cu monedă curentă (p. 186-208), lansate pe piață începînd cu 1955 prin grija Băncii Naționale, a Societății Numismatice Sîrbe și a altor instituții, și destinate colecționarilor, a căror activitate era astfel stimulată. Lucrarea se încheie cu o listă cronologică (p. 209-222), una a emisiunilor grupate pe valori nominale (p. 223-226) și bibliografia (p. 227-248). După cum precizează autorul (p. 12), din cauza evoluției lor dinamice, prețurile pieselor (pe anul 1987, pe piața internă) nu au fost incluse în volum, preferîndu-se prezentarea lor într-un Apendice.

Cartea lui Ranko Mandić se recomandă tuturor celor preocupați de istoria popoarelor Iugoslaviei și a Europei de Sud-Est în epoca modernă și contemporană. Măsura succesului acestui volum bogat în date și în ilustrație, echilibrat și lesne de consultat, este dată de entuziasmul cu care a fost întîmpinat de colecționari, determinînd reeditarea lui la numai un an de la prima apariție.

Eugen Nicolae

Dulcin Morărescu. *Oameni de cultură români în arta medaliei. Dicționar*. București, Editura „Exclusiv Publicitate”, 1991, 120 p. + planșe.

Este prima lucrare cu acest titlu în literatura românească de specialitate. Autorul prezintă 118 personalități (voievozi, înalți prelați, cronicari, oameni de știință, literați, artiști, academicieni), nume care s-au impus atât în istoria și cultura românească cât și pe plan mondial. Piesele medalistice au fost emise cu ocazia unor sărbători, comemorări sau alte împrejurări din viața spirituală românească sau din străinătate. În acest sens, pentru prima dată se fac cunoscute la noi, un număr de medalii de mare expresivitate, opere ale unor artiști-gravori din: Italia, Franța, Germania, Austria, Elveția, Statele Unite ale Americii, Polonia, creatori care au fost inspirați de mari personalități românești.

Autorul înfățișează de asemenea și creațiile medalistice ale unor artiști plastici de renume din România, cum ar fi: Ion Jalea, Milița Petrașcu, Oscar Han, N. Iancovici, A. Weinberger, Ianoș Timar, Gheorghe Adoc, Ștefan Grudinski, Fr. Storck, W. Becker, Dumitru Mățăuanu, H. Ionescu ș.a.

Lucrarea a fost întocmită pe baza unor piese ce se află în colecțiile medalistice ale unor muzee sau ale unor colecționari particulari. Autorul cărții a investigat o bogată bibliografie pentru a stabili istoricul emiterii medaliilor, a plachetelor și a medalioanelor.

Cartea însumează peste 200 de medalii, plachete și medalioane, piese inedite sau mai puțin cunoscute, din aur, argint, bronz și alte materiale. Autorul a scos în evidență școlile artistice în cadrul cărora au fost produse aceste piese și influențele care s-au exercitat asupra lor.

Având pretenția de a fi numai o contribuție în domeniul istoriografiei medalistice, cartea prezentată poate fi și un imbold sugestiv pentru apariția de alte noi lucrări care să reflecte fascinantul și captivantul univers al medalisticii românești.

Dr. Adina Berciu-Drăghicescu

1905

*Dat la cules 7-X-1991, Bun de tipar 17-II-1992.
Coli Tipar 14,25.*

Tiparul s-a executat sub comanda 257 la
Tipografia Universității București.

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2017

Lei 288